

Sosyal Bilimler Enstitüsü

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN SOSYAL İKLİM FONU

Yüksek Lisans Tezi

AHMED NİHAT BABACAN

İSTANBUL, 2025

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN SOSYAL İKLİM FONU

Yüksek Lisans Tezi

AHMED NİHAT BABACAN

Tez Savunma Jürisi

1. Tez Danışmanı: PROF. DR. AYHAN SELÇUK ÖZGENÇ
2. Üye: DOÇ. DR. GÜLŞEN GEDİK
3. Üye: DOÇ. DR. NURAY AŞCI AKINCI

İSTANBUL, 2025

ÖZET

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN SOSYAL İKLİM FONU

İnsanların yeryüzü sistemleri üzerindeki olumsuz etkileri karmaşık bir görünüm sergilemektedir. Bu durum uluslararası toplumda çevresel sorunların bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu anlayışı ortaya koyan sürdürülebilir kalkınma kavramı, çevresel korumanın sosyal ve ekonomik kalkınma ile birlikte ele alınmasını sağlamıştır. Yeşil dönüşüm sürecinde kimsenin geride bırakılmaması ise sürdürülebilir kalkınmanın gerekliliklerinden biridir.

Avrupa Birliği, inşaat ve karayolu taşımacılığı sektörlerinin Emisyon Ticaret Sistemi kapsamına alınması ile hane halklarına ve ulaşım kullanıcılarına yansıtılacak maliyet artışını dengelemek için 2023 yılında Sosyal İklim Fonu'nu oluşturmuştur. Bu çalışmada öncelikle sürdürülebilir kalkınmanın tarihsel ve hukuksal arka planları açıklanmaktadır. Ardından Avrupa Birliği Sosyal İklim Fonu hukuksal dayanakları, sosyal iklim planları, finansal yapısı, takibi, değerlendirilmesi ve yaptırımları bağlamında incelenmektedir. Son olarak benzer bir fonun Türkiye'de uygulanabilirliğini tespit etmek için bazı Anayasal haklar ve ilkeler ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir kalkınma, Fonlar, Vergi hukuku, Sosyal İklim Fonu.

ABSTRACT

THE SOCIAL CLIMATE FUND IN TERMS OF SUSTAINABILITY

The adverse impacts of human activities on the Earth's systems present a complex picture. This situation has prompted the international community to address environmental problems from a holistic perspective. The concept of sustainable development, which reflects this understanding, has ensured that environmental protection is considered alongside social and economic development. Ensuring that no one is left behind during the green transition is one of the requirements of sustainable development.

In 2023, the European Union established the Social Climate Fund to offset the increased costs that would be passed on to households and transport users as a result of including the building and road transport sectors within the Emissions Trading System. This study first outlines the historical and legal background of sustainable development. The Fund is then examined in terms of it's legal foundations, social climate plans, financial structure, monitoring, evaluation, and enforcement mechanisms. Lastly, certain constitutional rights and principles are considered to assess whether a similar fund could be implemented in Türkiye.

Keywords: Sustainable development, Funds, Tax law, Social Climate Fund.

İÇİNDEKİLER

ÖZET i

ABSTRACT ii

KISALTMALAR CETVELİ vii

GİRİŞ 1

1.Kavram ve Terim 7

1.1.Kavram 7

1.1.1.Üst Kavramların Belirlenmesi 7

1.1.1.1.Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı 7

1.1.1.2.Fon Kavramı 13

1.1.2.Alt Kavramın Tanımlanması: Sosyal İklim Fonu 20

1.2.Terim 22

2.Sosyal İklim Fonunun Benzer Fonlardan Ayırt Edilmesi 22

2.1.Yeşil İklim Fonundan Ayırt Edilmesi 22

2.2.Adil Geçiş Fonundan Ayırt Edilmesi 25

3.Konunun Sınırlandırılması ve Plan 28

BÖLÜM I: SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN TARİHSEL VE HUKUKSAL ARKA PLANI

4.Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Arka Planı 30

4.1.Sürdürülebilir Kalkınmanın Başlıca Belgeleri 30

4.1.1.Stockholm Bildirgesi 31

4.1.2.Ortak Geleceğimiz Raporu 36

4.1.3.Rio Bildirgesi ve Gündem 21 39

4.1.4.Binyıl Kalkınma Hedefleri 44

4.1.5.Johannesburg Bildirgesi ve Johannesburg Uygulama Planı 45

4.1.6.Rio+20 Konferansı Sonuç Belgesi: İstediğimiz Gelecek 48

4.1.7.2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 50

4.2.Sürdürülebilir Kalkınmanın Sütunları 51

4.2.1.Çevresel Sürdürülebilirlik 52

4.2.2.Sosyal Sürdürülebilirlik 56

4.2.3.Ekonomik Sürdürülebilirlik 59

4.3.Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 60

5.Sürdürülebilir Kalkınmanın Hukuksal Arka Planı 66

5.1.Farklı Hukuk Sistemlerinde Sürdürülebilir Kalkınmanın Yeri 66

5.1.1.Uluslararası Hukukta Sürdürülebilir Kalkınmanın Yeri 66

5.1.1.1.Yumuşak Hukuk Belgelerinde 66

5.1.1.2.Uluslararası Anlaşmalarda 68

5.1.1.3.Uluslararası Yargı Kararlarında 72

5.1.2.Ulusal Hukuk Sistemlerinde Sürdürülebilir Kalkınmanın Yeri 76

5.2.Sürdürülebilir Kalkınma ve Vergi Hukuku İlişkisi 80

5.2.1.Verginin Finansman Kaynağı Niteliği 80

5.2.2.Verginin Yönlendirici Niteliği 82

BÖLÜM II: AVRUPA BİRLİĞİ SOSYAL İKLİM FONU

6.Avrupa Birliği Sosyal İklim Fonunun Hukuksal Dayanakları 84

6.1.Fonun Bağlayıcı Nitelikteki Hukuksal Dayanakları 84

6.1.1.Avrupa Birliği Anlaşması 84

6.1.2.Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Anlaşma 86

6.1.3.Avrupa İklim Yasası 89

6.1.4.Sosyal İklim Fonu Tüzüğü 90

6.2.Fonun Bağlayıcı Nitelikte Olmayan Hukuksal Dayanakları 91

6.2.1.Sosyal Haklar Avrupa Sütunu ve Eylem Planı 92

6.2.2.Avrupa Yeşil Mutabakatı 95

6.2.3.55'e Uyum Paketi 98

7.Avrupa Birliği Sosyal İklim Fonunun Uygulama Araçları: Sosyal İklim Planları 100

7.1.Sosyal İklim Planlarının Hukuksal Niteliği 100

7.2.Sosyal İklim Planlarının İçeriği 101

7.2.1.Sosyal İklim Planlarını Oluşturan Unsurlar 101

7.2.1.1.Sosyal İklim Planlarının Zorunlu Unsurları 101

7.2.1.1.1.Kırılgan Gruplara İlişkin Tahminler 102

7.2.1.1.1.1.Olası Etki Tahmini 102

7.2.1.1.1.2.Kırılgan Grupların Tahmini Sayısı ve Belirlenmesi 103

7.2.1.1.2.Tedbir ve Yatırımlara İlişkin Açıklamalar 104

7.2.1.1.2.1.Somut Tedbir ve Yatırımlar 104

7.2.1.1.2.2.Çevreye Önemli Zarar Vermeme İlkesine Uygunluk Açıklaması 105

7.2.1.1.2.3.Uygulama Takvimi, Kilometre Taşları ve Hedefler 106
7.2.1.1.3.Finansman ve Maliyete İlişkin Açıklamalar 107
7.2.1.1.3.1.Diğer Kaynaklardan Sağlanan Finansman Desteği 107
7.2.1.1.3.2.Toplam Maliyet Tahmini Açıklamaları 107
7.2.1.1.3.3.Ulusal Katkı Açıklaması 108
7.2.1.1.4.Önlemlere İlişkin Açıklamalar 108
7.2.1.1.4.1.Takip ve Uygulama Önlemleri 108
7.2.1.1.4.2.Yolsuzluk, Dolandırıcılık ve Çifte Finansman Önlemleri 109
7.2.1.1.5.Kamuoyu Katılımı Sürecine İlişkin Açıklamalar 110
7.2.1.2.Sosyal İklim Planlarının Zorunlu Olmayan Unsurları 110
7.2.1.2.1.Doğrudan Geçici Gelir Desteği 110
7.2.1.2.2.Zorunlu Olmayan Diğer Unsurlar 111
7.2.2.Sosyal İklim Planlarının Uygun Olması Gereken Plan ve Programlar 113
7.3.Sosyal İklim Planlarının Sunulması 115
8.Avrupa Birliği Sosyal İklim Fonunun Finansal Yapısı 116
8.1.Fonun Finansal Yapısını Oluşturan Değerler 116
8.1.1.Emisyon Ticaret Sisteminden Elde Edilen Gelirler 116
8.1.2.Diğer Finansal Programlardan Aktarılabilen Miktarlar 120
8.2.Fonun Finansal Yapısının Nitelikleri 122
8.2.1.Katkısallık 122
8.2.2.Tamamlayıcılık 122
8.3.Üye Devletlerin Fona Katkısı 123
9.Avrupa Birliği Sosyal İklim Fonunun Uygulanması 123
9.1.Fonun Yönetimi İlkeleri 123
9.2.Komisyon Değerlendirmesi 125
9.2.1.Değerlendirme Süresi 125
9.2.2.Değerlendirme Ölçütleri 125
9.3.Komisyon Kararı 128
9.4.Sosyal İklim Planlarının Değiştirilmesi 131
9.5.Üye Devletlere Yapılacak Ödemeler 132
10.Avrupa Birliği Sosyal İklim Fonunun Takibi, Değerlendirilmesi ve Yaptırımları 133

10.1.Fonun Takibi 133
10.2.Fonun Değerlendirilmesi 134
10.3.Fonun Öngördüğü Yaptırımlar 135
10.3.1.Ödemenin Askıya Alınması 136
10.3.2.Anlaşmanın Feshedilmesi 136

BÖLÜM III: TÜRKİYE'DE SOSYAL İKLİM FONUNUN ANAYASAL AÇIDAN UYGULANABİLİRLİĞİ

11.Sosyal İklim Fonunun Anayasal İlkeler Açısından Değerlendirilmesi 137
11.1.Anayasa'nın Başlangıç Bölümü Açısından 137
11.2.Sosyal Devlet İlkesi Açısından 140
11.3.Hukuk Devleti İlkesi Açısından 145
12.Sosyal İklim Fonunun Anayasal Vergilendirme İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi 150
12.1.Verginin Yasallığı İlkesi Açısından 153
12.2.Vergilendirmede Eşitlik İlkesi Açısından 157
12.3.Ölçülülük İlkesi Açısından 159
13.Sosyal İklim Fonunun Anayasal Haklar Açısından Değerlendirilmesi 161
13.1.Çevre Hakkı Açısından 161
13.2.Bütçe Hakkı Açısından 166
SONUÇ 171
KAYNAKÇA 177

KISALTMALAR CETVELİ

AB:	Avrupa Birliği
ABA:	Avrupa Birliği Anlaşması
ABİHA:	Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Anlaşma
ABRG:	Avrupa Birliği Resmî Gazetesi
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT:	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
ASEAN:	The Association of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği)
AT:	Avrupa Topluluğu
Bkz.:	Bakınız
BM:	Birleşmiş Milletler
C.:	Cilt
E.:	Esas numarası
Euratom:	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
İHAM:	İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi
K.:	Karar numarası
m.:	Madde
OECD:	The Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
P.:	Paragraf
RG:	Resmî Gazete
S.:	Sayı
s.:	Sayfa
SKH:	Sürdürülebilir kalkınma hedefleri
ss.:	Sayfa sayısı
T.:	Tarih
UAD.:	Uluslararası Adalet Divanı
vd.:	Ve devamı
WCED:	The World Commission for Environment and Development (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu)

GİRİŞ

Yeryüzü sistemlerinde meydana gelen değişiklikler önemli ölçekli, geri etkileşimli ve karmaşıktır. İnsan kaynaklı değişimin büyüklüğü, mekânsal ölçeği ve hızı daha önce görülmemiş boyutlardadır[1]. Bunlar yeryüzü sistemlerini son on bin yıldır sahip olduğu çevresel istikrar durumunun dışına itebilecek; dünyanın büyük bir kısmı için zararlı ve hatta dünyanın büyük bir kısmını felakete sürükleyebilecek niteliktedir[2].

Çocuklara yönelik bir Fransız bilmecesi, insan faaliyetlerinin yeryüzü sistemlerinde meydana getirdiği değişikliklerin ivmeli niteliğini işaret etmek bakımından faydalıdır. Bu bilmecede üzerinde nilüfer yetişen bir göletiniz olduğu ve göletinizdeki nilüferin boyutunun her gün iki katına çıktığı varsayılmaktadır. Kontrolsüz büyümesine izin verildiği takdirde nilüfer göleti otuz gün içerisinde tamamen kaplayacak ve sudaki diğer canlı türlerini boğacaktır. Nilüfer uzun bir süre küçük görünmekte ve kesilmek istenmemektedir. Bu nedenle nilüfer göletinizin yarısını kaplayana kadar beklenecektir. Bu nilüferin kaçıncı gün kesilmesi gerekmektedir? Elbette cevap yirmi dokuzuncu gündür, nilüfer göletin yarısını yirmi dokuzuncu günde kaplayacaktır. Ancak göletinizi ve sudaki diğer canlı türlerini kurtarmak için yalnızca bir gününüz bulunmaktadır[3].

Canlı türlerinin yok olması doğal bir süreçtir ve insan faaliyetleri olmadan da gerçekleşmektedir. Ancak biyoçeşitlilik kaybı günümüzde büyük ölçüde hızlanmıştır. Türlerin nesli son kitlesel yok oluş olayından bu yana daha önce görülmemiş bir hızla yok olmaktadır[4]

---

[1] Will Steffen, Frank Oldfield, Angelina Sanderson, Katherine Richardson, Peter Tyson, H. John Schellnhuber, Jill Jäger, B. L. II Turner, Pamela Matson, Robert J. Wasson, Berrien Moore III, **Global Change and the Earth System: A Planet Under Pressure**, 2. Baskı, Berlin: Springer Berlin Heidelberg, 2005, s. 81.

[2] Johan Rockström, Will Steffen, Kevin Noone, Åsa Persson, F. Stuart Chapin III, Eric F. Lambin, Timothy M. Lenton, Marten Scheffer, Carl Folke, Hans Joachim Schellnhuber, Björn Nykvist, Cynthia A. de Wit, Terry Hughes, Sander van der Leeuw, Henning Rodhe, Sverker Sörlin, Peter K. Snyder, Robert Costanza, Uno Svedin, Malin Falkenmark, Louise Karlberg, Robert W. Corell, Victoria J. Fabry, James Hansen, Brian Walker, Diana Liverman, Katherine Richardson, Paul Crutzen, Jonathan A. Foley, "A safe operating space for humanity", **Nature**, C. 461, S. 7263, 2009, ss. 472-475, s. 472.

[3] Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers, William W. Behrens III, **The Limits to Growth**, 4. Baskı, New York: Universe Books, 1972, s. 29.

[4] Bir asteroidin 66 milyon yıl önce Meksika'nın Yucatán bölgesine çarpması, yıkıcı bir dizi olayı harekete geçirmiştir. Dinozorları yok etmesiyle bilinen bu felaket, kara ve deniz türlerinin tahminen %75'ini ortadan kaldırmıştır. Bkz. Peter Wilf, Mónica R. Carvalho, Elena Stiles, "The end-Cretaceous plant extinction:

ve yok olma oranının doğal kabul edilebilecek olandan 100 ila 1.000 kat daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. İnsan faaliyetleri, iklim değişikliğinde olduğu gibi türlerin yok olmasında görülen hızlanmanın ana nedenidir. İklim değişikliğinin hızı, bu yüzyılda biyoçeşitlilikteki değişimin daha önemli bir itici gücü haline gelecek ve tür kaybının hızlanmasına yol açacaktır. Tüm memeli, kuş ve amfibi türlerinin %30'u bu yüzyılda yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır[5].

Çevresel felaketlere yakınlığımız devletlerce uzun süredir bilinen bir olgudur. 5-12 Haziran 1972 tarihleri arasında Stockholm'de yapılan ve modern uluslararası çevre hukukunun başlangıcı olarak ifade edilen[6] İnsan Çevresi Hakkında Birleşmiş Milletler Konferansı'ndan (*United Nations Conference on the Human Environment*) sonra insanlığın çevre üzerindeki küresel etkisi değerlendirilmiş, insan çevresinin korunması ve geliştirilmesi sorununa nasıl yaklaşılacağı konusunda ortak bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır[7].

Bu ortak bakış açısı, Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun (*The World Commission on Environment and Development*-WCED) Ortak Geleceğimiz Raporu ile ekonomik kalkınma ve çevresel koruma arasında geri etkileşimli bir bağlantı kurularak ortaya konulmuştur[8]. Çevre ve kalkınma birbirinden ayrı sorunlar değildir; birbirleriyle kaçınılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Kalkınma, bozulan bir çevresel kaynak tabanı üzerinde varlığını sürdüremeyecek; çevre ise kalkınma çevresel yıkımın maliyetlerini hesaba katmadığı sürece korunamayacaktır. Karmaşık bir neden-sonuç sistemi içinde birbirleriyle bağlantılı bu sorunlar, parçalanmış kurumlar ve politikalar tarafından ayrı ayrı ele alınabilecek nitelikte değildir[9]. Gerçek bir ilerleme sağlanması, çevresel amaçların bütüncül bir yaklaşımla ele

---

Heterogeneity, ecosystem transformation, and insights for the future", **Cambridge Prisms: Extinction**, C. 1, S. e14, 2023, ss. 1-14, s. 1.

[5] Rockström, Steffen, Noone, Persson, Chapin III, Lambin, Lenton, Scheffer, Folke, Schellnhuber, Nykvist, de Wit, Hughes, van der Leeuw, Rodhe, Sörlin, Snyder, Costanza, Svedin, Falkenmark, Karlberg, Corell, Fabry, Hansen, Walker, Liverman, Richardson, Crutzen, Foley, s. 473-474.

[6] Peter H. Sand, "Origin and History", Lavanya Rajamani, Jacqueline Peel (Eds.), **The Oxford Handbook of International Environmental Law**, 2. Baskı, New York: Oxford University Press, 2021, ss. 50-66, s. 56.

[7] Günther Handl, "Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration), 1972 and the Rio Declaration on Environment and Development, 1992", 2012, ss. 1-11, s. 1. Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Görsel-İşitsel Kütüphanesi, Erişim Tarihi: 03.01.2025, https://legal.un.org/avl/pdf/ha/dunche/dunche_e.pdf.

[8] John Lemons, "Sustainable Development and Environmental Protection: A Perspective on Current Trends and Future Options for Universities", **Environmental Management**, C. 19, S. 2, 1995, ss. 157-165, s. 157.

[9] The World Commission on Environment and Development, **Our Common Future**, New York: Oxford University Press, 1987, s. 37. Ortak Geleceğimiz olarak Türkçeleştirilen çalışma, Komsiyon'a dönemin Norveç başbakanı Gro Harlem Brundtland'ın başkanlık etmesi nedeniyle Brundtland Raporu olarak da anılmaktadır.

alınmasına bağlıdır[10]. Gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden, bugünün ihtiyaçlarını karşılamasını sağlamak olarak tanımlanan[11] sürdürülebilir kalkınma veya sürdürülebilirlik, bu bütüncül yaklaşımı ortaya koymaktadır.

Ancak sürdürülebilir kalkınma, yalnızca ekonomik kalkınma ve çevresel sorunlar arasındaki ilişkiyi ele almamaktadır. Çevre ve kalkınma sorunlarının çoğunun temelinde, toplum içindeki güç ve nüfuz dağılımının yattığını söylemek mümkündür. Örneğin birçok bölgede çevre ve kalkınma üzerinde derin bir etkiye sahip olan hızlı nüfus artışının, kadınların toplumsal statüsü ve diğer kültürel değerler gibi nedenleri vardır. Ayrıca, çevresel sorunlar ve dengesiz kalkınma sosyal gerilimleri artırabilecek niteliktedir[12]. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma, sosyal kalkınmayı da bu bütüncül yaklaşımın bir parçası haline getirmektedir.

Ekonomik kalkınmayı sağlarken, sosyal kalkınmayı ve çevresel korumayı öngören bu yaklaşım, finansman kaynağı ihtiyacını beraberinde getirmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın finansmanı bu anlamda önemli bir sorundur ve finansman ihtiyacı gerek gelişmiş ekonomilerde gerekse gelişmekte olan ekonomilerde sürdürülebilir kalkınmanın temel bariyeridir[13]. Bu bariyerin aşılması özel kaynaklar ve kamu kaynaklarının bağlamına uygun bir şekilde birlikte kullanılmasıyla gerçekleşebilecektir[14]. Sürdürülebilir kalkınma için kamu kaynaklarının harekete geçirilmesi, devletin bu kaynakların yaratılmasına ilişkin vergilendirme yetkisi ile sıkı bir ilişkiye sahiptir[15].

Uluslararası Para Fonu, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (*The Organisation for Economic Co-operation and Development*-OECD), Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası Grubu dâhil olmak üzere başlıca uluslararası kuruluşlar, vergilendirmenin sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde oynayabileceği rolü kabul etmektedir[16]. Vergilendirme bu

---

[10] Meltem Sarıbeyoğlu Skalar, **Uluslararası Hukuk ve Sürdürülebilir Kalkınma**, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2015, s. 1.

[11] The World Commission on Environment and Development, **Our Common Future**, New York: Oxford University Press, 1987, s. 8.

[12] The World Commission on Environment and Development, s. 38.

[13] Bruno S. Sergi, Elena G. Popkova, Kseniya V. Borzenko, Natalia V. Przhedetskayas, "Public–Private Partnerships as a Mechanism of Financing Sustainable Development", Magdalena Ziolo, Bruno S. Sergi (Eds.), **Financing Sustainable Development**, Cham: Palgrave Macmillan, 2019, s. 313-314.

[14] The World Commission on Environment and Development, s. 63.

[15] Vergilendirme yetkisi için Bkz. Nami Çağan, **Vergilendirme Yetkisi**, İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 1982 (**Vergilendirme**).

[16] Platform for Collaboration on Tax, "Taxation and the Sustainable Development Goals Conference Report", 2018, s. 17. Platform for Collaboration on Tax, Erişim Tarihi: 11.06.2025, https://www.tax-platform.org/sites/default/files/publications/130559-WP-ReportFinalMar.pdf; Alice Pirlot, "A Legal Analysis of the Mutual

anlamda yalnızca kamu gelirlerinin artırılmasına değil, aynı zamanda bireyleri belli bir şekilde davranışlara teşvik etmek ve bazı davranışlardan caydırmak için kullanılabilmektedir[17]. Bu vergilendirme biçimlerinden biri de karbon fiyatlandırması esasına dayanmaktadır[18].

Karbonun fiyatlandırılması, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve sürdürülebilir kalkınmayı finanse etmek için etkili bir seçenektir[19]. Bu fiyatlandırmanın karbon vergileri veya karbon emisyonu ticareti yöntemleriyle yapılabilmesi mümkündür. Karbon vergilerinde karbon salınımı üzerinden vergilendirme yapılmakta[20], bu yöntemle verginin yönlendirici niteliği kullanılarak karbon emisyonlarının azaltılması sağlanırken alınan vergilerle kaynak yaratılmaktadır. Emisyon ticaretinde ise devletler, kirleticinin emisyon hacmi için bir sınır belirleyerek tahsisat oluşturmakta, bu tahsisatları kirleticilere bir bedel karşılığı satmaktadır. Bu tahsisatlar kirleticiler tarafından serbestçe alınıp satılabilmekte; emisyonlarını azaltmak için yüksek maliyetlerle karşılaşacak kirleticiler, diğer kirleticilerden tahsisat satın alabilmekte ve emisyon azaltımının maliyetini düşürebilmektedir[21]. Kirleticilere sağlanan tahsisatlar zamanla azaltıldığından bir yandan emisyonlarının azaltılması sağlanmakta; diğer yandan devlet tarafından satılan tahsisatlarla kaynak yaratılmakta ve daha az emisyon sahibi kirleticiler tahsisatlarını satarak gelir elde edebileceğinden ödüllendirilmektedir.

Interactions between the UN Sustainable Development Goals (SDGs) and Taxation", Cécile Brokelind, Servaas van Thiel (Eds.), **Tax Sustainability in an EU and International Context**, Amsterdam: IBFD, 2020, ss. 87-114, s. 87.

[17] Hans Gribnau, "Sustainable Tax Governance: A Shared Responsibility", 2025. Kluver International Tax Blog, Erişim Tarihi: 11.06.2025, https://kluwertaxblog.com/2025/01/06/sustainable-tax-governance-a-shared-responsibility/.

[18] Karbon fiyatlandırması karbon emisyonları yönünden bir maliyet öngörerek sera gazı emisyonlarını azaltmak için kullanılan bir politika aracıdır. Bkz. Karsten Neuhoff, **Climate Policy after Copenhagen**, New York: Cambridge University Press, 2011, s. 238

[19] Karbon fiyatlandırma gelirlerinin kullanımına ilişkin önemli bir potansiyel mevcuttur. Araştırma ve geliştirme yönünde yeni kamu harcamalarının finansmanı, mevcut harcamaların artırılması, diğer vergilerin azaltılması, kamu borcunun azaltılması, hane halklarının artan enerji maliyetleri için desteklenmesi bu potansiyele örnek olarak gösterilmektedir. OECD, "The Use of Revenues From Carbon Pricing", OECD Taxation Working Papers No. 43, 2019, s. 6. OECD, Erişim Tarihi: 11.06.2023, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2019/06/the-use-of-revenues-from-carbon-pricing_f0fcd296/3cb265e4-en.pdf.

[20] G. Kürşat Yerlikaya, "Karbon Vergisi", **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 1-2, 2003, ss. 685-700, s. 693.

[21] Neuhoff, s. 57. Emisyon ticaret sistemleri hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Ali Haydar Göksel, **İdare Hukuku Çerçevesinde Emisyon Ticaret Sistemi**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2024.

Avrupa Birliği (AB) üye devletleri karbon fiyatlandırması konusunda önceleri karbon vergisi merkezli bir yaklaşım benimsemiştir[22]. Ancak Kyoto Protokolü'nün[23] müzakereleri sırasında Avrupalı müzakerecilerin emisyon ticaretinin Kyoto Protokolü'ne dahil edilmesini engelleyememesi üzerine AB karbon fiyatlandırması konusunda stratejilerini gözden geçirmek durumunda kalmış; Amerika Birleşik Devletleri'nin Kyoto Protokolü'nü iç hukukunda onaylamayı reddetmesi, AB'yi Kyoto Protokolü'nü ilerletme konusunda liderliği üstlenmeye sevk etmiştir[24]. 1999 yılında AB Komisyonu, AB'yi harekete geçiren süreci başlatmış[25] ve dört yıla yakın bir sürede meydana getirilen Emisyon Ticaret Sistemi Direktifi[26] ile, 1 Ocak 2005 tarihinde yürürlüğe girecek şekilde, AB Emisyon Ticaret Sistemi oluşturmuştur.

10 Mayıs 2023 tarihinde inşaat, karayolu taşımacılığı ve bazı diğer sektörler, Sosyal İklim Fonu Tüzüğü[27] ile emisyon ticaret sistemine dahil edilmiştir. İnşaat ve karayolu taşımacılığı sektörlerin emisyon ticaret sistemine alınmasıyla oluşacak maliyetler tüketicilere yansıtıldıkça, hane halklarının ve ulaşım kullanıcılarının iklimlendirme ile ulaşım gibi ihtiyaçlarını karşılamak için yapacakları harcamalar da artacaktır.

Sosyal İklim Fonu, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri[28] (SKH) çerçevesinde amaçlanan yeşil dönüşümün, hane halklarının ve ulaşım kullanıcıları üzerinde yarattığı ek maliyeti ortadan kaldırmak üzere oluşturulmuştur. Sosyal İklim Fonu, temelde biri uzun vadeli, diğeri ise kısa vadeli olmak üzere iki hedefe odaklanmaktadır. Uzun vadeli hedef kırılgan durumdaki

---

[22] A. Denny Ellerman, Frank J. Convery, Christian de Perthuis, **Pricing Carbon**, New York: Cambridge University Press, 2010, s. 19. 1980'lerin sonundan itibaren İsveç, Norveç, Finlandiya ve Hollanda gibi üye devletlerde enerjinin vergilendirilmesi söz konusudur. Bkz. Jacob Klok, Anders Larsen, Anja Dahl, Kirsten Hansen, "Ecological Tax Reform in Denmark: history and social acceptability", **Energy Policy**, C. 34, S. 8, 2006, ss. 905-916, s. 907.

[23] Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne Ek 10 Aralık 1997 tarihli Kyoto Protokolü. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Erişim Tarihi: 21.01.2025, https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf.

[24] Ellerman, Convery, de Perthuis, s. 29.

[25] Ellerman, Convery, de Perthuis, s. 21.

[26] 96/61/AT sayılı Konsey Direktifini değiştiren ve Topluluk içerisinde sera gazı emisyon tahsisatı ticareti için bir plan oluşturan 13 Ekim 2003 tarihli ve 2003/87/AT sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi, ABRG L 275/32, 25.10.2003. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02003L0087-20240301.

[27] (AB) 2021/1060 sayılı Tüzüğü değiştiren ve bir Sosyal İklim Fonu kuran 10 Mayıs 2023 tarihli ve (AB) 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, ABRG L 130/1, 16.05.2023. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02023R0955-20240630.

[28] SKH'ler 2015 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen bir eylem planıdır ve sürdürülebilir kalkınma ile genel olarak ilişkilendirilen çeşitli konularda, 2030 yılına kadar küresel ölçekteki beklentileri ifade ve teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Duncan French, Louis J. Kotzé, "Introduction", Duncan French, Louis J. Kotzé (Eds.), **Sustainable Development Goals: Law, Theory and Implementation**, Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2018, ss. 1-12, s. 1. SKH'lerin içeriği hakkında ayrıntılı açıklamalar için aşağıda Bkz. 4.3.Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri.

(*vulnerable*) hane halklarına[29], kırılgan durumdaki ulaşım kullanıcılarına[30] ve kırılgan durumdaki mikro-işletmelere[31] enerji verimliliği, iklimlendirmenin karbonsuzlaştırılması, sıfır ve düşük emisyonlu araçlar ile mobilite yatırımlarını finanse etmek ve gerçekleştirmek için kuponlar, sübvansiyonlar veya sıfır faizli krediler de dahil olmak üzere gerekli kaynakları sağlamaktır. Kısa vadeli hedef ise, fosil yakıtların maliyetindeki artışın kırılgan durumdaki kişiler üzerindeki etkisini azaltmak ve uzun vadeli hedefler gerçekleşene kadar sürecek geçiş döneminde enerji yoksulluğunu[32] ve ulaşım yoksulluğunu[33] önlemektir.

Coğrafi konumu itibarıyla Türkiye, iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek ülkeler arasında yer almaktadır[34]. Türkiye iklim değişikliğinin ciddi çevresel ve sosyo-ekonomik sonuçlara yol açabilecek, çok yönlü ve karmaşık bir sorun olduğunun; iklim değişikliğinin sebep olacağı etkilerin gelecek nesillerin yaşamını tehdit eden en önemli sorunlardan biri haline geldiğinin; sera gazı emisyonlarının azaltılması ile iklim değişikliğine uyum sağlanması gerekliliğinin farkındadır[35]. Bu sebeple yeşil dönüşümünde atacağı adımların finansman

[29] Tüzük'ün ikinci maddesinin onuncu bendi uyarınca kırılgan durumdaki hane halkı düşük gelirli ve düşük orta gelirliler de dahil olmak üzere, enerji yoksulluğu içerisindeki hane halkları ile emisyon ticaret sistemine dahil edilen sektörlerden kaynaklanan maliyet artışlarından önemli ölçüde etkilenen, kullandıkları yapıyı yenileme imkânı olmayan hanelerdir.

[30] Tüzük'ün ikinci maddesinin 12'nci bendi uyarınca kırılgan durumdaki ulaşım kullanıcısı, ulaşım yoksulluğu içerisindeki birey ve hane halkları ile emisyon ticaret sistemine dahil edilen sektörlerden kaynaklanan maliyet artışlarından önemli ölçüde etkilenen, sıfır ve düşük emisyonlu araçlar satın alma veya toplu ulaşım dahil alternatif sürdürülebilir ulaşım türlerine geçme imkânı olmayan düşük gelirli ve alt orta gelirli birey ve hane halklarıdır.

[31] Tüzük'ün ikinci maddesinin 11'inci bendi uyarınca kırılgan durumdaki mikro-işletmeler, emisyon ticaret sistemine dahil edilen sektörlerden kaynaklanan maliyet artışlarından önemli ölçüde etkilenen ve faaliyetleri için, bulundukları binayı yenilemek, sıfır ve düşük emisyonlu araçlar satın almak veya toplu taşıma dahil olmak üzere alternatif sürdürülebilir ulaşım türlerine geçmek için gerekli imkânlara sahip olmayan mikro işletmelerdir. Mikro-işletme sınırı Tüzük'ün ikinci maddesinin dokuzuncu bendinde, on kişiden az çalışanı olan ve yıllık cirosu veya yıllık bilanço toplamı iki milyon Avroyu geçmeyen işletmeler olarak belirlenmiştir.

[32] Tüzük'ün ikinci maddesinin birinci bendi enerji yoksulluğu tanımında Enerji Verimliliği Direktifi'ne atıf yapmaktadır. Enerji Verimliliği Direktifi'ne göre enerji yoksulluğu ulusal düzeyde yeterli ısınma, soğutma, sıcak su, aydınlatma ve elektrikli aletleri çalıştırmak için gerekli enerji dahil olmak üzere makul bir yaşam standardı ve sağlığı destekleyen temel enerji hizmetlerine erişimin olmamasını, en azından satın alınamama, yetersiz harcanabilir gelir, yüksek enerji harcamaları ve evlerin enerji verimliliğinin düşük olması gibi faktörlerin birleşimi nedeniyle ortaya çıkan durumu ifade etmektedir. (AB) 2023/955 sayılı Tüzük'ü değiştiren, enerji verimliliği hakkında 13 Eylül 2023 tarihli ve (AB) 2023/1791 sayılı Direktif, ABRG L 231/1, 20.09.2023. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023L1791&qid=1754752392658.

[33] Tüzük'ün ikinci maddesinin ikinci bendi uyarınca ulaşım yoksulluğu, ulusal ve mekânsal bağlamda bireylerin ve hanelerin özel veya toplu ulaşım maliyetlerini karşılayamaması veya karşılama zorluğu ya da temel sosyoekonomik hizmetlere ve faaliyetlere erişim için gerekli ulaşım araçlarına erişiminin olmaması veya sınırlı olmasını ifade etmektedir.

[34] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, **On Birinci Kalkınma Planı**, 2019, s. 13. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Erişim Tarihi: 08.01.2025, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf.

[35] Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı İklim Değişikliği Başkanlığı, **İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030)**, s. 1. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Erişim Tarihi: 22.05.2025, https://iklim.gov.tr/db/english/icerikler/files/%C4%B0klim%20De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fine%20Uyum%20Stratejisi%20ve%20Eylem%20Plan_%202024-2030.pdf.

ihtiyacı tartışmasızdır[36]. Çalışmanın amacı AB'de yürürlükte olan Sosyal İklim Fonu'na benzer bir yapının Türkiye'de uygulanabilirliğini hukuki açıdan değerlendirmektir.

1.Kavram ve Terim

1.1.Kavram

Sosyal İklim Fonu'nun kavramsal çerçevesi, Sosyal İklim Fonuna ilişkin üst kavramların belirlenmesini ve Sosyal İklim Fonu'nun üst kavramlar çerçevesinde tanımlanmasını gerektirmektedir. Bu nedenle üst kavramlar belirlenecek, tespit edilen üst kavramlardan yola çıkılarak Sosyal İklim Fonu tanımlanacaktır.

1.1.1.Üst Kavramların Belirlenmesi

Sosyal İklim Fonu, sürdürülebilir kalkınma kavramı etrafında şekillenen bir fondur. Bu nedenle Sosyal İklim Fonunun kavramsal çerçevesinin doğru bir şekilde belirlenmesi, öncelikle sürdürülebilir kalkınma ve fon kavramlarının ele alınmasına bağlıdır.

1.1.1.1.Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, gerektirdiği çevresel koruma ile ekonomik ve sosyal kalkınma kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Bu bölümde sürdürülebilir kalkınma kavramı oluşum süreci üzerinden incelenecek; sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, ekonomik ve sosyal sütunlarına sınırlı ölçüde yer verilecektir[37].

Sürdürülebilirlik konusundaki endişeler 18. ve 19. yüzyıl düşünürlerine kadar uzanmaktadır[38]. Ancak 1960'lar ve 1970'lere kadar kamuoyunun önemli bir kesimi sürdürülebilirlik konusunda endişelerini dile getirmemiştir. Bu yıllar, başta sanayi kirliliğinin neden olduğu sağlık tehlikeleri olmak üzere, çevreye ilişkin kaygıların yoğunlaştığı yıllar

[36] Ayhan Selçuk Özgenç, "İklim değişikliğinde finansman aracı: Sosyal İklim Fonu", **Dünya Gazetesi**, 12.05.2023. Dünya Gazetesi, Erişim Tarihi: 08.01.2025, https://www.dunya.com/kose-yazisi/iklim-degisik liginde-finansman-araci-sosyal-iklim-fonu/693584.

[37] Sürdürülebilir kalkınmanın sütunları hakkında ayrıntılı açıklamalar için aşağıda Bkz. 4.2.Sürdürülebilir Kalkınmanın Sütunları.

[38] Bu düşünürlerde kaynak sınırlılığı endişesi ön plandadır. Nüfus artışı bakımından Thomas Robert Malthus ve enerji yetersizliği bakımından William Stanley Jevons bu düşünürlere örnek gösterilmektedir. Bkz. Susan Baker, **Sustainable Development**, New York: Routledge, 2006, s. 18.

olmuş, bu durum geleneksel, büyüme odaklı ekonomik kalkınmanın çevresel açıdan eleştirilmesine yol açmıştır[39].

1968 yılında hükümet dışı bir örgüt olarak kurulan Roma Kulübü, 1972 yılında Büyümenin Sınırları Raporu'nu (*The Limits to Growth*) yayımlamıştır[40]. Massachusetts Institute of Technology'den bilim insanları tarafından hazırlanan Rapor'da nüfus artışı, gıda üretimi, kaynak kullanımı ve kirliliğe ilişkin eğilimlerin devam etmesi halinde, gezegenin taşıma kapasitesinin önümüzdeki yüz yıl içinde aşılacağı sonucuna varılmış[41], temel olarak büyümenin bilinçli bir şekilde sınırlandırılması önerilmiştir[42]. Roma Kulübü tarafından yayımlanan Rapor'un da teşvikiyle[43], 5-12 Haziran 1972 tarihleri arasında Stockholm'de İnsan Çevresi Hakkında Birleşmiş Milletler Konferansı yapılmıştır. Ekonomik kalkınma ve çevre sorunları ilişkisini gündemine alan bu Konferans'ın çıktıları çevresel sorunlarla ilgilidir.

Büyümenin sınırlandırılması önermesi oldukça fazla sayıda eleştiriye maruz kalmıştır[44]. Eleştirilere göre önerme büyümenin fiziksel sınırlarına odaklanmış, teknolojik yeniliklerin, özellikle de kirlilikle mücadelede ya da üretimde kaynakların daha verimli kullanılmasında yeni yollar açması olasılığını göz ardı etmiş ve aşırı kötümser bir görüş ortaya koymuştur. İlerleyen zamanlarda bu önerme yerini, çevrenin korunması ve ekonomik kalkınmanın çatışan değil, birbiriyle uyumlu hedefler haline gelebileceğine ilişkin bir anlayışla yer değiştirmiştir[45].

WCED'nin Ortak Geleceğimiz Raporu'nu yayımladığı 1987 yılına kadar, kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel sütunları arasındaki bağlantılar açıkça ele alınmamıştır[46]. Bu çalışma, yoksulluğun yarattığı çevresel maliyetlerin bazı yönlerini açık hale getirmiş; böylece geleceğe dair yaratılmaya çalışılan bakış açısını çevresel koruma-ekonomik kalkınma sınırlarından uzaklaştırarak daha dengeli bir bakış açısına kavuşturmuştur[47]. Artık ekonomik

[39] Baker, s. 18.
[40] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 21.
[41] Baker, s. 18; Meadows, Meadows, Randers, Behrens III, s. 183.
[42] Meadows, Meadows, Randers, Behrens III, s. 183-184.
[43] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 21.
[44] Eleştiriler için Bkz. Robert M. Solow, "The Economics of Resource sor the Resources of Economics", **The American Economic Review**, C. 64, S. 2, 1974, ss. 1-14, s. 10.
[45] Baker, s. 18.
[46] Baker, s. 19.
[47] Robert Paehlke, "Environmental Politics, Sustainability and Social Science", **Environmental Politics**, C. 10, S. 4, 2001, ss. 1–22, s. 7. Yazara göre, bu bakış açısı sürdürülebilir kalkınmayı her anlama gelebilecek kadar şekilsiz bir kavrama dönüştürmüştür. Diğer yandan, sürdürülebilir kalkınma kavramının esnekliği Sarıbeyoğlu Skalar tarafından, sürdürülebilir kalkınmanın son yılların küresel çevre politikasına hâkim olmasının bir sebebi olarak ifade edilmektedir. Yazara göre bu durum, sürdürülebilir kalkınmanın nasıl sağlanabileceği konusunda farklı görüşleri barındırmasını sağlamaktadır. Bkz. Sarıbeyoğlu Skalar, s. 1.

büyümenin bazı bağlamlarda, ekonomik ve sosyal etkilerinin yanı sıra olumlu çevresel etkilere de sahip olabileceği kabul edilmektedir[48].

Ortak Geleceğimiz Raporu, ekonomik kalkınmanın çevresel korumayla uzlaşabileceği ve çevresel koruma-ekonomik kalkınma ikilemine sağladığı sosyal kalkınma anlayışları yanında bir diğer önemli yeniliği daha bünyesinde barındırmaktadır. Rapor'un içerdiği diğer yenilik, sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin bir tanım getirmesidir. Yukarıda yer verilen sürdürülebilir kalkınma tanımı, Ortak Geleceğimiz Raporu'nun tanımıdır ve tekrar etmek gerekirse sürdürülebilir kalkınma, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini tehlikeye atmadan bugünün ihtiyaçlarını karşılamasını sağlamaktır. Rapor'da bugünün ihtiyaçlarını gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini tehlikeye atmadan karşılamasını sağlamak için iki anahtar kullanılması öngörülmektedir.

Öngörülen ilk anahtar, ihtiyaçlar, özellikle yoksullara ilişkin öncelikli temel ihtiyaçlar, kavramıdır. İkinci anahtar ise, teknolojinin ve sosyal yapının durumundan kaynaklanan sınırlamaların, çevrenin ihtiyaçları karşılama kapasitesi üzerindeki etkisidir[49]. Bu iki anahtar birlikte değerlendirildiğinde, sürdürülebilir kalkınma kavramının odak noktası itibarıyla küresel olduğu ve yoksulların ihtiyaçlarının karşılanması ile zenginlerin isteklerinin azaltılması arasında bağlantı kurduğu söylenebilecektir[50].

İlk anahtar bakımından düşünüldüğünde, sosyal ve kültürel olarak belirlendikleri için ihtiyaçları isteklerden ayırmak elbette zordur. Bununla birlikte çoğu kültürde temel ihtiyaçlar benzer olup kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirmekle bağlantılı unsurları içermektedir[51]. Yeterince karşılanmayan herhangi bir temel ihtiyaç ise yoksulluğu ortaya çıkarmaktadır[52]. Ancak yoksulluk mevcut durumun göstergesinden ibaret değildir. Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal kalkınmayı gerektirmesinin temel nedeni, her yoksulluğun kendine özgü patolojiler üretmesidir[53].

İkinci anahtar ortak geleceğimize ilişkin iyimser bir bakış açısı sunmaktadır. İyimserdir; çünkü gelecek vizyonunun içerisinde, teknolojide ve sosyal yapıda yaratılacak değişim yoluyla

[48] Paehlke, s. 7.
[49] The World Commission on Environment and Development, s. 43.
[50] Baker, s. 20.
[51] David Pepper, **Modern Environmentalism**, Londra: Routledge, 1996, s. 70.
[52] Manfred Max-Neef, "Development and human needs", Paul Ekins, Manfred Max-Neef (Eds.), **Real Life Economics: Understanding Wealth Creation**, Londra: Routledge, 1992, s. 200.
[53] Max-Neef, s. 200.

açılan bir ilerleme vaadi bulunmaktadır. Ortak Geleceğimiz Raporu, teknolojinin ve sosyal yapının yeni bir çağa başlayabilmek için yönetilebileceğini ve geliştirilebileceğini ileri sürmektedir[54]. Ancak biyosferin insan faaliyetlerinin etkilerini soğurma kabiliyetinin ve gezegenin ekolojik imkanları dahilinde yaşam tarzlarının benimsenmesi ihtiyacının, hala sınırlamalar getirdiğini savunmaktadır[55]. Bu sınırlamalar Ortak Geleceğimiz Raporu'nun büyümenin sınırı öngörüsüdür[56].

Yukarıda ele alınan yönleri, Roma Kulübü'nün Büyümenin Sınırları Raporu ve WCED'nin Ortak Geleceğimiz Raporu'nun, kalkınmanın nasıl gerçekleşeceği konusunda farklı yanıtlar içerdiğini ortaya koymaktadır. Kavramsal açıdan bakıldığında sürdürülebilir kalkınma, WCED tarafından seçilip 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Rio de Janeiro'da yapılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (*United Nations Conference on Environment and Development*) tarafından taçlandırılana kadar, kalkınmanın nasıl gerçekleşeceği sorusuna yanıt niteliğindeki adaylardan yalnızca biridir[57].

Ekonomik kalkınmanın tartışmaya açılmasının nedeni çevresel sorunlar olduğundan, sürdürülebilir kalkınma kavramı içerisinde çevresel korumayı konumlandırmak görece daha kolaydır. Çevresel sorunların birbirleri ile olan ilişkisine örnek olarak, ormansızlaşmanın erozyona yol açması ve bunun da nehir ile göllerin kurumasına neden olması; çevresel sorunlar ve ekonomik kalkınma modelleri arasındaki bağlantılara örnek olarak, tarım politikasının kimyasal gübrelerin aşırı kullanımını teşvik etmesi ve bunun da arazinin bozulmasına ve su kirliliğine yol açması veya enerji politikasının kömürle çalışan elektrik üretimine dayanması ve bunun da sera gazı emisyonlarına neden olması verilebilecektir[58]. Sera gazı emisyonları ise iklim değişikliğiyle doğrudan ilgilidir[59].

Bir toplumun çevresini nasıl kullandığı her şeyden önce dünya görüşüne, dünyanın doğasına ilişkin algısına ve diğer yaşam formlarıyla birlikte bu dünyadaki konumuna bağlıdır.

---

[54] Baker, s. 21.
[55] The World Commission on Environment and Development, s. 8.
[56] Baker, s. 21.
[57] Tüm çevreciler sürdürülebilir kalkınma kavramını onaylamamıştır. Bazıları bu kavramı, temelinde yer alan motivasyonların fazla insan-merkezli olduğunu iddia ederek felsefi sebeplerle reddederken; diğerleri ise ya yeterince radikal olmadığı ya da fazla radikal olduğu gerekçesiyle reddetmektedir. Bkz. Baker, s. 46. Eko-kalkınma ve yeşil ekonomi gibi bazı alternatif adaylar da söz konusudur. Bkz. Jorge E. Viñuales, "Sustainable Development", Lavanya Rajamani, Jacqueline Peel (Eds.), **The Oxford Handbook of International Environmental Law**, 2. Baskı, New York: Oxford University Press, 2021, s. 287.
[58] Baker, s. 19.
[59] John F. B. Mitchell, "The Greenhouse Effect anc Climate Change", **Reviews of Geophysics**, C. 27, S. 1, 1989, ss. 115-139, s. 137.

Örneğin insan-merkezli bir dünya görüşünün, dünyanın ve içindeki tüm yaşamın kutsal olarak algılandığı bir dünya görüşüne göre çevrenin farklı kullanımlarını onaylaması ve daha fazla çevresel yıkıma izin vermesi muhtemeldir. Bir toplum, dünya görüşünden çevresel adalet kavramını, insan olmayan yaşam biçimlerinin, gelecekteki insan nesillerinin ve mevcut insan nesillerinin çevreden faydalanma, paylaşma veya sadece var olma konusundaki haklarını türetmektedir. Çevresel sürdürülebilirlik, gelecekteki insanların ve insan olmayan varlıkların refahı ve fırsatlarının bugünkü insan avantajı için feda edilmemesi gerektiği algılandıkça bir zorunluluk olarak güç kazanmaktadır[60].

İnsanlar çağlar boyunca temel ihtiyaçlarını ve değerli malzemelere karşı duydukları istekleri karşılamak için sınırlarının ötesine ulaşmışlardır. Günümüzün daha büyük ticaret ile sermaye hareketleri bu süreci büyük ölçüde genişletmiş, hızlandırmış ve kapsamlı ekolojik etkilerle donatmıştır[61]. Sürdürülebilir kalkınmanın bir diğer sütununu oluşturan ekonomik sürdürülebilirlik, mevcut ekonomik kurumların ve sistemlerin kısa ömürlü olmasına, ancak sera gazı emisyonlarının kapsamlı ekolojik etkileri olabileceğine dayanmaktadır. Mevcut sera gazı emisyonlarının etkilerinin doğru bir şekilde ele alınabilmesi için ekonomik kurumların, alacağı kararların gelecekteki etkilerini hesaba katacak kadar ileri görüşlü olmaları gerekmektedir[62]. Dolayısıyla sürdürülebilirlik arayışı, ekonomik ilişkilerde büyük değişiklikleri zorunlu kılmaktadır[63].

Ortak Geleceğimiz Raporu örneğinden devam edilecek olursa, bu Rapor ekonomik sürdürülebilirliği, uluslararası ekonomiyi ve devlet borçlanmalarını ortaya koyarak kavramaya çalışmaktadır. Uluslararası ekonomiyi ele almak, ekonomik sürdürülebilirlik bakımından vazgeçilmezdir çünkü küresel ekonominin ekosistemlerin sürdürülebilirliğini garanti etmesi gerekmektedir. Ayrıca uluslararası ekonominin paydaşları ekonomik sürdürülebilirliği sağlamak için mübadele temelinin adil olduğu konusunda tatmin olmalıdır. Aksi takdirde karşılıklı bağımlılık söz konusu olmayacak ve bir tarafın hakimiyetine dayanan ilişkiler kurulacaktır[64]. Benzer bir şekilde borçlanma da ekonomik sürdürülebilirlik bakımından tehdit oluşturabilmektedir. Uluslararası ekonomideki değişikliklerin, ülkelerin, özellikle de finansmanını dış borçlanmalarla sağlayan ülkelerin ekonomileri üzerindeki etkileri büyük

[60] Paul Ekins, **Economic Growth and Environmental Sustainability**, Londra: Routledge, 2000, s. 72.
[61] The World Commission on Environment and Development, s. 67.
[62] Alberto Ansuategi, Marta Escapa, "Economic growth and greenhouse gas emissions", **Ecological Economics**, C. 40, S. 1, 2002, ss. 23-37, s. 25.
[63] The World Commission on Environment and Development, s. 67.
[64] The World Commission on Environment and Development, s. 67.

olumsuzlukların doğmasına neden olabilmektedir. Ülkelerin ekonomileri üzerinde oluşacak olumsuzluklar, işgücü sorunları, düşük ücretler, gıdaya erişim gibi önemli sosyal sorunlara sebep olabilmektedir[65].

Bu çalışmanın önemli noktalarından birini oluşturan sosyal kalkınmanın, sürdürülebilir kalkınma için bir gereksinim olarak Ortak Geleceğimiz Raporu ile ortaya konulduğunu vurgulamak gerekmektedir. Farklı bir kalkınma anlayışının benimsendiği bir senaryoda, çevresel sorunların yalnızca ekonomik kalkınma bağlamında değerlendirilmesi de mümkündür. Ancak 26 Ağustos-4 Eylül 2002 tarihleri arasında Johannesburg'da yapılan Sürdürülebilir Kalkınma Hakkında Dünya Zirvesi'nde (*World Summit on Sustainable Development*) ekonomik kalkınmanın, sosyal kalkınmanın ve çevresel korumanın, sürdürülebilir kalkınmanın eşit sac ayakları olarak tanımlanması[66] ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 25 Eylül 2015 tarihinde kabul edilen SKH'ler[67] işaret etmektedir ki sosyal sürdürülebilirlik, dünyanın benimsediği sürdürülebilir kalkınma anlayışının merkezinde yer almaktadır[68]. Belçika, Kolombiya, Nepal, Uganda ve Tayland gibi yaklaşık yirmi ülkenin anayasasında sürdürülebilirlik veya sürdürülebilir kalkınma ifadesi bulunmaktadır[69].

Bu anlayışın dünyadaki genelindeki eğilimlere benzer şekilde Türkiye'de de benimsendiği görülmektedir. Çevre Kanunu'nun[70] ikinci maddesinde sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin bir tanım içermekte ve bu düzenlemeye göre sürdürülebilir kalkınma, "*bugünkü ve gelecek kuşakların sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişmeyi"* ifade etmektedir. Ayrıca Çevre Kanunu'nda öngörülen sürdürülebilir kalkınma tanımının Anayasa Mahkemesi'nin bir kararında kullanıldığı görülmektedir[71]. Tanımda yer verilen gelecek kuşakların ihtiyaçları ile sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, ekonomik ve sosyal

[65] The World Commission on Environment and Development, s. 72, 74.
[66] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 55.
[67] 21.10.2015 tarih ve A/RES/70/1 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı, Erişim Tarihi: 21.02.2025, https://docs.un.org/en/A/RES/70/1.
[68] Luise Li Langergaard, Jo Krøjer, "Social Sustainability in Unsustainable Times: Introduction of One Book and Many Problems", Jo Krøjer, Luise Li Langergaard (Eds.), **Social Sustainability in Unsustainable Society**, Cham: Springer, 2023, s. 2.
[69] James R. May, Erin Daly, **Dünyada Çevresel Anayasacılık**, çev. Tolga Şirin, N. Umut Orcan, Ankara: Ekoloji Kolektifi, 2018, s. 229.
[70] 09.08.1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu, RG 11.08.1983-18132. Sürdürülebilir kalkınma Çevre Kanunu'na 5491 sayılı Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile eklenmiştir. 26.04.2006 tarihli ve 5491 sayılı Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, RG 13.05.2006-26167.
[71] Anayasa Mahkemesi, E. 2013/65, K. 2014/93, T. 22.05.2014, RG 24.06.2015-29396. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 22.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2014/93.

sütunları, Ortak Geleceğimiz Raporu ile ortaya konulan anlayışı yansıtmaktadır. Bu bakımdan Ortak Geleceğimiz Raporu ile ortaya konulan kalkınma anlayışının, yasa koyucu tarafından benimsenen kalkınma anlayışı ile örtüştüğü sonucuna varılmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında sürdürülebilir kalkınmayı uluslararası hukuk belgeleri ile şekillenen[72]; ekonomik kalkınmanın çevresel koruma ve sosyal kalkınmayı sağlayarak gerçekleşmesi gerektiğini ileri süren ve bu anlamda çevresel koruma, sosyal kalkınma ve ekonomik kalkınmayı bütüncül bir bakış açısıyla ele alan kalkınma anlayışı olarak tanımlamak mümkündür.

1.1.1.2.Fon Kavramı

Mevzuatımızda bir sermaye piyasası aracı olarak fon tanımı yer almakla birlikte, kamu maliyesi bakımından taşıdığı anlamıyla bir fon tanımına Anayasal veya yasal düzlemde yer verilmemiştir[73]. Ancak gerek öğretide gerekse yargı kararlarında fona ilişkin bazı tanımlar yer almaktadır.

Öğretide fon tanımı üzerine bir görüş birliği bulunmadığından fonlara ilişkin birden fazla tanıma rastlamak mümkündür[74]. Fonlar Erginay tarafından "*belirli bir sosyal veya ekonomik gaye için özel kaynaklardan elde edilerek bir hesapta toplanan ve bu gayeye harcanan paralar*" olarak[75]; Tuncer tarafından "*devletin çeşitli kaynaklardan sağladığı paralar*" olarak[76]; Oyan ve Aydın tarafından "*belirli bir amacın veya birbirine yakın amaçlar grubunun gerçekleştirilmesi için belirli kaynakların toplandığı ve harcandığı, bütçe bağlantılı veya bütünüyle bütçe dışı kamusal nitelikli özel bir hesap*" olarak[77]; Batırel tarafından "*belli kamu hizmetleri için belli kaynaklardan toplanan paralar*" olarak[78]; Coşkun tarafından "*belirli bir amacın gerçekleştirilmesi için ayrılmış bulunan ve gerektiği zaman kullanılmak üzere belli bir hesapta toplanan paralar*" olarak[79]; Bulutoğlu ve Kurtuluş tarafından "*belirli bir amacın*

[72] Oya Boyar, "Anayasa ve Sürdürülebilir Kalkınma", **İstanbul Hukuk Mecmuası**, C. 78, S. 4, 2020, ss. 1921-1957, s. 1928.
[73] Nami Çağan, "Anayasa Yönünden Fonlar", **Anayasa Yargısı Dergisi**, 1986, C. 3, ss. 107-124, s. 107 ("Fonlar"); Selim Kaneti, "Türk Kamu Maliyesi'nin Anayasal Temelleri-I", **Makaleler**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2011, ss. 157-176, s. 163.
[74] Muhammet Durdu, **Türkiye'de Bütçe Dışı Fon Uygulamaları ve Varlık Fonu**, Ankara: Adalet, 2018, s. 24.
[75] Akif Erginay, **Kamu Maliyesi**, 12. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1987, s. 197 (**Maliye**).
[76] Selahattin Tuncer, **Kamu Maliyesi**, 4. Baskı, İstanbul: Yakın Ofset Matbaası, 1975, s. 116.
[77] Oğuz Oyan, Ali Rıza Aydın, **Türkiye'de Maliye ve Fon Politikaları**, Ankara: Adım Yayıncılık, 1991, s. 113
[78] Bununla birlikte yazar fonun ikinci bir anlamı olduğunu ileri sürmekte, dış ticarete ilişkin ek mali yükümlülükleri de fon kapsamında ele almaktadır. Bkz. Ömer Faruk Batırel, **Kamu Bütçesi**, 4. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, 1994, s. 25.
[79] Gülay Coşkun, **Devlet Bütçesi**, 4. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1994, s. 80.

gerçekleştirilmesi için ayrılmış olan ve gerektiğinde kullanılmak üzere bir hesapta hazır tutulan paralar" olarak[80]; Aktan tarafından "*kaynağı bütçe kanunu dışında veya kısmen bütçe kanunu kısmen de özel kanun ya da kararlarla sağlanan kamu gelirleri*" olarak tanımlanmıştır[81].

Anayasa Mahkemesi'nin fonlara ilişkin ilk incelemesi 775 sayılı Gecekondu Kanunu[82] bakımından söz konusudur. Mahkeme bu Kanun anlamında oluşturulan Fon'un Anayasa'ya uygunluğunu tartışırken, belki de fon uygulamasını ilk defa inceleme konusu yapması nedeniyle bir fon tanımı vermekten kaçınmıştır[83]. Fona ilişkin tanımına ancak ilerleyen tarihli kararlarında yer veren[84] Anayasa Mahkemesi'ne göre, fon kavramı çeşitli anlamlarda kullanılmakla beraber, genel olarak belirli bir amacın gerçekleştirilmesi için ayrılmış olan ve gerektiğinde kullanılmak üzere bir hesapta tutulan parayı ifade etmektedir. Mahkeme, daha teknik bir ifadeyle fonları, genel mevzuat ve bütçe prosedürü dışında özelliği olan bazı devlet görevlerinin yürütülmesi ve gerçekleştirilmesi amacıyla bütçeden veya bütçe dışı imkanlarla sağlanan para ve kıymetler olarak tanımlamaktadır[85].

Fona ilişkin kapsamlı tanımlardan biri de Sayıştay tarafından yapılmıştır. Sayıştay'ın tanımına göre fonlar, devletin genel mevzuat ve bütçe prosedürü dışında kendi özel mevzuatına göre yürütülmesinde fayda görülen bazı görevleri ile ilgili sosyal, kültürel, bilimsel, ekonomik alanlardaki bir iş veya bir hizmetin gerçekleştirilmesi veya görülmesi maksadıyla bütçeden

---

[80] Kenan Bulutoğlu, Erciş Kurtuluş, **Bütçe ve Kamu Harcamaları**, 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1988, s. 425.

[81] Coşkun Can Aktan, "Bütçe Dışı Fonlar", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, 1986, C. 23, S. 10, ss. 51-56, s. 51. Ayrıca açıkça bir tanım getirmemekle birlikte Sayar'ın fonları devletin vergi dışı gelirlerinden biri olarak ele aldığı görülmektedir. Bkz. Nihad Sayar, **Kamu Maliyesi**, C. 1, 5. Baskı, İstanbul: Sermet Matbaası, 1975, s. 38.

[82] 20.07.1966 tarihli ve 775 sayılı Gecekondu Kanunu, RG 30.07.1966-12362.

[83] Bülent Seven, "Anayasa Mahkemesi'nin Fon Uygulamasına İlişkin Kararlarının Bütçe İlkeleri ve Sayıştay Denetimi Karşısındaki Durumu", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 14, S. 1, 1996, ss. 123-147, s. 126-127.

[84] Seven, s. 127.

[85] Anayasa Mahkemesi, E. 1984/9, K. 1985/4, T. 18.02.1985, RG 26.06.1985-18739. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 02.02.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1985/4. Ayrıca aynı yönde Bkz. Anayasa Mahkemesi, E. 1984/6, K. 1985/1, T. 11.01.1985, RG 17.06.1985-18787. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 02.02.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1985/1; Anayasa Mahkemesi, E. 1984/8, K. 1985/1, T. 18.02.1985, RG 26.06.1985-18739. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 02.02.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1985/1; Anayasa Mahkemesi, E. 1988/37, K. 1989/36, T. 08.09.1989, RG 18.01.1990-20406. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 02.02.2025, https://normkararlar bilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1989/36; Anayasa Mahkemesi, E. 1996/56, K. 1997/58, T. 24.06.1997, RG 13.01.2005-25699. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 02.02.2025, https://normkararlarbilgibankasi. anayasa.gov.tr/ND/1997/58.

ayrılan veya bütçe dışı imkanlarla temin edilen ve ister ticari-sınai ve nispeten de kâr gayesiyle yakından ilgili olmayan faaliyetlere tahsis edilen para ve kıymetler karşılığıdır[86].

Fonlar bütçe içi ve bütçe dışı fonlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır[87]. Bütçe içi fonlar Coşkun'un tabiriyle "*ekonomik kaynağını bütçe ödeneklerinden alan ve bütçede tertibi olan, ancak ödeneğin kullanılmasında özelliği olan fonlardır*"[88]. Pehlivan ise bütçe içi fonları "*bütçe içerisinde yer alan ve çeşitli harcama kalemlerine ayrılmaksızın bir bütün olarak gösterilen fonlar*" olarak tanımlamaktadır[89]. Bu tür fonlarda bütçeden bir ödenek ayrılarak bu ödeneği bütçe ödenek kalemleri arasında dağıtma yetkisi bakanlıklara bırakılmakta[90], böylece maliyet hesabı esnek bir şekilde yapılabilmektedir[91]. Günümüzde dört bütçe içi fon uygulaması bulunmaktadır[92] ve bu anlamda bütçe içi fonlar önemini büyük ölçüde yitirmiştir[93].

Bütçe dışı fonlar ise kendisine ait özel gelirleri olan fonlardır[94]. Bunlar özel yasalarla oluşturulmakta ve bütçe ilkeleri ile bütçe yasalarının düzenlemeleri dışında yönetilmektedir[95]. Bu anlamda bütçe dışı fonlarda, fonun tahsis edildiği kuruluşa bütçe disiplini ve kuralları dışında harcama yapma yetkisi verilmektedir. Bu tür fonların finansmanı bütçe dışı kaynaklarla veya bütçe dışı kaynaklarla birlikte bütçe ödenekleriyle sağlanabilmektedir[96]. Bütçe dışı fonları taşıdıkları heterojen yapı nedeniyle bir bütün olarak ele alıp incelemek oldukça zordur. Bu fonlar çok az sayıda ortak özelliğe sahiptir[97].

---

[86] 11.07.1969 tarih ve 3388 sayılı Sayıştay Genel Kurul Kararı; Seven, s. 127.
[87] Çağan, "Fonlar", s. 108; Coşkun, **Devlet Bütçesi**, s. 81; Yusuf Karakoç, **Sosyal Maliye**, 1. Baskı, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, 1995, s. 47. (**Sosyal**)
[88] Coşkun, **Devlet Bütçesi**, s. 81.
[89] Osman Pehlivan, **Devlet Bütçesi**, Trabzon: Celepler Matbaacılık, 2022, s. 48.
[90] Çağan, "Fonlar", s. 108; Karakoç, **Sosyal**, s. 47.
[91] Kaneti, "Türk Kamu Maliyesi'nin Anayasal Temelleri-I", s. 163.
[92] Bunlar 21.12.2024 tarihli ve 7535 sayılı 2025 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu'nun beşinci maddesinde yer alan Personel Giderlerini Karşılama Ödeneği, Yedek Ödenek, Yatırımları Hızlandırma Ödeneği ve Doğal Afet Giderlerini Karşılama Ödeneğidir. RG 31.12.2024-32769 (Mükerrer). Bkz. Selin Ovalıoğlu, Türkiye Varlık Fonu Anonim Şirketinin Hukuki Niteliği ve Denetimi, Yüksek Lisans Tezi, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Kocaeli, 2019, s. 9.
[93] Osman Z. Orhan, **Türkiye'de Bütçe ve Maliye Politikaları**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1994, s. 233.
[94] Pehlivan, s. 49.
[95] Coşkun, **Devlet Bütçesi**, s. 82.
[96] Çağan, "Fonlar", s. 108.
[97] Çağan, "Fonlar", s. 110; Bütçe dışı fonlarla ilgili olarak OECD ülkeleri arasında iki farklı gelenek olduğu görülmektedir. Anglo-Sakson geleneğinde bütçe dışı fonlara kural olarak yer yoktur ve tüm harcamalar bütçede yer almalıdır. Kıta Avrupası geleneğinde ise bütçe dışı fonlar oldukça fazladır ve bu fonlar genellikle sosyal güvenlik ile kamu sağlığı gibi gerekçelere dayandırılmaktadır. Bkz. OECD, "Best Practice Guidelines: Off-Budget and Tax Expenditures", GOV/PGC/SBO(2004)6, 2004, s. 5. OECD, Erişim Tarihi: 18.05.2025, https://one.oecd.org/document/GOV/PGC/SBO%282004%296/en/pdf. Ayrıca bütçe dışı fonların ortak özellikleri yönünden Bkz. Karakoç, **Sosyal**, s. 48-52.

Bu tanımlarla beraber, fon kavramının vergi hukuku ile bağlantısını kurabilmek bakımından fon kavramının ortaya çıkış sebebini açıklamak ve fonların vergi hukuku açısından niteliğini tespit etmek gerekmektedir. Fonların ortaya çıkış sebebini, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ve dünyada özellikle 1980'li yılların şekillenmesinde etkili olan güçlü yürütme-zayıf yasama politik hedefi olarak belirlemek mümkündür[98]. Ekonomik krizlerden çıkış gayretleri ile paralel bir gelişim gösteren yürütmeyi güçlendirme eğilimiyle[99], devletin sayıca artan görevlerini daha etkili bir şekilde yerine getirmek üzere siyasal iktidar yürütme organında merkezileşmiş; yürütme organı Maurice Duverger'nin tabiriyle devletin motor organı haline gelmiştir[100].

Yürütme organının güçlenmesi, önceden yasama organına özgü sayılan bazı yetkilerin yürütme organına devredilmesi ve yasama organının zayıflaması anlamına gelmektedir[101]. Yasama organının yürütme organı üzerindeki mali denetim yetkisini zayıflatmak ve kamu maliyesini yeniden yapılandırmak[102] yürütmeyi güçlendirme eğiliminin mali sonuçlarındandır. Bütçe dışı oluşturulan ve bu sebeple bütçe gibi yasama organının denetimine tabi olmayan fonlar, bu yönleriyle yürütme organının ekonomiye esnek müdahale araçlarıdır[103].

Türkiye'de kamu maliyesinde fon kavramının yerleşmesinde, güçlü yürütme politik hedefinin yanında süratli finansman ihtiyacı önemli rol oynamıştır. Özellikle Özal hükümetleriyle birlikte uygulamaya konulan iktisat politikaları arz yönlü iktisat politikalarıdır ve bu politikaların kamu maliyesine yansıyan yönü vergi oranlarının azaltılmasıdır[104]. Bu politikalarla beraber, orta vadede piyasanın canlanacağı beklenmekte ve verginin kamu gelirleri içerisinde payı düşürülmektedir. Ancak Türkiye'deki vergi yüklerinin, arz yönlü iktisat politikaları benimsenirken örnek alınan ülkelerin oldukça gerisinde olması sebebiyle, verginin bütçe içerisindeki oranı bakımından tarihi seviyelerde düşüşler görülmüştür. Bu durumun bütçe gelirlerinde yol açtığı tahribatın telafisi için çok sayıda fon oluşturulmuş, bütçeye paralel bir

[98] Oyan, Aydın, s. 85. Çalışmada bu politik hedefin sebeplerine ve göstergelerine, çalışmanın sınırları dikkate alınarak yer verilmeyecektir. Konu hakkında bilgi edinmek için Bkz. Erdoğan Teziç, "Batı Demokrasilerinde 'Yürütme'nin Üstünlüğü ve Yeni Kurumlar Dengesi", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, 1980, C. 1, S. 2, ss. 91-106.
[99] Teziç, s. 94.
[100] Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş**, 6. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 1990, s. 311.
[101] Tanilli, s. 311.
[102] Oyan, Aydın, s. 85.
[103] Çağan, "Fonlar", s. 110.
[104] Oğuz Oyan, "Türkiye'de 1980'ler Sonrasında İstihdam Vergileri/Fonları Uygulamaları ve Mali-Ekonomik Etkileri", İzzettin Önder, Süleyman Ulutürk, Fatma Pınar Arslan (Eds.), **2000'li Yıllarda Devlet ve Maliye**, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2023, ss. 65-97, s. 67. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Oyan, Aydın, s. 7 vd.

fon sistemi yaratılmıştır[105]. Ancak artan fon uygulamaları bütçe sistemini ciddi ölçüde tahrip edecek boyutlara ulaşmıştır[106].

Bütçe yürütme organını sınırlayıcı bir niteliğe ve genel olarak ağır bir işleyişe sahiptir. Bütçenin yıllık olması, ödenek ayrılması ve bütçede birlik ilkesi[107], fonların amaçları yönünden engelleyicidir. Bu nedenle sosyal ve ekonomik açıdan genel bütçe dışında daha hızlı kaynaklar sağlamak ve bunları ülkenin gelişmesi için gerekli şekillerde hemen kullanmak uygun düşmektedir[108]. Anayasa Mahkemesi fonlara duyulan ihtiyacı, yukarıdaki açıklamalara paralel bir şekilde süratli karar alma ihtiyacı çevresinde ifade etmektedir[109]:

"*Yürütülmesi amaçlanan hizmetin gerektirdiği süratli karar alma ve harcamaların zamanında yapılması zarureti, ihtiyaçların sınırlarını aşmamak kaydıyla genel ve katma bütçeler dışında fon tesisini zorunlu kılar.*"

Fonların vergi hukuku açısından niteliğini belirlemek için ise öncelikle vergilendirme yetkisini ele almak gerekmektedir. Hukukun hiçbir alanında birey, devletle vergi hukukunda olduğu kadar sık karşılaşmamaktadır[110]. Vergilendirme yetkisi devletin zorlama yetkisinin bireyler üzerindeki en belirgin yansımasıdır[111]. Bu yetki, devletin egemenlik gücüne dayanarak vergi koyma konusunda sahip olduğu hukuki ve fiili gücüdür[112] ve temel olarak bir alma yetkisini ifade etmektedir. Devlet, vergilendirme yetkisi aracılığıyla bireyleri, ekonomik kaynakların devlete aktarılmasına yönelik yükümlülüklerle kuşatmaktadır[113].

Vergilendirme yetkisi dar anlamıyla ele alındığında, devletin yalnızca vergi koyma konusundaki yetkisini ifade etmektedir. Ancak geniş anlamıyla ele alındığı takdirde,

---

[105] Oyan, s. 67.
[106] Bulutoğlu, Kurtuluş, s. 429.
[107] Bütçede birlik ilkesi, bütün gelir ve giderlerin tek bir bütçe içinde toplanmasıdır. Bu ilke devletin yapmış olduğu tüm kamu hizmetlerine ilişkin giderler ile devletin topladığı tüm kamu gelirlerinin ayrı bütçelerde değil, tek bütçede toplanmasını gerektirmektedir. Şerafettin Aksoy, **Kamu Bütçesi**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1993, s. 146-147 (**Bütçe**). Bu anlamda fonlar, bütçede birlik ilkesinden sapıldığı durumlardan biri olarak ifade edilmektedir. Pehlivan, s. 46.
[108] Erginay, **Maliye**, s. 198.
[109] Anayasa Mahkemesi, E. 1984/9, K. 1985/4, T. 18.02.1985.
[110] Klaus Tipke, Joachim Lang, Roman Seer, Johanna Hey, Joachim Englisch, Joachim Hennrichs, **Steuerrecht**, 24. Baskı, Köln: Otto Schmidt, 2021, s. 1. Çalışmanın çevirisinde DeepL kullanılmıştır. DeepL Translator, Erişim Tarihi: 08.03.2025, https://www.deepl.com/tr/translator.
[111] Geoffrey Brennan, James M. Buchanan, **Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Constitution**, Indianapolis: Liberty Fund, 2000, s. 11.
[112] Çağan, **Vergilendirme**, s. 3.
[113] Brennan, Buchanan, s. 11.

vergilendirme yetkisi yalnızca vergi gelirlerini değil, devletin kamu harcamalarını finanse etmek amacıyla koyduğu tüm mali yükümlülükleri kapsamaktadır[114].

Anayasal bir mali yükümlülükten bahsedilebilmesi için bu yükümlülüğün Anayasa'nın 73. maddesi veya 167. maddesi kapsamında düzenlenmesi gerekmektedir[115]. Anayasa'nın 73. maddesinde düzenlenen mali yükümlülükler vergi, resim, harç veya benzeri mali yükümlülüklerdir. Vergi hukuku öğretisinde vergi, resim ve harca ilişkin tanımlar mevcuttur. Kaneti'ye göre vergi "*kamusal gereksinimlerin karşılanması için özel kesimden kamu kesimine, hukuksal zor altında, karşılıksız ve kesin olarak yapılan parasal aktarımdır*"[116]. Resim ve harç ise vergiden farklı olarak anonim bir katılma payı teşkil etmemektedir. Resim ve harç karşılık esasına dayanmaktadır ve zorunluluk unsurunu söz konusu hizmetten yararlanıldığı oranda taşımaktadır. Benzeri mali yükümlülükler konusunda ise öğretide çeşitli tanımlara rastlanmakla birlikte, herhangi bir tanım birliği mevcut değildir[117].

Benzeri mali yükümlülük nitelendirmesi yapılırken iki nitelendirme ölçüsünden hareket edilebilecektir. Bu ölçüler vergilendirme ilkeleri ve verginin unsurlarıdır[118]. Vergilendirme ilkeleri, mali yükümlülüğün taşıması gereken asgariler bakımından[119], verginin unsurları ise niteliğin belirlenmesi bakımından önemlidir. Bir yükümlülüğün niteliğinin belirlenmesi her zaman bir karşılaştırma meselesidir ve bu karşılaştırmanın temel ölçütü verginin unsurlarıdır. Yapılan ödemenin, verginin unsurlarına benzer nitelikler taşıyıp taşımadığı değerlendirilirken, ödemenin tüm vergi unsurlarını eksiksiz şekilde içermesi beklenmeyecektir. Aksi takdirde benzeri teriminin anlamı kalmayacaktır[120].

Bu noktada fonların niteliğini, devletin kamu gücüne dayanarak oluşturulmaları ve zor unsurunu bünyelerinde bulundurmaları sebebiyle[121], bir mali yükümlülük türü[122] olarak kabul

---

[114] Çağan, **Vergilendirme**, s. 5; Mualla Öncel, Ahmet Kumrulu, Nami Çağan, Cenker Göker, **Vergi Hukuku**, 31. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2022, s. 39; Sadık Kırbaş, **Vergi Hukuku**, 20. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2015, s. 61. Vergilendirme yetkisinin dar anlamı ve geniş anlamı, vergi hukukunun dar kapsamı ve geniş kapsamına koşuttur. Vergi hukukunun geniş kapsamı, vergilerin yanı sıra kamu gücüne dayanan kamu gelirlerini bünyesinde barındırır. Bkz. Öncel, Kumrulu, Çağan, Göker, s. 3; Yusuf Karakoç, **Genel Vergi Hukuku**, 3. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2024, s. 51.

[115] Billur Yaltı, A. Selçuk Özgenç, **Vergi Hukuku Pratik Çalışma El Kitabı**, 2. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2007, s. 10.

[116] Selim Kaneti, **Vergi Hukuku**, 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989, s. 4; Selim Kaneti, Esra Ekmekci, Gülsen Güneş, Mahmut Kaşıkcı, **Vergi Hukuku**, 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2022, s. 4.

[117] Yaltı, Özgenç, s. 9-10.

[118] Nihal Saban, **Vergi Hukuku**, 13. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2024, s. 9; Yaltı, Özgenç, s. 10.

[119] Saban, s. 9.

[120] Saban, s. 9.

[121] Çağan, "Fonlar", s. 114.

[122] Saban, s. 10; Çağan, "Fonlar", s. 115.

etmek gerekmektedir. Bu anlamda fonlar, vergi hukukunun konusunu oluşturan kamu gelirlerinden biridir[123].

AB mevzuatı ve öğretisinde, fonlarla ilgili olarak yapısal fonlar terimi kullanılmaktadır. Yapısal fonlar terimiyle kastedilen, AB içerisinde her türü yapısal yatırımı finanse eden fonlardır[124].

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET), şimdiki adıyla AB'yi kuran Roma Anlaşması'nın[125] giriş bölümünde, AET'nin temel amaçlarından bahsedilmektedir. Bu amaçlar Avrupa halkları arasında gittikçe bütünleşen bir birliğin kurumsal temellerinin atılması, Avrupa'yı bölen engellerin kaldırılarak ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişiminin sağlanması, yaşama ve çalışma koşullarının düzeltilmesi, sağlam bir büyüme, dengeli bir ticaret ve rekabetin sağlanması için mevcut engellerin kaldırılması, bölgeler arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi ve ortak bir dış ticaret politikası izlenmesi olarak belirtilmektedir[126].

AB'de bölgesel politikaların temel hedefi ekonomik ve toplumsal bütünleşmenin sağlanabilmesi için bölgeler arasındaki dengesizlikleri azaltmaktır[127]. AB bütçesinin yaklaşık üçte biri, özellikle daha yoksul ülkelerinde bölgesel ekonomik ve sosyal kalkınmayı desteklemek için birincil araç olan uyum politikasına ayrılmıştır[128]. Roma Anlaşması gereği oluşturulan yapısal fonlar da bu amaç doğrultusunda oluşturulmuşlardır[129]. Bu fonlar AB içerisindeki bölgeler ve çeşitli sosyal gruplar arasındaki eşitsizliği azaltmak üzere, ekonomik ve sosyal sorunların çözümüne yönelik projelerin finansmanında kullanılmaktadır[130].

[123] Nurettin Bilici, **Vergi Hukuku**, 31. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013, s. 28.
[124] Gülören Tekinalp, Ünal Tekinalp, Yeşim M. Atamer, Bertil Emrah Oder, Burak Oder, Gül Okutan, **Avrupa Birliği Hukuku**, 2. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2000, s. 291.
[125] Roma Anlaşması Almanca, Fransızca, Felemenkçe ve İtalyanca kaleme alınmıştır. Anlaşma'nın İngilizce çevirisi için Bkz. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Erişim Tarihi: 10.03.2025, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_3_antlasmalar/1_3_1_kurucu_antlasmalar/1957_treaty_establishing_eec.pdf.
[126] Nami Çağan, **Avrupa Topluluğu Vergi Politikasının Hukuki Çerçevesi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi, 1988, s. 1.
[127] Halit Fikir, Avrupa Birliği Bütçesinde Yapısal Fonların Gelişimi, Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2003, s. 78.
[128] Joanna Kostka, **Financing Roma Inclusion With European Structural Funds**, Londra: Routledge, 2019, s. 19.
[129] Fikir, s. 78.
[130] Fikir, s. 81.

Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Anlaşma'nın[131] (*The Treaty on The Functioning of The European Union*-ABİHA) 322. maddesinde Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin bütçenin oluşturulması, uygulanması, hesapların sunulması ve denetlenmesi için takip edeceği usullere ilişkin mali kurallar belirleyeceği ifade edilmektedir. Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin bu maddeye göre oluşturduğu Mali Tüzük[132], AB bütçesine uygulanacak mali kuralları içermektedir[133]. Mali Tüzük'ün 6. maddesinde bütçede birlik ilkesinin uygulanacağı belirtilmiş, 7/1. maddesinde ise birlik ilkesinin tanımına yer verilmiştir. Bu düzenlemeye göre bütçe her mali yılda AB için gerekli görülen tüm gelir ve giderleri tahmin etmektedir.

AB bütçesinin giderlerinin ana kalemlerini, her bir kurum ve kuruluşun genel giderleri ve personel giderleri gibi geleneksel gider kalemleri ile fonlara aktarılan paralar oluşturmaktadır[134]. AB bakımından bütçede birlik ilkesinin geçerli olduğu[135] ve fonlara aktarılan paraların bütçe giderlerine dahil olduğu dikkate alınarak, bütçe içi-bütçe dışı fon ayrımı bakımından AB fonlarının bütçe içi fon niteliği taşıdığını ifade etmek mümkündür.

1.1.2.Alt Kavramın Tanımlanması: Sosyal İklim Fonu

2019 yılında AB, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı[136] kabul ederek iklim değişikliği, çevrenin korunması ve yeşil büyümenin ele alınmasına yönelik bir Komisyon bilgilendirmesi yayımlamıştır. Avrupa Yeşil Mutabakatı, iklim değişikliğinden kaynaklanan tehditler ve küresel düzeyde artan biyolojik çeşitlilik kaybı karşısında[137], AB'yi 2050 yılında net sera gazı emisyonunun olmadığı ve ekonomik büyümenin kaynak kullanımından ayrıldığı modern, kaynak etkin ve rekabetçi bir ekonomiye sahip, adil ve müreffeh bir topluma dönüştürmeyi;

[131] Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Anlaşma. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 10.03.2025, https://eur-lex.europa .eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF. Anlaşma'nın Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından yapılan Türkçe çevirisi için Bkz. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, **Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma**, Ankara: Ofset Fotomat, 2011. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, Erişim Tarihi: 10.03.2025, https://www.ab.gov.tr/files/pub /antlasmalar.pdf.

[132] Birlik'in genel bütçesine uygulanacak mali kurallar hakkında 23 Eylül 2024 tarihli ve (AB, Euratom) 2024/2509 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, ABRG L, 26.09.2024. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202402509&qid=1754756139915.

[133] 23 Eylül 2024 tarihli ve (AB, Euratom) 2024/2509 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 2.

[134] Tekinalp, Tekinalp, Atamer, Emrah Oder, Oder, Okutan, s. 291.

[135] Nurettin Bilici, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, C. 2, 8. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi, 2020, s. 145.

[136] 11 Aralık 2019 tarihli ve COM/2019/640 sayılı Avrupa Parlamentosu, Konsey, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve Bölgeler Komitesi'ne sunulan Komisyon Bilgilendirmesi. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 1.03.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri= CELEX%3A52019DC0640.

[137] R. Harrington, **Just Transitions and the Future of Law and Regulation**, Cham: Palgrave Macmillan, 2022, s. 46.

ayrıca AB'nin doğal sermayesini korumayı, muhafaza etmeyi, geliştirmeyi ve vatandaşların sağlık ile refahını çevreyle ilgili risk ve etkilerden korumayı amaçlamaktadır[138].

Avrupa Komisyonu 14 Temmuz 2021 tarihinde bir Komisyon bilgilendirmesi yayımlayarak, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın bir parçası olan 55'e Uyum Paketi'ni[139] kabul etmiştir. Bu Paket, AB'nin 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarında en az %55 oranında bir azalma gerçekleştirmek üzere bir dizi yasal düzenleme önerisinden oluşmakta, AB'ye 2050 yılına kadar net sıfır sera gazı emisyonu yolunda mesafe kat ettirmeyi amaçlamaktadır[140]. Çalışmanın konusunu oluşturan Sosyal İklim Fonu ise, 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarında azaltım hedefleyen 55'e Uyum paketinin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. İnşaat, karayolu taşımacılığı ve bazı diğer sektörlerin Emisyon Ticaret Sistemi'ne dahil edilmesi nedeniyle oluşacak maliyetler, hane halklarının ve ulaşım kullanıcılarının, iklimlendirme ile ulaşım gibi temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çekmelerine neden olabilecektir. Sosyal İklim Fonu, oluşacak ek maliyetin kırılgan durumdaki hane halklarının, mikro-işletmelerin ve ulaşım kullanıcılarının üzerinde yaratacağı olumsuz etkiyi ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

Sosyal İklim Fonu'nun ekonomik hacminin, 2026-2032 yılları arasında 65 milyar Avroya kadar ulaşabileceği öngörülmektedir. Sosyal İklim Fonu'nun kırılgan durumdaki hane halklarına, mikro-işletmelere ve ulaşım kullanıcılarına sağlayacağı destekler ise Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nde örneklendirilmekte, bu anlamda doğrudan geçici gelir desteğinden, kuponlardan, sübvansiyonlardan ve sıfır faizli kredilerden bahsedilmektedir[141].

O halde yukarıda kısaca değinilen destekler ile sürdürülebilir kalkınma ve fon kavramlarına ilişkin açıklamaları kullanarak bir Sosyal İklim Fonu tanımına ulaşabilmek mümkündür. Bu anlamda Sosyal İklim Fonu, Emisyon Ticaret Sistemi tahsisatlarından elde edilen bazı gelirleri kırılgan durumdaki hane halklarına, mikro-işletmelere ve ulaşım

[138] 11 Aralık 2019 tarih ve COM/2019/640 sayılı Komisyon Bilgilendirmesi, s. 2.
[139] 14 Temmuz 2021 tarih ve COM/2021/550 sayılı Avrupa Parlamentosu, Konsey, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve Bölgeler Komitesi'ne sunulan Komisyon Bilgilendirmesi. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 1.03.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0550. 55'e Uyum Paketi, Avrupa Komisyonu'nun sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ve 2030 yılına kadar taahhüt edilen emisyon azaltımının gerçekleşmesi için gerekli gördüğü mevzuat ve mevzuat değişikliklerini açıkladığı belgedir. 55'e Uyum Paketi hakkında ayrıntılı açıklamalar için aşağıda Bkz. 6.2.3.55'e Uyum Paketi.
[140] 14 Temmuz 2021 tarih ve COM/2021/550 sayılı Komisyon Bilgilendirmesi, s. 2.
[141] 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 16-17.

kullanıcılarına geçici gelir desteği, kupon, sübvansiyon, sıfır faizli krediler gibi araçlarla destek sağlayan bir finansman yöntemi olarak tanımlanabilecektir.

1.2.Terim

Sosyal İklim Fonu terimi, İngilizce *social climate fund*, Fransızca *fonds social pour le climat* ve Almanca *Klima-Sozialfonds* terimlerine karşılık gelmektedir. Bu terimleri AB mevzuatında görmek mümkündür[142]. Kullanılan terimler, iklim değişikliğiyle mücadele etme ve sosyal adaleti sağlama amaçlarını bağdaştıran bir vurguya sahiptir.

Terimin *mot à mot* Türkçe çevirisi sosyal iklim fonudur. Konuya değinen Türkçe literatürdeki az sayıda çalışmada[143] sosyal iklim fonu terimi kullanıldığı görülmekte ve terimin iklim değişikliğiyle mücadele etme ve sosyal adaleti sağlama amaçlarını bağdaştırdığı düşünülmektedir. Bu nedenle çalışmada sosyal iklim fonu terimi tercih edilecektir.

2.Sosyal İklim Fonunun Benzer Fonlardan Ayırt Edilmesi

Çalışmada Sosyal İklim Fonu'ndan ayırt edilmesi bakımından, sürdürülebilir kalkınmanın çevresel sütununu kavrayan ve sürdürülebilir kalkınmanın sosyal sütununu kavramakla birlikte Sosyal İklim Fonu'ndan farklı bir fonksiyon üstlenen bir fon seçilmesi faydalı olacaktır. Bu bakımdan tercih edilen fonlar Yeşil İklim Fonu ve Adil Geçiş Fonu'dur.

Yeşil İklim Fonu'nun tercih edilme nedeni, kendisinden önce oluşturulmuş ve benzer amaca yönelmiş diğer iklim fonlarının başarılı yeniliklerini yaygınlaştırmasıdır[144]. Adil Geçiş Fonu ise, yeşil dönüşümle birlikte işleri risk altına giren işçileri geride bırakmama amacı taşıması nedeniyle tercih edilmiştir.

2.1.Yeşil İklim Fonundan Ayırt Edilmesi

1992'de Rio de Janerio'da yapılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı yalnızca sürdürülebilir kalkınma kavramının taçlandırılması bakımından değil, aynı zamanda

[142] 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü'nün İngilizce (EN), Fransızca (FR) ve Almanca (DE) metinleri. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 11.01.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02023R0955-20240630.
[143] Özgenç, "İklim değişikliğinde finansman aracı: Sosyal İklim Fonu",
[144] Gonzalo Larrea, **Climate Funds and Sustainable Development**, Cham: Palgrave Macmillan, 2024, s. 15.

1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin[145] (*United Nations Framework Convention on Climate Change*) imzaya açılması bakımından da önem taşıyan bir konferanstır. Sözleşme'nin amacı kloroflorokarbon, hidroflorokarbon, karbondioksit gibi sera gazı emisyonlarının artışına bağlı olarak yeryüzü ısısının artışı ve iklim değişikliği gibi çevresel denge ögelerindeki bozulmanın önüne geçmektir[146].

Sözleşme'nin 7. maddesi ile yılda bir defa olağan oturum gerçekleştiren ve Sözleşmenin en yüksek organı olarak belirlenen Taraflar Konferansı (*Conference of the Parties*) oluşturulmuştur. Sözleşme'nin 11. maddesi ise, mali kaynakları bağış veya kolaylıklar yoluyla temin eden mekanizma olarak bir mali mekanizma tanımı vermekte, mali mekanizmayı Taraflar Konferansı'na bağlı ve Taraflar Konferansı'na karşı sorumlu tutmaktadır.

29 Kasım-10 Aralık 2010 tarihleri arasında düzenlenen 16. Taraflar Konferansı'nın çıktılarından biri de mali mekanizma niteliği taşıyan Yeşil İklim Fonu'dur[147]. Konferans, Sözleşme'ye taraf durumundaki gelişmekte olan ülke projelerini, programlarını, politikalarını ve diğer faaliyetlerini tematik finansman pencereleri kullanarak[148] destekleyecek ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı uyum maliyetlerini karşılama konusunda yardımcı olacak[149] bir Yeşil İklim Fonu kurulmasına karar vermiştir. Söz konusu projeler, programlar,

---

[145] 16.10.2003 tarih ve 4990 sayılı Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, RG 21.10.2003-25266. 1992'de imzaya açılan Sözleşme'nin 23'üncü maddesinin birinci fıkrası, Sözleşme'nin ellinci onay, kabul, uygun bulma veya katılma belgesinin tevdiini izleyen doksanıncı gün yürürlüğe gireceğini öngörmektedir. Sözleşme 21 Mart 1994 tarihinden beri yürürlüktedir ve Türkiye, Sözleşme'ye 24 Mayıs 2004 tarihinden itibaren taraf durumundadır. Bkz. Tarık Jamali, **Ekolojik Vergiler**, Ankara: Yaklaşım Yayıncılık, 2007, s.54.

[146] Müslüm Akıncı, **Oluşum ve Yapılanma Sürecinde Türk Çevre Hukuku**, Kocaeli: Kocaeli Kitap Kulubü, 1996, s. 93-94.

[147] 15.01.2011 tarih ve FCCC/CP/2010/7/Add.1 sayılı Taraflar Konferansı Raporu Ek-1, s. 17. 1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Erişim Tarihi: 21.01.2025, https://unfccc.int/resource/docs/2010/cop16/eng/07a01.pdf; Laurence Boisson de Chazournes, "Financial Assistance", Lavanya Rajamani, Jacqueline Peel (Eds.), **The Oxford Handbook of International Environmental Law**, 2. Baskı, New York: Oxford University Press, 2021, s. 948-949.

[148] Tematik finansman pencerelerini ile kastedilen finansman yapıları, finansman kaynağı altında yer alan ve konu, sektör, erişim yöntemi gibi seçeneklerle uzmanlaşmaya imkân veren yapılardır. Bkz. 29.06.2011 tarih ve TC-2/WSIII/4 sayılı Geçiş Komitesi Notu, s. 1. 1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Erişim Tarihi: 21.01.2025, https://unfccc.int/files/cancun_agreements/green_climate_fund/application/pdf/tc2_ws3_4_280611.pdf.

[149] Lavanya Rajamani, Jacob D. Werksman, "Climate Change", Lavanya Rajamani, Jacqueline Peel (Eds.), **The Oxford Handbook of International Environmental Law**, 2. Baskı, New York: Oxford University Press, 2021, s. 499.

politikalar ve diğer faaliyetler, temel olarak Sözleşme'ye taraf durumundaki gelişmiş ülkeler tarafından fonlanmaktadır[150].

Yeşil İklim Fonu, 28 Kasım-11 Aralık 2011 tarihleri arasında düzenlenen 17. Taraflar Konferansı çerçevesinde ortaya konulan raporlarda işaret edildiği üzere 1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin nihai hedefine ulaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Yeşil İklim Fonu, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı özellikle hassas durumdaki gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarını dikkate almakta, sera gazı emisyonlarını sınırlandırmaları veya azaltmaları için destek sağlayarak, düşük emisyonlu ve iklime dirençli kalkınma yollarına doğru değişimi teşvik etmektedir[151]. Böylece düşük emisyonlu bir ekonomiye geçiş süreci hızlandırılmaktadır.

Yeşil İklim Fonu'na Sözleşme'nin ilke ve hükümleri rehberlik etmektedir[152]. İlkeler Sözleşme'nin 3. maddesinde ele alınmaktadır ve bu madde çerçevesinde taraf devletlere iklim değişikliğiyle mücadelede, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklarına ve güçlerine uygun olarak hareket etme yükümlülüğü getirilmektedir. Taraf devletler iklim sistemini, günümüz ve gelecek kuşakların yararı için korumak, sera gazı emisyonlarının neden olduğu zararları önlemek, en aza indirmek ve etkilerini azaltmak, bu amaçla önleyici önlemler almak, mümkün olan en düşük maliyetle en yüksek çevresel faydayı sağlayacak önlemler geliştirmek durumundadır. Gelişmiş ülkeler iklim değişikliğiyle mücadelede öncülük etmelidir.

Sözleşme'nin 3. maddesinde öngörülen ilkeler arasında iklim değişikliği politikalarının, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmesi ve her ülkenin kendi sosyo-ekonomik yapısına uygun olarak ulusal kalkınma programlarına entegre etmesi gerektiği yer almaktadır. Bu kapsamda ilkelerde ekonomik büyüme ve kalkınmayı destekleyen açık ve işbirlikçi bir uluslararası ekonomik sistem teşvik edilmesi, bu işbirliği sayesinde gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğiyle mücadele kapasiteleri artırılması ve bu süreçte ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirlik arasında denge sağlanması gerektiği ifade edilmektedir.

---

[150] 15.03.2012 tarih ve FCCC/CP/2011/9/Add.1 sayılı Taraflar Konferansı Raporu Ek-1, s. 62. 1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Erişim Tarihi: 21.01.2025, https://unfccc.int/resource/docs/2011/ cop17/ eng/09a01.pdf. Yeşil İklim Fonu'na 2020 yılına kadar 9,3 milyar ve 2020-2023 yılları arası 9,9 milyar ABD doları aktarılmıştır. 2024-2027 dönemi için aktarılması planlanan miktar 13,6 milyar ABD doları kadardır ve 31 Aralık 2024 tarihi itibarıyla 9,57 milyar ABD doları kadarı Yeşil İklim Fonu'na aktarılmıştır. Bkz. Green Climate Fund Pledge Tracker. Yeşil İklim Fonu, Erişim Tarihi: 21.01.2025, https://www.greenclimate. fund/sites/default/files/ document/2024-status-pledges-website-december-31-ver2.pdf.

[151] 15.03.2012 tarih ve FCCC/CP/2011/9/Add.1 sayılı Taraflar Konferansı Raporu Ek-1, s. 58.

[152] 15.03.2012 tarih ve FCCC/CP/2011/9/Add.1 sayılı Taraflar Konferansı Raporu Ek-1, s. 58.

Yeşil İklim Fonu'na ilişkin Taraflar Konferansı belgeleri ile Yeşil İklim Fonu bakımından Sözleşme'nin ilkelerine yapılan vurgu, Yeşil İklim Fonu'nun sürdürülebilir kalkınmanın çevresel sütununu ön planda tuttuğunu ve Yeşil İklim Fonu'nun emisyon azaltımı ve adaptasyon projelerine yönlendirildiğini işaret etmektedir[153]. Öte yandan, AB tarafından oluşturulan Sosyal İklim Fonu, sürdürülebilir kalkınmanın sosyal sütununu kavramaktadır ve özellikle düşük gelirli grupların, mikro-işletmelerin ve ulaşım kullanıcılarının yeşil dönüşümden olumsuz etkilenmemesi için finansal destek sağlamayı amaçlamaktadır. Sosyal İklim Fonu iklim politikalarının sosyal etkilerini azaltmayı hedeflerken, Yeşil İklim Fonu'nun ön planında çevresel koruma endişesi yer almaktadır[154].

Sosyal İklim Fonu ve Yeşil İklim Fonu arasında, mali desteğin temel kaynakları açısından da önemli farklılıklar bulunmaktadır. Yeşil İklim Fonu'nun temel mali desteği, 1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne taraf durumundaki gelişmiş ülkelerden sağlanmaktadır. Bu ülkeler, Taraflar Konferansı sırasında Yeşil İklim Fonu'na kaynak aktarmayı taahhüt etmekte ve taahhütler yerine getirildiği ölçüde Yeşil İklim Fonu'na kaynak yaratılmaktadır. Sosyal İklim Fonu'nun finansman kaynağı ise büyük ölçüde Emisyon Ticaret Sistemi'nden elde edilen gelirlerdir[155].

2.2.Adil Geçiş Fonundan Ayırt Edilmesi

İklim değişikliği ve karbon-nötr bir dünya için atılması gereken adımlar, karbon yoğun sanayilerde ve tarımda iş kaybı, enerji dönüşümü mineralleri[156] için madencilik faaliyetlerinde büyük artışlar, insanlık için yaşam tarzı değişiklikleri ve tüketiciler için daha yüksek fiyatlar gibi önemli sosyal sonuçları doğurmaktadır[157]. Bu nedenle devletlerin düşük karbonlu bir ekonomiye nasıl ulaşacağı sorusuna cevap aramak büyük bir zorluğu bünyesinde

[153] Taraflar Konferansı belgelerinde Yeşil İklim Fonu'nun, çevresel, sosyal, ekonomik ve kalkınma ortak faydalarını teşvik ederken ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım benimserken, uyum ve azaltım için sağladığı finansmanın etkisini en üst düzeye çıkarmaya çalışacak ve ikisi arasında bir denge arayacağına ilişkin ifadeler de mevcuttur. Bkz. 15.03.2012 tarih ve FCCC/CP/2011/9/Add.1 sayılı Taraflar Konferansı Raporu Ek-1, s. 58.

[154] Yeşil İklim Fonu Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin küresel ortalama sıcaklık artışını iki santigrat derecenin altında tutma hedefine mali katkı sağlamak için gerekli mali mekanizmaların işletilmesini sağlayan kuruluştur. Bkz. Çağıl Süt Göker, "Paris Anlaşmasının Onaylanması Sonrasında Yeşil İklim Fonu'nun Türkiye'ye Mali Katkıları", **Vergi Sorunları Dergisi**, S. 401, 2022, ss. 122-128, s. 124.

[155] 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 30.

[156] Enerji dönüşümü bakımından büyük bir öneme sahip olan elektrikli araçlar, depolama bataryaları ve güneş fotovoltaikleri gibi sistemler, mevcut sanayi üretiminin gerektirdiği mineral ve metal portföyünden farklı profillere sahiptir. Bu mineraller bakır, gümüş, silikon, kobalt, çinko ve nikel gibi yerleşik pazarları olan minerallerden tellür, indiyum, galyum, selenyum ve molibden gibi daha nadir minerallere kadar uzanmaktadır. Morgan D. Bazilian, "The mineral foundation of the energy transition", **The Extractive Industries and Society**, C. 5, S. 1, 2018, ss. 93-97, s. 93.

[157] John Morrison, **The Just Transition**, Cham: Palgrave Macmillan, 2024, s. 3.

barındırmaktadır. Ortaya çıkan zorluğun üstesinden adil bir geçişle gelmek; geleneksel enerji kaynaklarına olan uzun süreli bağımlılıktan uzak bir toplumsal değişime, buna bağlı olarak işgücünün yeni alanlara dönüşümüne ve toplumdaki diğer tüm ekonomik sektörlerin fosil yakıt kullanımından uzaklaşmasına ihtiyaç duyacak bir katman eklemektedir[158].

Adil geçiş kavramının ilk formülasyonları, hava kirliliği ile su kirliliğini önlemeye yönelik olarak ele alınan ve suç işleyen sanayilerin kapatılmasını öngören yeni düzenlemelere tepki olarak, 1980'lerde ABD sendikal hareketleri tarafından geliştirilmiştir[159]. Bu sebeple adil geçiş kavramının, çevre kirliliğine neden olan sanayilerde çalışan işçilerin korunması ve bu işçilerin yeşil işlere geçişinin güvence altına alınması fikri etrafında şekillendiği söylenebilecektir.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 2015 yılında yayımladığı Adil Geçiş İçin Kılavuz İlkeler[160], adil geçiş kavramının geleneksel anlamının ortaya konulduğu[161] ve sendikaların sesleri ile uluslararası metinlerin bir araya getirilmesini sağlayan belgedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün ortaya koyduğu ve daha sonra 2015 yılında imzalanan Paris Anlaşması'nda[162] da yansıtılacak olan adil geçiş anlayışı, ekonominin ilgili herkes için mümkün olduğunca adil ve kapsayıcı bir şekilde yeşillendirilmesi, insana yakışır iş fırsatları yaratılması ve kimsenin geride bırakılmamasıdır[163].

Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında ele alınan temel sektörlerden biri yenilenebilir enerjidir. Bu doğrultuda, üye devletler yenilenebilir enerjiye geçişi hızlandırmak ve bu geçiş sürecinde enerji yoksulluğunu azaltacak önlemleri hayata geçirmekle yükümlü kılınmıştır.

---

[158] Raphael J. Heffron, **Achieving a Just Transition to a Low-Carbon Economy**, Cham: Palgrave Macmillan, 2021, s. 3.

[159] Peter Newell, Dustin Mulvaney, "The political economy of the 'just transition", **The Geographical Journal**, C. 179, S. 2, 2013, ss. 132-140, s. 133; Harrington, s. 19.

[160] International Labour Organization, **Guidelines for a just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all**, 2015. Uluslararası Çalışma Örgütü, Erişim Tarihi: 02.02.2025, https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_emp/@emp_ent/documents/publication/wcms_432859.pdf.

[161] Morrison, s. 46.

[162] 7.10.2021 tarihli ve 7335 sayılı Paris Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, RG 7.10.2021-31621. Paris Anlaşması metni ve onaylanmanın uygun bulunmasına ilişkin 4618 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı için Bkz. RG 7.10.2021-31621 (Mükerrer).

[163] Morrison, s. 46-47. Kimsenin geride bırakılmaması, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin Gündemi'nin temel vaadidir. Bu vaat Birleşmiş Milletler'in, yoksulluğun tüm biçimlerinin ortadan kaldırılması, ayrımcılığın ve dışlanmanın sona erdirilmesi, eşitsizliklerin ve kırılgan durumların azaltılması gibi kişilerin geride kalmasına neden olan engellerle mücadeleyi ifade etmektedir. United Nations Sustainable Development Group, **Operationalizing Leaving No One Behind**, 2022, s. 5. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Grubu, Erişim Tarihi: 29.06.2025, https://unsdg.un.org/sites/default/files/2022-04/Operationalizing%20LNOB%20-%20final%20with%20Annexes%20090422.pdf.

Yenilenebilir enerjinin yanı sıra Avrupa Yeşil Mutabakatı, sürdürülebilir inşaat ve yenileme projeleri, sürdürülebilir ulaşım ve taşımacılık, tarladan sofraya gıda üretimi ile tarım ve gıda güvenliği, ekosistemlerin ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve kirliliğin azaltılması gibi pek çok öncelikli alanda somut hedefler belirlemiştir. Bu sektörlerin tamamını birbirine bağlayan ortak zemin ise adil geçiş anlayışıdır. Böylesine kapsamlı bir geçiş finansman ihtiyacını beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda oluşturulan Adil Geçiş Fonu, karbon yoğun sektörlere bağımlı bölgelerde ve bu sektörlerde çalışan kesimlerde ortaya çıkabilecek olumsuz sosyo-ekonomik etkileri hafifletmeyi amaçlayan temel araç olarak öne çıkmakta[164], geçiş süreci AB'de Adil Geçiş Fonu ile finanse edilmektedir.

Adil Geçiş Fonu'nun temel yasal düzenlemesi, Adil Geçiş Fonu Tüzüğü'dür[165]. Bu Tüzük'te Adil Geçiş Fonu'nun finansal kaynaklarına yer verilmekte; Tüzük'ün 3/2. maddesinde AB bütçesinden 7,5 milyar Avro; 4/1. maddesinde AB Toparlanma Planı'ndan[166] 10 milyar Avro, 10/3. maddesinde diğer AB fonlarından gönüllü aktarımlar Adil Geçiş Fonu'nun finansal kaynakları olarak gösterilmektedir.

Adil Geçiş Fonu, AB'nin yeşil dönüşüm sürecinde rol oynayan bir finansman aracı olması yönüyle Sosyal İklim Fonu'na benzerlik göstermektedir. Ancak bu iki fonun amaçları ve kaynakları bakımından temel farklılıklar taşıdığını, ayrıca fonlar kapsamında sağlanan desteğin farklı nitelikte olduğunu ifade etmek mümkündür.

Sosyal İklim Fonu, Emisyon Ticaret Sistemi kapsamının genişletilmesiyle artan enerji ve ulaşım maliyetlerinin, özellikle hane halkları, mikro-işletmeler ve ulaşım kullanıcıları üzerindeki etkisini hafifletme amacı taşımaktadır. Adil Geçiş Fonu ise, yeşil dönüşüm sürecinde özellikle karbon yoğun sektörlerde çalışan işgücünü kavramaktadır. Fosil yakıtlara dayalı üretim ve işgücünün kaçınılmaz olarak azalacağı bir geçiş sürecinde, işgücü kayıplarının

[164] Harrington, s. 48.

[165] Adil Geçiş Fonu'nun kurulması hakkında 24 Haziran 2021 tarihli ve (AB) 2021/1056 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, ABRG L 231/1, 30.6.2021. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02021R1056-20240301&qid=1754758102867.

[166] Avrupa Birliği Toparlanma Planı, Avrupa Birliği'nin COVID-19 pandemisinin ekonomik ve sosyal etkileriyle mücadele etmek amacıyla 2020 yılında oluşturduğu geçici ve olağanüstü bir finansman aracıdır. Toplam büyüklüğü 750 milyar Avro olan bu kaynak, Avrupa Birliği'nin sermaye piyasalarından borçlanmasıyla sağlanmıştır. Avrupa Birliği Toparlanma Planı, Avrupa Birliği tarihinde ilk kez böyle büyük çaplı bir ortak borçlanma yaparak, elde ettiği kaynakları üye devletlerin kullanımına sunması bakımından önemlidir. Bkz. COVID-19 krizi sonrasında toparlanmayı desteklemek üzere bir Avrupa Birliği Toparlanma Planı tesis eden 14 Aralık 2020 tarihli ve (AB) 2020/2094 sayılı Konsey Tüzüğü, ABRG L 433 I/23, 22.12.2020, P. 5, 6, 9. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32020R2094&qid=1754758629120.

önlenmesi ve yeni beceri kazandırma programlarıyla işçilerin yeşil işlere geçişinin sağlanması Adil Geçiş Fonu'nun temel hedefleridir[167]. Bu nedenle Adil Geçiş Fonu, daha çok işgücü piyasasını ele alırken, Sosyal İklim Fonu'nun odağı kırılgan durumdaki hane halkları ve mikro-işletmeler ile ulaşım kullanıcılarıdır.

Adil Geçiş Fonu'nun kaynakları AB bütçesi, AB Toparlanma Planı ve diğer fonlardır. Sosyal İklim Fonu'nun temel finansman kaynağı ise Emisyon Ticaret Sistemi'nden elde edilen gelirlerdir. Bu yönüyle Sosyal İklim Fonu'nun iklim politikalarının finansmanında piyasa temelli bir araçtan beslendiğini, Adil Geçiş Fonu'nun ise daha klasik bir yapıda finansman modelini benimsediğini ifade etmek mümkündür.

Sosyal İklim Fonu kapsamında sağlanan destekler, kırılgan durumdaki hane halklarına, mikro-işletmelere ve ulaşım kullanıcılarına enerji verimliliği, iklimlendirmenin karbonsuzlaştırılması, sıfır ve düşük emisyonlu araç ile mobilite yatırımlarını finanse etmek ve gerçekleştirmek için kuponlar, sübvansiyonlar veya sıfır faizli krediler ve geçici gelir desteği gibi ekonomik yardım araçları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle Sosyal İklim Fonu kapsamında sağlanan desteklerin doğrudan bir nitelik taşıdığı söylenebilecektir. Adil Geçiş Fonu Tüzüğü'nün 8/2. maddesinde Adil Geçiş Fonu için öngörülen desteğin kapsamı sayılmıştır. Kapsamda yeni işgücü olanakları yaratmak, mesleki eğitim programları düzenlemek, yeşil yatırımları teşvik etmek ve geçişten etkilenen bölgelerde ekonomik çeşitliliği artırmak amacıyla kamu yatırımlarını ve altyapı projelerini finanse etmek gibi destekler sunulduğu dikkate alınarak, Adil Geçiş Fonu kapsamında sağlanan desteklerin, Sosyal İklim Fonu'na göre daha dolaylı nitelik taşıdığını ifade etmek mümkündür.

3.Konunun Sınırlandırılması ve Plan

Çalışmanın konusu, kalkınma ve fon gibi, iktisat ve kamu maliyesi bilimlerine güçlü bir şekilde temas eden kavramları ele almayı gerektirmiştir. Kavramların iktisat ve kamu maliyesi bilimleri ile ilgili yönleri ancak çalışmanın konusuna doğrudan temas ettiği noktalarla sınırlı olarak ele alınmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde sürdürülebilir kalkınmanın tarihsel ve hukuksal arka planı, sürdürülebilir kalkınma belgeleri, sürdürülebilir kalkınma sütunları, farklı hukuk sistemlerinde sürdürülebilir kalkınmanın yeri ve vergi hukuku

[167] 24 Haziran 2021 tarihli ve (AB) 2021/1056 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 13.

ile olan ilişkisi ortaya konularak oluşturulmuştur. İkinci bölümde ise AB Sosyal İklim Fonu ele alınmış, bu bölümde Sosyal İklim Fonu'nun hukuki dayanaklarına, üye devletlerce hazırlanacak sosyal iklim planlarına, Sosyal İklim Fonu'nun uygulanmasına, takibine ve yaptırımlarına ve finansal yapısına ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Anayasa'da yer alan bazı ilkeler ve haklar ile Sosyal İklim Fonu arasında bir bağlantı kurulmuş ve Türkiye bakımından benzer bir fonun uygulanabilirliği tartışılmıştır.

BÖLÜM I: SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN TARİHSEL VE HUKUKSAL ARKA PLANI

4.Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Arka Planı

4.1.Sürdürülebilir Kalkınmanın Başlıca Belgeleri

Sürdürülebilir kalkınmanın kökenleri kimi zaman sanayi öncesi kültürlerde aranmaktadır[168]. Bu arayış gerek mevcut gerekse de gelecekteki insan nesillerinin kurtuluşunun sanayi öncesi kültürlerde yattığına dair bir anlayıştan beslenmektedir. Ancak sürdürülebilir kalkınma bir keşif süreci değil, bir yenilenme sürecidir[169]. Sermaye ve işgücü hareketinin uluslararası boyutu, tarımdan kentlere doğru göç ve nüfusun katlanarak artışı bizi geri dönülmez bir şekilde tek yönlü bir yola sokmaktadır. Sanayi öncesi kültürlere dönüş artık mümkün değildir. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınmaya uzanan yol geriye değil, ileri doğru uzanmaktadır[170]. Bu anlayışa paralel olarak sürdürülebilir kalkınmanın başlıca belgeleri ele alınırken, anlatıma çevresel sorunlar ve ekonomik kalkınmanın ilk defa ele alındığı Stockholm Bildirgesi ile başlanılacaktır. Sonrasında sürdürülebilir kalkınmanın tanımlandığı Ortak Geleceğimiz Raporuna, Rio Konferansının çıktıları olan Rio Bildirgesi ve Gündem 21'e, 2015 yılına kadar başarılması öngörülen birtakım sürdürülebilir kalkınma amacını içeren Binyıl Kalkınma Hedeflerine, Johannesburg Zirvesinin iki önemli belgesi olan Johannesburg Eylem Planı ve Johannesburg Bildirgesi'ne, Rio+20 Konferansının sonuç belgesi olan İstediğimiz Gelecek'e ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine yer verilecektir.

[168] Longyu Shi, Linwei Han, Fengmei Yang, Lijie Gao, "The Evolution of Sustainable Development Theory: Types, Goals, and Research Prospects", **Sustainability**, C. 11, S. 24, 2019, ss. 1-16, s. 1; Omidreza Saadatian, Lim Chin Haw, Bin Mat, Saman Daneshmand, Dato' Kamaruzzaman Sopian, "The Birth of Sustainable Development", **International Journal of Energy and Environment**, C. 6, S. 3, 2012, ss. 310-317, s. 311-312.
[169] Scott Campbell, "Green Cities, Growing Cities, Just Cities? Urban Planning and the Contradictions of Sustainable Development", **Journal of the American Planning Association**, C. 62, S. 3, 1996, ss. 296-312, s. 302.
[170] Campbell, "Green Cities, Growing Cities, Just Cities? Urban Planning and the Contradictions of Sustainable Development", s. 302.

4.1.1.Stockholm Bildirgesi

1972'de Stockholm'de yapılan İnsan Çevresi Hakkında Birleşmiş Milletler Konferansı kendi başına bağlayıcı bir hukuk belgesi kabul etmemiştir[171]. Ancak Konferans, dört yeni küresel anlaşmayı tetiklemesi[172] ve çevre alanındaki ilk küresel hükümetler arası kurum olan Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (*United Nations Environment Programme*) kurulmasını sağlaması bakımından önemlidir[173]. Birleşmiş Milletler Çevre Programı, sonraki yirmi yıl boyunca otuzdan fazla çok taraflı anlaşma üretmiş ve en etkili ve kalıcı uluslararası yumuşak hukuk araçlarından biri olan İnsan Çevresi Hakkında Stockholm Bildirgesi'ni[174] (*Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment*) ortaya çıkarmıştır[175].

Başlangıç kısmı ve yirmi altı ilkeden oluşan Bildirge'de, çevre konusunda uluslararası işbirliği ve dayanışmanın gerekliliği vurgulanarak, çevre sorunlarının artık yerel nitelik taşımadığı, etkilerinin kıta sınırlarını aşarak başka kıtalara yayıldığı gerçeği benimsenmiştir. Ayrıca ekonomi-çevre ilişkisi hakkındaki isteklerin yanı sıra çevreye önem vermeyen kalkınmanın doğurduğu sonuçlar ortaya serilmiştir[176].

Bildirge'nin başlangıç kısmı insanın dönüştürücü gücünü ve bu dönüştürü gücün nasıl kullanılması gerektiğini ele almaktadır. Bildirge'ye göre insan, çevresinin hem yaratıcısı hem de dönüştürücüsüdür. Bilimsel ilerlemeyle beraber çevresini dönüştürme gücü edinen insan, bu gücü akıllıca kullandığında yaşam kalitesini artırabilmekte, ancak bu gücün bilinçsiz kullanımı çevresel zararlara yol açabilmektedir. Doğal kaynakların tükenmesi, kirlilik, çevresel bozulma ve sağlıksız yaşam koşulları bu zararın göstergeleridir. Ayrıca nüfus artışı da çevresel sorunları büyütmekte, bu durum uygun politikaları zorunlu kılmaktadır. İnsanlık çevreye verilen zararın geri döndürülemez hale gelmemesi için daha bilinçli hareket etmesi gereken bir eşiktedir. Daha yaşanabilir bir çevre için işbirliği şarttır. İnsan, doğayla uyum içinde bilgiye dayalı bir yaklaşım

[171] Konferansa, Sovyetler Birliği ve bağlı devletleri dışında hemen hemen tüm devletler katılım göstermiştir. Sovyetler bloğunun katılmama nedeni ise Konferansın amaçlarına karşı olması değil, Doğu Almanya'nın yerleşim düzeni konusundaki anlaşmazlıktır. Bkz. Andreas F. Lowenfeld, **International Economic Law**, 2. Baskı, Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 377.

[172] 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, 1972 tarihli Atık ve Diğer Maddelerin Suya Batırılmasından Kaynaklı Denizin Kirlenmesinin Önlenmesine İlişkin Sözleşme, 1973 tarihli Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme ve 1979 tarihli Yaban Hayvanların Göçmen Türlerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme.

[173] Sand, s. 56; Jamali, s. 51; Akıncı, s. 90; Çağıl Süt Göker, **Sürdürülebilir Çevre Hedefinde Enerjinin Vergilendirilmesi**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 15. (**Enerji**)

[174] United Nations, **Report of the United Nations Conference on the Human Environment**, New York: United Nations, 1973, s. 3 vd. (**Stockholm**)

[175] Sand, s. 56; Sarıbeyoğlu Skalar, s. 22.

[176] Akıncı, s. 90.

geliştirerek bugünkü ve gelecek kuşaklar için daha iyi bir çevre inşa etmelidir. Bu hedef, barış ve kalkınma ile birlikte yürütülmelidir. Çevrenin korunması konusunda bireylerden ulusal hükümetlere, iş dünyasından uluslararası kuruluşlara kadar herkesin sorumluluk alması, ortak çaba göstermesi ve kaynakları paylaşması gerekmektedir. Çevresel sorunların küresel boyutu, uluslararası işbirliğini ve dayanışmayı kaçınılmaz kılmaktadır.

Bildirge'nin başlangıç kısmının bir diğer vurgusu ise gelişmekte olan ülkelerle ilgilidir. Başlangıç kısmında gelişmekte olan ülkelerde çevre sorunlarının genellikle yoksulluk kaynaklı, gelişmiş ülkelerde ise bu sorunların kalkınma ve teknolojiyle ilişkili olduğu; bu nedenle gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere destek sağlaması gerektiği ifade edilmektedir. Stockholm Konferansı ile başlatılan değişimlerden biri, o zamana kadar çoğu küresel koruma anlaşmasına şüpheyle yaklaşan ve ekonomik kalkınmaya yönelik meşru isteklerine neo-sömürgeci engellerin dayatılmasından çekinen üçüncü dünya ülkelerinin aktif katılımıdır. Bu nedenle, Bildirge'nin başlangıç bölümünde ve formüle edilen yirmi altı ilkeden en az on birinde gelişmekte olan ülkelerin özel ihtiyaçlarını vurgulanması tesadüf değildir[177].

Bildirge'nin ilk ilkesi[178], Bildirge ile benimsenen anlayışı ortaya koymaktır. İlk ilkeye göre insanlar, onurlu ve esenlik içinde bir yaşam sürmesine olanak verecek nitelikte bir çevrede özgürlük, eşitlik ve yeterli yaşam koşullarına sahip olma temel hakkına sahiptir. İnsanlar gerek şimdiki ve gerekse gelecek kuşaklar için çevreyi koruma konusunda ciddi bir sorumluluk taşımakta, bu bağlamda ırk ayrımcılığını, ayrımcılığı, sömürgeci ve diğer baskı biçimlerini ve yabancı egemenliğini teşvik eden veya sürdüren politikalar kınanmalı ve ortadan kaldırılmalıdır.

Bildirge'nin diğer ilkelerini, ilkelerin içeriklerini göz önünde bulundurarak gruplandırmak mümkündür. Örneğin Bildirge, ikinci ve beşinci ilkeler[179] arasında doğal kaynakların dikkatli bir şekilde işletilmesini ele almaktadır[180]. Bu ilkelerde hava, su, toprak, flora ve fauna gibi doğal unsurların yanı sıra ekosistemlerin, yenilenebilir ve yenilenemeyen kaynakların korunmasına vurgu yapılmakta; doğal kaynakların hem bugünkü hem de gelecek kuşakların yararı gözetilerek yönetilmesi, tükenme riski taşıyan kaynakların adil paylaşım ilkesi

[177] Sand, s. 56.
[178] United Nations, **Stockholm**, s. 4.
[179] United Nations, **Stockholm**, s. 4.
[180] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 23.

doğrultusunda kullanılarak korunmasını ve yaban hayatı ile yaşam alanlarının kalkınma planlaması içinde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Bildirge'nin altıncı ve yedinci ilkeleri[181] çevresel korumayı ele almaktadır. İlkelere göre ekosistemlere ciddi ya da geri dönülmez zararlar verilmemesini sağlamak amacıyla, çevrenin bunları zararsız hale getirme kapasitesini aşacak miktar ve yoğunlukta zehirli madde boşaltılması ve ısı yayılması durdurulmalı; denizlerin insan sağlığı için tehlike yaratabilecek ya da canlı kaynaklara ve deniz yaşamına zarar verebilecek maddelerle kirlenmesini önlemek için mümkün olan tüm adımlar atılmalıdır.

Bildirge'nin sekizinci ve on ikinci ilkeleri[182] arası gelişmekte olan ülkeleri kavramaktadır. Bu ilkeler doğrultusunda ekonomik ve sosyal kalkınma, sadece refah artışının değil, aynı zamanda çevresel iyileşmenin de ön koşulu olarak ele alınmakta; gelişmekte olan ülkelerin yapısal yetersizlikleri ile doğal felaketlerin yol açtığı çevresel sorunların üstesinden gelebilmeleri için mali ve teknolojik destek sağlanması gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca çevre politikalarının, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma potansiyelini engellemeyecek şekilde kurgulanması gerektiği belirtilmektedir. Bu yaklaşım gelişmiş ülkelerin tarihsel sorumluluğunu dikkate almakta ve çevrenin korunması yükünün adil olmayan bir şekilde paylaşılmasını önlemektedir.

Bildirge'nin on üçüncü ve on yedinci ilkeleri[183] arası ise planlama ile ilgilidir. Bu ilkelerde, kalkınma planlarının çevresel etkileri dikkate alacak şekilde entegre edilmesi gerektiği belirtilmektedir. İlkelerle ortaya konulan bu yaklaşımla, özellikle kentleşme süreçlerinde planlama yapılması, nüfus artışının çevre üzerindeki baskısını hafifletecek politikaların geliştirilmesi ve bu süreci yönetecek ulusal kurumların güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Bildirge'nin on sekizinci ve yirminci ilkeleri[184] arası ise bilginin gerek ülkeler gerekse insanlarla paylaşımını içermektedir. Bu çerçevede bilim ve teknolojinin yalnızca kalkınma aracı olarak değil, aynı zamanda çevresel risklerin tespiti, önlenmesi ve kontrolü için kullanılacak bir kamusal fayda aracı olarak değerlendirilmesi; çevre bilincinin geliştirilmesi için eğitimin yaygınlaştırılması ve kitle iletişim araçlarının bilinçlendirme rolünü üstlenmesi

[181] United Nations, **Stockholm**, s. 4.
[182] United Nations, **Stockholm**, s. 4.
[183] United Nations, **Stockholm**, s. 4-5.
[184] United Nations, **Stockholm,** s. 5.

vurgulanmaktadır. Ayrıca, çevre sorunlarının küresel niteliği göz önünde bulundurularak, çevreye ilişkin bilimsel araştırmaların desteklenmesi, bilgi ve deneyimlerin serbestçe paylaşılması ve çevre teknolojilerinin özellikle gelişmekte olan ülkelere erişilebilir koşullarda sunulması çağrısı yapılmaktadır.

Bildirge'nin yirmi birinci ve yirmi altıncı ilkeleri[185] arasında ise uluslararası işbirliği ve sorumluluktan bahsedilmektedir. Bu ilkelerde devletlere çevre politikalarını ulusal çıkarlar doğrultusunda belirleme hakkı tanınmakla birlikte, bu faaliyetlerin diğer ülkelerin çevresine veya uluslararası alanlara zarar vermemesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Sınır ötesi çevresel zararlar karşısında mağdurlar için tazminat mekanizmalarının geliştirilmesi ile uluslararası hukukta sorumluluk ilkesinin güçlendirilmesi çağrısı yapılmaktadır. Ayrıca çevre standartlarının belirlenmesinde ülkeler arası farklılıkların gözetilmesi ve gelişmekte olan ülkelere orantısız yükler yüklenmemesi gerektiği belirtilmektedir. Bu ilkeler doğrultusunda, çevre sorunlarının çok taraflı işbirliğiyle çözülmesi, uluslararası örgütlerin eşgüdüm içinde çalışması ve küresel tehditler karşısında ortak hareket edilmesi gerektiği ifade edilmektedir ve nükleer silahlar gibi tüm insanlığı etkileyen tehditlerin ortadan kaldırılmasına yönelik çağrılar da bu işbirliği kapsamına dahildir.

Yukarıda Ortak Geleceğimiz Raporu ile, ekonomik kalkınma ve çevresel koruma arasında geri etkileşimli bir bağlantı kurulduğu ifade edilmiştir. Bildirge'de, daha sonra Ortak Geleceğimiz Raporu ile ortaya konulan bu bağlantının izlerini sürmek; somutlaştırmak için Bildirge'nin dördüncü ilkesini ele almak mümkündür:

"*İnsanoğlu, olumsuz faktörlerin bir araya gelmesiyle ciddi tehlike altında olan yaban hayatı mirasını ve yaşam alanlarını korumak ve akıllıca yönetmek konusunda özel bir sorumluluğa sahiptir. Bu nedenle, yaban hayatı da dahil olmak üzere doğanın korunmasına ekonomik kalkınma planlamasında önem verilmelidir.*"

Bildirge'nin en çok referans yapılan ilkelerinden biri yirmi birinci ilkedir[186]. Bildirge'nin bu ilkesi, çevresel konulara ilişkin birçok anlaşma ve diğer önemli uluslararası belgeler tarafından benimsenmiş ve hızla uluslararası toplum tarafından bağlayıcı olarak kabul

[185] United Nations, **Stockholm**, s. 5.
[186] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 22; Sand, s. 56; Süt Göker, **Enerji**, s. 14.

edilmeye başlanmıştır[187]. Bu ilke bir yandan her devletlerin kendi doğal kaynakları üzerinde egemenlik hakkını belirtmekte[188], 1962'den beri Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından ilan edilen doğal kaynaklar üzerindeki egemenlik kavramını yeniden ifade etmektedir. Diğer yandan, bu kavramı diğer devletlerin çevresine veya ulusal yetki sınırlarının ötesindeki alanlara sınır ötesi zarar verilmesini önleme yükümlülüğü ile dengelemektedir[189]:

"*Devletler, Birleşmiş Milletler Şartı ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak, kendi çevre politikalarına uygun şekilde kendi kaynaklarını işletmek için egemenlik hakkına sahiptirler ve kendi yetki alanı veya kontrolü altındaki faaliyetlerin diğer Devletlerin çevresine veya kendi ulusal yetki sınırları dışındaki alanlara zarar vermemesini sağlamak sorumluluğu altındadırlar.*"[190]

Bir devletin başka bir devleti etkileyen faaliyetleri bağlamında şekillenen önemli zarar vermeme ilkesi uluslararası hukukta köklü bir geçmişe sahiptir[191]. Öğretide bu ilkenin tarihsel kökenlerinin 1941 tarihli Trail Smelter tahkimine uzandığı ileri sürülmektedir[192]. Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada arasında geçen bu uyuşmazlık, Kanada'nın devletler arasındaki sınıra yakın Trail bölgesinde faaliyet gösteren çinko ve kurşun eritme tesisi ile ilgilidir. 1925 ve 1927 yıllarında tesise eklenen iki yüksek baca, tesisin üretim seviyesi ile birlikte salınan kükürtdioksit miktarını artırmıştır. Amerika Birleşik Devletleri tesisin faaliyetleri nedeniyle zarara uğradığını ileri sürmüş ve Kanada ile arasındaki tahkim anlaşmasına istinaden tahkime başvurmuştur[193]. Kararda uluslararası hukuk ilkeleri uyarınca, hiçbir devletin başka bir devletin topraklarına veya bu topraklarda bulunan birey veya mülklere dumanla zarar verecek şekilde kendi topraklarını kullanma veya kullanılmasına izin verme hakkına sahip olmadığı ifade

[187] Riccardo Pisillo Mazzeschi, Alessandra Viviani, "General Principles of International Law: From Rules to Values?", Riccardo Pisillo Mazzeschi, Pasquale De Sena (Eds.), **Global Justice, Human Rights and the Modernization of International Law**, Cham: Springer, 2018, ss. 113-161, s. 144.
[188] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 23.
[189] Sand, s. 56; Sarıbeyoğlu Skalar, s. 23.
[190] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 22.
[191] Joyeeta Gupta, Susanne Schmeier, "Future proofng the principle of no signifcant harm", **International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics**, C. 20, S. 1, 2020, ss. 731-747, s. 736.
[192] Jutta Brunnée, "Harm Prevention", Lavanya Rajamani, Jacqueline Peel (Eds.), **The Oxford Handbook of International Environmental Law**, 2. Baskı, New York: Oxford University Press, 2021, ss. 269-284, s. 270.
[193] Duncan French, "Trail Smelter (United States of America/Canada) (1938 and 1941)", Eirik Bjorge, Cameron Miles (Eds.), **Landmark Cases in Public International Law**, Oregon: Hart Publishing, 2017, ss. 159-188, s. 163.

edilmektedir[194]. Bu ilkenin belki de en etkili şekilde ifade edildiği yer, Bildirge'nin yirmi birinci ilkesidir[195].

4.1.2.Ortak Geleceğimiz Raporu

Birleşmiş Milletler bünyesindeki çevre çalışmaları uzun yıllar boyunca mütevazı bir düzeyde kalmıştır. Ancak Stockholm'de yapılan İnsan Çevresi Hakkında Birleşmiş Milletler Konferansı ile edinilen tecrübeler, çevresel koruma ve ekonomik kalkınma ilişkisinin yönünü değiştirmiştir[196]. Bu değişimin ana akıma yansıması kademeli olarak gerçekleşmiş olsa da[197], artık çevresel korumanın ekonomik kalkınmaya entegre edilmesi gerektiği düşünülmektedir[198].

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 19 Aralık 1983 tarihinde özel bir komisyon kurulmasına karar vermiştir[199]. Karara göre bu komisyon kurulduğunda, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için uzun vadeli çevre stratejileri önerecek; insan, çevre ve kalkınma arasındaki karşılıklı ilişkileri dikkate alan yollar önerecektir. Stockholm Konferansı sonrasında, gelişmiş ülkelerin çevresel koruma çağrısına karşılık olarak, gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınmaya öncelik vermişler ve çevreyi dikkate almadan sanayileşen gelişmiş ülkelerin çağrılarının bir baskı biçimi olduğunu savunmuşlardır. Komisyon'un kurulmasının bir amacı da bu artan kutuplaşmayı ele almaktır[200].

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu olarak adlandırılan Komisyon geniş ölçekli bir çalışma yaparak Ortak Geleceğimiz Raporu'nu 1987 yılında yayımlamıştır[201]. Yukarıda da kısaca bahsedilen bu Rapor, Stockholm Bildirgesi ile oluşturulan çevresel koruma-ekonomik kalkınma ilişkisini miras edinmiştir. Bu nedenle Rapor'da ekolojik sistemleri ve ekolojik

---

[194] United Nations, **Report of International Arbitral Awards**, C. 3, 1965, ss. 1905-1982, s. 1965. Birleşmiş Milletler Hukuki İlişkiler Komitesi, Erişim Tarihi: 13.05.2025, https://legal.un.org/riaa/cases/vol_iii/1905-1982.pdf.

[195] Brunnée, s. 271.

[196] Iris Borowy, **Defining Sustainable Development for Our Common Future**, New York: Routledge, 2014, s. 36.

[197] Borowy, s. 41.

[198] Borowy, s. 36.

[199] 19.12.1983 tarih ve A/RES/38/161 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı. Erişim Tarihi: 02.03.2025, https://docs.un.org/en/A/RES/38/161.

[200] Sumudu Atapattu, "Global South Approaches", Lavanya Rajamani, Jacqueline Peel (Eds.), **The Oxford Handbook of International Environmental Law**, 2. Baskı, New York: Oxford University Press, 2021, ss. 183-199, s. 189.

[201] Akıncı, s. 90. Ortak Geleceğimiz Raporu beraberindeki diğer medya materyallerle birlikte öncelikle politikacılara dağıtılmıştır. Ayrıca yayımlandığı yıl Oxford University Press tarafından kitaplaştırılmış ve 20 farklı dile çevrilmiştir. Bu durum, bir Birleşmiş Milletler raporu olarak kaleme alınan bir çalışma için benzersiz bir olaydır. Bkz. Ksenia Gerasimova, **An Analysis of Brundtland Commission's Our Common Future**, Londra: Macat, 2017, s. 11.

süreçleri sürdürmekten, biyolojik çeşitliliği korumaktan sınır aşırı doğal kaynakların optimal kullanımını sağlamaya; çevre standartlarını belirleyip denetlemekten, gelişmekte olan ülkelerde çevre koruma ve sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi için yardım etmeye, doğal kaynakları mantıklı ve hakça kullanmaktan, çevre konusundaki hak ve yükümlülüklerin uygulanmasında diğer devletlerle iyiniyetli işbirliğine değin birçok konuda devlete ödevler yüklenmiştir[202]. Ancak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Komisyon'dan beklentisi, çevresel koruma ve ekonomik kalkınma ikilemine insanın eklenerek üçlü bir yapıya dönüştürülmesidir. Bu sorumluluğu üstlenen Komisyon, Stockholm Bildirgesi ile edindiği çevresel koruma ve ekonomik kalkınma mirasının ötesine geçmeyi amaçlamaktadır.

Komisyon'un çevresel koruma açısından kusursuz bir teklif sunması elbette mümkündür. Ancak sunulan teklifin çevresel koruma açısından kusursuz olması, bu teklifin uygulanabilir olduğu anlamına gelmemektedir. Komisyon üyeleri bilim insanları değil politikacılardır ve değişimi sağlamak için paydaşları ikna etmeleri gerekmekte; politikacıları, iş insanlarını, sivil toplum kuruluşlarını etkileyecek argümanları üretmek zorundadır[203].

Üretilecek argümanların karşılaşacağı en büyük zorluk, gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasındaki endişe farklılıklarıdır. Gelişmekte olan ülkeler, çevresel koruma için öngörülecek önlemlerinin ekonomik kalkınma stratejilerine müdahale edebileceğini düşünmektedirler. Gelişmiş ülkeler ise yetersiz önlemlerin, gelişmekte olan ülkelerin çevreyi kirletmeye, yaşam alanlarını tahrip etmeye veya kaynaklarını aşırı kullanmaya devam etmelerine izin vermesinden endişe duymaktadır[204]. Bu nedenle üretilecek argümanların, Komisyonun kurulma amaçlarına uygun olacak şekilde, bütünleştirici bir nitelik taşıması da gerekmektedir[205].

Ortak Geleceğimiz Raporu, sürdürülebilir kalkınma kavramının kaynağı olarak kabul edilmektedir. Rapor ile çağdaş kalkınma politikalarının kavramsal temelleri olan çevresel koruma, ekonomik kalkınma ve sosyal kalkınma ortaya konulmuştur. Komisyon üyeleri sürdürülebilirlik terimini ilk kullanan kişiler değildir. Ancak bu terime uluslararası düzeyde

---

[202] E. Yasemin Özdek, **Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1993, s. 114.
[203] Borowy, s. 207-208.
[204] Baker, s. 38.
[205] Komisyon'a başkanlık eden ve aynı zamanda Norveç'in ilk kadın başbakanı olan Gro Harlem Brundtland, Rapor için kaleme aldığı önsözde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun taleplerinin ilk bakışta gerçekçi olmadığını ve aksine fazla iddialı olduğunu ifade etmektedir. Bkz. The World Commission on Environment and Development, s. ix.

geniş bir yer veren ilk kişilerdir ve bu terimin sıkça kullanılan bir terime dönüşmesini sağlamışlardır[206].

Rapor'da Komisyon tarafından kaleme alınan bir genel bakış kısmı ve üç bölüm bulunmaktadır. Rapor'un genel bakış kısmında, insanlığın karşı karşıya olduğu temel sorunlardan birbirleri ile bağlantı kurularak sistematik bir şekilde bahsedilmektedir[207]. Sürdürülebilir kalkınmanın tanımı yapılmakta[208] ve nüfus yönetimi, gıda güvenliği, ekosistemler ve canlı türleri, enerji kaynakları, kentleşme ve sanayileşme gibi, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için gerekli temel politika alanlarına yer verilmektedir[209]. Ayrıca uluslararası işbirliği ve gerek ulusal gerekse uluslararası kurumlarda değişiklik gereksinimine vurgu yapılmaktadır[210].

Rapor'un birinci bölümü, insanlığın geleceği için mevcut kalkınma modellerinin çaresiz kaldığını genel olarak açıklamaktadır. İnsan faaliyetlerinin doğal sistemleri geri dönülmez bir şekilde tehdit ettiği anlatılmakta; yoksulluğun çevre üzerinde oluşturduğu tehditten[211], çevresel sorunların küresel ölçekte sonuçlar doğurmasından[212] ve bu sonuçların insanlığın eğitim ve sağlık alanlarındaki ilerlemesini gölgelediğinden[213] bahsedilmektedir. Mevcut ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarını birlikte gözeten bir kalkınma modeline ihtiyaç duyulduğu, ülkelerin dış borçlanma sorununa ve tarım, enerji, sanayi gibi sektörlere vurgu yapılarak ifade edilmektedir[214].

Rapor'un ikinci bölümünün metodu, yayımlandığı dönemde insanlığın karşı karşıya olduğu zorlukları katalog haline getirmek ve analiz etmektir. Bu bölümde nüfusun ve gelişmiş ülkelerdeki yüksek tüketimin doğal kaynaklar üzerinde yarattığı baskı[215], adil olmayan gıda dağılımı ve sürdürülebilir tarım sistemlerinin taşıdığı önem[216], biyolojik çeşitliliğin korunmasının zorunluluğu, biyolojik çeşitlilik kaybının derecesi[217], fosil yakıtlar ve

[206] Gerasimova, s. 12.
[207] The World Commission on Environment and Development, s. 4.
[208] The World Commission on Environment and Development, s. 8.
[209] The World Commission on Environment and Development, s. 11-17; Gerasimova, s. 36.
[210] The World Commission on Environment and Development, s. 17-22; Gerasimova, s. 36.
[211] The World Commission on Environment and Development, s. 29-31.
[212] The World Commission on Environment and Development, s. 32-35.
[213] The World Commission on Environment and Development, s. 27.
[214] The World Commission on Environment and Development, s. 34 vd.
[215] The World Commission on Environment and Development, s. 95-117.
[216] The World Commission on Environment and Development, s. 118-146.
[217] The World Commission on Environment and Development, s. 147-167.

alternatifleri[218], endüstriyel atık üretimi[219], kentleşme ve şehir planlama[220] konuları ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde ise okyanuslar, Antarktika ve uzay gibi ortak alanların yönetimi[221], uluslararası işbirliği ve kurumsal değişim önerileri ele alınmaktadır[222]. Rapor'da ele alınan zorlukların çözümünün, diğer bir deyişle sürdürülebilir kalkınmanın anahtarının, uluslararası politikalardaki değişiklikler ve artan farkındalık olduğu sonucuna varılmaktadır[223].

4.1.3.Rio Bildirgesi ve Gündem 21

Sürdürülebilir kalkınma terimi Ortak Geleceğimiz Raporu ile birlikte uluslararası alanda kabul görmeye başlamıştır. Ancak terimsel kabule rağmen, sürdürülebilir kalkınmanın nasıl sağlanacağı konusunda oldukça az ilerleme kaydedilmiştir. Çünkü Ortak Geleceğimiz Raporu tarafından önerilen tedbirler temelde gönüllülük esasına dayanmaktadır[224].

Birleşmiş Milletler oturumları sırasında, Stockholm Konferansı'nın 20. yıldönümünde yapılacak bir konferansın ön planları ortaya çıkmış; 1988 yılının Kasım ayında Kanada, Hollanda ve İskandinav ülkeleri hükümetleri, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na "Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı"nı toplama kararlarını bildirmiştir. Bu konferansın amacı Stockholm Konferansından bu yana çevresel konuların ekonomik ve sosyal politikalara nasıl dahil edildiğine dair eğilimleri gözden geçirmek, başlıca çevresel sorunları, riskleri ve fırsatları değerlendirmek ve tüm dünyada sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlayan somut uluslararası işbirliği önlemleri üzerinde anlaşmaya varmak olacaktır[225].

Nihayet Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 22 Aralık 1989 tarihinde bir çevre konferansı yapılması için çağrıda bulunulmuş, bu çağrı karşılığını 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Rio de Janeiro'da düzenlenen ve daha sonra Yeryüzü Zirvesi olarak da anılacak

[218] The World Commission on Environment and Development, s. 168-205.
[219] The World Commission on Environment and Development, s. 206-234.
[220] The World Commission on Environment and Development, s. 235-258.
[221] Rapor'da okyanuslar coğrafi alanları, balıkçılık-balinacılık faaliyetleri ile atık yönetimi bakımından; Antarktika hukuki statüsünün sürdürülmesi bakımından; uzay ise yeryüzü hakkında veri elde edilmesi, Dünya yörüngesinin kirliliği ve uzay ekonomisi bakımından ele alınmaktadır. The World Commission on Environment and Development, s. 262-289. Uzay ve vergilendirme hakkında ayrıntılı açıklamalar için Bkz. A. Selçuk Özgenç, **Uzay ve Vergilendirme**, 2. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2025.
[222] The World Commission on Environment and Development, s. 308 vd.
[223] The World Commission on Environment and Development, s. 301-307.
[224] Jennifer Elliott, **An Introduction to Sustainable Development: The Developing World**, Londra: Routledge, 2000, s. 8; Gerasimova, s. 45.
[225] Borowy, s. 184.

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın toplanması ile bulmuştur[226]. 178 ülkenin yer aldığı[227] ve yüzden fazla devlet ve hükümet başkanının katıldığı[228] Konferans'ta, o güne kadarki en yüksek sayıda devlet ve hükümet başkanının katılmış olması, çevresel bozulma konusuna ve çevrenin korunmasını kalkınma politikalarıyla uzlaştırmanın yollarını bulma ihtiyacına verilen önemi göstermektedir[229].

Rio Konferansı'ndaki müzakereler, sürdürülebilir kalkınmayı merkezine alan bağlayıcı bir sözleşmenin kabulünü imkânsız hale getirmiştir[230]. Buna karşın Konferans, sürdürülebilir kalkınma bakımından önem taşıyan birçok uluslararası belge ile sonuçlanmıştır. Rio Konferansı'nın sürdürülebilir kalkınma ve çalışma açısından önem taşıyan bu çıktılarını Çevre ve Kalkınma Hakkında Rio Bildirgesi[231] (*Rio Declaration on Environment and Development*) ve Gündem 21[232] (*Agenda 21*) olarak ifade etmek mümkündür[233].

Rio Bildirgesi, Stockholm Konferansı'nda benimsenen çevre anlayışını daha ileriye taşıyarak çevresel koruma ile kalkınma arasında bütüncül ve dengeli bir ilişki kurmayı hedeflemektedir. Bildirge üzerine inşa edildiği Stockholm Bildirgesi'ni yinelemekte, ancak diğer yandan yeni bir yaklaşım ve felsefe geliştirmektedir[234].

Bildirge yirmi yedi maddelik bir yumuşak hukuk metni[235] olarak şekillenmiştir. Bu yirmi yedi ilkeyi insanların veya insan topluluklarının haklarıyla ilgili ilkeler, devletlerin yükümlülükleri ile ilgili ilkeler ve sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmak için kullanılabilecek araçlarla ilgili ilkeler olarak gruplandırmak mümkündür[236]. Örneğin Bildirge'nin birinci ilkesi, sürdürülebilir kalkınmanın merkezinde insanın bulunduğunu ve insanların doğayla uyumlu bir

---

[226] Baker, s. 55.
[227] Recep Bozlağan, "Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 2010, S. 50, ss. 1011-1028, s. 1020.
[228] Steve De Gruchy, "Development, Sustainable", Willis Jenkins (Ed.), **Berkshire Encyclopedia of Sustainability: Spirit of Sustainability**, Massachusetts: Berkshire Publishing, 2010, ss. 106-109, s. 106.
[229] Baker, s. 55. Konferansa Türkiye'den dönemin Başbakanı Süleyman Demirel ve Çevre Bakanı B. Doğancan Akyürek katılım sağlamış ve birer konuşma yapmışlardır. Bkz. Akıncı, s. 91.
[230] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 29.
[231] 12.08.1992 tarih ve A/CONF.151/26 (Vol. I) sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, Erişim Tarihi: 02.03.2025, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf.
[232] Gündem 21: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eylem Planı. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, Erişim Tarihi: 02.03.2025, https://sdgs.un.org/sites/default/files/publications/Agenda21.pdf.
[233] Baker, s. 55; Akıncı, s. 91.
[234] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 29-30.
[235] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 32.
[236] İlkeleri sınıflandırırken dışlayıcı bir yaklaşım kullanmak elbette sakıncalar doğurmaya elverişlidir. Örneğin Bildirge'nin onuncu ilkesi hem bir hak hem bir yükümlülük hem de bir araç olarak ele alınabilecektir. Bu gibi durumlarda sınıflandırma, ilkenin işlevsel açıdan ön plandaki içeriğine göre yapılmaktadır.

yaşam sürme hakkına sahip olduğunu ifade etmektedir. Birinci ilke bu itibarla, haklarla ilgili ilkeler grubunda değerlendirilebilecektir. Başka bir örnek oluşturabilecek ikinci ilke ise önemli zarar vermeme ilkesidir. Bu ilke, devleti diğer devletlerin çevresine zarar vermemekle sorumlu tuttuğundan yükümlülük grubunda değerlendirilebilecektir. Araç grubu içerisinde değerlendirilebilecek olan üçüncü örnek ise üretim ve tüketim kalıplarına ilişkin sekizinci ilkedir. Aynı zamanda yükümlülük grubu içerisinde değerlendirilebilecek olan bu ilke, sürdürülebilir kalkınma için üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesini bir araç olarak ele aldığından, ilkenin ön plandaki işlevinin araç işlevi olduğunu ve nihayetinde araç grubu ile ilgili olduğunu ifade etmek mümkündür.

Gündem 21, insan faaliyetlerinin çevre üzerinde yarattığı etkileri kapsayıcı bir şekilde ele alan; Birleşmiş Milletler sistemine bağlı kuruluşlar, ulusal hükümetler ve başlıca toplumsal gruplar tarafından küresel, ulusal ve yerel düzeylerde uygulanmak üzere hazırlanmış kapsamlı bir eylem planıdır[237]. Çok sayıda bilim insanının ve teknik uzmanların katkılarını ve 172 devletin temsilcilerinin aylar süren titiz müzakerelerini yansıtmaktadır. Aynı zamanda, SKH'lerin yerelleştirilmesine yönelik çok sayıda girişime yön veren çerçeve belge işlevi de görmektedir[238]. Gündem 21, Rio Bildirgesi gibi, yumuşak hukuk belgesi niteliği taşımaktadır[239].

Birleşmiş Milletler, Ortak Geleceğimiz Raporu'nda tanımlanan sürdürülebilir kalkınma anlayışını bir eylem planına dönüştürmek ve 21. yüzyılın sürdürülebilir kalkınma planını oluşturmak amacıyla hazırlatmıştır[240]. Bu doğrultuda Gündem 21, Ortak Geleceğimiz Raporu'nda yer alan "bugünün ihtiyaçlarını gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılamasını sağlamak" şeklindeki sürdürülebilir kalkınma tanımının nasıl somutlaştırılabileceğini ortaya koymuş; bu hedefe ulaşmak için hükümetlerin, sivil toplum kuruluşlarının, özel sektörün, bilim insanlarının, eğitimcilerin ve halkın işbirliği içinde hareket etmesi gerektiğini ifade etmektedir[241].

[237] Jochen Jesinghaus, "Agenda 21", Alex C. Michalos (Ed.), **Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research**, Dordrecht: Springer, 2014, ss. 99-100, s. 99.
[238] Jesinghaus, s. 99-100; Baker, s. 56.
[239] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 33; Baker, s. 56.
[240] Baker, s. 56.
[241] Sarah E. Fredericks, "Agenda 21", Willis Jenkins (Ed.), **Berkshire Encyclopedia of Sustainability: Spirit of Sustainability**, Massachusetts: Berkshire Publishing, 2010, ss. 7-8, s. 7.

Gündem 21 dört ana tematik kısım altında 40 bölüme ayrılmıştır. Bu kısımlar eylem temelleri, hedefler, faaliyetler ve uygulama araçlarına göre yapılandırılmış ve Sosyal ve Ekonomik Boyutlar, Kalkınma için Kaynakların Korunması ve Yönetimi, Başlıca Grupların Rolünün Güçlendirilmesi ve Uygulama Araçları olarak isimlendirilmiştir[242].

Birinci kısım adından da anlaşılacağı üzere sürdürülebilir kalkınmanın sosyal ve ekonomik sütunlarını kavramaktadır. Bu kısımda yoksullukla mücadele, yerleşim alanlarının barınma ve altyapı hizmetleri bakımından sürdürülebilirliği, insan sağlığının çevresel risklerin azaltılması ve uygulanacak sağlık politikaları çerçevesinde korunması, nüfus artışı ve dağılımının planlama bakımından dikkate alınması, kalkınma ve çevre politikalarının karar alma sürecinde entegrasyonu, üretim ve tüketim kalıplarının dönüştürülmesi gibi sosyo-ekonomik eylem planları yer almaktadır[243].

İkinci kısım ise kaynakların korunması ile ilgilidir ve sürdürülebilir kalkınmanın çevresel sütununu kavramaktadır. Bu kısımda hava ve toprak kirliliği, kuraklık, ormansızlaşma ve çölleşme, tatlı su kaynaklarının, denizlerin ve kıyı alanlarının korunması, tehlikeli ve radyoaktif atıkların ve zararlı kimyasalların yönetimi ile biyolojik çeşitliliğin korunması gibi konular ele alınmaktadır[244].

Gündem 21'in üçüncü kısmı, toplumun tüm kesimlerinin sürdürülebilir kalkınmaya katılmasını konu edinmektedir. Üçüncü kısımda kadınların, çocuk ve gençlerin, yerel toplulukların ve yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının, işçi ve sendikaların, özel sektörün, çiftçilerin ve bilim-teknoloji topluluklarının katılımına ilişkin açıklamalar mevcuttur[245].

---

[242] Jesinghaus, s. 100; Sarıbeyoğlu Skalar, s. 33.

[243] Gündem 21: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eylem Planı, P. 2-8. Ayrıca bu noktada işaret etmek gerekir ki sonraki yüzyıl sürdürülebilir kalkınma planı, sürdürülebilir kalkınmanın sosyal sütununa henüz ilk kısmında büyük ölçüde yer vermektedir. Bu durum, sürdürülebilir kalkınmanın sosyal sütununun kavram bakımından taşıdığı önemi ve kalkınma bakımından tercih edilen anlayışı ortaya koymaktadır. Ancak Rio Konferansı'ndan itibaren geçen sürede Gündem 21'in uygulanmasının, sürdürülebilir kalkınmanın sosyal sütununu görece dışlayarak, çevresel sütunun kavranmasına odaklandığına dair artan bir takdirin söz konusu olduğunu belirtmek gerekir. Sürdürülebilir kalkınma politikalarının en yoksul halklar üzerindeki etkisinin tam olarak anlaşılamamasının politik bir hayal kırıklığına katkıda bulunduğu ve bu halkların sürece daha fazla dahil edilmesinin uzun vadeli başarı için gerekli olacağı yönündeki endişeler de dile getirilmiştir. Bkz. Damian Killeen, Shaheen Rafi Khan, "Poverty and Environment", Tom Bigg (Ed.), **Survival for a Small Planet: The Sustainable Development Agenda**, Londra: Earthscan, 2004, s. 225.

[244] Gündem 21: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eylem Planı, P. 9-22.

[245] Gündem 21: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eylem Planı, P. 23-32.

Gündem 21'in dördüncü ve son kısmı, sürdürülebilir kalkınmanın uygulanması için gerekli görülen araçlara ayrılmıştır. Bu kısımda sürdürülebilir kalkınma politikalarının hayata geçirilebilmesi için gerekli olan finansal kaynakların sağlanması, çevreye duyarlı teknolojilerin transferi ve kapasite geliştirme süreçlerinin desteklenmesi, bilimsel bilginin politika yapımında kullanılmasının önemi, eğitim, kamuoyu farkındalığı ve mesleki eğitim gibi alanlarda toplumsal yetkinliğin artırılması ele alınmaktadır[246]. Ayrıca bu kısımda, özellikle gelişmekte olan ülkelerin kurumsal ve teknik kapasitesinin güçlendirilmesi, uluslararası kurumsal yapılar arasındaki eşgüdümün artırılması, çevreye ilişkin uluslararası hukuk araçlarının etkinleştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma için gerekli verilerin toplanması ve bilgiye dayalı karar alma süreçlerinin oluşturulması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yönüyle dördüncü kısım, Gündem 21'in diğer kısımlarında yer verilen hedeflerin somut eylemlere dönüşebilmesi için gerekli olan kurumsal[247], mali[248] ve teknik altyapıyı[249] tanımlamaktadır.

Gündem 21'in başarı ya da başarısızlık derecesi tartışmalıdır. Bu belge her ne kadar uzlaşıya dayanan bir belge olsa da Rio Konferansındaki müzakerelerde tüm tarafları memnun edecek bir mutabakat sağlanamamış ve tüm tarafların çıkarına hizmet eden çözümler geliştirilememiştir. Buna rağmen Gündem 21 sürdürülebilirliğe giden yolda atılmış özgün ve ileri bir adım niteliğindedir ve çok çeşitli alanlarda önerilen politikalar düşünüldüğünde en kapsamlı plan olma özelliğini korumaktadır. Gündem 21 neredeyse iki yüzyıldır dünya çapında politika hedeflerini şekillendiren kalkınma anlayışına yönelik radikal ve dikkat çekici bir eleştiri sunmuştur[250].

Gündem 21, özellikle 2002 Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (*World Summit on Sustainable Development*) ve 2012 Rio de Janeiro Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (*United Nations Conference on Sustainable Development*) gibi önemli takip konferanslarında güncellenmiştir[251].

[246] Gündem 21: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eylem Planı, P. 33-40.
[247] Gündem 21: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eylem Planı, P. 38-39.
[248] Gündem 21: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eylem Planı, P. 33.
[249] Gündem 21: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eylem Planı, P. 34-45.
[250] Borowy, s. 191.
[251] Jesinghaus, s. 100.

4.1.4.Binyıl Kalkınma Hedefleri

Uluslararası gündemde öne çıkan sürdürülebilir kalkınma anlayışı, 6-8 Eylül 2000 tarihlerinde gerçekleşen Birleşmiş Milletler Genel Kurul toplantısı sonucunda kabul edilen Binyıl Bildirgesi[252] (*Millennium Summit Declaration*) ile yeni bir evreye taşınmıştır[253]. Binyıl Bildirgesi, 20. yüzyılın sonundan itibaren yoksullukla mücadele, evrensel eğitim, cinsiyet eşitliği, çocuk ve anne sağlığının geliştirilmesi, HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıkların yayılmasının önlenmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve küresel işbirliğinin güçlendirilmesi gibi sekiz somut hedef belirleyerek[254] kalkınma politikalarında ölçülebilir ve zamanla izlenebilir sonuçlara ulaşılmasını amaçlamıştır. Bu hedefler hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkeler için ortak bir eylem çerçevesi ortaya koymuş, bu anlamda uluslararası işbirliğini güçlendirmiştir.

Binyıl Kalkınma Hedefleri (*Millenium Development Goals*), uygulama bakımından 1992 Rio Konferansı'nda öne çıkan gönüllülük esaslı, genel ilke ve hedeflerden farklı olarak, izlenebilir ve zaman sınırlı bir taahhüt mekanizması oluşturmuştur. Özellikle aşırı yoksulluğun ve açlığın yarıya indirilmesi, okullaşma oranlarının artırılması, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, çocuk ve anne ölümlerinin azaltılması gibi hedeflerde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir[255]. Bununla birlikte, Binyıl Kalkınma Hedefleri tüm coğrafyalarda ve tüm alanlarda beklenen düzeyde başarıya ulaşamamıştır. Özellikle Afrika'nın Sahra Altı bölgesi gibi bazı bölgelerde, sağlık ve eğitim göstergelerinde hedeflenen iyileşmeler sağlanamamış; eşitsizlik, çevresel bozulma ve altyapı eksiklikleri sürdürülebilir kalkınma çabalarının önünde önemli engeller olmaya devam etmiştir[256].

Binyıl Bildirgesi ve ona bağlı olarak oluşturulan Binyıl Kalkınma Hedefleri, sürdürülebilir kalkınma politikasının küresel düzeyde eyleme dökülmesini teşvik etmiş ve ortak ölçülebilir göstergeler çerçevesinde raporlama ve değerlendirme kültürünün yerleşmesine öncülük etmiştir. 2015 yılına gelindiğinde Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin tamamına

---

[252] 18.09.2000 tarihli ve A/RES/55/2 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı, Erişim Tarihi: 03.03.2025, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_55_2.pdf.

[253] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 47.

[254] Süt Göker, **Enerji**, s. 25-26. Hedefler ve bunların göstergelerine ilişkin Bkz. Howard White, Richard Black, "Millennium Development Goals: a drop in the ocean?", Richard Black, Howard White (Eds.), **Targeting Development**, Londra: Routledge, 2004, ss. 1-24, s. 7-9.

[255] United Nations, **The Millennium Development Goals Report 2015**, New York: United Nations, 2015, s. 4-8.

[256] United Nations Economic Commission for Africa, **MDG Report 2015: Lessons Learned in Implementing The MDGs**, Addis Ababa: United Nations, 2015, s. 79-80.

ulaşılamamış olmakla birlikte, elde edilen ilerleme Birleşmiş Milletler'in 2015 sonrası dönem için daha bütüncül ve kapsayıcı bir yaklaşım benimsemesine ve SKH'lerin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır[257].

4.1.5.Johannesburg Bildirgesi ve Johannesburg Uygulama Planı

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1997 yılında yapılan özel bir oturumda, Rio Konferansı'nda devletlerce kabul edilen taahhütlerin ve Gündem 21'in değerlendirilmesi için bir araya gelmiştir[258]. Kaydedilen ilerlemenin gözden geçirilmesinin ardından Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Rio Bildirgesi ile belirlenen ilkeleri ve Gündem 21'in daha fazla uygulanmasına yönelik taahhüdünü yinelemiş; alınan kararların eksiksiz bir şekilde uygulanması için araçlar bulmak ve mevcut araçları geliştirmek amacıyla Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde Sürdürülebilir Kalkınma Hakkında Dünya Zirvesi'ni toplamaya karar vermiştir[259].

26 Ağustos-4 Eylül 2002 tarihleri arasında Johannesburg'da düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'ne 191 hükümetten 9101 delege ve 8227 önemli grup temsilcisi katılmış, sürdürülebilirliğin son on yılda olduğundan daha etkili bir şekilde nasıl uygulanabileceği tartışılmıştır[260]. Kırk beş bini aşkın katılımcının bir araya geldiği[261] ve düzenlendiği tarihe kadar türünün en kapsamlısı olan bu Zirve[262], 4012 medya temsilcisi tarafından haberleştirilmiştir[263]. Bu kapsamlı Zirve'nin çalışma bakımından önem taşıyan belgeleri ise Sürdürülebilir Kalkınma Hakkında Johannesburg Bildirgesi[264] (*Johannesburg Declaration on Sustainable Development*) ve Johannesburg Uygulama Planı'dır (*Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development*)[265].

Zirve sonunda kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hakkında Johannesburg Bildirgesi, uluslararası toplumun sürdürülebilir kalkınma konusundaki kararlılığını henüz ilk maddesinde

---

[257] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 48.
[258] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 46.
[259] United Nations, **Johannesburg Summit: Regional Follow-Up to the World Summit on Sustainable Development in Asia and the Pacific**, New York: United Nations, 2003, s. 3.
[260] Luc Hens, Bhaskar Nath, "The Johannesburg Conference", Luc Hens, Bhaskar Nath (Eds.), **The World Summit on Sustainable Development**, Dodcrecht: Springer, 2005, s. 2.
[261] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 55.
[262] Baker, s. 64.
[263] Hens, Nath, s. 2.
[264] United Nations, **Report of the World Summit on Sustainable Development**, New York: United Nations, 2002, s. 1-6. Birleşmiş Milletler Dijital Kütüphanesi, Erişim Tarihi: 05.03.2025, https://digitallibrary.un.org/record/478154/files/A_CONF.199_20-EN.pdf. (**Johannesburg**)
[265] United Nations, **Johannesburg**, s. 6-72.

yineleyen bir belgedir. Devletler, Bildirge'nin beşinci maddesine göre, sürdürülebilir kalkınmanın birbirine bağlı ve karşılıklı olarak birbirini güçlendiren ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma ve çevresel koruma sütunlarını, yerel, ulusal ve küresel düzeylerde ilerletmek ve güçlendirmek için kolektif bir sorumluluk üstlenmektedir.

Bildirge'nin sekiz ila onuncu maddeleri, Stockholm Konferansı ve Rio Konferansı gibi dönüm noktalarına atıfta bulunmakta ve sürdürülebilir kalkınma sürecinin tarihsel gelişimini takip etmektedir. Bu maddelerde Johannesburg Zirvesi, sürdürülebilir kalkınma sürecinin devamı ve aynı zamanda uygulamaya yönelik yeni bir aşaması olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda Rio Bildirgesi ve Gündem 21'de yer alan ilkelere ve taahhütlere olan bağlılık açıkça yinelenmektedir.

Bildirge'nin onuncu ila on beşinci maddeleri, küresel düzeyde yaşanan eşitsizliklerin, çevresel bozulmaların ve kalkınma fırsatlarına erişimdeki dengesizliklerin sürdürülebilirliğe yönelik en büyük tehditler arasında yer aldığını kabul etmektedir. On altıncı ve otuzuncu maddeler arasında ise Bildirge, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, kırılgan toplum kesimlerinin iklim değişikliği, doğal afetler, biyolojik çeşitlilik kaybı ve su kirliliği gibi çevresel sorunlara karşı daha savunmasız durumda olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda kalkınma yardımlarının artırılması, teknoloji transferi, eğitim, sağlık ve işgücü olanaklarının güçlendirilmesi gibi konulara özel önem verilmiştir.

Johannesburg Uygulama Planı ise, Johannesburg Zirvesinin temel belgesidir[266]. Rio Konferansı'ndan itibaren elde edilen kazanımları geliştirmesi ve başarısı beklenen hedeflerin daha hızlı gerçekleşmesini sağlaması amaçlanan bir eylem planı niteliği taşımakta[267], Gündem 21 hedeflerinin gerçekleştirilmesi için uygulanacak[268], kısmen nicel hedefler içeren bir eylemler listesi içermektedir[269].

Plan'ın giriş bölümünde Gündem 21'e bağlılık yinelenmiş; sürdürülebilir kalkınmanın ön koşulları olarak barış, güvenlik ve istikrar vurgulanmış; aynı zamanda kalkınma süreçlerine büyük toplumsal grupların ve ortaklık mekanizmalarının katılımı teşvik edilmiştir[270]. Planın ikinci bölümü ise yoksulluğun ortadan kaldırılması ile ilgilidir. Bu bağlamda, 2015 yılına kadar

[266] Hens, Nath, s. 16; Baker, s. 64.
[267] United Nations, **Johannesburg**, s. 8.
[268] Hens, Nath, s. 18.
[269] Hens, Nath, s. 16.
[270] United Nations, **Johannesburg**, s. 8-9.

günde bir ABD dolarının altında gelirle yaşayan nüfus oranının yarıya indirilmesi hedeflenmiş ve bu doğrultuda tarımsal üretim, enerjiye erişim, sanayileşme, eğitim, sağlık ve altyapı alanlarında kalkınma dostu politikaların uygulanması öngörülmüştür[271].

Plan'ın üçüncü bölümünde üretim ve tüketim kalıplarının dönüştürülmesi hedeflenmekte; özellikle gelişmiş ülkelerdeki aşırı tüketimin sürdürülebilir kalkınmanın önünde temel engellerden biri olduğu belirtilmektedir. Temiz üretim, çevresel verimlilik ve atık yönetimi gibi alanlarda özel sektörün ve yerel otoritelerin öncü rol oynaması gerektiği ifade edilmekte, bu dönüşümün on yıllık bir eylem programı aracılığıyla gerçekleştirilmesi önerilmektedir[272]. Dördüncü bölümde, doğal kaynak temelli kalkınmanın sürdürülebilirlikle uyumlu hale getirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda su kaynaklarının bütüncül yönetimi, okyanusların korunması, balıkçılık ve kıyı alanları yönetimi, afet riskinin azaltılması, iklim değişikliğiyle mücadele, tarımda sürdürülebilirlik, gıda güvenliği, dağlık alanların korunması, turizm, biyolojik çeşitlilik, ormanların yönetimi ve madencilik faaliyetlerinin çevresel etkileri gibi birçok alanda somut hedefler belirlenmiştir[273].

Beşinci bölümde, küreselleşen dünyada sürdürülebilir kalkınmanın önündeki fırsatlar ve riskler ele alınmış; açık, eşitlikçi, kurallara dayalı ve öngörülebilir bir küresel ticaret ve finans sisteminin sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesinde kilit rol oynadığı ifade edilmiştir. Bu doğrultuda, gelişmekte olan ülkelerin kapasite geliştirme ve bölgesel işbirliği çabaları teşvik edilmiştir[274]. Altıncı bölüm, sağlık ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisini ele almakta; çevresel bozulmanın sağlık üzerindeki etkilerinin azaltılması, sağlık sistemlerinin güçlendirilmesi ve HIV/AIDS, sıtma ve tüberküloz gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmesi gerektiğini belirtmektedir[275]. Yedinci, sekizinci ve dokuzuncu bölümlerde ise küçük ada devletlerinin, Afrika kıtasının ve diğer bazı bölgelerin karşı karşıya kaldığı özgün zorluklara dikkat çekilmektedir[276].

Plan'ın onuncu bölümünde uygulama araçları ele alınmıştır. Çevre dostu teknolojilerin yaygınlaştırılması, bilimsel ve teknik kapasitenin artırılması, eğitim olanaklarının geliştirilmesi, finansal kaynaklara erişimin kolaylaştırılması ve çevresel bilginin şeffaf biçimde sunulması

[271] United Nations, **Johannesburg**, s. 9-13.
[272] United Nations, **Johannesburg**, s. 13-20.
[273] United Nations, **Johannesburg**, s. 20-37.
[274] United Nations, **Johannesburg**, s. 37-39.
[275] United Nations, **Johannesburg**, s. 39-41.
[276] United Nations, **Johannesburg**, s. 41-50.

planın bu bölümünde öne çıkan hedeflerdir[277]. Planın son bölümü ise, Gündem 21'e paralel bir şekilde, sürdürülebilir kalkınma için kurumsal yapıların güçlendirilmesini ele almaktadır. Ulusal ve uluslararası düzeyde kurumların kapasitesinin artırılması, Birleşmiş Milletler yapıları ve diğer uluslararası kuruluşların eşgüdüm içerisinde çalışması ve büyük toplumsal grupların sürece katılımının sağlanması bu bölümde ele alınmaktadır[278].

4.1.6.Rio+20 Konferansı Sonuç Belgesi: İstediğimiz Gelecek

20-22 Haziran 2012 tarihleri arasında Rio de Janeiro'da Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (*United Nations Conference on Sustainable Development*) düzenlenmiştir. 2002 Rio Konferansı'nın yirminci yıldönümünde düzenlenmesi sebebiyle Rio+20 olarak da anılan Konferans[279], sürdürülebilir kalkınma alanındaki ilerlemelerin değerlendirilmesi, karşılaşılan zorlukların analiz edilmesi ve geleceğe dair güçlü bir küresel taahhüt ortaya konulması hedefleriyle gerçekleştirilmiştir[280]. Bu itibarla Konferans'ın temel amacının, edinilen tecrübeleri gözden geçirmek ve somut ilerleme sağlayacak yeni yönelimler belirlemek olarak ifade edilmesi mümkündür[281].

Konferansın sonuç belgesi İstediğimiz Gelecek adını taşımaktadır[282]. Bu Belge'de Rio Bildirgesi, Gündem 21, Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Johannesburg Uygulama Planı gibi belgelere bağlılık yinelenmekte, üzerine yenileri eklenerek yeşil ekonomiye geçişin sürdürülebilir kalkınma hedefinde ilerlemesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır[283].

Yeşil ekonomi, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılması bağlamında, her ülkenin kendi ulusal koşullarına ve önceliklerine göre kullanabileceği önemli bir politika aracıdır. Belge, yeşil ekonominin tek bir kurallar dizisi değil, ülkelerin ekonomik büyüme, sosyal içerme, insan refahı ve işgücü yaratma hedeflerine katkı sağlayabilecek esnek bir yaklaşım olduğunu vurgulamakta; yeşil ekonomi politikalarının uluslararası hukuka uygunluğu, doğal kaynaklar üzerindeki egemenlik hakkının tanınması, kapsayıcı yönetişim ilkelerine dayalı olarak uygulanması ve gelişmekte olan ülkelere mali, teknolojik ve kurumsal

[277] United Nations, **Johannesburg**, s. 50-64.
[278] United Nations, **Johannesburg**, s. 64 vd.
[279] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 60.
[280] United Nations, **The Future We Want**, New York: United Nations, 2012, s. 2. (**Future**)
[281] Sha Zukang, "Objectives and Vision for Rio+20". UN Chronicle, Erişim Tarihi: 11.07.2025, https://www.un.org/en/chronicle/article/objectives-and-vision-rio20.
[282] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 60-61.
[283] Süt Göker, **Enerji**, s. 28.

destek sağlanması gibi çok yönlü ölçütleri taşıması gerektiğini ayrıntılı bir şekilde belirtmektedir[284].

Bu politikaların başarılı olabilmesi için ülkelerin kendi sürdürülebilir kalkınma stratejilerine uygun bir yaklaşım belirlemeleri gerektiği, ulusal düzeyde işgücüne yönelik beceri geliştirme, sosyal güvence ve veri altyapısının güçlendirilmesi gibi alanlarda kapasite inşasının önem taşıdığı belirtilmiştir. Hükümetlerin liderliğinde yürütülecek şeffaf ve katılımcı süreçlerin önemi yinelenirken, Birleşmiş Milletler sistemi ve diğer uluslararası aktörlerden gelişmekte olan ülkelere destek sağlamaları istenmiştir. Aynı zamanda özel sektör, kooperatifler ve mikro işletmelerin rolü; kamu-özel ortaklıklarının finansal katkısı; teknoloji ve bilgi transferinin önemi açıkça tanınmıştır[285]. Böylece yeşil ekonomi, yalnızca çevresel değil; aynı zamanda ekonomik adalet ve sosyal içerme[286] aracı olarak konumlandırılmaktadır.

İstediğimiz Gelecek'in diğer bir önemli yönü, sürdürülebilir kalkınma için kurumsal bir çerçeve oluşturmasıdır. Bu bağlamda Belge, ulusal ve uluslararası düzeyde sürdürülebilir kalkınmayı yönetecek yapılarla ilgili reform ihtiyacını gündeme taşımakta, sürdürülebilir kalkınmanın etkin uygulanabilmesi için güçlü, kapsayıcı ve dengeli bir kurumsal çerçevenin oluşturulması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çerçevenin sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal, çevresel sütunlarını dengeli biçimde bütünleştirmesi, küresel düzeyde uyum ve koordinasyonu güçlendirmesi ve şeffaf, katılımcı bir yönetişim anlayışı ile şekillenmesi gerektiği belirtilmektedir[287].

Belge'de ayrıca, Birleşmiş Milletler sisteminin sürdürülebilir kalkınma çerçevesindeki çok taraflı yapısının reforme edilerek daha uyumlu ve etkin kılınmasının önemi üzerinde durulmaktadır[288]. Sürdürülebilir kalkınmanın izlenmesi amacıyla Yüksek Düzeyli Siyasi Forum'un (*High Level Political Forum*) kurulması kararlaştırılmış[289]; bu forumun bilgi paylaşımı, politika entegrasyonu, şeffaf katılım ve bilimsel raporlama gibi işlevleri yerine getirmesi beklenmektedir[290]. Ayrıca çevresel yönetişim açısından Birleşmiş Milletler Çevre

[284] United Nations, **Future**, s. 14-15.
[285] United Nations, **Future**, s. 15-18.
[286] Sosyal içerme kavramı, sosyal dışlanma ile mücadeleye yönelik bir politika alanı olarak kullanılmaktadır. Bkz. Duygu Hatipoğlu Aydın, "Sosyal Dışlanma, Sosyal İçerme ve Vatandaşlığın Dönüşümü", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 156, 2021, ss. 341-374, s. 353 vd.
[287] United Nations, **Future**, s. 19.
[288] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 62; United Nations, **Future**, s. 20-21.
[289] Süt Göker, **Enerji**, s. 28; United Nations, **Future**, s. 22-23.
[290] United Nations, **Future**, s. 22-23.

Programı'nın rolü güçlendirilmiş[291]; finansal kaynaklar, teknoloji transferi, kapasite geliştirme ve kamuoyunun katılımı gibi alanlarda desteklenmesi çağrısında bulunulmuştur[292]. Birleşmiş Milletler sisteminin kalkınma faaliyetlerinde sürdürülebilir kalkınmanın önceliklendirilmesi, kalkınma yardımlarında gelişmekte olan ülkelerin etkin katılımının artırılması ve bölgesel yapıların güçlendirilerek yerel düzeyde politika entegrasyonunun sağlanması gibi somut önlemler de belgeye yansımıştır[293].

Konferansın önemli çıktılarından biri de SKH'lerin hazırlanması sürecine ivme kazandırmasıdır. Binyıl Kalkınma Hedefleri sonrası kalkınma gündeminin oluşturulması gerektiği, bu sürecin açık, kapsayıcı ve şeffaf şekilde yürütülmesi gerektiği İstediğimiz Gelecek Belgesi'nde ifade edilen konulardan biridir[294]. Bu bağlamda Rio+20 Konferansı ile SKH'lerin temellerinin atıldığını ifade etmek mümkündür.

4.1.7.2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

25-27 Eylül 2015 tarihleri arasında New York'ta Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (*United Nations Summit on Sustainable Development*) toplanmıştır. Rio+20 Konferansı sonrası kurulan Yüksek Düzeyli Siyasi Forum himayesinde gerçekleştirilen Zirve'de[295] 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (*The 2030 Agenda for Sustainable Development*) kabul edilmiştir[296]. 17 SKH ve 169 alt hedeften oluşan 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri[297], sürdürülebilir kalkınma konusundaki önceki tüm belgelerin kazanımlarını temel almaktadır ve gezegenin geleceğini şekillendirecek yeni bir yol haritası niteliğindedir.

SKH'ler yalnızca gelişmekte olan ülkeleri değil, tüm ülkeleri kapsayan evrensel hedefler olarak tasarlanmıştır. Bu hedefler arasında yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılması, sağlıklı bireyler ve kaliteli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, temiz su ve sanitasyon, uygun fiyatlı ve temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi, yenilikçilik ve altyapı, eşitsizliklerin azaltılması, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar, sorumlu üretim ve tüketim

[291] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 63; United Nations, **Future**, s. 24.
[292] United Nations, **Future**, s. 24.
[293] United Nations, **Future**, s. 25-26.
[294] United Nations, **Future**, s. 63-64; Sarıbeyoğlu Skalar, s. 63.
[295] Süt Göker, **Enerji**, s. 29.
[296] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 21.10.2015 tarih ve A/RES/70/1 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı, Erişim Tarihi: 04.03.2025, https://docs.un.org/en/A/RES/70/1.
[297] Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı, Erişim Tarihi: 11.07.2025, https://sdgs.un.org/goals.

kalıpları, iklim eylemi, deniz yaşamı, karasal yaşam, barış, adalet ve güçlü kurumlar ile küresel ortaklıkların güçlendirilmesi gibi çok boyutlu hedefler yer almaktadır.

SKH'ler çalışmanın devamında ayrı bir başlık altında ele alınacaktır[298]. Çalışmanın bu noktasında, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, sosyal ve ekonomik sütunlarını birbirini dışlamayan, aksine birbirini destekleyen bir yapı içinde değerlendirdiği ifade edilmekle yetinilecektir.

4.2.Sürdürülebilir Kalkınmanın Sütunları

Stockholm Konferansı ile Rio Konferansı arasında geçen yirmi yıllık sürede, bilimsel görüşler giderek insan faaliyetlerinin doğal çevreye verdiği zararın bu faaliyetleri sürdürülemez kıldığı yönünde kesinleşmiş, bu dönemde söz konusu faaliyetlerin geleceğe taşınamayacağı fikri geniş kabul görmüştür. Bu faaliyetler, devam edebilmeleri için gerek duydukları çevresel koşulları ortadan kaldırmakta ya da insan sağlığına büyük ölçüde zarar veren ve toplumsal yaşamı ciddi biçimde sekteye uğratan çevresel etkiler doğurmaktadır[299]. Birçok uluslararası toplantıda kabul edildiği üzere, mevcut en iyi tahminler, şimdiki ve gelecek nesiller için potansiyel olarak ciddi ekonomik ve sosyal çalkantılar olacağını, bunun da uluslararası gerilimleri kötüleştireceğini ve ülkeler arasında ve içinde çatışma riskini artıracağını göstermektedir[300].

Uluslararası toplumda Ortak Geleceğimiz Raporu ile kabul edilen kalkınma modeli olan sürdürülebilir kalkınma, gelecekteki kalkınmanın dayanağı olan doğal kaynak tabanının korunmasını zorunlu kılmakta ve bu anlamda çevreci yaklaşımın önemli bir örneğini teşkil etmektedir. Bu model kalkınmanın çevresel, sosyal ve ekonomik sütunlarını hem günümüzde hem de gelecekte uzlaştırmayı hedeflemektedir. Amaç, gezegenin ekolojik taşıma kapasitesi sınırları içinde kalan, adil ve kapsayıcı bir kalkınma biçimini teşvik etmektir[301].

Ortak Geleceğimiz Raporu'nda öne çıkan ve Rio Konferansı'ndan itibaren istikrarlı bir şekilde sürdürülen sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı yalnızca ekonomik kalkınmayı değil, çevresel koruma ve sosyal kalkınmayı de içeren çok boyutlu bir kalkınma anlayışını temsil

[298] Bkz. 4.3.Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri.
[299] Ekins, s. 5.
[300] Mark Roseland, "Sustainable community development: integrating environmental, economic, and social objectives", **Progress in Planning**, C. 54, S. 2, 2000, ss. 73-132, s. 76.
[301] Baker, s. 5.

etmektedir[302]. Sürdürülebilir kalkınma anlayışı, bu nedenle genellikle taşıdığı üç temel sütun üzerinden açıklanmaktadır ve çalışmanın bu bölümünde çevresel sürdürülebilirlik, sosyal sürdürülebilirlik ve ekonomik sürdürülebilirlik ele alınacaktır.

4.2.1.Çevresel Sürdürülebilirlik

Şehirler ekolojik sistemlerin insan tarafından dönüştürülmesinin bir örneğidir. Ancak aynı zamanda çevresel bir geri-etkileşim için doğadan yeterince uzaklardır[303]. Çevre üzerinde şehirleşme ve nüfus artışının oluşturduğu baskıya ek olarak, işgücünü yeniden düzenlenmesine olanak veren ve önemli teknik yeniliklerle birlikte gelen sanayi devrimi eklenmiştir[304]. Sanayi devriminin çevre üzerindeki en büyük etkisi, fosil yakıtların keşfedilmesidir. Bu fosil yakıtların kullanımı başlangıçta ve oldukça uzun bir süre boyunca kömürle sınırlıdır. Petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtlar ise daha sonra ortaya çıkmıştır.

İnsanlar fosil yakıtları kullanırken, diğer doğal kaynakların kullanımının aksine bitki ve hayvan türleriyle rekabet etmek zorunda kalmamıştır. Bu ilk bakışta bir kazan-kazan durumu gibi görünmektedir ve insanların üretken amaçlar için kullanabilecekleri enerji miktarında önemli bir artışa yol açmıştır[305]. Diğer yandan ise insan üretimi niceliksel olduğu kadar niteliksel olarak da değişmiştir. Toplumun bireysel üyeleri artık tüketicidir. Bireysel olarak üstlendikleri geçim rollerine artık tamamen veya kısmen ekonomik üretim sistemi tarafından belirlenen ürünlerin tüketimi eklenmiştir[306]. Artan enerji kullanımı ve bireylerin tüketicilere dönüşümü birbirini etkilemiş, bu durum bireylerin daha fazla tüketmesine ve enerji kullanımının daha da artmasına neden olmuştur.

Ancak fosil yakıt kullanımının bir kazan-kazan durumu olmadığı artık anlaşılmaktadır. Jeolojik dönemler boyunca yeraltı havuzlarında depolanan fosil yakıtların büyük ölçeklerde kullanımı ve bunların kullanımından kaynaklanan yan ürünlerin biyosfere salınması, atmosferde biyokimyasal değişiklikleri tetiklemiştir. Bu değişikliklerin etkilerinin hissedilmesi ise birkaç yüzyıl sürmüştür ve artık gezegenimizi açıkça tehdit etmektedir[307].

---

[302] Ekins, s. 50.
[303] Emilio F. Moran, **Environmental Social Science**, Oxford: Wiley-Blackwell, 2010, s. 5.
[304] Alan Schnaiberg, **The Environment: From Surplus to Scarcity**, New York: Oxford University Press, 1980, s. 18.
[305] Moran, s. 5.
[306] Schnaiberg, s. 19.
[307] Moran, s. 5.

Fosil yakıtların kullanılmasını içeren insan faaliyetleri, özellikle de ekonomik faaliyetler, en önemlisi karbondioksit olmak üzere kloroflorokarbonlar, metan, azot oksit ve diğer gazların emisyonu yoluyla atmosferdeki sera gazı birikimine neden olmaktadır. Bu durum, dünyanın ortalama yüzey sıcaklığının daha da artmasına ve belki de halihazırda buna yol açmış olan ve iklim değişikliğine neden olabilecek antropojenik bir sera etkisi hakkında endişelere yol açmıştır[308]. Ancak endişeler artık biyofiziksel olaylara dönüşmektedir. Ozon tabakasının incelmesi, kuzey yarımkürede ortalama yüzey sıcaklıklarının artışı, doğal afetlerin sayısı, balıkçılık kayıplarının oranı, kıyı bölgelerindeki azot akışlarının artışı, tropikal yağmur ormanlarının ve ormanlık alanların hızlı kaybı ve nesli tükenmiş türlerin sayısı, 1950'den bu yana katlanarak artmıştır[309].

Çevresel bozulmayla ilgili en çarpıcı gözlemlerden biri, bu belirtiler arasındaki bağlantıların sayısıdır. Ne yazık ki bu bağlantılar olumsuz etkilerini güçlendirme eğilimindedir. Örneğin ormansızlaşma, dünya çapında toprak bozulmasının[310], nehir ve göllerde sedimantasyonun[311] ve besin maddelerinin birikmesinin artmasının yanı sıra türlerin yok olması ve küresel ısınmanın da başlıca nedenlerinden biridir. İklim değişikliği, türlerin yok olma hızını artıracaktır. Asit yağmurları ormanları öldürmekte ve su kaynaklarını kirletmektedir. Ozon tabakasının incelmesi nedeniyle Dünya'ya daha büyük ölçüde ulaşan UV-B radyasyonu, balık larvalarına, balık yavrularına ve besin zincirinin tabanındaki fitoplanktonlara zarar vermektedir. Tatlı suların kirliliği insan kullanımına yönelik kıtlığı artırmaktadır[312].

Çevresel koruma, Stockholm Bildirgesi'nden beri uluslararası toplumun gündeminde yer alan bir amaçtır. Örnek vermek gerekirse Stockholm Bildirgesi'nin giriş bölümünde insanın çevresinin hem yaratıcısı hem de şekillendiricisi olduğu belirtilmiş; doğal kaynakların gelecek kuşakların yararı da gözetilerek planlanması ve yönetilmesi gerektiğine ikinci ilkede, çevre tarafından zararsız hale getirilme kapasitesini aşan miktarda madde boşaltılması ve ısı salınmasının ekosistemlere ciddi veya geri dönüşü olmayan zararların verilmemesi için

[308] Ekins, s. 8.
[309] Moran, s. 11.
[310] Toprak bozulması toprağın fiziksel, kimyasal ve biyolojik yönden niteliğini kaybetmesi sonucu toprak kalitesinde meydana gelen azalmadır. Erdem Yılmaz, Zeki Alagöz, "Toprak Bozulması", **Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, C. 22, S. 45, 2008, ss. 58-65, s. 58.
[311] Jeoloji bilimindeki anlamıyla sedimantasyon, kayaçları oluşturan ve sediment adı verilen küçük parçacıkların bir yerden taşındıktan sonra birikmesi ve çökelmesi sürecine verilen isimdir. Sediment taşınması suyun kalitesi ile suyun insanlar veya çeşitli sektörler tarafından kullanımını etkilemekte ve aynı zamanda diğer kirlilik türlerinin katalizörü, taşıyıcısı ve depolayıcısı olarak işlev görmektedir. Pierre Y. Julien, **Erosion and Sedimentation**, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s. 1-2.
[312] Ekins, s. 20-21.

durdurulması gerektiği altıncı ilkede ele alınmıştır. Yine devletlerin, denizlerin kirlenmesini önlemek için her türlü önlemi alması gerektiğine ilişkin yedinci ilke bu kapsamdadır.

Çevresel koruma Ortak Geleceğimiz Raporu'nda sürdürülebilir kalkınmanın vazgeçilmez bir unsuru olarak ele alınmaktadır. Rapor ikinci bölümünün alt başlıklarında çevresel sorunları kavramanın yanında, önerdiği sürdürülebilir kalkınma ilkeleri[313] çevresel koruma amacına yönelmektedir. Örneğin devletlere ekosistemlerin, ekolojik süreçlerin ve biyoçeşitliliğin korunmasına ilişkin sorumluluk yükleyen üçüncü ilke; yeterli çevresel koruma standartları oluşturma ve çevrenin niteliği ile kaynak kullanımı konusunda veri yayımlama görevi yükleyen dördüncü ilke; sınır ötesi kaynakların kullanımı ve bunlara zarar verilmesinin önlenmesi ile ilgili dokuzuncu ve onuncu ilkeler çevresel koruma vurgusunun ön planda olduğu ilkelerdir.

Rio Bildirgesi ve Gündem 21 de çevresel korumaya ilişkin bir çerçeve sunmaktadır. Rio Bildirgesi'nin dördüncü ilkesi, çevreyi korumanın kalkınma sürecinin ayrılmaz bir parçası olması gerektiğini açıkça belirtmekte, ikinci ilkesi devletlerin kendi yetki alanları içerisindeki kaynakları kendi politikalarına uygun şekilde kullanırken diğer devletlere veya ulusal yetki alanı dışındaki alanlara zarar vermeme sorumluluğuna sahip olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca on beşinci ilke ile, bilimsel kesinlik bulunmasa dahi ciddi veya geri dönüşü olmayan çevresel zararların önlenebilmesi için önleyici tedbirler alınması gerektiği benimsenmektedir. Gündem 21'in ise ikinci kısmı çevresel koruma ve kaynakların yönetimine ayrılmıştır. Bu bölümde atmosferden ekosistemlere, su kalitesinden atıklara uzanan geniş bir ölçekte çevresel sorunlar ele alınmakta; bu sorunlarla ilgili harekete geçilme gerekçeleri açıklanmakta ve hedefler, eylemler ve uygulama araçları önerilmektedir. Örnek vererek açıklamak gerekirse, Gündem 21 tarafından ormansızlaşma ile mücadele konusunda[314] sunulan harekete geçme gerekçelerinden biri, ormanlar üzerindeki bugün etkilerini daha da yaygın bir şekilde hissettiğimiz, yangın hasarı ile orman arazilerinin kaybıdır. Ormansızlaşma ile ilgili hedeflerden bazıları ormanlarla ilgili ulusal kurumları güçlendirmek, ormanları rehabilite etmek, yeni ormanlar yaratmak, orman ürün ve hizmetlerinin kullanımını ve üretimini sürdürülebilir hale getirmektir. Bu hedefler için önerilen eylemlerden bazıları ise idari yapıları ve mekanizmaları güçlendirilmek, personel sayısını yeterli düzeye çekmek, ormanları kirleticilerden korumak ve sorumlulukları dağıtarak

[313] The World Commission on Environment and Development, s. 348 vd.
[314] Gündem 21: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eylem Planı, s. 91 vd.

karar alma sürecinde merkeziyetçiliği azaltmaktır. Bu eylemlerin uygulama araçları ise ağaçların ıslahı, tohum tedarik ağları, odun dışı orman ürünleri yatırımlarıdır.

Çevresel koruma, Binyıl Kalkınma Hedefleri arasında doğrudan bir başlık altında ele alınmıştır. Yedinci hedef olan çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, temiz içme suyu ve sanitasyona erişimin artırılması, ormansızlaşmanın önlenmesi ve biyoçeşitliliğin korunması gibi somut hedefler içermektedir.

Johannesburg Bildirgesi'nin içeriğinde de çevresel koruma amacını takip etmek mümkündür. Bildirge'nin beşinci maddesinde çevresel korumanın sürdürülebilir kalkınmanın bir sütunu olarak ele alınmasının yanında, sekizinci maddesinde önceki uluslararası belgelerde yer alan taahhütlere bağlılığın yinelenmesi ve on üçüncü maddesinde karşılaşılan çevresel sorunların örneklenmesi bu kapsamda değerlendirilmeye elverişlidir. Çevresel koruma, Johannesburg Uygulama Planı'nda da sürdürülebilir kalkınmanın temel bir unsuru olarak ele alınmış ve çeşitli başlıklar altında somut hedeflerle desteklenmiştir. Plan'ın dördüncü bölümü, doğal kaynakların korunması ve yönetimi konusu kapsamlı şekilde işlenmektedir. Bu bölümde özellikle su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi ve sanitasyon hizmetlerinin iyileştirilmesi ayrıntılandırılmış, suya erişimin temel bir insan ihtiyacı olduğu vurgulanmış ve 2015 yılına kadar güvenli içme suyuna ve uygun sanitasyona erişimi olmayan insan sayısının yarıya indirilmesi hedeflenmiştir[315]. Yine Plan'da biyoçeşitliliğin korunması[316] ile iklim değişikliğiyle mücadeleye[317] ilişkin maddeler yer almaktadır.

Çevresel koruma, İstediğimiz Gelecek belgesinde de sürdürülebilir kalkınmanın bir parçası olarak ele alınmaktadır. Belgenin başlangıcı çevrenin korunması ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimini temel amaçlardan biri olarak göstermektedir[318]. Bununla birlikte belgenin üçüncü ve dördüncü bölümlerinde de çevre koruma vurgusu belirgin bir şekilde takip edilebilmektedir. Belgede biyolojik çeşitliliğin korunması, ormanların ve okyanusların sürdürülebilir yönetimi, çölleşmenin önlenmesi, iklim değişikliğiyle mücadele ve afet riskinin azaltılması çağrısında bulunulmakta[319], ayrıca önceki uluslararası taahhütler yinelenerek

[315] United Nations, **Johannesburg**, s. 20-21.
[316] United Nations, **Johannesburg**, s. 33.
[317] United Nations, **Johannesburg**, s. 28.
[318] United Nations, **Future**, s. 1.
[319] United Nations, **Future**, s. 16.

uluslararası işbirliğinin önemi ve uluslararası kurumların eşgüdüm içerisinde çalışması gerektiği vurgulanmaktadır[320].

Çevresel korumayı 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında da görmek mümkündür. Örneğin çevresel sürdürülebilirlikle, güvenli suya ve sanitasyona erişimi artırmayı ele alan altıncı hedef, temiz enerjiye erişimi artırmaya yönelik yedinci hedef ve iklim değişikliğiyle mücadeleye ilişkin on üçüncü hedef arasındaki bağ doğrudan kurulabilmektedir. Bu anlamda, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin doğal kaynakların korunmasından iklim değişikliğinin etkilerine karşı dayanıklılığın artırılmasına kadar oldukça geniş bir çevresel yelpazede somut hedefler belirlediği ifade edilebilecektir.

4.2.2.Sosyal Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilir kalkınma kavramının tanımından kaynaklanan belirsizlik, sürdürülebilirliğin sosyal sütununa da yansımaktadır[321]. Bu anlamda sosyal sürdürülebilirliğin kısa ve öz bir tanımı üzerinde mutabakat sağlanamadığı ifade edilmektedir. Ancak konuyu ele alan çalışmalarda sosyal sürdürülebilirlik konusu etrafında şekillenen temalar büyük ölçüde benzerlik içermekte, bu durum sosyal sürdürülebilirliğin hiç değilse kapsamı bakımından bir mutabakatın sağlanmış olduğunu göstermektedir[322].

Yapılan bir tanım üzerinden anlatmak gerekirse sosyal sürdürülebilirlik, bir toplumun hem kendi varlığını yeniden üretebilmesi için gerekli olan refah yaratma araçlarını sürdürebilme kabiliyetini hem de sosyal bütünleşmeyi ve uyumu besleyecek ortak bir sosyal amaç duygusunu devam ettirebilme yetisini ifade etmektedir. Bu kavramın bir yönü ekonomik sürdürülebilirlikle, diğer yönü ise kültürel değerler ve sosyal kimlik duygusu ile ilgilidir. Bu anlamda sosyal sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınmanın yalnızca çevresel ya da ekonomik temellere dayanamayacağını, sosyal katılımın ve kapsayıcılığın da sürecin ayrılmaz bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın benimsenmesi ve SKH'lerin

[320] United Nations, **Future**, s. 24-25.
[321] Nicola Dempsey, Glen Bramley, Sinéad Power, Caroline Brown "The Social Dimension of Sustainable Development: Defining Urban Social Sustainability", **Sustainable Development**, C. 19, S. 5, 2009, ss. 289-300, s. 292.
[322] Emma Partridge, "Social Sustainability", Alex C. Michalos (Ed.), **Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research**, Dordrecht: Springer, 2014, ss. 6178-6186, s. 6181.

gerçekleştirilmesinde, toplumsal grupların birlikteliği ile etkin katılımı hayati bir rol oynamaktadır[323].

Örneğin işsizlik ilk bakışta ekonomik bir sorun olarak görülebilmektedir. Ancak işgücü, oldukça fazla sayıda insanın yalnızca gelirlerinin değil kimliğinin ve hatta sosyal amacının da büyük ölçüde kaynağıdır. Bu nedenle uzun süreli işsizlik yalnızca yoksulluğa yol açmakla kalmamakta, bireyin aynı zamanda kimlik ve toplumsal aidiyet gibi duygularının da kaybına neden olmaktadır[324]. Benzer bir değerlendirme, sosyal sürdürülebilirliğin merkezinde yer aldığı kabul edilen sosyal adalet[325] ve katılım bakımından[326] da yapılmaktadır.

Sosyal sürdürülebilirlik ilk kez Stockholm Bildirgesi'nde dile getirilmiştir. Ancak bu Bildirge'de yer alan ifadenin oldukça dolaylı bir şekilde ele alındığını söylemek mümkündür. Bildirge'nin sekizinci ilkesi sosyal kalkınmanın şart olduğundan bahsetmektedir ancak bu şartı insanlar için uygun bir yaşam ve çalışma ortamı sağlamak için aramaktadır. On dokuzuncu ilkede gençlere, yetişkinlere ve dezavantajlı gruplara gereken önemin verilmesi ile eğitiminden bahsetmektedir, ancak bu eğitim çevresel korumaya içkindir. Bununla birlikte sosyal kalkınma Ortak Geleceğimiz Raporu'nda daha belirgindir. Rapor ile çevresel sorunlar ile sosyal ve ekonomik kalkınma kaynaklı sorunların birlikte ele alınması amaçlandığından[327], sosyal sorunlar Rapor'un önemli bir bölümüne yayılmış durumdadır. Özellikle eğitime, işgücüne, kadınların ve kırılgan grupların güçlendirilmesine ve sağlık hizmetlerine ilişkin konular, Rapor'un ikinci kısmında ele alınmaktadır[328].

Rio Bildirgesi'nin sosyal sürdürülebilirlik konusunda Stockholm Bildirgesi'ne göre daha dengeli bir noktada durduğu anlaşılmaktadır. Bildirge'nin ilkeleri sürdürülebilir kalkınmanın sosyal sütununa daha çok temas etmektedir. Bu durumu Bildirge'nin kadınların kalkınmada sahip olduğu rolden bahseden yirminci ilkede, gençlerin yaratıcılığına, ideallerine ve cesaretine vurgu yapan yirmi birinci ilkede ve yerli halkların rollerini ele alan yirmi ikinci ilkede gözlemlemek mümkündür. Rio Konferansı'nın bir diğer sonucu olan Gündem 21'de ise sosyal sürdürülebilirlik, özellikle yoksullukla mücadele, halk sağlığı, eğitime erişim ve toplumsal katılım başlıkları altında geniş biçimde ele alınmaktadır. Örneğin, Gündem 21'in

[323] Ekins, s. 73.
[324] Ekins, s. 74.
[325] Partridge, s. 6182.
[326] Ekins, s. 74.
[327] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 26.
[328] The World Commission on Environment and Development, s. 103 vd.

üçüncü bölümünde eğitim olanaklarının yaygınlaştırılması, cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve gençlerin güçlendirilmesi gibi sosyal hedefler için eylem planları sunulmaktadır.

Binyıl Kalkınma Hedefleri'nde ise sosyal sürdürülebilirliğin yeri oldukça açıktır. 2015 yılına kadar başarılması hedeflenen sekiz hedefin çoğunda sürdürülebilir kalkınmanın sosyal sütununun kavrandığını ifade etmek mümkündür. Aşırı yoksulluk ve açlığın önlenmesi, temel eğitimin ve cinsiyet eşitliğinin sağlanması, anne sağlığının iyileştirilmesi, HIV/AIDS gibi hastalıklarla mücadele Binyıl Kalkınma Hedefleri'nde ön planda tutulmaktadır. Ardından gelen Johannesburg Bildirgesi de sosyal sürdürülebilirlik vurgusunu sürdürmüş; örneğin on dokuzuncu maddesinde sürdürülebilir kalkınmanın sosyal sütununa vurgu yapan, açlıkla, uyuşturucuyla, organize suçla, yolsuzlukla, yabancı düşmanlığıyla, etnik ve dini nefretlerle mücadele taahhüdünü yinelemiştir. Johannesburg Zirvesi'nin diğer sonuçlarından biri olan Johannesburg Uygulama Planı, Johannesburg Bildirgesi'ne benzer bir şekilde sosyal sürdürülebilirlik temasını sürdürmektedir. Örneğin Plan'ın birinci bölümü doğrudan, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına ayrılmaktadır.

Sosyal sürdürülebilirlik, İstediğimiz Gelecek Belgesi'nde de geniş yer tutmaktadır. İnsan haklarına saygı, toplumsal eşitlik, hukukun üstünlüğü, kadınların güçlendirilmesi, çocukların korunması gibi sosyal sürdürülebilirliğe temas eden taahhütler Belge'nin ilk ifadeleri arasındadır[329]. Kırılgan grupların güçlendirilmesi ve işgücü olanaklarının geliştirilmesi de Belge'nin sosyal sürdürülebilirlikle ilgili vurguları arasındadır[330]. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin sosyal sürdürülebilirlikle ilgili yönlerini tespit etmek de mümkündür. Özellikle yoksulluğun sona erdirilmesine ilişkin birinci hedef, açlığın sona erdirilmesine ilişkin ikinci hedef, sağlığa ilişkin üçüncü hedef, nitelikli eğitime ilişkin dördüncü hedef ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin beşinci hedef sürdürülebilirliğin sosyal sütununa ilişkin hedeflerdir.

Ayrıca son olarak ifade etmek gerekir ki sürdürülebilir kalkınmanın çevresel sütunu ile sosyal sütunu birbiriyle sıkı bir ilişki içerisindedir. Doğal afetler, sıcak hava dalgaları, seller veya kuraklıklar sırasında daha yaygın hale gelen su kaynaklı hastalıklar, azalan yağışlar nedeniyle mahsul kıtlığı ve aşırı hava olaylarını takip eden gıda fiyatlarındaki artışlar iklim

[329] United Nations, **Future**, s. 2.
[330] United Nations, **Future**, s. 7.

değişikliğinin yoksulluğun ortadan kaldırılması hedefini tehdit ettiğini göstermektedir[331]. Bu nedenle çevresel ve sosyal sütunların esasen birbirini desteklediği unutulmamalıdır.

4.2.3.Ekonomik Sürdürülebilirlik

Büyümenin sınırlandırılması gerektiği yönündeki yaklaşım, Ortak Geleceğimiz Raporu'nda benimsenen sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla tam olarak bağdaşmamaktadır. Bu uyumsuzluğun temel nedeni, ekonomik büyümenin yoksulluğun çözümünde öncelikli bir araç olarak görülmesidir. Ancak büyüme kalkınma ile özdeş değildir ve yoksulluğun nicel büyüme olmaksızın da giderilmesi mümkündür. Nüfus artışının denetim altına alınması, servet ve gelir dağılımının daha adil biçimde düzenlenmesi ve kaynak kullanımında verimliliği artıracak teknolojik iyileştirmeler, başka bir deyişle kalkınma yoluyla, nicel büyüme gerçekleşmeden de yoksullukla mücadele edilebilecektir[332].

Ekonomik sürdürülebilirlik, nicel büyüme verileri üzerinden değerlendirilen bir ekonomi anlayışını değil; uzun vadeli refahın güvence altına alındığı, üretim, tüketim ve kaynak kullanımı süreçlerinin doğanın sınırları içinde düzenlendiği bir sistemi ifade etmektedir[333]. Daha yalın bir ifadeyle ekonomik sürdürülebilirlik, ekonomik refahın azalmaksızın gelecekte de devam etmesi sağlamaktır[334].

Ortak Geleceğimiz Raporu'nda ekonomik büyümenin çevresel sınırları ve sosyal ihtiyaçları gözetmesi gerektiği ifade edilmekte, ekonomiyi uzun vadeli kaynak sürdürülebilirliğini gözetmeden yapılandırılmanın kalkınma hedefleriyle çeliştiği belirtilmektedir. Rapor bu yönüyle büyümeyi bir araç olarak tanımlamakta, kalkınmayı ise bir hedef olarak belirlemektedir[335]. Ekonomik olarak sürdürülebilir bir sistem, mal ve hizmet üretiminde sürekliliği sağlayabilmeli, borç seviyelerini yönetilebilir düzeyde tutmalı, tarıma veya sanayi üretimine zarar veren aşırı dengesizlikleri önleyebilmelidir[336].

---

[331] Stephane Hallegatte, Mook Bangalore, Laura Bonzanigo, Marianne Fay, Tamaro Kane, Ulf Narloch, Julie Rozenberg, David Treguer, Adrien Vogt-Schilb, **Shock Waves: Managing the Impacts of Climate Change on Poverty**, Washington: The World Bank, 2016, s. 1.
[332] Herman E. Daly, **Beyond Growth**, Boston: Beacon Press, 1996, s. 7.
[333] Daly, s. 33.
[334] Ekins, s. 75.
[335] The World Commission on Environment and Development, s. 8-9.
[336] Jonathan M. Harris, "Basic Principles of Sustainable Development", **Global Development and Environment Institute Working Papers**, S. 00-04, 2000, s. 5-6. Boston University Global Development Policy Center, Erişim Tarihi: 09.05.2025, https://www.bu.edu/eci/files/2019/06/Sustainable-Development.pdf; Kübra Gül, **Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Vergileri**, Ankara: Gazi, 2023, s. 15.

Yine Ortak Geleceğimiz Raporu'nda yer alan sürdürülebilir kalkınma tanımının sonraki sürdürülebilir kalkınma belgelerinde tekrar edilmesi ekonomik sürdürülebilirlik bakımından ayrıca anlamlıdır. Tanımda gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama imkanlarına yapılan vurgu, kuşaklar arası özgeciliğe işaret etmektedir. Eğer kuşaklar arası özgecilik yeterince güçlü değilse, sera gazı emisyonlarının ekonomik büyüme ile bağlantısı kolayca kesilemeyecektir[337].

4.3.Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

25–27 Eylül 2015 tarihleri arasında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi, hükümetler arası kapsayıcı bir müzakere süreci yürütülmesine sahne olmuş, Zirve'de Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Hakkında Açık Çalışma Grubu'nun (*Open Working Group on Sustainable Development Goals*) hazırladığı 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kabul edilmiştir[338]. 17 SKH ve 169 alt hedeften oluşan bu hedefler, Binyıl Kalkınma Hedefleri'ni temel alarak bu hedeflerin ulaşamadığı noktaları 2030 yılına kadar tamamlamayı amaçlamaktadır[339].

Yoksulluğun sona erdirilmesi sürdürülebilir kalkınmanın temel ön koşulu olarak görülmektedir[340]. Bu anlayışla uyumlu olarak, belirlenen ilk SKH yoksulluğun ortadan kaldırılmasıdır. Bu hedef kapsamında yalnızca kişi başına düşen gelir artışı değil; sosyal koruma sistemlerinin ve kırılgan grupların güçlendirilmesi, doğal afetlere ve iklim değişikliğine karşı koruyucu yapılar oluşturulması ve kaynaklara erişimde eşitliğin sağlanması gibi alt hedefler oluşturulmuştur[341].

İkinci SKH açlığın ortadan kaldırılmasıdır. Hedef kapsamında, başta kırılgan gruplar olmak üzere herkesin, yılın her döneminde güvenli, besleyici ve yeterli gıdaya erişimi güvence altına alınmak ve yetersiz beslenmenin ortadan kaldırılması istenmektedir. Tarımsal verimliliğin ve küçük çaplı gıda üreticilerinin elde ettiği gelirlerin iki katına çıkartılması, sürdürülebilir gıda üretim sistemlerinin ve dayanıklı tarım uygulamalarının hayata geçirilmesi, gıda üretiminde genetik çeşitliliğin sağlanması, kırsal altyapı ile teknoloji ve gen bankalarına

[337] Alberto Ansuategi, Marta Escapa, "Economic growth and greenhouse gas emissions", **Ecological Economics**, C. 40, S. 1, 2002, ss. 23-37, s. 25.
[338] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 13, P. 54; Sarıbeyoğlu Skalar, s. 64-65.
[339] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 1. Bununla birlikte SKH'lerin Binyıl Kalkınma Hedefleri'nden daha geniş kapsamlı olduğu ifade edilmekte ve bu anlamda SKH'lerin, Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin devamından fazlası olduğu ileri sürülmektedir. Bkz. French, Kotzé, s. 1.
[340] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 1.
[341] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 15.

yatırım yapılması, tarım ürünleri üzerindeki ihraç önlemlerinin ortadan kaldırılarak tarım ürünlerinin ticaretinin güçlendirilmesi ve gıda emtia piyasalarının etkin bir şekilde işlemesinin sağlanarak gıda fiyatlarındaki dalgalanmanın sınırlandırılması gibi alt hedefler belirlenmiştir[342].

Üçüncü SKH, sağlıklı yaşamın güvence altına alınması ve her yaşta esenliğin desteklenmesidir. Bu hedef doğrultusunda anne, yenidoğan ve çocuk ölümlerinin azaltılması, önlenebilir bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıklarla mücadele edilmesi, uyuşturucu madde ve alkol kullanımını da kapsayacak şekilde madde bağımlılığı ile mücadelenin güçlendirilmesi, karayolları trafik kazalarından kaynaklanan küresel ölüm ve yaralanma sayılarının yarıya indirilmesi, üreme sağlığının ulusal programlara entegre edilmesi ve evrensel sağlık güvencesinin sağlanması gibi alt hedefler oluşturulmuştur[343].

Dördüncü SKH kapsayıcı ve eşitlikçi bir şekilde nitelikli eğitimin güvence altına alınması ve herkes için yaşam boyu öğrenimin desteklenmesidir. Bu hedef doğrultusunda bütün çocuklarının ücretsiz nitelikli bir ilköğretim ve ortaöğretimi tamamlamalarının sağlanması, bütün çocukların nitelikli bir okul öncesi eğitime erişimlerinin güvence altına alınması, mesleki, teknik ve akademik eğitime kadın ve erkeklerin erişilebilmesinin sağlanması, nitelikli insan sayısının artırılması, cinsiyete ve engelliliğe dayalı eğitim eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması, herkes için güvenli, şiddete dayalı olmayan, kapsayıcı öğrenme ortamlarının oluşturulması, gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ülkelerdeki eğitim programlarını kapsayan yüksek öğrenim burslarının sayısının artırılması gibi alt hedefler oluşturulmuştur. Eğitim altyapısının iyileştirilmesi ve öğretmen yetiştirme sistemlerinin güçlendirilmesi hedefe ulaşmada önemli unsurlar arasında yer almaktadır[344].

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ile tüm kadın ve kız çocuklarının güçlenmesi beşinci SKH'dir. Bu hedef doğrultusunda kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü ayrımcılık biçiminin ortadan kaldırılması, kamusal ve özel alanlarda kadın ticareti, cinsel ve her türlü istismarı da kapsayan şiddetin ortadan kaldırılması, çocuk yaşta, erken yaşta ve zorla evliliklerin ve kadın sünneti gibi zararlı uygulamaların sona erdirilmesi, ücretsiz bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve aile içinde sorumluluk paylaşımının desteklenmesi, kadınların karar alma süreçlerine tam, etkin ve eşit katılımının desteklenmesi, kadınlara ekonomik kaynaklara erişim başta olmak üzere tüm haklardan tam ve eşit şekilde yararlanma

[342] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 15-16.
[343] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 16-17.
[344] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 17.

imkanı sağlanması gibi alt hedefler belirlenmiştir. Aynı zamanda cinsiyet eşitliğine duyarlı politikaların teşvik edilmesi ve cinsiyet eşitsizliklerinin veri temelli biçimde izlenmesi de bu hedefin kapsamındadır[345].

Altıncı SKH suyun ve sıhhi koşulların erişilebilirliği ve sürdürülebilir yönetiminin güvence altına alınması hakkındadır. Bu hedef kapsamında güvenli ve erişilebilir içme suyuna eşit erişimin sağlanması, açık alanlarda dışkılamanın sona erdirilmesi ile hijyen erişiminin sağlanması, kirliliği azaltarak, çöp boşaltmayı ortadan kaldırarak ve arıtımı artırarak su kalitesinin yükseltilmesi, bütün sektörlerde su kullanım verimliliğinin artırılması ve tatlı su ekosistemlerinin korunması gibi alt hedefler belirlenmiştir. Ayrıca su ve sanitasyon hizmetlerine erişimde eşitsizliklerin azaltılması, su altyapısına yönelik uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesi ve yerel toplulukların su yönetimine aktif katılımının desteklenmesi de hedefin bileşenleri arasındadır[346].

Herkes için erişilebilir, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye ulaşımın sağlanması yedinci SKH'dir. Bu hedef doğrultusunda uygun fiyatlı, güvenilir ve modern enerji hizmetlerine erişimin güvence altına alınması, yenilenebilir enerji kaynaklarının küresel enerji kaynakları içerisindeki payının önemli ölçüde artırılması, enerji verimliliği ilerleme oranının iki katına çıkarılması, temiz enerji araştırmalarına ve teknolojilerine yönelik yatırımların teşvik edilmesi, altyapının güçlendirilmesi ve özellikle az gelişmiş ülkelerde sürdürülebilir enerji hizmetlerine erişimin desteklenmesi gibi alt hedefler belirlenmiştir[347].

Sekizinci SKH kesintisiz, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin, tam ve üretken işgücünün ve herkes için insana yakışır işlerin desteklenmesi ile ilgilidir. Bu hedef kapsamında kişi başına düşen gelir artışının özellikle az gelişmiş ülkelerde artırılması, yüksek katma değerli ve emek-yoğun sektörlere odaklanarak ve çeşitlendirme aracılığıyla ekonomik verimliliğin artırılması, üretim faaliyetlerin ve girişimciliğin desteklenmesi, tüketim ve üretimdeki küresel kaynak verimliliğinin devamlı bir biçimde artırılması, bütün kadın ve erkeklerin tam ve üretken işgücüne erişimlerinin sağlanması ile eşit işe eşit ücret ilkesinin tam olarak benimsenmesi, genç işsizliğinin düşürülmesi, zorla çalıştırmanın, modern köleliğin ve insan ticaretinin sona erdirilmesi, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması gibi alt hedefler belirlenmiştir. Aynı zamanda finansal hizmetlere erişimin artırılması, işgücü piyasasında

[345] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 18.
[346] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 18-19.
[347] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 19.

toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve doğal kaynakların ekonomik verimliliğinin artırılması da bu hedefin kapsamında yer almaktadır[348].

Dokuzuncu SKH Dayanıklı altyapıların inşası, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmenin desteklenmesi ve yenilikçiliğin güçlendirilmesidir. Bu hedef doğrultusunda, ekonomik kalkınmanın temel taşı olan altyapı yatırımlarının artırılması, sürdürülebilir sanayi politikalarının geliştirilmesi, finansal hizmetlere ve piyasalara erişimin artırılması, teknolojik yeterliliğin ve araştırma-geliştirme faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, küçük ölçekli sanayi işletmelerinin finansal ve teknik kaynaklara erişiminin kolaylaştırılması, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimin geliştirilmesi ve sanayide çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması gibi alt hedefler belirlenmiştir[349].

Onuncu SKH ülke içindeki ve ülkeler arasındaki eşitsizliklerin azaltılmasıdır. Bu hedef doğrultusunda özellikle düşük gelirli nüfus gruplarında gelir artışının hızlandırılması, sosyal dışlanma ile mücadele edilmesi, göçmenlerin ve yerinden edilmiş kişilerin ekonomik ve sosyal entegrasyonunun sağlanması, fırsat eşitliğinin teşvik edilmesi, farklı statüler temelinde ayrımcılığın ortadan kaldırılması, güvenli, düzenli ve sorumlu göç politikalarının geliştirilmesi gibi alt hedefler belirlenmiştir. Ayrıca göçmen havaleleri işlem maliyetlerinin azaltılması ve az gelişmiş ülkelerde doğrudan yabancı yatırımı da kapsayan nakit akışlarının teşvik edilmesi hedefin içerdiği alt hedefler arasındadır[350].

Şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir hale getirmek on birinci SKH'dir. Bu hedef bakımından herkesin uygun fiyatlı konuta ve temel hizmetlere erişiminin sağlanması, güvenli ve erişilebilir ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi, şehir planlamasında katılımcılığın artırılması, afet risklerine karşı dayanıklı yerleşim alanlarının oluşturulması, kültürel ve doğal mirasın korunması gibi alt hedefler belirlenmiştir. Hava kalitesinin iyileştirilmesi, belediye atıklarının yönetiminin güçlendirilmesi ve kırsal-kentsel etkileşimin dengelenmesi de bu hedefin alt hedeflerindendir[351].

On ikinci SKH sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarının güvence altına alınmasıdır. Bu hedef çerçevesinde doğal kaynakların verimli kullanılmasının sağlanması, küresel gıda israfının perakende ve tüketici düzeyinde kişi başına yarıya indirilmesi, kimyasalların ve

[348] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 19-20.
[349] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 20-21.
[350] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 21.
[351] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 21-22.

atıkların yaşam döngüsü boyunca çevresel etkilerinin azaltılması, atık üretiminin önemli ölçüde azaltılması, büyük ve çokuluslu şirketler başta olmak üzere şirketlerin sürdürülebilir uygulamaları kabul etmelerinin ve sürdürülebilirlik bilgilerini raporlama döngülerine entegre etmelerinin teşvik edilmesi, sürdürülebilir kamu alımlarının yaygınlaştırılması ve bireylerin sürdürülebilir yaşam tarzları konusunda bilinçlendirilmesi gibi alt hedefler belirlenmiştir. Aynı zamanda çevresel maliyetlerin içselleştirilmesi, sürdürülebilir turizm politikalarının desteklenmesi ve sürdürülebilir kalkınmayı takip etmeye dönük bilimsel ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi bu hedefin alt hedefleri arasında yer almaktadır[352].

On üçüncü SKH iklim değişikliği ve etkileri ile mücadele konusunda acilen eyleme geçilmesidir. Bu hedef doğrultusunda iklimle ilgili risklerin ulusal politikalar, stratejiler ve planlara entegre edilmesi, iklim değişikliğine uyum kapasitesinin artırılması, erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi, iklimle bağlantılı afetlere karşı dayanıklılığın sağlanması, gelişmekte olan ülkelere yönelik iklim finansmanı taahhütlerinin yerine getirilmesi ve iklim değişikliği ile ilgili bilinç ve eğitim düzeyinin artırılması gibi alt hedefler belirlenmiştir[353].

Okyanusların, denizlerin ve deniz kaynaklarının korunması ile sürdürülebilir kullanımı on dördüncü SKH'dir. Bu hedef doğrultusunda özellikle karasal faaliyetlerden kaynaklanan kirliliğin azaltılması, deniz ve kıyı ekosistemlerinin korunması ve eski haline döndürülmesi, okyanus asitlenmesinin etkilerinin ele alınması ve etkileriyle mücadele edilmesi, sürdürülebilir balıkçılık uygulamalarının yaygınlaştırılması ve doğaya zararlı balıkçılık uygulamalarının sona erdirilmesine yönelik planların uygulanması, aşırı avlanmanın önlenmesi ve aşırı avlanmaya neden olan teşviklerin kaldırılması amaçlanmaktadır. Ayrıca küçük çaplı balıkçıların deniz kaynaklarına ve piyasalarına erişimlerinin sağlanması ile deniz kaynaklarına ilişkin bilimsel bilginin güçlendirilmesi de on dördündü SKH'nin içeriğine dahildir[354].

On beşinci SKH kara ekosistemlerin korunması, ormanların yönetimi, çölleşmeyle mücadele, toprak bozulmasının durdurulması ve biyolojik çeşitliliğin kaybının önlenmesidir. Bu hedef kapsamında ormanların yok olmasının durdurulması ve tahrip olmuş ormanların eski haline getirilmesi, çölleşmiş arazilerin rehabilite edilmesi, dağ ekosistemlerinin ve biyoçeşitliliğinin korunmasının güvence altına alınması, nesli tehlike altındaki türlerin korunması, istilacı yabancı türlerin kontrol altına alınması ve biyoçeşitlilik kaybına yol açan

[352] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 22-23.
[353] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 23.
[354] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 23-24.

yasa dışı yaban hayatı ticaretiyle mücadele edilmesi gibi alt hedefler belirlenmiştir. Yine biyoçeşitliliğin korunması ile sürdürülebilir orman yönetimi için finansal kaynakların seferber edilmesi alt hedeflerdendir[355].

On altıncı SKH barışçıl ve kapsayıcı toplumların desteklenmesi, herkes için adalete erişimin sağlanması ve her düzeyde hesap verebilir, etkili ve kapsayıcı kurumların inşasıdır. Bu kapsamda her türlü şiddetin ve şiddete dayalı ölüm oranlarının azaltılması, çocuk istismarı ve sömürüsü ile işkencenin her türünün sona erdirilmesi, hukukun üstünlüğünün sağlanması, yasa dışı para ve silah akışının büyük ölçüde azaltılması, çalınan varlıkların geri alınmasının güvence altına alınması ve organize suçun her türüyle mücadele edilmesi, yolsuzluk ve rüşvetin tüm biçimlerinin önemli ölçüde azaltılması, etkili, hesap verebilir ve şeffaf kurumların kurulması, bilgiye kamusal erişimin güvence altına alınması ve karar alma süreçlerine daha kapsayıcı katılımın desteklenmesi gibi alt hedefler belirlenmiştir. Aynı zamanda her düzeyde duyarlı, kapsayıcı, katılımcı ve temsil edici karar verme mekanizmalarının oluşturulması ile herkese doğum kaydı dahil yasal kimlik kazandırılması on altıncı SKH'nin kapsamına dahildir[356].

On yedinci ve son SKH, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin uygulanması için küresel ölçekte güçlü ortaklıklar geliştirilmesini ele almaktadır. Bu hedef doğrultusunda vergi gelirini artırmaları için gelişmekte olan ülkelere uluslararası destek sağlanması, kalkınma yardımı taahhütlerinin yerine getirilmesi, gelişmekte olan ülkelerin borç sürdürülebilirliğini sağlamalarına yardım edilmesi, ticaret sistemlerinin kapsayıcı ve adil hale getirilmesi, bilim, teknoloji ve inovasyona dayalı işbirliklerinin yaygınlaştırılması, çok paydaşlı ortaklıkların güçlendirilmesi, veri toplama ve istatistikî kapasitenin geliştirilmesi gibi alt hedefler belirlenmiştir. Sürdürülebilirlik ölçümlerinin geliştirilmesi ile politika uygulama sürecinde ulusal liderliğe saygı gösterilmesi de hedefin kapsamındadır[357].

İnsan hakları temelli bir yaklaşımla hazırlanan SKH'ler[358], sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, sosyal ve ekonomik sütunlarını ve bu sütunların birbiriyle olan bütüncül ilişkisini yansıtmaktadır[359]. Hedefler arasında, yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılması, sağlık ve eğitim gibi temel haklara erişimin sağlanması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin tesis edilmesi gibi

[355] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 24-25.
[356] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 25-26.
[357] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 26-27.
[358] 21.10.2015 tarih ve A/RES/70/1 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı, s. 1; Markus Kaltenborn, Markus Krajewski, Heike Kuhn, "Introduction", Markus Kaltenborn, Markus Krajewski, Heike Kuhn (Eds.), **Sustainable Development Goals and Human Rights**, Cham: Springer Open, 2020, ss. 1-9, s. 2.
[359] Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, s. 1.

sosyal sürdürülebilirliğe ilişkin alanlar ile ekonomik büyümenin kapsayıcılığı, sanayi ve altyapı yatırımları, işgücü olanaklarının güçlendirilmesi gibi ekonomik sürdürülebilirlik amaçları yer almaktadır. Bununla birlikte, iklim değişikliğiyle mücadele, ekosistemlerin korunması, doğal kaynakların verimli kullanımı ve çevresel risklerin azaltılması gibi çevresel sürdürülebilirliğe dair başlıklar da hedefler arasında önemli bir yer tutmaktadır.

5.Sürdürülebilir Kalkınmanın Hukuksal Arka Planı

Sürdürülebilir kalkınma yalnızca bir politika tercihi değildir. Aynı zamanda ulusal ve uluslararası hukuk sistemlerinde karşılık bulan bir hukuksal arka plana sahiptir. Bu bölümde, sürdürülebilir kalkınmanın hukuksal arka planı, farklı hukuk sistemlerinde sürdürülebilir kalkınmanın yeri ile sürdürülebilir kalkınmanın vergi hukuku ile ilişkisi alt başlıklarıyla incelenecektir.

5.1.Farklı Hukuk Sistemlerinde Sürdürülebilir Kalkınmanın Yeri

Sürdürülebilir kalkınmanın farklı hukuk sistemdeki yerini, uluslararası ve ulusal hukuk sistemlerindeki yeri ayrımı kullanarak ele almak mümkündür.

5.1.1.Uluslararası Hukukta Sürdürülebilir Kalkınmanın Yeri

Uluslararası hukuk bakımından yumuşak hukuk belgelerinde, uluslararası anlaşmalarda ve uluslararası yargı kararlarında sürdürülebilir kalkınma kavramına yer verilmektedir.

5.1.1.1.Yumuşak Hukuk Belgelerinde

Uluslararası hukuk devletlerin karşılıklı ilişkilerini düzenlemek ve kurallara bağlamak üzere bir araya gelmesi yoluyla gelişmektedir[360]. Buna karşın uluslararası hukuk karmaşık bir olgudur. Bunun temel nedeni uluslararası hukukun yaratıcıları olan devletlerin, uluslararası kurallar oluşturulması gerektiğini kabul etmelerine rağmen uluslararası bir yasama organının uluslararası hukuk sistemine girmesine hazır olmamasıdır. Bu durumun en önemli göstergelerinden biri Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün[361] uluslararası hukukun

[360] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 7.
[361] Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün Türkçe çevirisi için Bkz. Adalet Bakanlığı, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü. Adalet Bakanlığı, Erişim Tarihi: 24.05.2025, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093041bm_02.pdf.

kaynaklarıyla ilgili 38. maddesidir. Bu düzenleme uluslararası hukukun biçimsel kaynaklarından sınırlı sayıda bahsetmektedir[362].

Yasama yetkisine sahip bir uluslararası kuruluşun bulunmaması ve modern uluslararası toplumun çeşitliliği göz önüne alındığında, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38'inci maddesinde öngörülen kaynaklarla geniş çaplı bir uzlaşma sağlanması her zaman mümkün olmamaktadır. Özellikle kısa vadede ihtiyaç duyulan düzenlemeleri oluşturmak güçtür. Bu nedenle Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinde sayılan kaynaklardan olmayan tavsiyeler, rehberler, beyannameler ve bildirgeler gibi uluslararası belgelerin kullanımı artmıştır[363].

Bu noktada karşımıza çıkan yumuşak hukuk belgeleri, hukuken bağlayıcı nitelik taşımayan uluslararası belgeleri ifade etmek için kullanılan bir uluslararası hukuk terimidir[364]. Kimi zaman bu belgeleri bağlayıcı nitelik taşıyan uluslararası anlaşmalardan ayırt etmek güç olduğundan, belgenin oluşumu sırasındaki koşullara ve belgenin içeriğine bakılmalıdır. Örneğin yumuşak hukuk belgelerinde, uluslararası anlaşmaya göre daha genel ifadeler tercih edilmekte; uluslararası anlaşmaların aksine devletler bir konuda taahhütte bulunmak yerine vaatte bulunurlar veya bir konuyu gerçekleştirmekte kararlıdırlar[365].

Buna karşın yumuşak hukuk belgeleri, kendileri bağlayıcı nitelik taşımasa bile uluslararası anlaşmalar ile örf ve adetlerin oluşmasında ve mevcut kuralların yorumlanmasında rol oynamaktadır[366]. Örneğin insan hakları alanında bağlayıcı nitelik taşıyan çoğu anlaşmaların temelinde genellikle bağlayıcı nitelik taşımayan bir insan hakları bildirgesi bulunmaktadır[367].

Yukarıda sürdürülebilir kalkınmanın başlıca belgeleri olarak Stockholm Bildirgesi, Ortak Geleceğimiz Raporu, Rio Bildirgesi ve Gündem 21, Binyıl Kalkınma Hedefleri,

---

[362] Marcel M. T. A. Brus, "Soft Law in Public International Law: A Pragmatic or a Principled Choice? Comparing the Sustainable Development Goals and the Paris Agreement", Pauline Westerman, Jaap Hage, Stephan Kirste, Anne Ruth Mackor (Eds.), **Legal Validity and Soft Law**, Cham: Springer, 2018, ss. 243-266, s. 245. Uluslararası hukukun kaynaklarını maddi ve biçimsel kaynaklar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Maddi kaynaklar uluslararası hukuk kurallarının oluşumunun temelinde bulunan sosyal ve düşünsel verilerdir. Biçimsel kaynaklar ise uluslararası hukuk kurallarına bir biçim veren ve bu anlamda yaptırıma bağlayan yöntemleri ifade etmektedir. Hüseyin Pazarcı, Erdem Denk, **Uluslararası Hukuk**, 23. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2024, s. 40.

[363] Patricia Birnie, Alan Boyle, Catherine Redgwell, **International Law and the Environment**, 3. Baskı, New York: Oxford University Press, 2009, s. 34.

[364] Yusuf Aksar, **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023 s. 108–109.

[365] Melda Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, 17. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2024, s. 102.

[366] Dinah Shelton, "International Law and 'Relative Normativity'", Malcolm D. Evans (Ed.), **International Law**, New York: Oxford University Press, 2003, ss. 145-172, s. 169; Sur, s. 103; Sarıbeyoğlu Skalar, s. 66.

[367] Shelton, s. 169.

Johannesburg Bildirgesi ve Johannesburg Uygulama Planı, Rio+20 Konferansı Sonuç Belgesi ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ele alınmıştır. Yapılan konferans ve zirvelerin sonucunda kabul edilen bu belgelerin tümü uluslararası hukuk anlamında yumuşak hukuk belgesi niteliği taşımaktadır[368].

5.1.1.2.Uluslararası Anlaşmalarda

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, uluslararası hukukun gelişmesini ve kodifikasyonunu sağlamak amacıyla 1947 yılında Uluslararası Hukuk Komisyonu'nu (*International Law Commission*) kurmuştur[369]. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun bu anlamda ilk toplantısında ele aldığı konulardan biri anlaşmalar hukukudur. Komisyon anlaşmalara ilişkin örf ve âdet hukukunu derleyerek bir taslak oluşturmuş, Komisyon'un oluşturduğu taslak 24 Mayıs 1968 ve 22 Mayıs 1969 tarihlerinde Viyana'da yapılan Birleşmiş Milletler Antlaşma Hukuku Konferansı'nda ele alınmıştır. 22 Mayıs 1969 tarihinde imzaya açılan 1969 Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi[370] 27 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe girmiştir[371]. Bu anlamda Sözleşme, büyük çoğunluğu örf ve âdet değeri kazanmış düzenlemelerden oluşmaktadır[372].

Viyana Sözleşmesi'nin ikinci maddesi anlaşmalara ilişkin bir tanım içermektedir. Bu düzenlemeye göre anlaşmalar, tek bir belge içinde veya birbiriyle ilişkili iki ya da daha fazla belge şeklinde düzenlenmiş olmasına ve taşıdığı ada bakılmaksızın devletler arasında yazılı şekilde akdedilen ve uluslararası hukuk tarafından yönetilen, uluslararası anlaşmalardır. Viyana Sözleşmesi'nin ele aldığı anlaşma kavramı tanımı itibariyle uluslararası anlaşmaları ifade etmektedir.

Uluslararası anlaşmalar uluslararası hukukun en önemli kaynağıdır[373]. Devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen araçlardan biridir ve yöntemleri itibariyle bu ilişkileri düzenlemek için tercih edilecek en açık yöntemdir. Bunlar çevreye ilişkin konulardan insan haklarına, yatırımdan vergilendirmeye kadar geniş bir alanda belirleyici rol oynamaktadır[374].

---

[368] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 65.
[369] 17.11.1947 tarihli ve A/RES/174(II) sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı. Birleşmiş Milletler Dijital Kütüphanesi, Erişim Tarihi: 25.05.2025, https://docs.un.org/en/A/RES/174(II).
[370] Anlaşmanın İngilizce metni için Bkz., Birleşmiş Milletler, Erişim Tarihi: 25.05.2025, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf.
[371] Anthony Aust, **Modern Treaty Law and Practice**, 2. Baskı, New York: Cambridge University Press, 2007, s. 6-7.
[372] Pazarcı, Denk, s. 47.
[373] Sur, s. 21.
[374] Malgosia Fitzmaurice, "The Practical Working of the Law of Treaties", Malcolm D. Evans (Ed.), **International Law**, New York: Oxford University Press, 2003, ss. 173-201, s. 173.

Savaşlar uluslararası anlaşmalarla sona erdirilmekte, bireyler ile mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı uluslararası anlaşmalarla sağlanmaktadır[375]. Uluslararası anlaşmalar Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinde yer alan uluslararası hukukun kaynaklarından biridir. Bu anlamda tarafları bakımından bağlayıcı nitelik taşımaktadır[376].

Çevre sorunları, doğal kaynakların tükenmesi ve iklim değişikliği gibi meseleler uluslararası hukukun gündemine taşındıkça, önceleri yumuşak hukuk belgelerinde yer alan sürdürülebilir kalkınma kavramı uluslararası anlaşmalarda yer edinmeye başlamıştır. Bu anlamda 1985 Doğanın ve Doğal Kaynakların Korunması Hakkında ASEAN Anlaşması[377], sürdürülebilir kalkınma kavramının yer aldığı ilk uluslararası anlaşmadır[378]. Taraf devletler Anlaşma'nın birinci maddesine göre kendi ulusal mevzuatları çerçevesinde, tek başlarına veya gerekli ve uygun hallerde ortak eylem yoluyla, temel ekolojik süreçleri ve yaşam destek sistemlerini sürdürmek, genetik çeşitliliği muhafaza etmek ve kendi yetki alanları dahilindeki doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını bilimsel ilkelere uygun olarak ve sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşmak amacıyla sağlamak için gerekli önlemleri almayı taahhüt etmektedirler. Bununla birlikte Anlaşma sürdürülebilir kalkınmanın ne olduğuna ilişkin herhangi bir bilgi içermemektedir.

Sürdürülebilir kalkınmanın uluslararası anlaşmalarda yaygın bir şekilde yer edinmesi, Ortak Geleceğimiz Raporu ile Rio Konferansı'nın sonrasında gerçekleşmiştir. Bu anlamda 1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin öne çıktığı ifade edilmektedir[379]. Sözleşme'nin giriş bölümünde özellikle gelişmekte olan ülkeler dahil olmak üzere tüm ülkelerin sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınmayı sağlamak için gerekli kaynaklara erişime ihtiyacı olduğu; gelişmekte olan ülkelerin bu hedefe doğru ilerleyebilmeleri için, enerji verimliliğinin artırılması ile genel olarak sera gazı emisyonlarının kontrol altına alınması için yeni teknolojilerin ekonomik ve sosyal açıdan faydalı olacak şekilde uygulanması da dahil olmak üzere, olanaklarını dikkate alınması gerektiği ifade edilmektedir.

---

[375] Malcolm N. Shaw, **International Law**, 5. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 810.
[376] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 8.
[377] 9 Temmuz 1985 tarihli Doğanın ve Doğal Kaynakların Korunması Hakkında ASEAN Anlaşması. ASEAN, Erişim Tarihi: 25.05.2025, https://agreement.asean.org/media/download/20161129035620.pdf.
[378] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 68.
[379] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 69. Her uluslararası anlaşma ayrıntılı düzenlemeler içermemektedir. Uluslararası anlaşmalarda kimi zaman genel ilkeler içeren bir çerçeve belirlemektedir. 1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi bu durumun örneklerinden biridir. Birnie, Boyle, Redgwell, s. 17.

Sözleşme'nin hedefini belirten 2. maddesinde de sürdürülebilirlik kavramına yer verilmektedir. Buna göre Sözleşme ve Taraflar Konferansı tarafından kabul edilebilecek ilgili tüm hukuksal belgelerin amacı, iklim sistemine insan kaynaklı tehlikeli müdahalenin önleneceği bir düzeyde sera gazı stabilizasyonunun sağlanmasıdır. Bu düzeye ekosistemlerin iklim değişikliğine uyum sağlamasına, gıda üretiminin tehdit altına girmemesine ve ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir bir şekilde devam etmesine imkân verecek yeterli bir zaman dilimi içinde ulaşılmalıdır. Bu anlamda Sözleşme'nin amacı sera gazı emisyonlarını tersine çevirmek değil, bunları iklim sistemine insan kaynaklı tehlikeli müdahalenin önleneceği bir düzeyde sabitlemektir[380].

Sözleşme'nin ilkelerini öngören 3. maddenin 4. ile 5. fıkraları da sürdürülebilir kalkınma kavramına temas etmektedir. Dördüncü fıkraya göre taraf devletler sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etme hakkına sahiptir ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmelidir. Ekonomik kalkınmanın iklim değişikliği ile mücadele önlemlerinin alınması için gerekli olduğu dikkate alınarak, iklim politikası ve tedbirleri ulusal kalkınma programlarına dahil edilmelidir[381]. 5. fıkrada ise taraf devletlerin, başta gelişmekte olan taraf devletler olmak üzere tüm taraf devletlerde sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmaya yol açacak destekleyici ve açık bir uluslararası ekonomik sistemi teşvik etmek için işbirliği yapması gerektiği ifade edilmektedir.

Bir ana anlaşmayı tamamlatıcı veya ayrıntılarını düzenleyici nitelikteki uluslararası anlaşmalara protokol denilmektedir[382]. 1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin bir protokolü olan 1997 Kyoto Protokolü de sürdürülebilir kalkınma kavramına yer vermektedir. Protokol'ün ikinci maddesine göre, enerji verimliliğinin artırılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının teşviki, fosil yakıtlara sağlanan mali kolaylıkların kaldırılması ve sürdürülebilir tarım uygulamalarının geliştirilmesi gibi, taraf devletlerin üstlenmesi gereken önlemler sıralanırken sürdürülebilir kalkınmanın teşvikini amaçlayan tedbirler öngörülmüştür.

2015 Paris Anlaşması da sürdürülebilir kalkınma kavramına yer veren uluslararası anlaşmalardandır. Anlaşma'nın giriş bölümünde iklim değişikliği eylemlerinin, tepkilerinin ve

[380] Birnie, Boyle, Redgwell, s. 358.
[381] Dahil edilme gerekliliği Gündem 21'in sekizinci bölümünde de ele alınmaktadır. Birnie, Boyle, Redgwell, s. 116-117. Bkz. Gündem 21: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eylem Planı, s. 64-75.
[382] Pazarcı, Denk, s. 52. Sur protokollerin sınırlı veya ek uluslararası anlaşmaları ifade ettiğine yer vermektedir. Bkz. Sur, s. 24.

etkilerinin, sürdürülebilir kalkınmaya adil erişimle ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasıyla olan yakın ilişkisi vurgulanmaktadır. Ayrıca gelişmiş ülke durumundaki taraf devletlerin öncülüğünde, sürdürülebilir yaşam tarzları ile sürdürülebilir üretim ve tüketim modellerinin iklim değişikliğinin ele alınmasında önemli bir rol oynadığının kabul edilmesi, Anlaşma'nın giriş bölümünde yer alan bir diğer ifadedir. Anlaşma'nın dördüncü maddesinde ise taraf devletlerin küresel sıcaklık artışının sanayi öncesi dönemlere göre iki derece ile sınırlamaya yönelik taahhütlerine gönderme yapılarak, bu sınırlamaların eşitlik ilkesine dayalı olarak ve sürdürülebilir kalkınma ile yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik çabalar bağlamında ele alınacağı ifade edilmektedir.

Avrupa Birliği Anlaşması (*The Treaty on European Union*-ABA) da sürdürülebilir kalkınma kavramını içermektedir[383]. ABA'nın giriş bölümüne göre üye devletler, halklarının ekonomik ve sosyal ilerlemesi ile ekonomik bütünleşmedeki ilerlemelerin diğer alanlarda da eşlik etmesini sağlayacak politikaları, sürdürülebilir kalkınma ilkesini göz önünde bulundurarak ve iç pazarın tamamlanması, uyumun güçlendirilmesi ve çevrenin korunması bağlamında uygulamaya kararlıdır[384].

ABA'nın 3/3. maddesi de sürdürülebilir kalkınma kavramına yer vermektedir[385]. Düzenlemeye göre AB'nin iç pazarı, dengeli ekonomik büyüme ve fiyat istikrarı, tam istihdam ve sosyal ilerlemeyi amaçlayan yüksek rekabet gücüne sahip bir sosyal piyasa ekonomisi ve yüksek düzeyde çevre koruma ve kalitesinin iyileştirilmesi temelinde Avrupa'nın sürdürülebilir kalkınması için çalışacaktır. Üçüncü maddenin beşinci fıkrasında da sürdürülebilir kalkınma ifadesi kullanılmaktadır. Bu düzenlemeye göre AB barış, güvenlik, dünyanın sürdürülebilir kalkınması, halklar arasında dayanışma ve karşılıklı saygı, serbest ve adil ticaret, yoksulluğun ortadan kaldırılması ve insan haklarının, özellikle çocuk haklarının korunması ile Birleşmiş Milletler Şartı'nın ilkelerine saygı dahil olmak üzere uluslararası hukukun sıkı bir şekilde uygulanması ve geliştirilmesine katkıda bulunacaktır.

---

[383] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 80. ABA hakkında ayrıntılı açıklamalar için aşağıda Bkz. 6.1.1.Avrupa Birliği Anlaşması.

[384] Sürdürülebilir kalkınma ifadesi 1992 tarihli ABA'nın orijinal metninde yer almamaktadır. İfade 1997 tarihinde ABA'yı değiştiren Amsterdam Anlaşması ile eklenmiştir. Avrupa Birliği Anlaşmasını, Avrupa Topluluklarını Kuran Anlaşmaları ve İlgili Bazı Düzenlemeleri Değiştiren 2 Ekim 1997 tarihli Amsterdam Anlaşması. Eur-Lex, Erişim Tarihi: 06.05.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT /PDF/?uri=CELEX:11997D/TXT. Bkz. Stelio Mangiameli, "Preamble", Hermann-Josef Blanke, Stelio Mangiameli (Eds.), **The Treaty on European Union (TEU) – A Commentary**, Berlin: Springer, 2013, ss. 1-41, s. 3.

[385] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 80.

ABA'nın sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin diğer düzenlemeleri 21/2. maddesindedir. AB bu fıkrada sayılan amaçlara göre ortak politikalar belirleyecektir ve fıkranın öngördüğü amaçlar bentler halinde sayılmaktadır. Fıkranın d bendi yoksulluğun ortadan kaldırılmasına öncelik verilerek, gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınmasının teşvik edilmesini; f bendi ise sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için, çevrenin kalitesinin korunması ile iyileştirilmesini ve küresel doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi için uluslararası önlemlerin geliştirilmesine yardımcı olunmasını AB'nin amaçları olarak öngörmektedir.

ABİHA'da da sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin düzenlemeler yer almaktadır[386]. ABİHA'nın 11. maddesine göre çevre korumanın gereklilikleri, özellikle sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi amacıyla AB'nin politikalarının ve faaliyetlerinin tanımlanmasına ve uygulanmasına dahil edilmelidir. ABİHA'nın 11. maddesi bu düzenlemeyi ABİHA'ya dahil ederken, ABA'nın yukarıda değinilen 3. maddesindeki sürdürülebilir kalkınma perspektifine daha geniş bir bağlam sunmaktadır[387].

5.1.1.3.Uluslararası Yargı Kararlarında

Uluslararası Adalet Divanı (UAD) uluslararası hukuksal uyuşmazlıkların çözümü bakımından genel yetkiye sahip mahkemedir. Divan Birleşmiş Milletler bünyesinde bulunmaktadır ancak faaliyetleri bakımından bağımsız bir niteliğe sahiptir[388]. UAD Statüsü'nün üçüncü maddesi uyarınca on beş yargıçtan oluşan Divan'a, Birleşmiş Milletler üyesi devletler arasındaki centilmenlik anlaşması gereği Batı Avrupa'dan dört yargıç, eski Doğu Blok'undan iki yargıç, Güney Amerika'dan iki yargıç, Asya ve Afrika'dan altı yargıç seçilmektedir[389]. UAD'nin temel görevi devletler tarafından önüne getirilen uyuşmazlıkları uluslararası hukuk kurallarına göre çözüme kavuşturmaktır[390].

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk defa UAD'nin Gabčíkovo-Nagymaros Projesi uyuşmazlığında kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır[391]. Macaristan ile Çekoslovakya arasında 1977 yılında Tuna Nehri üzerinde bir baraj sistemi kurmak, böylece elektrik üretimi, taşkın

[386] Beyza Nur Çevik, **Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararlarında Sürdürülebilir Kalkınma**, Ankara: Adalet, 2025, s. 65.
[387] Markus Kotzur, "Article 11 TFEU", Rudolf Geiger, Daniel-Erasmus Khan, Markus Kotzur (Eds.), **European Union Treaties: A Commentary**, Oxford: Beck/Hart, 2015, s. 221-223, s. 221.
[388] Sur, s. 209.
[389] Pazarcı, Denk, s. 514.
[390] Pazarcı, Denk, s. 517.
[391] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 171.

kontrolü ve ulaşımı geliştirilmek amacıyla uluslararası bir anlaşma imzalanmıştır[392]. Ancak 1980'lerin sonunda Macaristan kamuoyunda oluşan çevresel kaygılar ve ekonomik nedenlerle Macaristan, projeyi tek taraflı olarak durdurmuş, ardından 1992 yılında anlaşmayı feshetmiştir[393]. Buna karşılık Çekoslovakya, Macaristan'ın onayı olmaksızın projenin Slovakya sınırında kalan kısmını tamamlamış ve Tuna Nehri'nin akışını değiştirmiştir[394]. UAD'nin kararı her iki tarafın da yükümlülüklerini ihlal ettiğine hükmetmiştir. Divan, Macaristan'ın tek taraflı olarak anlaşmayı feshetme hakkının bulunmadığını, feshin ancak uluslararası hukukta öngörülen esaslı ihlal, imkânsızlık, temel koşul değişikliği gibi şartlarda yapılabileceğini ifade etmiştir[395]. Öte yandan Slovakya'nın, ortak bir projenin parçası olan bir yapıyı diğer tarafın rızası olmadan tamamlaması ve Tuna Nehri'nin akışını değiştirmesi de hukuka aykırı bulunmuştur[396].

Uyuşmazlığın tarafları iddialarını sürdürülebilir kalkınma ile temellendirmeye çalıştığından, UAD kararında sürdürülebilir kalkınma kavramına yer vermektedir[397]:

"*Tarih boyunca insanlık, ekonomik ve diğer nedenlerle doğaya sürekli müdahale etmiştir. Geçmişte bu müdahale, çevre üzerindeki etkileri dikkate alınmadan gerçekleşmiştir. Yeni bilimsel bilgiler ve bu tür müdahalelerin düşüncesiz ve durmaksızın sürdürülmesinin insanlık için -şimdiki ve gelecek nesiller için- riskleri konusunda artan farkındalık sayesinde, son yirmi yıl içinde çok sayıda belgede yeni normlar ve standartlar geliştirilmiştir. Bu yeni normlar, devletler yeni faaliyetler planlarken olduğu kadar, geçmişte başlatılan faaliyetleri sürdürürken de dikkate alınmalı ve uygun önemi verilmelidir. Ekonomik kalkınmayı çevre koruma ile uzlaştırma ihtiyacı, sürdürülebilir kalkınma kavramında uygun bir şekilde ifade edilmektedir.*"[398]

Gabčíkovo-Nagymaros Projesi uyuşmazlığının yargıçlarından Weeramantry'nin ayrık görüşü, sürdürülebilir kalkınmanın tanımlanmasına ışık tutan kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir[399]. Weeramantry sürdürülebilir kalkınmanın yalnızca kaçınılmaz bir mantıksal

[392] UAD, Gabčíkovo-Nagymaros Projesi Uyuşmazlığı (Macaristan/Slovakya), 25.09.1997, P. 15. Uluslararası Adalet Divanı, Erişim Tarihi: 25.05.2025, https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/92/092-19970925-JUD-01-00-EN.pdf.
[393] UAD, Gabčíkovo-Nagymaros Projesi Uyuşmazlığı (Macaristan/Slovakya), P. 23.
[394] UAD, Gabčíkovo-Nagymaros Projesi Uyuşmazlığı (Macaristan/Slovakya), P. 65.
[395] UAD, Gabčíkovo-Nagymaros Projesi Uyuşmazlığı (Macaristan/Slovakya), P. 108.
[396] UAD, Gabčíkovo-Nagymaros Projesi Uyuşmazlığı (Macaristan/Slovakya), P. 85.
[397] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 173.
[398] UAD, Gabčíkovo-Nagymaros Projesi Uyuşmazlığı (Macaristan/Slovakya), P. 140.
[399] Sarıbeyoğlu Skalar, s. 174.

gereklilik olması bakımından değil, aynı zamanda küresel toplum tarafından geniş ve genel kabul görmesi nedeniyle de modern uluslararası hukukun bir parçası olduğunu düşünmektedir[400]. Weeramantry'e göre:

"*Toprak, kendi canlılığı ve toplumun refahıyla bütünleşik olduğu için saygı görmelidir. İnsanlar tarafından kullanıldığında, kendini yenilemesi için her türlü fırsat tanınmalıdır. Flora ve fauna ekolojik sistemde bir yere sahip olduğundan açıkça korunmalıdır. Toplumun tüm üyeleri çevrenin bütünlüğünü ve saflığını korumakla yükümlüdür. Doğal kaynaklar bireysel olarak değil, kolektif bir şekilde sahiplenilir ve bunların kullanım ilkeleri, insanlara en fazla fayda sağlayacak şekilde kullanılmasıdır. İsraf yapılmamalı, bitki ve hayvan türlerinin kullanımları en üst düzeye çıkarılmalı ve bunların yenilenme güçleri korunmalıdır. Kalkınmanın amacı, insanların yaşam koşullarının iyileştirilmesidir. Bunların çoğu mevcut davayla ilgilidir ve hepsi, gelecekte bu tür sorunlar ortaya çıktığında uluslararası çevre hukukunun bu sorunlarla başa çıkma yeteneğini büyük ölçüde artırabilir. Bunların uluslararası hukuk sistemine dahil edilebilecek birçok yolu vardır ve modern uluslararası hukuk, bunları gözden kaçırırsa, insanlığın yüzyıllar ve bin yıllar boyunca çevre ilkeleriyle istikrarlı bir ilişki içinde işleyebilmesini sağlayan bilgeliği yitirmiş olur. Bu yaklaşım, insanlık ve gezegenimizin mirası arasındaki bu tür bir uyumun insanlığın hayatta kalması için bir ön koşul olduğu bir dönemde giderek daha fazla önem kazanmaktadır.*"[401]

Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri v. İsviçre kararı[402] ise İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin (İHAM) sürdürülebilir kalkınma yaklaşımını gösteren güncel bir karardır. Başvurucu Verein KlimaSeniorinnen Schweiz, İsviçre hukukuna göre kurulmuş bir dernektir ve Dernek'in tüzüğüne göre üyeleri adına etkili iklim korumasını teşvik etmek ve uygulamak amacıyla kurulmuştur. Dernek'in iki binden fazla üyesi vardır ve çoğunluğu 70 yaşın üzerinde olan İsviçre'de yaşayan kadınlardır[403].

İdari makama yapılan başvuruda başvurucular, taleplerinin amacının hayatlarını ve sağlıklarını korumak için, yetkilileri küresel sıcaklığın artmasını önlemek üzere gerekli

[400] UAD, Gabčíkovo-Nagymaros Projesi Uyuşmazlığı (Macaristan/Slovakya) – Yargıç Weeramantry'nin Ayrık Görüşü, s. 92. Uluslararası Adalet Divanı, Erişim Tarihi: 25.05.2025, https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/92/092-19970925-JUD-01-03-EN.pdf.
[401] UAD, Gabčíkovo-Nagymaros Projesi Uyuşmazlığı (Macaristan/Slovakya) – Yargıç Weeramantry'nin Ayrık Görüşü, s. 107.
[402] İHAM Büyük Daire, Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri v. İsviçre, Başvuru No: 53600/20, 09.04.2024. HUDOC, Erişim Tarihi: 25.05.2025, https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-233206.
[403] İHAM, Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri v. İsviçre, P. 10.

önlemleri almaya zorlamak olduğunu belirtmiş; iklim değişikliğinden etkilenen en kırılgan grubun üyeleri olduklarını ifade etmişlerdir. Bulgular yaşlı kadınların yaşam ve sağlığının, nüfusun geri kalanına göre sıcak hava dalgalarından daha ciddi şekilde etkilendiğini göstermektedir. Başvurucular bu durumun kendi olaylarında da görülebildiğini; hepsinin sıcak hava dalgalarından etkilenen çeşitli sağlık sorunları olduğunu ve bu olumsuz etkilerin, sıcak hava dalgalarının sıklığı ve süresinin artacağı öngörüsü nedeniyle zamanla daha da kötüleşeceğini ileri sürmüşlerdir[404]. Başvuruları idari makamlar tarafından, itirazları ise Federal İdare Mahkemesi ve Federal Yüksek Mahkeme tarafından reddedilmiştir[405].

İHAM öncelikle Dernek'in mağdur statüsünü incelemiştir. İHAM'a göre günümüz toplumlarında karmaşık idari kararlarla karşı karşıya kalındığında, dernekler gibi kolektif organlara başvurmak, özel çıkarları etkili bir şekilde savunabilmek için erişilebilir araçlardan biri, hatta bazen de tek araçtır. Bu durum küresel ve karmaşık bir olgu olan iklim değişikliği bağlamında özellikle geçerlidir. İklim değişikliğinin birçok nedeni vardır ve olumsuz etkileri tek bir bireyin veya bireyler grubunun değil, insanlığın ortak sorunudur. Ayrıca nesiller arası yük paylaşımının özel bir önem kazandığı bu bağlamda dernekler veya diğer çıkar grupları aracılığıyla toplu eylem, temsil açısından belirgin bir dezavantaja sahip olanların sesini duyurmanın ve ilgili karar alma süreçlerini etkilemeye çalışmanın tek yolu olabilmektedir[406].

İHAM esas değerlendirmesi bakımından öncelikle yaşam hakkını ele almıştır. İHAM'a göre iklim değişikliğinden kaynaklanabilecek her türlü çevresel zarardan insanları korumak amacıyla yaşam hakkı soyut olarak işletilemeyecektir. Yaşam hakkının bir kişinin hayatını tehlikeye atabilecek bir faaliyet bağlamında işletilmesi, hayatına yönelik gerçek ve yakın bir tehlike bulunmasına bağlıdır[407]. Buna karşın İHAM özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı bakımından yaptığı değerlendirmede, özel hayata ve aile hayatına saygı hakkının çeşitli çevre zararları ve zarar risklerinden kaynaklanan insan sağlığı, refahı ve yaşam kalitesine olumsuz etkiler de dahil olmak üzere geniş bir alanı kapsadığını belirtmiştir. Buna göre devletin yükümlülüğü, bu tür bir korumayı sağlamak için üzerine düşen görevi yerine getirmektir. Bu bağlamda devletin birincil görevi, iklim değişikliğinin mevcut ve potansiyel olarak geri döndürülemez etkilerini hafifletebilecek düzenlemeleri ve önlemleri kabul etmek ve bunları

[404] İHAM, Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri v. İsviçre, P. 23-24.
[405] İHAM, Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri v. İsviçre, P. 28-63.
[406] İHAM, Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri v. İsviçre, P. 489.
[407] İHAM, Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri v. İsviçre, P. 511.

etkili bir şekilde uygulamaktır[408]. Devletler özellikle Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Paris Anlaşması kapsamında üstlendiği uluslararası taahhütler doğrultusunda, insan hakları üzerinde ciddi ve geri dönüşü olmayan olumsuz etkiler yaratabilecek sera gazı konsantrasyonlarının artmasını ve küresel ortalama sıcaklığın yükselmesini önlemeye yönelik gerekli düzenlemeleri ve önlemleri almalıdır[409].

İHAM özel hayata ve aile hayatına saygı hakkının etkili bir şekilde korunması için, her devletin otuz yıl içinde net sıfır emisyon hedefine ulaşmak amacıyla, kendi sera gazı emisyon seviyelerini önemli ölçüde ve kademeli olarak azaltmaya yönelik tedbirler alması gerektiği sonucuna ulaşmakta, bu bağlamda tedbirlerin etkili olabilmesi için kamu makamlarının zamanında, uygun ve tutarlı bir şekilde hareket etmesi gerektiğini ifade etmektedir[410]. İHAM sonuç olarak İsviçre makamlarının iç hukuklarında ilgili hukuki çerçeveyi oluşturma sürecinde önemli eksiklikler bulunduğu, geçmişte sera gazı emisyon azaltım hedeflerini yerine getiremediğini tespit etmiş; devletin mevcut bağlamda pozitif yükümlülüklerini yerine getirmediği sonucuna varmış ve özel hayata ve aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir[411].

5.1.2.Ulusal Hukuk Sistemlerinde Sürdürülebilir Kalkınmanın Yeri

Sürdürülebilir kalkınma kavramının günümüzde 71 ülkenin anayasasında yer aldığı görülmektedir[412]. Örneğin 2020 Cezayir Anayasası'nın Başlangıç bölümünde Cezayir halkının sürdürülebilir kalkınma ve çevre koruma çerçevesinde üretken ve rekabetçi bir ekonomi inşa etmek için çalışacağı; 61. maddesinde yasanın, sürdürülebilir bir iş ortamı sağlamakla yükümlü uygun mekanizmalar oluşturulması ile yatırımların gerçek ve adil rekabeti sağlayacak şekilde şeffaf ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi, yönetilmesi ve tasfiyesi için gerekli prosedürleri belirleyeceği ifade edilmektedir. Ayrıca 67. maddede vatandaşların, sürdürülebilir büyüme çerçevesinde sağlıklı bir çevreye hakkı olduğuna ve devletin çevrenin korunması için çalışacağına yer verilmektedir[413].

[408] İHAM, Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri v. İsviçre, P. 544-545.
[409] İHAM, Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri v. İsviçre, P. 546.
[410] İHAM, Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri v. İsviçre, P. 548.
[411] İHAM, Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri v. İsviçre, P. 573-574.
[412] The Constitute Project, Erişim Tarihi: 25.05.2025, https://www.constituteproject.org/constitutions?lang=en&q=sustainable%20development&status=in_force.
[413] 2020 Cezayir Anayasası. The Constitute Project, Erişim Tarihi: 25.05.2025, https://www.constituteproject.org/constitution/Algeria_2020?lang=en.

1996 Güney Afrika Anayasası da sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin çeşitli düzenlemeler içermektedir[414]. 24. maddede herkesin sağlığı ve refahı için zararlı olmayan bir çevreye erişim hakkına sahip olduğu ifade edilmektedir. Düzenleme ayrıca bazı amaçlara yer vermekte ve bu amaçları gerçekleştiren makul yasal ve diğer önlemler yoluyla, herkesin çevrenin korunması hakkına sahip olduğuna yer vermektedir. Bu amaçlar kirliliği ve ekolojik bozulmayı önleme, korunmayı teşvik etme, ekolojik olarak sürdürülebilir kalkınmayı ve doğal kaynakların kullanımını güvence altına alma veya adil ekonomik ve sosyal kalkınmayı teşvik etme amaçlarıdır. Güney Afrika Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu bir kararda, Anayasal düzenleme bakımından kullandığı ifadeler, düzenlemenin sürdürülebilir kalkınmayla ilişkisi bakımından önemli bir içerik sunmaktadır[415]:

"*24'üncü maddeden hemen anlaşılan şey, adil ekonomik ve sosyal kalkınmayı teşvik etme yükümlülüğünün açıkça tanınmasıdır. Ekonomik ve sosyal kalkınma, insanların refahı için vazgeçilmezdir. Bu Mahkeme, Anayasa'da belirtilen sosyo-ekonomik hakların, Anayasa'da güvence altına alınan diğer insan haklarının kullanılması için gerçekten hayati önem taşıdığını kabul etmiştir. Ancak kalkınma, kötüleşen bir çevre temelinde varlığını sürdüremez. Sınırsız kalkınma çevreye zararlıdır ve çevrenin tahribatı kalkınmaya zararlıdır. Kalkınmanın teşviki, çevrenin korunmasını gerektirir. Ancak, kalkınma çevre tahribatının maliyetlerine dikkat etmezse çevre korunamaz. Dolayısıyla çevre ve kalkınma birbiriyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Ve gözlemlendiği üzere – 'Çevresel baskılar ve ekonomik kalkınma modelleri birbiriyle bağlantılıdır. Bu nedenle, tarım politikaları toprak, su ve ormanların bozulmasının temelinde yatabilir. Enerji politikaları, birçok gelişmekte olan ülkede küresel sera etkisi, asitlenme ve yakacak odun için ormanların kesilmesi ile ilişkilidir. Bu baskılar, ekonomik kalkınmayı tehdit etmektedir. Bu nedenle, ekonomi ve ekoloji, sadece çevreyi korumak için değil, aynı zamanda kalkınmayı korumak ve teşvik etmek için de karar alma ve yasa yapma süreçlerine tamamen entegre edilmelidir. Ekonomi sadece servet üretmekle ilgili değildir ve ekoloji sadece doğayı korumakla ilgili değildir; her ikisi de insanlığın refahını iyileştirmek için eşit derecede önemlidir*'. *Anayasa, çevre ve kalkınma arasındaki karşılıklı ilişkiyi tanımaktadır; aslında, çevrenin korunması ihtiyacını kabul ederken, aynı zamanda sosyal ve ekonomik*

[414] 1996 Güney Afrika Anayasası. The Constitute Project, Erişim Tarihi: 25.05.2025, https://www.constituteproject.org/constitution/South_Africa_2012?lang=en.
[415] Güney Afrika Anayasa Mahkemesi, Güney Afrika Akaryakıt Perakendecileri Derneği v. Tarım Bakanlığı Çevre Yönetim Genel Müdürü, Başvuru No: CCT67/06, 07.06.2007, P. 44-45. Güney Afrika Anayasa Mahkemesi, Erişim Tarihi: 25.05.2025, https://collections.concourt.org.za/bitstream/handle/20.500.12144/2676/Full%20judgment%20Official%20version%20%28514%20Kb%29-11054.pdf?sequence=15&isAllowed=y.

kalkınmanın da gerekliliğini kabul etmektedir. Çevre koruma ve sosyo-ekonomik kalkınmanın bütünleştirilmesini amaçlamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma idealiyle çevresel hususların sosyo-ekonomik hususlarla dengeleneceğini öngörmektedir. Bu, 'ekolojik olarak sürdürülebilir kalkınma ve doğal kaynakların kullanımı ile adil ekonomik ve sosyal kalkınmanın teşvik edilmesi' yoluyla çevrenin korunacağını öngören 24(b)(iii) maddesinden açıkça anlaşılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve işletilmesi, çevrenin korunmasının temelini oluşturmaktadır."

Yine ulusal hukuk sistemleri bakımından 1991 Kolombiya Anayasası[416] ve Kolombiya Anayasa Mahkemesi'nin kararlarını örnek göstermek mümkündür. Kolombiya Anayasası'nın sosyal güvenlik sistemine ilişkin 48. maddesinde devlet, emeklilik sistemlerinden doğan hakları ve bu sistemlerin finansal sürdürülebilirliğini garanti etmeye, yasalara uygun olarak kazanılmış haklara saygı göstermeye ve yasalara göre sorumlu olduğu emeklilik borçlarının ödenmesini üstlenmeye yükümlü tutulmaktadır. Ayrıca Anayasa'nın 80. maddesine göre devlet, doğal kaynakların yönetimini ve kullanımını sürdürülebilir kalkınmayı, korumayı, geri kazanımı ve yenilenmesini garanti etmek için planlayacak; 334. maddesine göre halkın yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsatların adil dağılımı ve sağlıklı bir çevrenin korunması ve geliştirilmesinden elde edilen faydaların sağlanması amacıyla, doğal kaynakların kullanımı, malların üretimi, dağıtımı, kullanımı ve tüketimine müdahale edecektir.

Kolombiya Anayasa Mahkemesi önüne gelen bir uyuşmazlıkta başvurucular, Kolombiya'nın Atrato Nehri, onun havzaları, bataklıkları, sulak alanları ve kollarında, çeşitli yasa dışı madencilik ve ağaç kesme yöntemlerinin, özellikle büyük ölçekli ve yoğun şekilde kullanılan ağır makineler ile cıva gibi zehirli maddelerin kullanımını durdurmak amacıyla dava açmışlardır[417]. Kolombiya Anayasa Mahkemesi, başvurucuların birden fazla hakkının ihlal edildiğini tespit etmiştir[418]. Mahkeme'ye göre bu durum zorunlu göç, ekosistemlerin bozulması, ormanların azalması, endemik türlerin yok olması ve nehirlerin kirlenmesi gibi sonuçlara yol

[416] 1991 Kolombiya Anayasası. The Constitute Project, Erişim Tarihi: 25.05.2025, https://www.constituteproject.org/constitution/Colombia_2015?lang=en.

[417] Kolombiya Anayasa Mahkemesi, Sosyal Adalet Çalışmaları Merkezi ve Diğerleri v. Cumhurbaşkanlığı ve Diğerleri, Karar No: T-622/16, 10.11.2016, P. 9.1. Kararın Delaware Hukuk Fakültesi İnsan Onuru Hakları Projesi kapsamında yapılan İngilizce çevirisi için Bkz. Climate Change Litigation Databases, Erişim Tarihi: 25.05.2025, https://climatecasechart.com/wp-content/uploads/non-us-case-documents/2016/20161125_T-62216_judgment.pdf.

[418] Kolombiya Anayasa Mahkemesi, Sosyal Adalet Çalışmaları Merkezi ve Diğerleri v. Cumhurbaşkanlığı ve Diğerleri, P. 9.19.

açmakta olup, ülkenin doğal ve kültürel mirasını yüksek risk altına sokmaktadır[419]. Mahkeme Atrato Nehri, onun kolları ve çevresindeki bölgelerde yasa dışı madencilik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla gerekli olan cıva ve diğer toksik kimyasal maddelerin gelişigüzel şekilde boşaltılmasına izin verilerek, başvuruculların yaşam, sağlık ve çevre haklarını ihlal ettiğine kanaat getirmiştir. Mahkeme'ye göre kamu kurumlarının bu durumu bilmesine rağmen, bunu önlemek için somut ve bütüncül önlemler almamış olması, hukuki ve Anayasal yükümlülüklerini yerine getirmemekten kaynaklanan bir ihmal niteliği taşımaktadır[420].

Türk hukuku bakımından sürdürülebilir kalkınma kavramını içeren bir Anayasal düzenleme söz konusu değildir. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi, Çevre Kanunu bakımından yapılan bir yasa değişikliğini çevre hakkı ve sürdürülebilir kalkınma kavramı ile almıştır[421]. Bu norm denetimi kararında Mahkeme'nin önüne gelen yasa değişikliklerinden biri, Çevre Kanunu'nun amacına ilişkin 1. maddesi ile ilgilidir. Yasa değişikliğinden[422] önce bu düzenleme şu şekilde idi:

"*Bu Kanunun amacı, bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi; kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde ve korunması; su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi; ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunarak, bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukukî ve teknik esaslara göre düzenlemektir.*"

Yapılan değişiklikle birlikte Çevre Kanunu'nun birinci maddesi günümüzdeki şeklini almıştır ve bu düzenlemeye günümüzde aşağıdaki gibidir:

"*Bu Kanunun amacı, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır.*"

[419] Kolombiya Anayasa Mahkemesi, Sosyal Adalet Çalışmaları Merkezi ve Diğerleri v. Cumhurbaşkanlığı ve Diğerleri, P. 9.35.
[420] Kolombiya Anayasa Mahkemesi, Sosyal Adalet Çalışmaları Merkezi ve Diğerleri v. Cumhurbaşkanlığı ve Diğerleri, P. 9.26.
[421] Anayasa Mahkemesi, E. 2006/99, K. 2009/9, T. 15.01.2009, RG 08.07.2009-27282. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 25.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2009/9.
[422] 26.04.2006 tarihli ve 5491 sayılı Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, RG 13.05.2006-26167.

Yasa değişikliğinin iptali için ileri sürülen gerekçe Çevre Kanunu'nun amacının, çevrenin sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ile sınırlı olarak korunmasının öngörülmesi; çevre hakkının gerçekleştirilmesinin anılan ilkelerle sınırlı tutulmasının Anayasa'nın 56. maddesinde yer alan çevre hakkının norm alanını daraltmasıdır. Mahkeme, kararında sürdürülebilir çevre ile sürdürülebilir kalkınma tanımlarına yer vermiş ve sürdürülebilir çevre ile sürdürülebilir kalkınmanın içeriği itibarıyla hem bugünün hem de gelecek kuşakların çevresini oluşturan tüm çevresel değerlerin her alanda ıslahı, korunması ve geliştirilmesi ile sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına aldığını ifade etmiştir. Mahkeme'ye göre Ortak Geleceğimiz Raporu, Rio Konferansı ve Johannesburg Zirvesi gibi uluslararası çalışmalara paralel olarak, sürdürülebilir kalkınma ile çevre hakkının daha kapsamlı ve etkin şekilde korunması amaçlanmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir çevre ifadelerinin, çevre hakkının norm alanını daraltmadığı sonucuna ulaşan Mahkeme, yasal değişikliğin iptali talebini reddetmiştir[423].

5.2.Sürdürülebilir Kalkınma ve Vergi Hukuku İlişkisi

Sürdürülebilir kalkınmanın hukukla olan ilişkisi yalnızca çevre hukuku ile sınırlı değildir. Vergi hukuku, verginin gerek finansman kaynağı niteliği gerekse de yönlendirici niteliği bakımından sürdürülebilir kalkınma ile ilişkilidir. Vergi hukukunun sürdürülebilir kalkınma ile olan ilişkisi, bu bağlamda verginin finansman kaynağı ve yönlendirici nitelikleriyle ele alınacaktır.

5.2.1.Verginin Finansman Kaynağı Niteliği

Hak, kişinin hukuk düzeni tarafından tanınan ve korunan menfaatleridir[424]. Bu anlamda hak bir yandan hukukun koruduğu çıkarı anlatmakta, diğer yandan da sahibine bu korumadan yararlanma yetkisi vermektedir[425]. Bir hukuk devleti hakları ihlal etmekten kaçınmalı ve bireylerin haklarına saygı duymalıdır. Ancak bu noktada devletin rolü bir gözlemcilikten ibaret değildir. Devlet bu hakların oluşturulmasında ve korunmasında aktif bir şekilde rol almaktadır.

[423] Anayasa Mahkemesi, E. 2006/99, K. 2009/9, T. 15.01.2009, RG 08.07.2009-27282.
[424] Kemal Gözler, **Hukuka Giriş**, 18. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2021, s. 439. Benzer yönde Bkz. Selahattin Sulhi Tekinay, **Medeni Hukukun Genel Esasları ve Gerçek Kişiler Hukuku**, 6. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992, s. 129; Rona Aybay, Aydın Aybay, **Hukuka Giriş**, 4. Baskı, İstanbul: Aybay Yayıncılık, 1997, s. 115.
[425] A. Şeref Gözübüyük, **Hukuka Giriş**, 25. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2006, s. 160.

Hakların korunmasındaki başarı ise devletin bu hakların korunması konusunda aldığı koruyucu tedbirlere bağlıdır[426].

Devletin hakların korunması konusunda alacağı tedbirler bir finansman kaynağı ihtiyacını beraberinde getirmekte ve özel kesimde yaratılan kaynaklardan bir bölümünün devlete aktarılmasını gerekli kılmaktadır[427]. Devletin kamu harcamalarını finanse edebilmek için kullanabileceği araçların başında ise vergi gelmektedir[428]. Devletin benimsenen ekonomik sisteme göre yüklendiği kamu hizmetinin hacmi değişebilse de finansmana duyulan ihtiyaç değişmemektedir. Toplumun kamu hizmetlerine gereksinimi olduğuna göre bu hizmetlerin maliyetini karşılayacak paranın toplanması gereklidir[429].

SKH'ler devletlerin kamu hizmetleri çerçevesini yalnızca genişletmekle kalmamakta, aynı zamanda bu hizmetlerin niteliğine dair yeni yükümlülükler de getirmektedir. SKH'ler doğrultusunda benimsenecek enerji dönüşümü iklim değişikliğiyle mücadele, toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi gibi politikaları ve yüksek maliyetli yatırımları beraberinde gerektirmektedir. Bu yatırımların gerçekleştirilmesi, ancak geniş ölçekli bir finansman mekanizmasıyla mümkündür.

Bu noktada vergilerin, sürdürülebilir kalkınmanın finansmanında önemli bir rol üstlenmesi mümkündür. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için oluşturulan ulusal ve uluslararası fonların önemli bir bölümü vergi kaynaklarıyla beslenmektedir. Örneğin karbon vergisi yoluyla çevre dostu davranışların teşviki hedeflenirken diğer yandan da finansman ihtiyacı karşılanmaktadır. Ayrıca gelir ve servetin yeniden dağılımını sağlayan rolü[430] bakımından vergiler, onuncu SKH bakımından özel bir konuma sahiptir. Düşük gelirli nüfus gruplarında gelir artışının hızlandırılması alt hedefini içeren onuncu SKH çerçevesinde, verginin korunmaya çalışılan kırılgan gruplar bakımından etkili bir araç olabileceğini ileri sürmek mümkündür.

[426] Stephen Holmes, Cass R. Sunstein, **The Cost of Rights: Why Liberty Depends on Taxes**, New York: W. W. Norton, 1999, s. 48.
[427] Kaneti, Ekmekci, Güneş, Kaşıkcı, s. 4.
[428] Salih Turhan, **Vergi Teorisi ve Politikası**, 7. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2020, s. 37-38; Cenker Göker, **Yönlendirici Vergilendirme**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2011, s. 9.
[429] Göker, s. 9.
[430] Göker, s. 10.

5.2.2.Verginin Yönlendirici Niteliği

Sosyal devlet kavramı, ekonomik bakımdan güçsüz olan bireyleri koruma düşüncesinden geliştirilmiştir[431] ve jandarma devlet anlayışının tersidir[432]. 19. yüzyılda hâkim olan ve temellerini liberal felsefeden alan jandarma devlet anlayışı, devletin görevlerini savunma, güvenlik ve adalet hizmetleriyle sınırlamaktadır. Jandarma devlet anlayışında devlet yalnızca bireylerin güvenliğini sağlamalı, bireylerin faaliyetlerine müdahale etmemelidir[433]. Elbette saf liberal anlayış bu biçimiyle uygulama alanı bulmamış ve devlet 19. yüzyılda da ekonomik hayata zaman zaman müdahale etmek durumunda kalmıştır[434]. Ancak ekonomik baskı gruplarının talepleri üzerine gerçekleştirilen bu müdahaleler istisnai nitelik taşımaktadır[435].

19. yüzyıldan itibaren liberal ekonomi sistemleri bulunan toplumlarda, kapitalizmin gelişimi yeni ekonomik koşullar yaratmış ve toplumların sosyo-ekonomik yapısının değişmesine yol açmıştır. Kapitalizmin gelişmesi ile birey ekonomik düzenin birimi olmaktan çıkmış ve yerini büyük işletmelere, kartellere, bankalara bırakmıştır. Buna paralel olarak liberal ekonominin temel direği sayılan serbest rekabet ilkesi artık işlemez duruma gelmiş ve serbest rekabet sisteminden tekeller sistemine geçilmiştir. Bu durum bireylerin aleyhine sonuç doğurmuş[436], gelir-servet eşitsizlikleri artmış ve sınıf çatışmaları yoğunlaşmıştır[437]. 1917 Bolşevik Devrimi etkileri ya da yarattığı ürküntü sonrasında devlet modeli de toplumcu, aktif, müdahaleci ve koruyucu işlevler kazanmıştır[438].

Sosyal devletin bu yeni yapısal işlevleri, devletin yalnızca ekonomik faaliyetleri düzenleyici değil, aynı zamanda sosyal adaleti gözetici ve yönlendirici bir aktör olarak konumlanmasına neden olmuştur. Bu dönüşüm doğrultusunda vergilendirme de salt gelir elde etmeye yönelik bir araç olmanın ötesine geçmektedir. Artık verginin tek fonksiyonu kamu

---

[431] Nami Çağan, "Demokratik Sosyal Hukuk Devletinde Vergilendirme", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 37, S. 1, 1980, ss. 129-151, s. 144.
[432] Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, 4. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2021, s. 214. (**Türk Anayasa**)
[433] Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 23. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2023, s. 138. Aynı dönemlerde İslam hukukunda da benzer bir anlayış görülmektedir. İslam hukukuna göre devletin tek fonksiyonu içte ve dışta güvenliği sağlamaktır ve devlet iktisadi hayata karışmamaktadır. Bkz. Ekrem Buğra Ekinci, **Hukukun Serüveni**, 1. Baskı, İstanbul: Arı Sanat, 2011, s. 327.
[434] Ayferi Göze, **Sosyal Devlet Sistemi**, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1977, s. 77-78.
[435] Göze, s. 81.
[436] Göze, s. 82-83.
[437] Özbudun, s. 139.
[438] Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 22. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2024, s. 112-113.

harcamaları için finansman kaynağı olması değildir. Vergilerin aynı zamanda belirli bir amacın gerçekleştirilebilmesi için de kullanılabilmesi mümkündür. Devlet, vergiler eliyle yükümlüleri belirli davranışlara özendirebilmekte veya yükümlüleri belirli davranışlardan caydırılabilmektedir. Yönlendirici vergilendirme denilen bu uygulama ile vergiler sosyal, kültürel, çevrenin korunması, sağlık, bağımlılık yaratan alkol ve sigara gibi maddelerin tüketiminin önlenmesi veya azaltılması gibi alanlarda yönlendirici etkileri için kullanılabilmektedir[439].

Yukarıda yer verilen SKH'lerle birlikte düşünüldüğünde verginin yönlendirici niteliği, sürdürülebilir kalkınma bakımından oldukça önemli bir görünüm taşımaktadır. Örneğin sağlıklı yaşamların güvence altına alınması ve her yaşta esenliğin desteklenmesine yönelik üçüncü SKH, toplum sağlığının korunması ile alkol ve tütün gibi bağımlılık yapan maddelerin tüketiminin azaltılmasını bir alt hedef olarak ele almaktadır. Bu kapsamda yüksek oranlı tüketim vergileri, tüketim eğilimlerini azaltmakta ve sağlık politikalarıyla uyumlu araçlar olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Benzer biçimde sorumlu tüketim ve üretim kalıplarının oluşturulmasına ilişkin on ikinci SKH, atık üretiminin azaltılması ile çevreye zararlı ürünlerin kullanımının sınırlanması gibi alt hedefleri bakımından, yönlendirici vergilendirme ile desteklenebilir durumdadır. Benimsenecek vergilendirme politikaları ile atık üretimine neden olan ya da çevreye zararlı ürünleri kullananlara getirilecek ek mali yükümlülüklerin, SKH'nin desteklenmesi bakımından elverişli olabileceğini ifade etmek mümkündür. Yine temiz enerjiye ilişkin yedinci SKH, fosil yakıt tüketiminin azaltılmasını bir alt hedef olarak belirlemiştir. Vergilerin yönlendiriciliğine en çok ihtiyaç duyulan alan çevrenin korunması alanıdır[440] ve yönlendirici vergilendirme gerek fosil yakıtlar üzerine getirilecek mali yükümlülüklerle gerekse de yeşil enerjiye geçişte gereken teknolojik gelişmenin sağlanması için vergi avantajlarından faydalandırmak[441] suretiyle söz konusu olabilmektedir.

[439] Göker, s. 19; Doğan Şenyüz, Mehmet Yüce, Adnan Gerçek, **Vergi Hukuku Genel Hükümler**, 15. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2024, s. 7.
[440] Göker, s. 70.
[441] Süt Göker, **Enerji**, s. 107.

BÖLÜM II: AVRUPA BİRLİĞİ SOSYAL İKLİM FONU

6.Avrupa Birliği Sosyal İklim Fonunun Hukuksal Dayanakları

Sosyal İklim Fonu'nu oluşturan hukuksal dayanakları bağlayıcı ve bağlayıcı olmayan hukuki dayanaklar olarak sınıflandırmak mümkündür.

6.1.Fonun Bağlayıcı Nitelikteki Hukuksal Dayanakları

Sosyal İklim Fonu'nun bağlayıcı nitelikteki hukuksal dayanakları ABA, ABİHA, Avrupa İklim Yasası ve Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'dür.

6.1.1.Avrupa Birliği Anlaşması

Avrupa'nın bütünleşmesi düşüncesi, 14. yüzyıldan itibaren tarihçileri, filozofları, hukukçuları, siyasetçileri ve hatta ozanları cezbeden bir idealdir[442]. Bununla birlikte söz konusu düşüncenin somut bir birleşme sürecine dönüşmesi Jean Monnet'nin tasarladığı Schuman Deklarasyonu[443] ile mümkün olmuştur. Bu Deklarasyon, daha sonra AB'ye evrilecek olan birleşme sürecinin temelini oluşturmuştur[444].

Fransa, Batı Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg, Schuman Deklarasyonu ile öngörülen ilkeleri kabul etmiş, bu ilkeler esas alınarak yapılan görüşmeler sonucunda 18 Nisan 1951 tarihinde Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Anlaşması[445]

---

[442] Tekinalp, Tekinalp, Atamer, Emrah Oder, Oder, Okutan, s. 3.

[443] Deklarasyonun tam metni için Bkz. Avrupa Birliği, Schuman declaration May 1950, Erişim Tarihi: 06.05.2025, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en. Bildirge'nin okunduğu 9 Mayıs günü, her yıl Avrupa günü olarak kutlanmaktadır. Nurettin Bilici, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, C. 1, 6. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013, s. 33.

[444] Rudolf Geiger, "Preamble", Rudolf Geiger, Daniel-Erasmus Khan, Markus Kotzur (Eds.), **European Union Treaties: A Commentary**, Oxford: Beck/Hart, 2015, ss. 1-9, s. 3; Tekinalp, Tekinalp, Atamer, Emrah Oder, Oder, Okutan, s. 5. Kömür ve çeliğin bu kapsamdaki bir organizasyona dahil edilmesi, bunların ulus devletlerin ekonomik ve askeri gücü için taşıdığı önemi göstermektedir. Örneğin demir cevheri yataklarına ev sahipliği yapan ve bir Fransız bölgesi olan Alsas-Loren, uzun yıllar boyunca Fransa ve Almanya arasında el değiştirmiştir. O dönem Fransa'nın dış işleri bakanı olan Schuman'ın kendisi de Alsas bölgesinden gelmektedir. Schuman 1914-1918 yılları arasında Alman ordusunda savaşmıştır. Ana dili Almanca olan Schuman ancak 1919 yılında Fransız vatandaşı olabilmiştir. Bkz. Martin J. Dedman, **The Origins and Development of the European Union 1945–95**, New York: Routledge, 1996, s. 57.

[445] Anlaşmanın resmi olmayan İngilizce çevirisi için Bkz. Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe, Erişim Tarihi: 06.05.2025, https://www.cvce.eu/en/obj/treaty_establishing_the_european_coal_and_steel_community_paris_18_april_1951-en-11a21305-941e-49d7-a171-ed5be548cd58.html.

imzalanarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur[446]. Avrupa'ya ilişkin birliğinin ekonomik temellerle oluşabileceği düşüncesi, birleşme çabalarının ağırlıklı olarak ekonomik alana yönelmesini sağlamış ve AKÇT'nin kurucu ülkeleri 25 Mart 1957 tarihinde Roma Anlaşması'nı imzalamıştır. Birleşik Krallık, İrlanda, Danimarka, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın da katılmasıyla AET'nin kapsamı genişlemiştir[447].

Avrupa birleşmesinin sonraki adımı, 7 Şubat 1992 tarihinde Maastricht'te, AET'yi oluşturan on iki devletin ABA'yı imzalamasıyla atılmıştır[448]. ABA ile AB resmen kurulmuş, ekonomik birleşme çabalarının yanında bir siyasal birlik hedefi ortaya konulmuş, ekonomik bir birlik olan AET Avrupa Topluluğu'na dönüştürülmüş ve AB için üç sütunlu bir yapı öngörülmüştür[449]. Birinci sütun Avrupa Topluluğu'na dayalı ekonomik ve sosyal politikalar, ikinci sütun ortak dış politika ve güvenlik; üçüncü sütun ise adalet ve içişlerinde işbirliğidir[450].

Daha sonraları Amsterdam Anlaşması, Nice Anlaşması[451] ve Lizbon Anlaşması[452] ile değişikliğe uğrayan ABA, üç sütunlu yapısını kaybetmiştir. Avrupa Topluluğu'nun yerine bir tüzel kişilik olarak AB geçmiştir. Bu nedenle artık AB ve Avrupa Topluluğu arasında ayrım yapmak mümkün değildir. Bunun yerine Lizbon Anlaşması sonrası AB, iki eşit dereceli anlaşma olan ve herhangi bir ayrım oluşturmayan, ABA'ya ve ABİHA'ya dayanan tekil bir hukuk düzlemi oluşturmuştur[453]. Bu anlaşmalardan ABA hukukun üstünlüğü, sınırlı yetki ilkesi, demokrasi ve temel haklar gibi AB değerlerini oluşturan konulara, AB kurumlarının yapılarına ve temel işlevlerine, AB'nin tüzel kişiliği ile dış ilişkilere dair bazı düzenlemelere, üye devletlerin AB'den ayrılabileceği veya bir devletin AB'ye üye olabileceği durumlara yer vermektedir[454].

---

[446] Tekinalp, Tekinalp, Atamer, Emrah Oder, Oder, Okutan, s. 6.
[447] Dedman, s. 121, 127.
[448] Geiger, "Preamble", s. 5.
[449] Tekinalp, Tekinalp, Atamer, Emrah Oder, Oder, Okutan, s. 15.
[450] Tekinalp, Tekinalp, Atamer, Emrah Oder, Oder, Okutan, s. 16.
[451] 26 Şubat 2001 tarihli Avrupa Birliği Anlaşmasını, Avrupa Topluluklarını Kuran Anlaşmaları ve İlgili Bazı Düzenlemeleri Değiştiren Nice Anlaşması. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 06.05.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/ ?uri=CELEX:12001C/TXT.
[452] 13 Aralık 2007 tarihli Avrupa Birliği Anlaşmasını ve Avrupa Topluluklarını Kuran Anlaşmaları Değiştiren Lizbon Anlaşması. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 06.05.2025, https://publications.europa.eu/resource/cellar/688a7a98-3110-4ffe-a6b3-8972d8 445325.0007.01/DOC_19.
[453] Rudolf Geiger, "Article 1 TEU", Rudolf Geiger, Daniel-Erasmus Khan, Markus Kotzur (Eds.), **European Union Treaties: A Commentary**, Oxford: Beck/Hart, 2015, ss. 9-14, s. 11-12.
[454] Damian Chalmers, Gareth Davies, Giorgio Monti, Veerle Heyvaert, **European Union Law**, 5. Baskı, New York: Cambridge University Press, 2024, s. 31.

ABA'nın 17/1. maddesi, Birlik politikalarını başlatmak veya geliştirmek için gerekli girişimlerde bulunmanın Komisyon'un görevi olduğunu ifade etmektedir. Maddenin ikinci fıkrası ise AB bazında yapılacak yasal düzenlemelerin, ABA veya Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Anlaşma'da aksi belirtilmediği sürece, yalnızca Komisyon'un önerisi üzerine kabul edilebileceğini belirtmektedir. Aşağıda ele alınacak bağlayıcı kaynaklardan Avrupa İklim Yasası ve Sosyal İklim Fonu Tüzüğü, Avrupa Komisyonu'nun yasa tekliflerini, bağlayıcı olmayan kaynaklar ise AB politikalarını yansıtan girişimlerini göstermektedir.

6.1.2.Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Anlaşma

Lizbon Anlaşması sonrası AB'nin temel hukuki yapısını ele alan diğer anlaşma ABİHA'dır. ABİHA, ABA kapsamında ele alınanlar dışındaki tüm alanlarda Birlik'in açık yetkilerini ve bu yetkilerin kullanımı konusunda uygulanacak detaylı süreçleri belirlemektedir. ABİHA'nın 3-6. maddeleri arasında ise yetkilere ve yetkilerin kullanımına yer verilmektedir[455].

ABİHA'nın 3. maddesi AB'nin sahip olduğu münhasır yetkileri ele almaktadır. Gümrük birliğinin sağlanması, iç pazarın işleyişi için gerekli rekabet kurallarının oluşturulması, para birimi Avro olan devletler bakımından para politikasının belirlenmesi, ortak ticaret politikası belirlenmesi ve ortak balıkçılık politikası kapsamında deniz biyolojik kaynaklarının korunması AB'nin münhasır yetkileridir. Düzenlemeye göre AB ayrıca, AB hukukunda öngörülen anlaşmalar ile AB hukuku kurallarını etkileyebilecek uluslararası anlaşmaların akdedilmesinde de münhasıran yetkilidir.

ABİHA'nın 6. maddesinde AB'nin, üye devletlerin faaliyetlerini desteklemek, koordine etmek veya tamamlamak için faaliyetlerde bulunma yetkisine sahip olduğunu ifade etmekte, bu faaliyet alanlarını ise insan sağlığının korunması ve iyileştirilmesi, sanayi, kültür, turizm, eğitim, mesleki eğitim, gençlik ve spor, sivil koruma ve idari işbirliği olarak belirlemektedir. AB'nin destek faaliyeti, bir devlet faaliyetine finansman sağlamak gibi, üye devletlerin önemli projelerini teşvik ettiği veya geliştirdiği önlemleri ifade etmektedir. Koordinasyon ise, üye devletleri bağlayıcı nitelikteki hukuki düzenlemelere tabi tutmaksızın, üye devletlerin düzenlemelerinin yatay olarak uyumlaştırılmasına yönelik faaliyetlerdir. Son olarak

[455] Chalmers, Davies, Monti, Heyvaert, s. 32.

tamamlayıcı faaliyetler, üye devletlerin faaliyetleriyle örtüşen ve teşvik biçimleriyle sınırlı olmayan AB faaliyetlerini ifade etmektedir[456].

Öğretideki görüşlere göre 6. maddede öngörülen tamamlayıcılık faaliyetinin bir görünümünü oluşturan 5. madde düzenlemesi[457], üye devletlerin AB içerisindeki ekonomik politikalarını koordine edeceğini belirtmektedir. Konsey, bu ekonomik politikaların ve ayrıca işgücü politikalarının koordinasyonunu sağlamak için gereken tedbirleri, özellikle de genel kılavuz ilkeler hazırlamak suretiyle alacaktır. Bununla birlikte AB'nin, sosyal politikaların koordinasyonunu sağlamak için girişimlerde bulunması da mümkündür.

ABİHA'nın 4. maddesine göre AB, kendisine ABİHA'nın 3. ve 6. maddelerinde belirtilen alanlara dahil olmayan bir yetki verdiği durumlarda, bu yetkiyi üye devletlerle paylaşacaktır. Bununla birlikte 4/2. maddede, yetkinin paylaşılacağı bazı alanlara sınırlı olmayan bir şekilde yer verilmektedir[458]. Yetki paylaşımı içeren bu alanlar iç market, sosyal politikalar, ekonomik, sosyal ve bölgesel uyum, tarım ve üçüncü maddede sayılan deniz biyolojik kaynaklarının korunmasına ilişkin olmayan balıkçılık faaliyetleri, çevre, tüketicinin korunması, ulaşım, trans-Avrupa ağları[459], enerji, özgürlük, güvenlik ve adalet alanları ile halk sağlığıdır. Yine 4/3. ve 4/4. madde düzenlemelerine göre AB, üye devletlerin kendi yetkilerini kullanmalarını engellemeyecek şekilde araştırma, teknoloji geliştirme ve uzay alanları ile kalkınma konusunda işbirliği ve insani yardımlar bakımından faaliyet yürütme yetkisine sahiptir.

ABİHA'nın 288. maddesi, AB kurumlarının ABA ve ABİHA düzenlemelerine göre yetki alanlarında faaliyette bulunurken başvurabilecekleri yasal tasarrufları sıralamaktadır[460]. Maddeye göre bu tasarruflar tüzükler, direktifler, kararlar, tavsiyeler ve görüşlerdir. Yine de AB kurumları bir faaliyet yetkisine sahipse, ABİHA'nın 288. maddesinde yer alan tasarruflara

---

[456] Stelio Mangiameli, "Article 6 [Support, Coordination or Supplement by the Union]", Hermann-Josef Blanke, Stelio Mangiameli (Eds.), **Treaty on the Functioning of the European Union – A Commentary**, C. 1, Cham: Springer, 2021, ss. 243-251, s. 244-245.

[457] Stelio Mangiameli, "Article 5 [Coordination of the Economic Policy]", Hermann-Josef Blanke, Stelio Mangiameli (Eds.), **Treaty on the Functioning of the European Union – A Commentary**, C. 1, Cham: Springer, 2021, ss. 235-242, s. 235.

[458] Stelio Mangiameli, "Article 4 [Shared Competence]", Hermann-Josef Blanke, Stelio Mangiameli (Eds.), **Treaty on the Functioning of the European Union – A Commentary**, C. 1, Cham: Springer, 2021, ss. 197-234, s. 201.

[459] ABİHA'nın 170. maddesinde tanımlanan trans-Avrupa ağları, ekonomik, sosyal ve bölgesel uyumun ve iç marketin işleyişinin sağlanması için ulaştırma, telekomünikasyon ve enerji altyapıları alanlarında oluşturulan ağlardır.

[460] Markus Kotzur, "Article 288 TFEU", Rudolf Geiger, Daniel-Erasmus Khan, Markus Kotzur (Eds.), **European Union Treaties: A Commentary**, Oxford: Beck/Hart, 2015, ss. 937-944, s. 938. ("Article 288")

uygun olarak veya farklı bir şekilde faaliyette bulunmakta serbesttir[461]. Bir tasarrufun yaratacağı hukuki koruma tasarrufun adından değil, bu tasarrufun maddi içeriğinden kaynaklanmaktadır[462]. Bu anlamda AB hukukunda özün biçime önceliği ilkesi geçerlidir[463].

ABİHA'nın 288/2. madde düzenlemesine göre tüzükler tamamıyla bağlayıcı, genel uygulamaya yönelik ve üye devletlerde doğrudan uygulama alanı bulan tasarruflardır. Üye devletlerin tüzükleri iç hukuklarına aktarmalarına gerek bulunmamaktadır. Aksine üye devletler tüzüklerde yer alan tüm düzenlemeleri doğrudan uygulamakla yükümlüdür[464]. Bu bakımdan tüzükler, kendileri ile bağdaşmayan ulusal hukuk düzenlemelerini ilga etmektedir[465]. Tüzüklerin amacı bu anlamda, getirdiği düzenlemelerin tüm üye devletler bakımından aynı şekilde uygulanmasını sağlamak olduğunu ifade etmek mümkündür[466].

Buna karşın ABİHA'nın 288/3. maddesinde ele alınan direktiflerin, yalnızca sonuçları bakımından bağlayıcı oldukları, sonuca ulaşma yöntemlerinin üye devletlere bırakıldığı ifade edilmektedir[467]. Direktifler yayınlandıktan sonra üye devletlerin ulusal hukukuna yönelik tasarrufunu gerektirmektedir[468]. Bu anlamda direktifler iki aşamalı bir tasarrufun ilk aşamasını oluşturmaktadır[469]. Daha sonra üye devletlerin ulusal hukukuna yönelik tasarrufu söz konusu olmakta ve üye devletler direktifin öngördüğü süre içerisinde direktifi ulusal hukuklarına aktarmaktadır[470]. Tüzüklerin aksine direktiflerde amaç, AB hukukunu tekdüzeleştirmek değil ancak uyumlaştırmaktır[471].

---

[461] Kotzur, "Article 288", s. 944; Josephine Steiner, Lorna Woods, **EU Law**, 10. Baskı, New York: Oxford University Press, 2009, s. 71; Ahmet M. Güneş, **Avrupa Birliği Hukukuna Giriş**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2013, s. 146. (**AB Hukuku**)

[462] Kotzur, "Article 288", s. 944; Avrupa Birliği Adalet Divanı bir düzenlemenin niteliği açısından belirleyici olanın, düzenlemeyi yapan kurum tarafından verilen biçim değil, düzenlemenin içeriği olduğu yönünde tutarlı bir tutum sergilemektedir. Jo Shaw, **Law of the European Union**, 2. Baskı, Londra: Macmillan, 1996, s. 199.

[463] Billur Yaltı Soydan, **Avrupa Birliğinde Dolaysız Vergiler**, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2002, s. 47. (**Dolaysız**)

[464] Shaw, **Law of the European Union**, s. 199; Kotzur, "Article 288", s. 939.

[465] Güneş, **AB Hukuku**, s. 147.

[466] Güneş, **AB Hukuku**, s. 148.

[467] Bu anlamda direktifler sonuçları bakımından üye devletlere pozitif yükümlülükler öngörmektedir. Shaw, **Law of the European Union**, s. 200.

[468] Shaw, **Law of the European Union**, s. 200; Güneş, **AB Hukuku**, s. 149. Direktifler ulusal hukuka aktarılmadan önce de bir ön etkiye sahiptir. ABA'nın dördüncü maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan sözleşmeye sadakat prensibi Avrupa Birliği Adalet Divanı tarafından, üye devletlerin direktif ulusal hukuka aktarılana kadar direktifin öngördüğü hedefleri etkisizleştirecek veya tehlikeye atacak faaliyetlerden kaçınması gerektiği şeklinde yorumlanmaktadır. Güneş, **AB Hukuku**, s. 151.

[469] Kotzur, "Article 288", s. 939.

[470] Direktiflerde öngörülen süre genellikle bir ila üç yılın arasındadır. Shaw, **Law of the European Union**, s. 200.

[471] Güneş, **AB Hukuku**, s. 148.

288. maddenin 4. fıkrasında ele alınan kararlar, tüzükler gibi bağlayıcı tasarruflardır. Ancak düzenleme kararların, yalnızca muhatapları bakımından bağlayıcı olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle tüzüklerin ve direktiflerin aksine, kararlar genel uygulamaya yönelik değildir[472]. Tavsiyeler ve öneriler ise maddenin beşinci fıkrasına göre bağlayıcılığı olmayan tasarruflardır. Tavsiye faaliyete ilişkin bir yöntemi öğütlemektedir. Görüş ise talep üzerine AB kurumları tarafından açıklanmaktadır. Bağlayıcı olmasalar da faaliyetleri bakımından AB kurumlarının tavsiye ve görüşleri dikkate almasında herhangi bir engel bulunmamaktadır[473].

AB hukukunun bağlayıcı olmayan kaynakları tavsiye ve görüşlerle sınırlı değildir. Bunların yanında AB kurumları tarafından kullanılan ve ABİHA'nın 288. maddesinde yer almayan birçok düzenleme türü mevcuttur. Örnek vermek gerekirse bilgilendirmeler, sonuçlar, tebliğler ve duyurular bu türden düzenlemelerdir[474] ve bunları idari tasarruflar olarak algılamak mümkündür[475].

Aşağıda ele alınacak kaynaklardan Avrupa İklim Yasası ve Sosyal İklim Fonu Tüzüğü, 288. madde anlamında tüzük niteliği taşımaktadır ve bu bağlamda bağlayıcı tasarruflardır.

6.1.3.Avrupa İklim Yasası

Avrupa Yeşil Mutabakatı ile öngörülen Avrupa İklim Yasası[476], AB'nin 2050 yılına kadar karbon-nötr olma hedefini salt politik nitelik taşıyan bir taahhüt olmaktan çıkarmış ve aynı zamanda hukuken bağlayıcı nitelik taşıyan bir hedef haline getirmiştir.

Yasa'nın 2/1. maddesi, bu Yasa ile en geç 2050 yılı itibarıyla sera gazı emisyonunun net sıfır olarak dengeleneceğini ve 2050 yılı sonrasında negatif emisyonlara ulaşılmasını bağlayıcı bir hedef olarak kabul etmektedir. Ayrıca Yasa yalnızca uzun vadeli bir hedef belirlemekle kalmamaktadır. Avrupa Yeşil Mutabakatı ile öngörüldüğü şekilde, 2030 yılına kadar net sera gazı emisyonlarının 1990 yılı seviyelerine göre en az %55 oranında azaltılması hedefini de dördüncü maddenin ilk fıkrasında bir hedef olarak belirlemektedir. 4/2. madde ile,

---

[472] Kotzur, "Article 288 TFEU", s. 942-943. Kararlar genel uygulamaya yönelik olduğundan, genel olarak uygulanabilir bir Birlik hukuku oluşturma anlamında normatif değildir. Shaw, **Law of the European Union**, s. 201.
[473] Tekinalp, Tekinalp, Atamer, Emrah Oder, Oder, Okutan, **Avrupa Birliği Hukuku**, s. 73.
[474] Shaw, **Law of the European Union**, s. 202.
[475] Yaltı Soydan, **Dolaysız**, s. 47.
[476] (AT) 401/2009 ve (AB) 2018/1999 sayılı Tüzüklerin değiştirilmesi ve iklim nötrlüğünün gerçekleştirilmesi için bir çerçeve oluşturulması hakkında 30 Haziran 2021 tarihli ve (AB) 2021/1119 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, ABRG L 243/1, 09.07.2021. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R1119&qid=1754775540598.

yine Avrupa Yeşil Mutabakatı ile öngörülen, mevzuatın gözden geçirilmesi taahhüdünü yasal bir zemine kavuşturmaktadır.

Yasa 2050 yılına kadar karbon-nötr AB hedefine ulaşmak amacıyla, 2030 yılına kadar öngördüğü %55'lik emisyon azaltım oranının yanında, 2040 yılına kadar bir emisyon azaltım oranının belirleneceğini de öngörmektedir. 4. maddenin 3-5. fıkraları bu oranın belirlenmesine ilişkin usulleri içermektedir. 2040 yılına kadar başarılması öngörülen orta vadeli emisyon azaltım oranı, fıkrada öngörülen usullere göre %90 olarak belirlenmiştir[477]. 2040 yılına kadar %90 emisyon azaltım hedefi henüz yasal bir zemine kavuşmasa da belirlenen oranın yakında yasalaşması beklenmektedir[478].

6.1.4.Sosyal İklim Fonu Tüzüğü

İnşaatlardan ve karayolu taşımacılığından kaynaklanan sera gazı emisyonlarının Emisyon Ticaret Sistemi kapsamına dahil edilmesi, fosil yakıt tüketiminin azaltılmasına yönelik yatırımlar için ilave bir teşvik sağlayacak ve emisyon azaltımı hedeflerine katkıda bulunacaktır. Bu durum, orta ve uzun vadede enerji yoksulluğu ile ulaşım yoksulluğunun azaltılmasına ve inşaat ile karayolu ulaşımının maliyetlerinin düşürülmesine katkıda bulunacaktır[479]. Ancak diğer yandan, inşaat ve karayolu taşımacılığı için Emisyon Ticaret Sistemi kapsamındaki yükümlülüklere tabi olan yakıt tedarikçileri karbon maliyetlerini tüketicilere yansıtacağından, hane halkı ve ulaşım kullanıcılarının ısıtma, soğutma, yemek pişirme ve ulaşım için katlandıkları maliyetlerinin artacağı öngörülmektedir[480]. Fosil yakıt fiyatlarındaki artış, gelirlerinin önemli bir kısmını enerji ve ulaşıma harcayan kırılgan durumdaki hane halklarını, mikro işletmeleri ve ulaşım kullanıcılarını olumsuz bir şekilde etkileyecektir[481].

Emisyon Ticaret Sistemi kapsamına inşaat ve karayolu taşımacılığı sektörlerinin dahil edilmesinden elde edilen gelirlerin bir kısmı, bu dahil edilmeden kaynaklanan sosyal etkilerin

[477] Avrupa Komisyonu, 2040 yılı için AB iklim hedefi üzerine bildirim – Avrupa'nın iklim nötrlüğe giden yolunda bir ara hedefin belirlenmesi hakkında 06 Şubat 2024 tarihli ve SWD(2024) 63 Final sayılı Komisyon Personel Çalışma Belgesi-Etki Değerlendirme Raporu Part 1, s. 84. EUR-Lex, Erişim Tarihi 17.04.2025, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:6c154426-c5a6-11ee-95d9-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF.
[478] Karl Mathiesen, "EU exploring weaker 2040 climate goal", **Politico**, 31.03.2025. Politico, Erişim Tarihi: 17.04.2025, https://www.politico.eu/article/eu-exploring-weaker-2040-climate-goal-90-greenhouse-gas-cut-wopke-hoekstra.
[479] 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 8.
[480] 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 9.
[481] 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 11.

ele alınması için kullanılmalıdır[482]. Sosyal İklim Fonu, 10 Mayıs 2023 tarihli ve (AB) 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü ile, üye devletlerin kırılgan durumdaki hane halkları, mikro-işletmeler ve ulaşım kullanıcılarını desteklemeye yönelik politikalarına finansman yaratmak amacıyla kurulmuştur[483].

30 Haziran 2024 tarihinden itibaren yürürlükte olan Tüzük beş bölümden ve 29 maddeden oluşmaktadır. Tüzük'ün ilk bölümü genel hükümlere yer vermekte, Tüzük'ün kapsamı, amaçları ve tanımları bu bölümde yer almaktadır. Tüzük'ün ikinci bölümü ise sosyal iklim planlarına ayrılmıştır. Bu bölümde sosyal iklim planlarının hazırlanması ve içeriği ele alınmakta ve kamunun katılımına ilişkin düzenlemelere yer verilmektedir.

Tüzük'ün üçüncü bölümü sosyal iklim planlarına yapılacak desteği ele almaktadır. Bu bölüm Tüzük'ün en kapsamlı bölümüdür ve Fona ilişkin yönetim ilkeleri, sosyal iklim planlarına dahil edilecek tedbirler, yatırımlara sağlanacak desteklerin hane halkları, mikro-işletmeler ve ulaşım kullanıcılarına aktarımı, Fon'un kaynakları ve nitelikleri, üye devletlerin desteklere katkısı, planlar yönünden Komisyon değerlendirmesi ve Komisyon'un kararı, sosyal iklim planlarının değiştirilmesi, tahsisat anlaşması, tahsisat anlaşmasına ilişkin ödemeler, askıya alınma ve fesih, AB'nin mali çıkarlarının korunmasına ilişkin düzenlemeler bu bölümde yer almaktadır.

Tüzük'ün dördüncü bölümü takip ve değerlendirme ile ilgilidir. Bu bölümde üye devletler arasındaki koordinasyon ihtiyacına, Fon ile AB'nin yerel ve bölgesel düzeydeki diğer araçları arasında tamamlayıcılığın sağlanmasına, verilerin erişilebilirliği ve Fondan destek alanların görünürlüğüne, Fon uygulamasının izlenmesine ve Avrupa Parlamentosu ile Komisyon arasındaki diyaloga ilişkin düzenlemeler içermektedir. Beşinci bölüm ise Fona ilişkin son hükümlere yer vermektedir ve Fona ilişkin mevzuatın uygulama sonrası tadili ile Fon'un yürürlüğü öncesi hukuki altyapının uygun hale getirilmesi için gereken değişikliklere yer verilmektedir.

6.2.Fonun Bağlayıcı Nitelikte Olmayan Hukuksal Dayanakları

Sosyal İklim Fonu'nun bağlayıcı nitelikte olmayan hukuksal dayanakları Sosyal Haklar Avrupa Sütunu, Avrupa Yeşil Mutabakatı ve 55'e Uyum Paketidir.

[482] 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 12.
[483] 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 16.

6.2.1.Sosyal Haklar Avrupa Sütunu ve Eylem Planı

Birlik düşüncesinin temellerinin atıldığı ilk dönemde, kurucu anlaşmalarda sosyal politikalara ilişkin hükümler görece sınırlı yer bulmaktadır. Bu dönemde AB'nin politika belirleyicileri, öncelikli olarak ekonomik birleşmenin gerçekleştirilmesine yönelik alanlara odaklanmayı tercih etmiştir[484]. Ancak bu dönemlerde sosyal politikalara ilişkin hükümlerin kurucu anlaşmalarda görece daha az yer alması, işgücüne katılımda adaletin sağlanması ile diğer sosyal politika alanlarında yavaş bir ilerlemenin gerçekleşmesine neden olmuştur[485].

1970'li yıllarda, dünyada yaşanan gelişmelere koşut bir şekilde Avrupa'da ortak bir sosyal politika programı oluşturulması yönünde çalışmalar başlamış, 1974 yılına gelindiğinde sosyal politikalara ilişkin bir faaliyet programı[486] kabul edilmiştir[487]. Faaliyet programında AB'de tam ve daha iyi işgücünün sağlanması, yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve işgücünün ekonomik ve sosyal konularda AB kararlarına katılımının sağlanması gibi konular ele alınmaktadır.

1 Temmuz 1987'de yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi[488], Avrupa Ekonomik Topluluğu Anlaşması'nda bazı değişiklikler yapmış ve AB'nin görevleri arasına sosyal dayanışmanın sağlanmasını eklemiştir[489]. Ayrıca Avrupa Tek Senedi, doğrudan sosyal politika belirleme yönünde bir yetki vermese de, iş sağlığı ve güvenliği bakımından AB'ye düzenleme yapma yetkisi tanımıştır[490]. Her ne kadar bağlayıcı nitelik taşımasa da, bu dönemde kaleme alınan ve çalışma ile yaşama koşulları, sosyal güvenlik, örgütlenme özgürlüğü ve mesleki

[484] Catherine Barnard, "Competitive Federalism in the EU", Jo Shaw (Ed.), **Social Law and Policy in an Evolving European Union**, Portland: Hart Publishing, 2000, ss. 49-69, s. 53; John McCormick, **Avrupa Birliği Siyaseti**, çev. Doğancan Özsel, Ankara: Adres Yayınları, 2015, s. 69.
[485] McCormick, **Avrupa Birliği Siyaseti**, s. 69.
[486] Sosyal eylem programı hakkında 21 Ocak 1974 tarihli Konsey Kararı, ABRG C 13/1, 12.02.1974. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31974Y0212(01).
[487] Tekinalp, Tekinalp, Atamer, Emrah Oder, Oder, Okutan, **Avrupa Birliği Hukuku**, s. 621. Goebel 1970'li yıllarda yaşanan sosyal gelişmeleri, 1960'lı yıllara hâkim olan muhafazakâr hükümetlerinin 1970'lerin başında yaşanan petrol krizi ve yüksek işsizlik sebebiyle yerini sosyal demokratlara bırakmasına bağlamaktadır. Yazara göre Birlik'in çevresel koruma ve tüketici haklarının iyileştirilmesinin de aynı döneme denk gelmesi tesadüf değildir. Bkz. Roger J. Goebel, "Employee Rights in the European Community: A Panorama from the 1974 Social Action Program to the Social Charter of 1989", **Hastings International and Comparative Law Review**, C. 17, S. 1, 1989, ss. 1-95, s. 14.
[488] 17 Şubat 1986 tarihli Avrupa Tek Senedi. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 07.05.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT.
[489] Tekinalp, Tekinalp, Atamer, Emrah Oder, Oder, Okutan, **Avrupa Birliği Hukuku**, s. 622.
[490] Goebel, "Employee Rights in the European Community: A Panorama from the 1974 Social Action Program to the Social Charter of 1989", s. 7-8.

eğitim gibi konulara ilişkin düzenlemeler içeren Çalışanların Temel Sosyal Haklarına İlişkin Topluluk Şartı da Avrupa sosyal politikası bakımından önem arz etmektedir[491].

1993 yılına gelindiğine bir sosyal politikayı anlaşma bazında ele almak isteyen AB İngiltere'nin muhalif tutumuyla karşılaşmış, ancak diğer on bir devlet kendi aralarında bağlayıcı nitelik taşıyacak olan Sosyal Politikaya İlişkin Protokol'ü kabul etmiştir[492]. Protokol çalışma koşulları, kadın ve erkekler için eşit fırsatlar, çalışanların görüşlerinin alınması ve bilgi edinme hakkı, işgücü piyasasından dışlanan grupların işgücü piyasasına entegrasyonu gibi konuları ele almaktadır. Buna karşın Çalışanların Temel Sosyal Haklarına İlişkin Topluluk Şartı'nda ele alınan örgütlenme hakkı Protokol'de yer almamaktadır. Protokol yalnızca asgari işgücü standartlarının uyumlaştırılması için fırsatlar yaratmaktadır[493]. Sonrasında İngiltere'de yaşanan hükümet değişimi Sosyal Politikaya İlişkin Protokolün tüm AB için bağlayıcı olmasının önündeki engeli kaldırmış ve Amsterdam Anlaşması ile birlikte Protokol, o dönem yürürlükte olan Avrupa Topluluğu Anlaşması'na aktarılmıştır[494].

Sosyal haklara ilişkin bir diğer belge de Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Komisyonu tarafından 7 Aralık 2000 tarihinde kabul edilen Avrupa Birliği Temel Haklar Şartıdır. Temel Haklar Şartının amacı, AB kurumlarının insan haklarına saygı duymasını sağlamak ve temel hakları güvence altına alarak etkin bir şekilde korunmasını sağlamaktır[495]. Temel Haklar Şartı medeni, siyasi, ekonomik ve sosyal haklara ilişkin düzenlemeler içermektedir ve sosyal haklara ilişkin düzenlemeler iş mevzuatı, çalışma koşulları, işgücü, cinsiyet eşitliği, ayrımcılık veya diyalog gibi sosyal politikanın belirli alanlarında AB kurumlarının düzenlemeleri ile tamamlanmaktadır[496].

Avrupa Komisyonu 26 Nisan 2017 tarihinde Avrupa Sosyal Haklar Sütununu yayımlamıştır. Sosyal Haklar Sütunu başlangıçta Konsey tavsiyesi olarak kaleme alınmış, 17 Kasım 2017 tarihinde ise AB kurumları tarafından kurumlar arası bir bildirge[497] ile

---

[491] Tekinalp, Tekinalp, Atamer, Emrah Oder, Oder, Okutan, s. 623.
[492] Tekinalp, Tekinalp, Atamer, Emrah Oder, Oder, Okutan, s. 623.
[493] Karen M. Anderson, **Social Policy in the European Union**, Londra: Palgrave Macmillan, 2015, s. 65.
[494] Tekinalp, Tekinalp, Atamer, Emrah Oder, Oder, Okutan, s. 624.
[495] Yüksel Metin, "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 57, S. 4, 2002, ss. 35-63, s. 46. Yazarın Temel Haklar Şartını bir ihtiyaç olarak ortaya koyduğu gerekçelerden biri de İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ile oluşturulan rejimin Birlik'in yargı mercii olan Avrupa Birliği Adalet Divanı açısından bağlayıcı olmamasıdır. Bkz. Metin, s. 40-41.
[496] Persida Cechin-Crista, Aurel Mihut, Gabriel Ionel Dobrin, Sorin Blaj, "The Social Policy of the European Union", **International Journal of Business and Social Science**, C. 4, S. 10, 2013, ss. 16-25, s. 22.
[497] 17 Kasım 2017 tarihli ve 13129/17 sayılı Avrupa Sosyal Haklar Sütunu Bildirgesi. Avrupa Birliği Konseyi, Erişim Tarihi: 07.05.2025, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13129-2017-INIT/en/pdf.

onaylanmıştır. Ancak her iki durumda da Sosyal Haklar Sütunu, hukuken bağlayıcı olmayan bir nitelik taşımaktadır[498].

Sosyal Haklar Sütunu, adil ve iyi işleyen işgücü piyasaları ve sosyal refah sistemlerini desteklemek için bir dizi ilke ve hak belirlemektedir[499]. Üç bölümden ve yirmi ilke ile haktan oluşan Sosyal Haklar Sütunu'nun ilk bölümü eşit fırsatlar ve işgücü piyasasına erişimle ilgilidir. Bu çerçevede herkesin kaliteli ve kapsayıcı eğitime, öğretime ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarına erişimi güvence altına alınmakta ve cinsiyet, köken, engellilik durumu veya diğer sosyo-kültürel farklılıklar gözetilmeksizin eşit muamele ve fırsatlar öngörülmektedir. Aynı zamanda etkin işgücü piyasası politikaları ve destek mekanizmaları kullanılarak uzun süreli işsizlikle mücadele edilmesi, kırılgan grupların işgücü olanaklarına erişiminin artırılması amaçlanmaktadır.

Adil çalışma koşulları Sosyal Haklar Sütunu'nun ikinci bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde adil ve yeterli ücret hakkı, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları, iş ile yaşam dengesi, bilgilendirme ve danışılma hakkı ve toplu sözleşme özgürlüğü gibi hak ve ilkeler yer almaktadır. Ayrıca dijitalleşme ve yeni nesil işgücü türlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan esnek çalışma modelleri karşısında iş güvencesi ve sosyal korumanın sağlanması da bu bölümün ele aldığı konular arasındadır.

Üçüncü ve son bölüm ise sosyal koruma ve kapsayıcılıktır. Çocukların desteklenmesi, yaşlı bireylerin bağımsız yaşam hakları, engellilerin toplumsal yaşama tam katılımı, sağlık hizmetlerine ve uzun dönemli bakıma erişim gibi hak ve ilkeler bu bölümde yer almaktadır. Ayrıca barınma hakkı, evsizlikle mücadele ve yeterli asgari gelir sistemleri yoluyla toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesine yer verilmektedir.

Sosyal Haklar Sütunu'nun 20. ilkesi herkesin su, sanitasyon, enerji, ulaşım, finansal hizmetler ve iletişim gibi temel hizmetlere erişim hakkı olduğuna vurgu yapmaktadır. 20. ilke bu tür hizmetlere erişim için ihtiyaç sahiplerine destek sağlanacağını ifade etmekte, hem genel olarak SKH'lerle hem de Sosyal İklim Fonu'nun kavradığı enerji ve ulaşım hizmetleriyle güçlü bir bağ kurmaktadır. Bu bağ Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nün giriş kısmında açıkça ifade

[498] Sacha Garben, "The European Pillar of Social Rights: Effectively Addressing Displacement?", **European Constitutional Law Review**, C. 14, S. 1, 2018, ss. 210-230, s. 218.
[499] Sosyal Haklar Avrupa Sütunu Komisyon Bilgilendirmesi, s. 2.

edilmekte[500], Tüzük'ün altıncı ve yedinci maddelerinde Sosyal Haklar Sütunu'na atıf yapılmaktadır.

Sosyal Haklar Sütununu Sosyal Haklar Sütunu Eylem Planı takip etmektedir[501]. Komisyon Eylem Planı'nda, Sosyal Haklar Sütunu'nun kapsadığı ilke ve haklara ilişkin gözlemlerini paylaşmakta, bu gözlemler çerçevesinde atacağı adımları belirlemekte ve üye devletlere tavsiyelerde bulunmaktadır. Diğer ilkeler bakımından yaptığı belirlemelerin yanında, Komisyon yirminci ilke bakımından temel hizmetlere erişimle ilgili rapor yayımlamayı taahhüt etmektedir[502].

Yayımladığı Rapor'da Komisyon, tüm AB nüfusunun %2,4'ünün ve yoksulluk riski altındaki nüfusun %5,8'inin toplu ulaşımı düzenli olarak kullanacak maddi imkânlara sahip olmadığını tespit etmiştir[503]. Evlerini yeterince ısıtmakta zorlananların oranı ise %9,3'tür. Ancak bu oran yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındaki kişilerde %20,2'ye çıkmaktadır[504]. Ancak evlerini yeterince ısıtmakta zorlananlar yalnızca yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındaki kişiler değildir. Evlerini yeterince ısıtmakta zorlananların yaklaşık yarısı orta gelir gruplarına aittir[505].

6.2.2.Avrupa Yeşil Mutabakatı

1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne giden uluslararası müzakereler, aynı zamanda AB kurumlarının iklim değişikliğini bir politika geliştirme alanı olarak ele almasını sağlamıştır. Bu nedenle AB'nin iklim değişikliği politikasının, başlangıçta uluslararası gelişmelere bir yanıt olarak şekillendiğini ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte 1990'lar, AB'nin iklim politikası alanında kademeli ancak istikrarlı adımlarla ilerlediği bir dönem olmuştur. 1997 yılında kabul edilen Kyoto Protokolü'ne ilişkin uluslararası müzakerelerde AB, 2010 yılına kadar sera gazı emisyonlarını 1990 seviyelerine oranla %15

[500] 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 5.
[501] 4 Nisan 2021 tarihli ve COM/2021/102 sayılı Avrupa Parlamentosu, Konsey, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve Bölgeler Komitesi'ne sunulan Komisyon Bilgilendirmesi. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 07.05.2025, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b7c08d86-7cd5-11eb-9ac9-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF.
[502] 4 Nisan 2021 tarihli ve COM/2021/102 sayılı Komisyon Bilgilendirmesi, s. 22-23.
[503] Avrupa Komisyonu, Temel Hizmetlere Erişim: En Kırılgan Gruplar İçin Temel Zorluklar-Rapor, s. 34. Avrupa Komisyonu, Erişim Tarihi: 07.05.2025, https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=26940&langId=en.
[504] Avrupa Komisyonu, Temel Hizmetlere Erişim: En Kırılgan Gruplar İçin Temel Zorluklar-Rapor, s. 24.
[505] Avrupa Komisyonu, Temel Hizmetlere Erişim: En Kırılgan Gruplar İçin Temel Zorluklar-Rapor, s. 23.

oranında azaltmayı önermiştir[506]. Her ne kadar bu hedef müzakereler sonucunda %8'lik bir orana indirilmiş olsa da Protokole taraf ülkeler arasında en kapsamlı taahhüt olarak hatırlanmaktadır[507].

AB 1990'lı yıllarda ve 2000'li yılların ilk yarısında, iklim değişikliğiyle ilgili bazı araçları yürürlüğe koymuştur. Bunlar arasında sera gazı emisyonlarının izlenmesine, enerji verimliliğini artırılmasına, yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvikine, emisyon ticareti sistemine ve sera gazı emisyonlarının azaltılmasına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır[508]. 2000'li yılların ortalarından itibaren AB'nin iç iklim politikası geliştirme süreci hız kazanmış, AB 2000'li yılların sonlarından itibaren iklim ve enerji politikalarını kapsamlı mevzuat paketleri aracılığıyla geliştirmeye başlamıştır[509].

2008 yılında kabul edilen 2020 İklim ve Enerji Paketi, 2020 yılına kadar sera gazı emisyonlarını 1990 yılına oranla %20 azaltılmasını, AB enerjisinin %20 oranında yenilenebilir enerjiden sağlanmasını ve enerji verimliliğinin %20 oranında artırılmasını hedeflemiştir[510]. Emisyon Ticareti Sistemi Direktifi, Çaba Paylaşımı Kararı[511], Yenilenebilir Enerji Direktifi[512] ile Enerji Verimliliği Direktifi[513] gibi çeşitli araçlar, bu mevzuat paketi kapsamında ele

[506] Claire Dupont, Sebastian Oberthür, "Decarbonization in the EU: Setting the Scene", Claire Dupont, Sebastian Oberthür (Eds.), **Decarbonization in the European Union**, Londra: Palgrave Macmillan, 2015, ss. 1-24, s. 2-3.
[507] Claire Roche Kelly, Sebastian Oberthür and Marc Pallemaerts, "Introduction", Sebastian Oberthur, Marc Pallemaerts (Eds.), **The New Climate Policies of the European Union: Internal Legislation and Climate Diplomacy**, Brüksel: VUB Press, 2010, ss. 11-25, s. 13.
[508] Dupont, Oberthür, s. 3.
[509] Jana Gheuens, "The European Green Deal: Shifting the EU's gaze towards the future?", Helene Dyrhauge, Kristina Kurze (Eds.), **Making The European Green Deal Work**, Londra: Routledge, 2024, ss. 15-28, s. 15. Avrupa Birliği'nin iklim değişikliği politikaları bakımından ivmelenmesini birden fazla etkenle açıklamak mümkündür. Öncelikle iklim politikası Avrupa bütünleşmesinin bir aracı hâline gelmiştir. Başarısızlıkla sonuçlanan Birlik Anayasası Anlaşması girişiminin ardından iklim politikası, Birlik ve kurumlarının meşruiyetini güçlendirme fırsatı olarak ele alınmaktadır. İkinci olarak Avrupa'nın yüksek düzeyde enerji ithalatına bağımlı olması, enerji arz güvenliğine ilişkin tartışmaları artırmış ve bu da yenilenebilir enerji üretiminin artırılması ve enerji verimliliğinin yükseltilmesi gibi yeni iklim politikalarına yönelik talebi beslemiştir. Bkz. Roche Kelly, Oberthür, Pallemaerts, s. 14-15.
[510] İktisadi Kalkınma Vakfı, **AB Yeşil Mutabakatı: Temel Unsurları ve Yol Haritası**, İstanbul: Dünyaeko, 2021, s. 9. İktisadi Kalkınma Vakfı, Erişim Tarihi: 12.04.2025, https://www.ikv.org.tr/images/files/AB_Yesil_Mutabakati_Temel_Unsurlari_ve_Yol.pdf.
[511] Üye devletlerin Topluluğun 2020 yılına kadar sera gazı emisyonlarını azaltma taahhütlerini yerine getirmek için sera gazı emisyonlarını azaltma çabaları hakkında 23 Nisan 2009 tarihli ve 406/2009/AT sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Kararı, ABRG L 140/16, 5.06.2009. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009D0406&qid=1754840739734.
[512] 2001/77/AT ve 2003/30/AT sayılı Direktifleri değiştiren, ardından yürürlükten kaldıran ve yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen enerjinin kullanımını teşvik eden 23 Nisan 2009 tarihli ve 2009/28/AT sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi, ABRG L 140/16, 5.06.2009. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0028&qid=1754840810799. Direktif mülgadır.
[513] 2009/125/AT ve 2010/30/AB sayılı Direktifleri değiştiren, 2004/8/AT ve 2006/32/AT sayılı Direktifleri yürürlükten kaldıran, enerji verimliliği hakkında 25 Ekim 2012 tarihli ve 2012/27/AB sayılı Avrupa Parlamentosu

alınmıştır[514]. 2020 İklim ve Enerji Paketi 2014-2018 yılları arasında birtakım değişikliklere uğramış, 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarında %40 oranında azaltım hedefi benimsenerek 2030 İklim ve Enerji Çerçevesi oluşturulmuştur. Yeni mevzuat paketi ile mevcut araçlarda bazı değişiklikler yapılmış, Arazi Kullanımı, Arazi Kullanım Değişikliği ve Ormancılık Tüzüğü[515] ile Yönetişim Tüzüğü[516] gibi yeni düzenlemeler yürürlüğe konulmuştur[517].

İlkim politikasını uluslararası müzakereler etrafında şekillendiren AB'nin, günümüzde iklim değişikliğiyle mücadelede örnek bir yaklaşım benimsediğini ifade etmek mümkündür. AB küresel ölçekte liderlik etme yönündeki hedeflerini uzun süredir sürdürmekte ve bu hedefler arasında kapsamlı politika düzenlemeleri geliştirmek de yer almaktadır[518]. 2019 yılında Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilen ve 2050 yılına kadar karbon-nötr ilk kıta olma hedefini açıklayan[519] Avrupa Yeşil Mutabakatı, AB'nin iklim ve enerji politikalarını belirlemekte ve AB'nin iklim değişikliği hedefleri bakımından liderlik etme amacını yinelemektedir.

2050 yılına kadar karbon-nötr olma hedefi yanında Mutabakat'ın, çalışma bakımından önem taşıyan taahhütlerini, 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarında 1990 yılı seviyelerine oranla en az %55 azaltılması, 2020 yılı Mart ayına kadar Avrupa İklim Kanunu'nun teklif edilmesi, Emisyon Ticaret Sistemi de dahil olmak üzere iklimle ilgili politika araçlarının gözden geçirilmesi, üretimin emisyon azaltım hedefi daha düşük ülkelere kaydırılması ile oluşabilecek karbon kaçağı riskine karşı sınırda karbon düzenleme mekanizmasının oluşturulması[520], enerji yoksulluğu da göz önünde bulundurularak yeşil enerji dönüşümünün sağlanması[521], ekonominin kaynak-ürün etkileşimi bakımından döngüsel bir niteliğe

ve Konsey Direktifi, ABRG L 315/1, 14.11.2012. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0027&qid=1754840937867. Direktif mülgadır.

[514] Gheuens, s. 15.

[515] (AB) 525/2013 sayılı Tüzük ile 529/2013/AB sayılı Kararın değiştirilmesi ve 2030 iklim ve enerji çerçevesine arazi kullanımı, arazi kullanım değişikliği ve ormancılıktan kaynaklanan sera gazı emisyonlarının ve uzaklaştırmalarının dahil edilmesi hakkında 30 Mayıs 2018 tarihli ve (AB) 2018/841 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, ABRG L 156/1, 19.06.2018. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02018R0841-20230511&qid=1754841021038.

[516] Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin (AT) 663/2009 ve (AT) 715/2009 sayılı Tüzüklerini, 94/22/AT, 98/70/AT, 2009/31/AT, 2009/73/AT, 2010/31/AB, 2012/27/AB ve 2013/30/AB sayılı Direktiflerini, 2009/119/AT ve (AB) 2015/652 sayılı Konsey Direktiflerini değiştiren ve Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin (AB) 525/2013 sayılı Tüzüğünü yürürlükten kaldıran, Enerji Birliği ve İklim Eylemi Yönetişimi hakkında 11 Aralık 2018 tarihli ve (AB) 2018/1999 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, ABRG L 328/1, 12.12.2018. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02018R1999-20231120&qid=1754841091717.

[517] Gheuens, s. 15.

[518] Dupont, Oberthür, s. 1.

[519] 11 Aralık 2019 tarih ve COM/2019/640 sayılı Konsey Bilgilendirmesi, s. 2.

[520] 11 Aralık 2019 tarih ve COM/2019/640 sayılı Konsey Bilgilendirmesi, s. 4-5.

[521] 11 Aralık 2019 tarih ve COM/2019/640 sayılı Konsey Bilgilendirmesi, s. 6.

kavuşturulması[522], harcadığı kaynak ile enerji ve oluşturdukları sera gazları dikkate alınarak binaların yenilenmesi[523], karayolu taşımacılığının demiryolu ya da iç su taşımacılığına kaydırılması[524] olarak ifade etmek mümkündür.

6.2.3.55'e Uyum Paketi

2021 yılı Temmuz ayında, Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Avrupa İklim Yasası'nı takiben 55'e Uyum Paketi yayımlanmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ve 2030 yılına kadar taahhüt edilen emisyon azaltımının gerçekleşmesi için gerekli görülen mevzuatı belirleyen bu Paket, temelde Avrupa Komisyonu'nun detaylandırmak veya genişletmek istediği mevcut mevzuatın revizyonu niteliğindedir. Böylece Paket, farklı politika alanlarında Avrupa Komisyonu'nun önceki çalışmalarını sürdürür bir görünüm taşımaktadır[525]. Örneğin Paket'in öngördüğü yenileme dalgası girişimleri, mevcut enerji verimliliği ve inşaat mevzuatına dayanmaktadır[526]. Benzer şekilde Avrupa Komisyonu'nun Arazi Kullanımı, Arazi Kullanım Değişikliği ve Ormancılık Tüzüğü güncelleme önerisinde, Avrupa Komisyonu'nun daha yüksek hedefler belirlemek ve karbon giderimini genişletmek istediği görülmektedir[527].

55'e Uyum Paketi aynı hedefe yönelmiş ve birbiriyle bağlantı içerisindeki bir dizi öneriden oluşmaktadır. Paket'in genel hatları mevcut mevzuatın güçlendirilmesine ilişkin sekiz adım; iklim, arazi kullanımı ile ormancılık, enerji ile yakıt, ulaştırma ve inşaat alan ve sektörlerindeki beş yeni adımdan oluşmaktadır. Yasa tekliflerine ilişkin adımlar, Paket'in genel olarak birbiriyle bağlantısını da dikkate alan etki değerlendirme analizleriyle desteklenmektedir. Analiz sıkılaştırılmış regülasyonlara aşırı bağımlılığın daha yüksek maliyetlere neden olacağını, karbon fiyatlandırmasının ise tek başına kalıcı bir şekilde piyasa başarısızlıklarını ve piyasa dışı engelleri aşamayacağını göstermektedir. Bu nedenle

[522] 11 Aralık 2019 tarih ve COM/2019/640 sayılı Konsey Bilgilendirmesi, s. 7.
[523] 11 Aralık 2019 tarih ve COM/2019/640 sayılı Konsey Bilgilendirmesi, s. 9.
[524] 11 Aralık 2019 tarih ve COM/2019/640 sayılı Konsey Bilgilendirmesi, s. 10
[525] Helene Dyrhauge, Kristina Kurze, "Introduction – Making the European Green Deal work", Helene Dyrhauge, Kristina Kurze (Eds.), **Making The European Green Deal Work**, Londra: Routledge, 2024, ss. 1-12, s. 5; 14 Temmuz 2021 tarih ve COM/2021/550 sayılı Komisyon Bilgilendirmesi, s. 1.
[526] Jonas J. Schoenefeld, Britta Stein, Ina Renz, "Renovating Europe: How to start and steer a wave?", Helene Dyrhauge, Kristina Kurze (Eds.), **Making The European Green Deal Work**, Londra: Routledge, 2024, ss. 76-93, s. 80.
[527] Sonia Chikh M'hamed, Detlef F. Sprinz, "The keys to the EU's climate neutrality goal: Forest carbon and LULUCF", Helene Dyrhauge, Kristina Kurze (Eds.), **Making The European Green Deal Work**, Londra: Routledge, 2024, ss. 60-75, s. 69.

benimsenen adımlar fiyatlandırma, hedefler, standartlar ve destek tedbirleri arasında dikkatli bir denge kurmaktadır[528].

Paket'in fiyatlandırma ile ilgili adımları havacılık sektörü de dahil olmak üzere Emisyon Ticaret Sistemi'ni güçlendirmek, emisyon ticaretinin kapsamını deniz taşımacılığı, karayolu taşımacılığı ve inşaat sektörünü içereceği ölçüde genişletmek, Enerjinin Vergilendirilmesi Direktifi'ni[529] güncellemek ve sınırda karbon düzenleme mekanizması oluşturmaktır. Öngörülen hedefler ise Çaba Paylaşım Tüzüğü'nün[530], Arazi Kullanımı, Arazi Kullanım Değişimi ve Ormancılık Tüzüğü'nün, Yenilenebilir Enerji Direktifi'nin ve Enerji Verimliliği Direktifi'nin güncellenmesidir[531].

Paket'in standartlarla ilgili adımları otomobil ve kamyonetler için daha sıkı karbondioksit sınırları öngörülmesi, alternatif yakıtlar için yeni bir altyapı oluşturulması, havacılık yakıtlarının daha sürdürülebilir ve denizcilik yakıtlarının daha temiz bir niteliğe kavuşturulmasıdır. Paket son olarak destek tedbirlerini açıklamakta, gelirler ile yasal düzenlemeleri kullanarak bu tedbirlerle birlikte, yeni Sosyal İklim Fonu ile güçlendirilmiş Modernizasyon Fonu[532] ve İnovasyon Fonu[533] aracılığıyla inovasyonu teşvik etmeyi, dayanışmayı güçlendirmeyi ve kırılgan gruplar üzerindeki olumsuz etkileri hafifletmeyi amaçlamaktadır[534].

---

[528] 14 Temmuz 2021 tarih ve COM/2021/550 sayılı Komisyon Bilgilendirmesi, s. 3.

[529] Enerji ürünleri ve elektriğin vergilendirilmesine ilişkin Topluluk çerçevesinin yeniden yapılandırılması hakkında 27 Ekim 2003 tarihli ve 2003/96/AT sayılı Konsey Direktifi, ABRG L283/51, 31.10.2003. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02003L0096-20230110&qid=1754842193753.

[530] (AB) 525/2013 sayılı Tüzüğün değiştirilmesi ve Üye Devletlerin 2021'den 2030'a kadar iklim eylemine katkıda bulunmak için Paris Anlaşması kapsamındaki taahhütlerini yerine getirmek üzere bağlayıcı yıllık sera gazı emisyon azaltımları hakkında 30 Mayıs 2018 tarihli ve (AB) 2018/842 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, ABRG L 156/26, 19.06.2018. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02018R0842-20230516&qid=1754842403253.

[531] 14 Temmuz 2021 tarih ve COM/2021/550 sayılı Komisyon Bilgilendirmesi, s. 3.

[532] Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin 2003/87/AT sayılı Direktifinin, belirli Üye Devletlerin enerji sistemlerinin modernizasyonu ve enerji verimliliğinin artırılmasına yönelik yatırımları destekleyen Modernizasyon Fonu'nun işleyişine ilişkin ayrıntılı kuralları belirleyen 9 Temmuz 2020 tarihli ve (AB) 2020/1001 sayılı Komisyon Uygulama Tüzüğü, ABRG L 221/107, 10.07.2020. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02020R1001-20240101&qid=1754842494213.

[533] Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin 2003/87/EC sayılı Direktifini İnovasyon Fonu'nun işleyişi ile ilgili olarak tamamlayan 26 Şubat 2019 tarihli ve (AB) 2019/856 sayılı Yetki Devrine Dayanan Komisyon Tüzüğü, ABRG L 140/6, 28.05.2019. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02019R0856-20231121&qid=1754842834403.

[534] 14 Temmuz 2021 tarih ve COM/2021/550 sayılı Komisyon Bilgilendirmesi, s. 3.

7.Avrupa Birliği Sosyal İklim Fonunun Uygulama Araçları: Sosyal İklim Planları

Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nün 1/2. maddesi, üye devletlere Fon kapsamında sağlanacak desteklerin, sosyal iklim planlarında yer alan tedbirler ve yatırımlarla ilgili olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla sosyal iklim planlarında yer almayan tedbirler ile yatırımlar Fon'un kapsamı dışında kalmaktadır. Tüzük'ün 4. maddesine göre üye devletler sosyal iklim planını hazırlayacak ve planlarını Komisyon'a sunacaktır[535].

7.1.Sosyal İklim Planlarının Hukuksal Niteliği

Sosyal İklim Fonu Tüzüğü, üye devletler tarafından Komisyon'a sunulan sosyal iklim planlarının hukuksal niteliğine ilişkin bir açıklama içermemektedir. Ancak sosyal iklim planlarının hukuksal niteliğini Mali Tüzük düzenlemelerine göre tespit etmek mümkündür.

ABİHA'nın 322. maddesinde Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin bütçenin oluşturulması, uygulanması, hesapların sunulması ve denetlenmesi için takip edeceği usullere ilişkin mali kurallar belirleyeceği ifade edilmektedir. Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin bu maddeye göre oluşturduğu Mali Tüzük, AB'nin bütçesine uygulanacak mali kuralları içermektedir[536]. Mali Tüzük'ün 6. maddesinde bütçede birlik ilkesinin uygulanacağı belirtilmiş, 7/1. maddesinde ise bütçede birlik ilkesinin tanımına yer verilmiştir. Bu düzenlemeye göre bütçe her mali yılda AB için gerekli görülen tüm gelir ve giderleri tahmin etmektedir. Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nün 11. maddesi, ABİHA'nın 322. maddesine ve mülga Mali Tüzük'e[537] atıfta bulunarak, Sosyal İklim Fonu'nun AB'nin genel bütçesi içinde yer aldığını işaret etmektedir.

Yürürlükteki Mali Tüzük'ün 2. maddesi, Mali Tüzük kapsamında tanımlara yer vermektedir. Bu tanımlar arasında başvurucu, başvuru belgesi ve tahsis süreci tanımları da bulunmaktadır. 2/1. maddenin 3. bendine göre tahsis süreci hibelerin[538] de içerisinde yer aldığı

---

[535] Sebastian Oberthür, Kati Kulovesi, "Accelerating the EU's climate transformation: The European Green Deal's Fit for 55 Package unpacked", **Review of European, Comparative & International Environmental Law**, C. 34, S. 1, 2025, ss. 7-22, s. 15.

[536] 23 Eylül 2024 tarihli ve (AB, Euratom) 2024/2509 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 2.

[537] (AB) 1296/2013, (AB) 1301/2013, (AB) 1303/2013, (AB) 1304/2013, (AB) 1309/2013, (AB) 1316/2013, (AB) 223/2014, (AB) 283/2014 sayılı Tüzükleri ve 541/2014/AB sayılı Karar'ı değiştiren ve (AB, Euratom) 966/2012 sayılı Tüzük'ü yürürlükten kaldıran Birlik'in genel bütçesine uygulanacak mali kurallar hakkında 18 Temmuz 2018 tarihli ve (AB, Euratom) 2018/1046 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, ABRG L 193/1, 30.07.2018. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018R1046&qid=1754845599704.

[538] Hibeler kamusal yanı ağır basan projelerde kullandırılan desteklerdir. Bilici, **Avrupa**, C. 2, s. 179.

bir tahsis sürecini ifade etmekte; 2/1. maddenin 1. bendinde ise başvurucu, hibe tahsis süreci de dahil olmak üzere başvuruda bulunan gerçek ve tüzel kişiler ile tüzel kişiliği olmayan kuruluşlar anlamına gelmektedir. Başvurucular, 2/1. maddenin 2. bendinde göre hibe başvurusunu başvuru belgesi aracılığıyla yapmaktadırlar. Fon tarafından sağlanan desteklerden faydalanmak isteyen üye devletler, Mali Tüzük anlamında başvurucu niteliğine sahiptirler ve bu kapsamda hazırladıkları sosyal iklim planları bir başvuru belgesidir.

Sosyal iklim planları Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nün 16. maddesi kapsamında Komisyon'un değerlendirme ve 17. maddesi kapsamında karar sürecinden geçmektedir. Komisyon kararı sonrasında üye devletlerin sosyal iklim planlarını değiştirmesi, Tüzük'ün 18. maddesine göre Komisyon'un bu konuda bir karar almasına bağlı tutulmaktadır. Bu düzenlemelerde öngörülen Komisyon kararı, ABİHA'nın 288. maddesi anlamında karar niteliğine sahiptir ve sosyal iklim planlarının üye devletler bakımından bağlayıcı nitelik taşıdığını ortaya koymaktadır.

7.2.Sosyal İklim Planlarının İçeriği

Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nün 6. maddesi, sosyal iklim planlarının unsurlarından ve sosyal iklim planlarının uygun olması gereken düzenlemelerden bahsetmektedir.

7.2.1.Sosyal İklim Planlarını Oluşturan Unsurlar

Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nün 6. maddesinde sayılan unsurlardan bazıları, tüm üye devletlerin sosyal iklim planlarında yer alması gereken unsurlardır. Bazı diğer unsurlar ise, sosyal iklim planlarının öngördüğü tebirlerle ilgilidir. Sosyal iklim planlarında öngörülmeyen tedbirler için, bu diğer unsurların sosyal iklim planlarında yer alması zorunlu değildir[539]. Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan Sosyal İklim Planı Rehberi[540], sosyal iklim planlarında yer alacak unsurların nasıl ele alınması gerektiğine ilişkin açıklamalar sunmaktadır.

7.2.1.1.Sosyal İklim Planlarının Zorunlu Unsurları

Sosyal İklim Fonu Tüzüğü, üye devletlerin hazırlayacağı sosyal iklim planlarını sağlayacağı mali destekler için temel araç olarak öngörmektedir. Bu planların içeriğine ilişkin

[539] Bu unsurlar Tüzük'ün 6/1. maddesinde "*where applicable and relevant*", "*where relevant*", "*where the Plan provides for*" ifadeleri ile ele alınan unsurlardır.
[540] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu. Avrupa Komisyonu, Erişim Tarihi: 09.05.2025, https://climate.ec.europa.eu/document/download/9fbce2e3-5052-4d61-874a-54af0c7dbf55_en?filename=c_2025_881_part_1_en.pdf.

çerçeve, Tüzük'ün 6. maddesinde ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir[541]. Tüzük uyarınca planlarda yalnızca hedef gruplara yönelik tedbirlerin ve yatırımların listelenmesi yeterli görülmemekte, aynı zamanda bunların gerekçelendirilmesi de beklenmektedir[542].

7.2.1.1.1.Kırılgan Gruplara İlişkin Tahminler

7.2.1.1.1.1.Olası Etki Tahmini

Sosyal iklim planlarının içeriği bakımından ilk zorunluluk, Tüzük'ün 6/1. maddesinin d bendinde karşımıza çıkmaktadır. Bu düzenlemeye göre üye devletler, sosyal iklim planlarında inşaat ve karayolu ulaşımı sektörlerinin emisyon ticareti sistemine dahil edilmesi sonucu ortaya çıkacak fiyat artışlarının olası etkilerini tahmin etmek zorundadır. Ancak düzenlemeye göre bu tahmin, her üye devlet bakımından ulusal ve bölgesel düzeyde, toplu taşımaya ve temel hizmetlere erişim gibi kırılganlık göstergeleri göz önünde bulundurularak gerçekleştirilecektir.

Fon'un kırılgan durumdaki hane halklarını ve kırılgan durumdaki ulaşım kullanıcılarını tanımlamak için kullandığı iki ölçüt bulunmaktadır. Bunların ilki, Tüzük'ün 2. maddesinde tanımlarına yer verilen enerji yoksulluğu veya ulaşım yoksulluğudur. İkinci ölçüt ise inşaat ve karayolu ulaşımı sektörlerinin emisyon ticaretine dahil edilmesi nedeniyle ortaya çıkacak önemli fiyat etkilerinden etkilenme ve yatırım imkanına sahip olmamadır[543].

Tüzük'ün 2. maddesi kırılgan durumdaki hane halklarını enerji yoksulluğu içinde bulunan kişiler ile inşaat sektörünün emisyon ticareti sistemine dahil edilmesinin fiyatlara etkisinden önemli ölçüde etkilenen, kullandıkları yapıyı yenileme imkanına sahip olmayan düşük veya orta-düşük gelir sahibi kişiler olarak tanımlamaktadır. Kırılgan durumdaki ulaşım kullanıcıları ise ulaşım yoksulluğu içindeki birey ve hane halkları ile karayolu ulaşımı sektörünün emisyon ticareti sistemine dahil edilmesinin fiyatlara etkisinden önemli ölçüde etkilenen, sıfır ve düşük emisyonlu araçlar satın alma ya da toplu ulaşım dahil alternatif sürdürülebilir ulaşım türlerine geçme imkânı olmayan düşük veya orta-düşük gelir sahibi kişileri ifade etmektedir.

Kırılgan durumdaki hane halkları ve kırılgan durumdaki ulaşım kullanıcıları için her iki ölçüt de uygulama alanı bulmaktadır. Bunlar enerji veya ulaşım yoksulluğu içerisinde olan ya

[541] Oberthür, Kulovesi, s. 15-16.
[542] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 35.
[543] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 7.

da ilgili sektörün emisyon ticareti sistemine dahil edilmesinin fiyatlara etkisinden önemli ölçüde etkilenen, ulaşım veya enerji bakımından yatırım imkanına sahip olmayan düşük yahut orta-düşük gelir sahibi kişilerdir. Ancak Tüzük kırılgan durumdaki mikro-işletmeler bakımından farklı bir kurgu benimsemektedir.

Tüzük'te kırılgan durumdaki mikro-işletmeler, inşaat veya karayolu ulaşımı sektörlerinin emisyon ticareti sistemine dahil edilmesinin fiyatlara etkisinden önemli ölçüde etkilenen ve faaliyetleri bakımından kullandıkları yapıyı yenilemek, sıfır ve düşük emisyonlu araçlar satın almak veya toplu taşıma dahil olmak üzere alternatif sürdürülebilir ulaşım türlerine geçmek için gerekli imkânlara sahip olmayan mikro-işletmeler olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım kapsamında enerji veya ulaşım yoksulluğuna yer verilmediğinden, kırılgan durumdaki mikro-işletmeler bakımından yalnızca ikinci ölçüt uygulama alanı bulmaktadır[544].

Tüzük'ün 16/3. maddesi uyarınca, Komisyon sosyal iklim planını değerlendirirken, planların inşaat veya karayolu ulaşımı sektörlerinin emisyon ticareti sistemine dahil edilmesinin sosyal etkilerine yanıt verip vermediğini incelemektedir. Bu nedenle olası etki tahmininin kırılgan durumdaki hane halkları, kırılgan durumdaki ulaşım kullanıcıları ve kırılgan durumdaki mikro-işletmeler bakımından ilgili ölçütlere göre yapılması önem taşımaktadır.

7.2.1.1.1.2.Kırılgan Grupların Tahmini Sayısı ve Belirlenmesi

Tüzük'ün 6/1. maddesinin e ve f bentleri, sosyal iklim planlarında kırılgan durumdaki hane halklarının, kırılgan durumdaki ulaşım kullanıcılarının ve kırılgan durumdaki mikro-işletmelerin tahmini sayısına ve bunların nasıl belirlendiğine ilişkin açıklamalara yer verilmesini, ayrıca enerji ve ulaşım yoksulluğu tanımlarının ulusal düzeyde nasıl uygulandığının açıklanmasını gerektirmektedir.

Üye devletler kırılgan durumdaki hane halklarının, kırılgan durumdaki ulaşım kullanıcılarının ve kırılgan durumdaki mikro-işletmelerin sayısını ve bu grupları belirlerken kullandığı metodolojiyi sunmalıdır. Kırılgan grupları belirlerken üye devletler, Tüzük'ün ikinci maddesinde yer alan kırılgan grup tanımlarına dayalı olarak, sosyo-ekonomik durum, gelir grubu, coğrafi dağılım ve konut türü gibi istatistiksel verilerden elde edilebilen özelliklere atıfta

[544] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 7.

bulunabilecektir. Kırılgan grupların belirlenmesinde üye devletlerin, Avrupa Komisyonu'nun Temel Hizmetlere Erişim Raporu'ndan faydalanması mümkündür[545].

Enerji yoksulluğu bakımından, Komisyon'un enerji yoksulluğu hakkındaki tavsiyeleri[546] ve bunlara eşlik eden Komisyon personel çalışma belgeleri[547], üye devletlerin enerji yoksulluğunu ulusal düzeyde belirlemesine yardımcı olabilecek niteliktedir. Ulaşım yoksulluğunun belirlenmesi bakımından ise üye devletler tanımlar, göstergeler, belirleyici faktörler ve azaltma stratejileri içeren Ulaşım Yoksulluğu Raporu'na[548] başvurabileceklerdir[549].

7.2.1.1.2.Tedbir ve Yatırımlara İlişkin Açıklamalar

7.2.1.1.2.1.Somut Tedbir ve Yatırımlar

Sosyal iklim planlarında yer alması gereken zorunlu unsurlar arasında somut tedbir ve yatırımlar yer almaktadır. Tedbir karbonsuzlaştırma üzerinde önemli ve kalıcı bir etkiye sahip politika iyileştirmelerine yol açan, yatırım dışında bir eylem veya yapısal değişiklik olarak anlaşılmalıdır. Yatırım ise Tüzük'ün 8/1. maddesinde belirtilen amaçlara dahil olan faaliyetleri ve varlıkları finanse etmek için yapılan harcamalardır[550].

Tüzük'ün 6/1. maddesinin a bendi, sosyal iklim planlarında yer verilen her bir tedbir ve yatırımın yalnızca teknik olarak tanımlanmasını değil, aynı zamanda Tüzük'ün 3. maddesinde belirtilen genel ve özel hedeflerle nasıl katkı vereceğinin de açıklanmasını gerektirmektedir. Tüzük'ün 3. maddesinde Fon'un genel hedefi iklim nötrlüğüne doğru sosyal açıdan adil bir geçişe katkıda bulunmak olarak ifade edilmektedir. Düzenlemeye göre Fon'un özel hedefleri ise kırılgan durumdaki hane halklarını, kırılgan durumdaki ulaşım kullanıcılarını ve kırılgan

[545] Rapor'da düşük gelirli ve orta-düşük gelirli hanelerin, özellikle de yoksulluk riski altındaki hanelerin, gelirlerinin oldukça büyük bir kısmını enerji ve ulaşım dahil temel hizmetlere harcadığı ortaya konulmaktadır. Bu haneler, özellikle ödeme güçlüğü nedeniyle bu tür hizmetlere erişimde en büyük engellerle karşı karşıyadır ve fiyat artışları bu haneler üzerinde daha büyük bir etkiye sahiptir. 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 29.

[546] Enerji yoksulluğu hakkında 20 Ekim 2023 tarihli ve (AB) 2023/2407 sayılı Komisyon Tavsiyesi, ABRG L, 23.10.2023. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202302407&qid=1754855771777.

[547] Avrupa Komisyonu, Enerji Yoksulluğu Hakkında AB Rehberi, 20 Ekim 2023 tarihli ve SWD(2023) 647 Final sayılı Komisyon Personel Çalışma Belgesi. Eur-Lex, Erişim Tarihi 10.05.2025, https://energy.ec.europa.eu/system/files/2023-10/SWD_2023_647_F1_OTHER_STAFF_WORKING_PAPER_EN_V5_P1_3016190.PDF.

[548] Avrupa Komisyonu, Ulaşım Yoksulluğu Raporu. İstihdam, Sosyal İşler ve Katılım Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 09.05.2025, https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/transport-poverty-definitions-indicators-determinants-and-mitigation-strategies-final-report_en.

[549] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 30.

[550] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 7, 15.

durumdaki mikro-işletmeleri, geçici doğrudan gelir desteği ve binaların enerji verimliliğini artırma, binaların ısıtma ve soğutma sistemlerinin karbonsuzlaştırma, yenilenebilir enerji üretimi ve depolamanın binalara entegrasyonunu sağlama da dahil olmak üzere, tedbirler ve yatırımlar yoluyla desteklemek ile sıfır ve düşük emisyonlu mobilite ve ulaşıma erişimi kolaylaştırmaktır.

Tedbir ve yatırımları Tüzük'ün 8. maddesinde yer alan amaçlardan örnek vererek açıklamak gerekirse, yapıların yenilenmesi amacı bakımından üye devletler, hedef alınan kırılgan durumdaki gruplar üzerinde kalıcı bir etki sağlamak için en az orta düzeyde bir yenileme seviyesine ulaşan yenileme tedbirleri uygulamalıdır. Bu yenileme tedbirleri için öngörülecek yatırımlar ise, kırılgan durumdaki hane halklarının ve mikro-işletmelerin yenileme maliyetlerini peşin olarak ödeyemeyecekleri ihtimali dikkate alınarak öngörülmelidir[551].

7.2.1.1.2.2.Çevreye Önemli Zarar Vermeme İlkesine Uygunluk Açıklaması

Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nün 7/3. maddesi, sosyal iklim planlarında öngörülen tedbir ve yatırımların, Taksonomi Tüzüğü'nün[552] 17. maddesinde öngörülen çevreye önemli zarar vermeme ilkesine uygun olmasını gerektirmektedir[553]. Taksonomi Tüzüğü'nün 3. maddesi, ekonomik bir faaliyetin çevresel açıdan sürdürülebilirlik derecesinin belirlenmesi için gereken koşullara yer vermektedir. Bu koşullardan biri ise Taksonomi Tüzüğü'nün 9. maddesinde yer alan çevresel hedeflere 17. madde kapsamında zarar verilmemesidir. Taksonomi Tüzüğü'nün 9. maddesi çevresel hedefler olarak iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasını, iklim değişikliğine uyumu, su ve deniz kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını ve korunmasını, döngüsel ekonomiye geçişi, kirliliğin önlenmesi ve kontrol altına alınmasını, biyolojik çeşitliliğin ve ekosistemlerin korunması ve restorasyonunu belirlemiştir.

---

[551] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 37.

[552] (AB) 2019/2088 sayılı Tüzük'ü değiştiren ve sürdürülebilir yatırımı kolaylaştırmak için bir çerçeve oluşturan 18 Haziran 2020 tarihli ve (AB) 2020/852 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, ABRG L 198/13, 22.06.2020. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32020R0852&qid=1754859498757.

[553] AB mevzuatı anlamında çevreye önemli zarar vermeme ilkesi, Stockholm Bildirgesi'nin 21'inci maddesinde yer alan, bir devletin kendi kaynaklarını diğer bir devlete zarar verecek şekilde kullanmama yükümlülüğü ile karıştırılmamalıdır. Uluslararası hukuk anlamında önemli zarar vermeme yükümlülüğü, devletlerin başka devletlerin çevresine veya ulusal yetki sınırlarının ötesindeki alanlara zarar vermeme yükümlülüğüdür. Philippe Sands, Jacqueline Peel, Adriana Fabra, Ruth MacKenzie, **Principles of International Environmental Law**, 4. Baskı, New York: Cambridge University Press, 2018, s. 201-202. Buna karşın AB mevzuatı anlamında çevreye önemli zarar vermeme ilkesi, özel finans sektöründe yatırımların sürdürülebilirliğini belirleme ölçütü olarak ortaya çıkmıştır. Rosalba Famà, "Beyond 'Fit for 55': The emergence of the 'Do No SignificantHarm' principle in EU law and EU funding mechanisms", **Review of European, Comparative & International Environmental Law**, C. 34, S. 1, 2025, ss. 62-75, s. 64.

Taksonomi Tüzüğü'nün 17. maddesi, 9. maddede yer alan çevresel hedefler bakımından, ekonomik faaliyetin hangi durumlarda çevreye önemli zarar verdiğini ortaya koymaktadır. İlk fıkraya göre iklim değişikliğinin etkisinin azaltılması hedefi bakımından önemli miktarda sera gazı emisyonuna yol açan; iklim değişikliğine uyum bakımından mevcut ve beklenen gelecekteki iklimin, faaliyetin kendisi veya insanlar, doğa ya da doğal varlıklar üzerinde olumsuz etkisini artıran; su ve deniz kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını ve korunması bakımından su kütlelerinin durumuna veya ekolojik potansiyeline zarar veren; döngüsel ekonomi bakımından ürünlerin yaşam döngüsünün kaynak kullanımında önemli verimsizliklere veya atıkların atık üretimi ya da bertarafında önemli artışa yol açan; kirliliğin önlenmesi ve kontrol altına alınması bakımından hava, su veya toprağa kirletici madde emisyonlarında önemli bir artışa yol açan; biyolojik çeşitliliğin ve ekosistemlerin korunması ve restorasyonu bakımından ekosistemlerin durumuna ve direncine veya habitatların ve türlerin korunma durumuna zarar veren faaliyetler çevreye önemli zarar veren faaliyettir. Bu kapsamda ele alınabilecek faaliyetler, Fon kapsamında sağlanacak desteklerden faydalanamayacaktır.

Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nün tedbir ve yatırımların çevreye önemli zarar vermeme ilkesine uygunluk öngörüsü, Tüzük'ün 7/3. maddesi ile sınırlı değildir. Tüzük ayrıca 6/1. maddenin l bendi ile, sosyal iklim planlarında yer alan tedbir ve yatırımların Taksonomi Tüzüğü anlamında çevresel hedeflere önemli zarar vermeyeceğini nasıl sağladığının açıklamasını zorunlu tutmaktadır[554].

7.2.1.1.2.3.Uygulama Takvimi, Kilometre Taşları ve Hedefler

Tüzük'ün 6/1. maddesinin h bendine göre sosyal iklim planlarının, 31 Temmuz 2032 tarihine kadar tamamlanacak tedbir ve yatırımların uygulanmasına ilişkin kilometre taşlarını, hedeflerini ve gösterge niteliğinde kapsamlı bir zaman çizelgesini içermesi gerekmektedir.

Kilometre taşı ve hedefler Tüzük'ün 2. maddesinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlara göre kilometre taşı bir tedbirin veya yatırımın gerçekleştirilmesine yönelik ilerlemeyi ölçmek için kullanılan nitel bir göstergeyi ifade etmektedir. Kilometre taşı bu anlamda nicel bir veriyi değil, ancak bir mevzuatın kabul edilmesi, kira düzenlemelerinin reformu veya yapı ruhsat

[554] Tüzük'ün 6/5. maddesi, Komisyon'un üye devletlere 6/1. maddesinin l bendi bakımından uygulanmak üzere bir teknik rehber sağlayacağını ifade etmektedir. Rehber Komisyon tarafından 5 Mart 2025 tarihinde yayımlanmıştır. 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)880 sayılı Komisyon Duyurusu. Avrupa Komisyonu, Erişim Tarihi: 10.05.2025, https://commission.europa.eu/document/download/25b7ed21-b0c4-4fae-a946-8b8c8a6cdb83_en?filename=C_20 25_880_1_EN_ACT_part1_v3.pdf.

süreçlerinin basitleştirilmesi gibi objektif olarak doğrulanabilir, nitel bir başarıyı yansıtmaktadır. Hedef ise kilometre taşlarının aksine, sosyal iklim planında yer verilen tedbir ve yatırımların gerçekleştirilmesine yönelik ilerlemeyi ölçmek için kullanılan nicel göstergelerdir[555].

Sosyal iklim planlarında yer alan her bir tedbir veya yatırım için belirli kilometre taşlarının ve hedeflerin ortaya konulması gereklidir. Üye devletlere ilgili kilometre taşlarını ve hedefleri hazırlarken, Tüzük'ün dördüncü ekinde yer alan göstergelerden faydalanmaları tavsiye edilmektedir[556]. Bu ekte kırılgan gruplar bakımından ayrı ayrı ele alınmış göstergeler bulunmaktadır. Örneğin enerji yoksulluğu bakımından göstergelerden biri, binalarla ilgili emisyon azaltımına ilişkin en az bir yapısal tedbirden yararlanan hane halkı sayısıdır. Fiyatları azaltılan veya ücretsiz hale getirilen toplu taşıma biletleri ile satın alınan sıfır veya düşük emisyonlu araçların sayısı, ulaşım yoksulluğu bakımından göstergeler arasındadır.

7.2.1.1.3.Finansman ve Maliyete İlişkin Açıklamalar

7.2.1.1.3.1.Diğer Kaynaklardan Sağlanan Finansman Desteği

Tüzük'ün 6/1. maddesinin c bendi sosyal iklim planlarında yer alan tedbir ve yatırımlara katkıda bulunan diğer AB kaynaklarının[557], uluslararası kaynakların, kamu veya özel kaynakların, sağladıkları veya sağlayacakları finansman hakkında bilgiler verilmesini gerektirmektedir. Bu kaynaklar tarafından sağlanan finansmanın tedbir ve yatırımların hangi kısmını kapsadığı sosyal iklim planlarında açıkça belirtilmelidir[558]. Sosyal iklim planlarının bu zorunlu unsuru, Fon'un finansal yapısının tamamlayıcı niteliğiyle ilgili olup bu niteliğe aşağıda ayrıca değinilecektir[559].

7.2.1.1.3.2.Toplam Maliyet Tahmini Açıklamaları

Tüzük'ün 6/1. maddesinin j bendine göre, üye devletler sosyal iklim planlarında tedbir ve yatırımların tahmini maliyetlerine, bunların maliyet etkinliğe ve sosyal iklim planlarının beklenen etkisine orantılı olduğuna ilişkin açıklamalarla birlikte yer vermelidir.

[555] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 48.
[556] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 48-49.
[557] Oberthür, Kulovesi, s. 15.
[558] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 52.
[559] Bkz. 8.2.2.Tamamlayıcılık.

Tüzük'ün 16/3. maddesi, Komisyon'un sosyal iklim planlarını değerlendirirken kullanacağı birtakım ölçütlere yer vermektedir. Bu nedenle sosyal iklim planlarında yer alacak maliyet tahmini ve buna ilişkin açıklamaların, 16. madde dikkate alınarak hazırlanması gereklidir. Tüzük'ün 16/3. maddesinin c bendinde, sosyal iklim planlarının toplam maliyetinin makul, inandırıcı, maliyet etkin ve orantılı olmaları yönünden değerlendirileceğini ifade ettiğinden, sosyal iklim planları makul, inandırıcı, maliyet etkin ve orantılı maliyet tahminleri içermelidir[560].

7.2.1.1.3.3.Ulusal Katkı Açıklaması

Tüzük'ün 15. maddesi, üye devletlerin sosyal iklim planlarında yer verdikleri toplam tahmini maliyetlerin en az %25'ine katkıda bulunması gerektiğini ifade etmektedir. Tüzük'ün 6/1. maddesinin k bendine göre üye devletler planlarında, tahmini maliyetlerine sağlayacağı ulusal katkılara da yer verecektir[561].

Tedbirler ve yatırımlar bakımından özel finansmanın mümkün olduğu yukarıda ifade edilmiştir. Ancak ulusal katkının, bölgesel veya yerel bütçelerden sağlanan kaynaklar da dahil olmak üzere, yalnızca kamu kaynaklarından sağlanması gerekmektedir. Ulusal katkının herhangi bir özel finansman kaynağını içermesi mümkün değildir[562].

7.2.1.1.4.Önlemlere İlişkin Açıklamalar

7.2.1.1.4.1.Takip ve Uygulama Önlemleri

Tüzük'ün 6/1. maddesinin m bendi, sosyal iklim planlarının üye devletler tarafından etkili bir şekilde takibi ve uygulanması için alınacak önlemlere sosyal iklim planlarında yer verilmesini öngörmektedir.

---

[560] Sosyal iklim planında yer alan maliyet tahmininin makul olması, planın tahmini toplam maliyetinin uygun olduğuna dair yeterli bilgi ve kanıt sunması anlamına gelmektedir. İnandırıcılık planın tahmini toplam maliyetinin, öngörülen tedbirlerin ve yatırımların niteliği ve türü ile uyumlu olduğuna dair yeterli bilgi ve kanıt sunmasına bağlıdır. Maliyet etkinlik ve orantılılık ise planın tahmini toplam maliyetinin, plandaki tedbirlerin ve yatırımların ilgili üye devlet üzerinde beklenen sosyal ve ekonomik etkisiyle orantılı olmasıdır. Üye devletler bu anlamda, maliyet tahminlerinin en maliyet etkin sonuçları elde etmeyi amaçladığını kanıtlayan belgeler sunacaktır. Rehber'de üye devletlere, planlarında kullandıkları metodolojiye ilişkin bilgilere, karşılaştırmalı maliyet verilerine ve bağımsız bir finansal kuruluş onayına yer vermesi önerilmektedir. 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 51-53.

[561] Oberthür, Kulovesi, s. 15.

[562] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 50-51.

Her üye devlette planın uygulanmasını denetlemek, ilerlemeyi etkin bir şekilde takip etmek ve uygulamanın durumuna ilişkin düzenli raporlar sunmak üzere bir yapı oluşturulması gerekmektedir. Planları etkin bir şekilde hazırlamak ve sorunsuz bir şekilde uygulanmasını sağlamak için üye devletler, planların hazırlanmasından ve uygulanmasından sorumlu olacak birimleri önceden belirlemelidir. Bu anlamda ulusal, bölgesel ve yerel idari birimler arasında sorumluluklar açıkça tanımlanmalı, uygulama sırasında ortaya çıkabilecek sorunları ele almak için mekanizmalar kurulmalıdır. Yönetim ve denetim sorumluluğunun idareler arası paylaştırılması ile eşgüdümün sağlanması için bir idari birim oluşturulması, Rehber'de yer alan tavsiyeler arasındadır[563].

7.2.1.1.4.2.Yolsuzluk, Dolandırıcılık ve Çifte Finansman Önlemleri

Tüzük'ün 21. maddesi, AB'nin finansal çıkarlarının korunmasına ilişkindir. Bu maddeye göre üye devletler sosyal iklim planlarını uygularken AB'nin finansal çıkarlarını korumak, Fon kapsamındaki tedbir ve yatırımlarla ilgili desteklerin özellikle dolandırıcılık, yolsuzluk ve çıkar çatışmalarının önlenmesi, tespiti ve düzeltilmesi konularındaki düzenlemelerle uyumlu şekilde kullanılmasını sağlamak üzere gerekli tüm uygun önlemleri alacaktır.

Tüzük'ün 6/1. maddesinin o bendi üye devletlerin sosyal iklim planlarında, Fon tarafından desteklerin kullanımı sırasında dolandırıcılık, yolsuzluk ve çıkar çatışmalarını önlemek, tespit etmek ve düzeltmek için uyguladığı sistem ile Fon ile diğer AB programlarından çift finansman yapılmasını önlemeye yönelik düzenlemelerin açıklamasına yer vermesini zorunlu tutmaktadır.

Tüzük'ün üçüncü ekinde üye devletlerin iç kontrol sistemlerinde yer alması gereken temel gerekliliklere yer verilmektedir. Üçüncü eke göre üye devletler, sosyal iklim planlarını uygularken etkin ve verimli bir iç kontrol sistemi geliştirmek zorundadır. Planın uygulanmasından sorumlu idareler sorumluluklarıyla birlikte açık biçimde tanımlanmalı, idarelerin yönetim ve denetim işlevleri ayrılmalı, idareler yolsuzluk, dolandırıcılık, çıkar çatışması ve çifte finansman risklerinin önlenmesini, tespitini ve suiistimal konusu desteklerin geri alınmasını sağlamalı, Fon'un uygulanması idareler tarafından gerektiği takdirde yerinde denetimler yoluyla ilerleme izlenmeli, proaktif denetim mekanizmaları oluşturulmalı ve

[563] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 24-25.

denetim mekanizmalarının tüm harcamaları takip edip değerlendirebileceği şekilde oluşturulmasına özen gösterilmelidir.

7.2.1.1.5.Kamuoyu Katılımı Sürecine İlişkin Açıklamalar

Tüzük'ün 5. maddesi, sosyal iklim planlarının hazırlanması sürecinde kamuoyu görüşlerinin alınması gerektiğini ifade etmektedir. Bu düzenlemeye paralel olarak Tüzük'ün 6/1. maddesinin n bendi sosyal iklim planında, planın hazırlanması sürecinde kamuoyu görüşlerinin alınmasına ilişkin bir özet bulunmasını zorunlu tutmaktadır.

Tüzük'ün 5. maddesinde paydaşlar örneklendirilmektedir. Bunlar yerel ve bölgesel idareler, ekonomik ve sosyal birliklerin temsilcileri, sivil toplum kuruluşları, gençlik örgütleri ve diğer paydaşlardır. Rehber'de diğer paydaşlara örnek olarak araştırma ve geliştirme kuruluşları, çevre birlikleri ve hükümet dışı kuruluşlardır. Kamuoyu görüşünün alınması süreçlerinde kadınların, engellilerin, göçmen kökenli kişilerin, tek ebeveynlerin ve yaşlıların çıkarlarını temsil eden eşitlik ve ayrımcılıkla mücadele kuruluşları gibi, cinsiyet eşitliği ve fırsat eşitliği uzmanlarının uygun şekilde temsil edilmesinin sağlanması da cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve eşitlik hususlarının sosyal iklim planlarına dahil edilmesi açısından önemlidir[564].

7.2.1.2.Sosyal İklim Planlarının Zorunlu Olmayan Unsurları

Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nün 6. maddesinde sosyal iklim planlarının zorunlu unsurları ile birlikte, sosyal iklim planlarında yer alan tedbir ile yatırımlara bağlı ve bu anlamda zorunlu olmayan bazı unsurlara da yer verilmektedir. Kırılgan durumdaki hane halkları ve kırılgan durumdaki ulaşım kullanıcıları bakımından taşıdığı önem dikkate alınarak, doğrudan geçici gelir desteği diğer zorunlu olmayan unsurlara göre ayrı bir başlıkta ele alınacaktır.

7.2.1.2.1.Doğrudan Geçici Gelir Desteği

Tüzük'ün 8/2. maddesi doğrudan geçici gelir desteğini ele almaktadır. Bu düzenleme üye devletlere, sosyal iklim planlarında öngördüğü toplam maliyetin %37.5'ini aşmamak koşuluyla, karayolu ulaşımı ve ısınma için kullanılan yakıt fiyatlarındaki artışın etkisini azaltmak için kırılgan durumdaki hane halklarına ve kırılgan durumdaki ulaşım kullanıcılarına doğrudan gelir desteği sağlanabilmesine imkân vermektedir.

[564] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 55.

Doğrudan geçici gelir desteğinin amacı sosyal iklim planlarında yer alan yapısal tedbir ve yatırımları desteklemektir. Tüzük'ün 8/2. maddesine sağlanacak doğrudan gelir desteğinin zamanla azaltılması gerekmekte, sosyal iklim planlarında 2026-2032 yılları arası öngörülen doğrudan geçici gelir desteği bu anlamda azalan bir görünüm sergilemelidir[565].

Doğrudan geçici gelir desteği ile yapısal tedbir ve yatırımlar arasında ayrım yapılması gerekmektedir. 2050 yılına kadar iklim nötrlüğe ulaşılmasına kalıcı bir etki sağlamayı veya fosil yakıt bağımlılığını azaltmayı amaçlayan herhangi bir tedbir, doğrudan gelir desteği olarak kabul edilmemelidir. Örneğin taşımacılık sektörü bakımından yapılacak aylık toplu ödemeleri doğrudan geçici gelir desteğidir. Ancak kırılgan durumdaki hane halklarının yaşadığı bir binanın pencerelerinin değiştirilmesi için kullanılabilecek bir kupon, yapının enerji verimliliğini artırmayı amaçladığı için yapısal bir tedbir olarak kabul edilecek ve doğrudan gelir desteği olarak değerlendirilmeyecektir. Benzer şekilde toplu taşıma için sağlanacak kuponlar veya indirimli toplu taşıma tarifeleri, her iki tedbir toplu taşımayı teşvik etmeyi amaçladığından doğrudan gelir desteği olarak değerlendirilmeyecektir[566].

Tüzük'ün 6/1. maddesinin g bendi, sosyal iklim planlarında doğrudan geçici gelir desteği öngörülmesi halinde gündeme gelmektedir. Bu düzenleme gereği doğrudan geçici gelir desteği öngören sosyal iklim planları, desteğin nihai alıcıların belirlenmesi için ölçütlere, sağlanacak destek için öngörülen süreye ve desteğin enerji yoksulluğunu, ulaşım yoksulluğunu ve hane halklarının karayolu ulaşımı ve ısınma için kullanılan yakıt fiyatlarındaki artışa karşı kırılganlığını nasıl azaltacağına dair nicel bir tahmin ve nitel bir açıklama temelinde gerekçe içermelidir.

7.2.1.2.2.Zorunlu Olmayan Diğer Unsurlar

Tüzük'ün 6/1. maddesinin b bendi, inşaat ve karayolu ulaşımı sektörlerinin emisyon ticareti sistemine dahil edilmesi sonucu ortaya çıkacak fiyat artışlarının azaltılması bakımından tamamlayıcı tedbirleri zorunlu olmayan unsurlardan biri olarak öngörmektedir. Düzenlemeye göre bu tamamlayıcı tedbirlerin, sosyal iklim planlarında yer alan tedbirlerle ilgili, somut, tutarlı ve bunları güçlendirici nitelikte olması gerekmektedir.

[565] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 44-45.
[566] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 46.

Tüzük'ün 8/1. maddesinin f bendi, sosyal iklim planlarında sıfır emisyonlu araçlar için sağlanacak desteğin öncelikli olması gerektiğini ifade etmektedir. Sıfır emisyonlu araçlara sosyal iklim planlarında öncelik vermeyen üye devletler, Fon'un amaçları bakımından sıfır emisyonlu araçların neden uygun maliyetli veya uygulanabilir bir çözüm olmadığını gerekçelendirmelidir[567]. Tüzük'ün altıncı maddesinin birinci fıkrasının i bendi, düşük emisyonlu araçlara destek öngören sosyal iklim planları bakımından söz konusudur ve sosyal iklim planlarının, düşük emisyonlu araçlar için sağlanan desteklerin kademeli olarak azaltılmasına ilişkin bir zaman çizelgesi içermesini gerektirmektedir.

Tüzük'ün 6/1. maddesinin p bendi, sosyal iklim planlarında öngörülecek tedbir ve yatırımların, uygun ve ilgili olduğu hallerde adalara, dış bölgelere[568], kırsal veya uzak alanlara, erişimi zor çevre bölgelere, dağlık alanlara ilişkin coğrafi özelliklerin nasıl dikkate aldığının açıklamasını gerektirmektedir. Rehber, sosyal iklim planlarında yer alacak özellikle ulaşıma ilişkin tedbir ve yatırımlar bakımından bu bölgelerin ihtiyaçlarına vurgu yapmaktadır.

Tüzük'ün 6/1. maddesinin q bendi ise sosyal iklim planlarında yer alan tedbir ve yatırımların ilgili olduğu hallerde, cinsiyet eşitsizliğini nasıl ele almayı amaçladığını açıklamasını öngörmektedir. Tüzük'ün 24. paragrafına göre kadınlar, enerji yoksulluğu ve ulaşım yoksulluğundan orantısız bir şekilde etkilenmektedir. Bu durum tek ebeveynli ailelerin %85'ini oluşturan anneler, bekar kadınlar, engelli kadınlar ve yalnız yaşayan yaşlı kadınlar için daha da belirgindir. Bu nedenle cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılmasını ve hiç kimsenin geride bırakılmamasını sağlamak için, sosyal iklim planlarının hazırlanması ve uygulanması süresince teşvik edilmelidir.

Üye devletler sosyal iklim planlarında cinsiyet eşitliği konusunda karşılaştıkları zorlukları belirlemeli, ardından öngördükleri tedbir ve yatırımların belirlenen zorlukları nasıl ele alacağı ile cinsiyet eşitliğini nasıl teşvik edeceğini açıklamalıdır. Üye devletler bu düzenleme anlamında, cinsiyet eşitliği hedefinin hem tedbirler arasında yer aldığını hem de uygulamanın bir paçası olduğunu ortaya koymalıdır. Ayrıca üye devletler, Mali Tüzük'ün 33'üncü maddesi uyarınca sağladıkları verileri cinsiyete göre ayrıştırmalı, planın oluşturulması

[567] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 42.
[568] ABİHA'nın 349'uncu maddesi, Guadeloupe, Fransız Guyanası, Martinik, Réunion, Saint-Barthélemy, Saint-Martin, Azor Adaları, Madeira ve Kanarya Adaları'nın kıtadan uzaklığı, küçük boyutları, zorlu topografya, iklim gibi faktörleri ve ekonomik anlamda birkaç ürüne bağımlılıkları gibi yönlerine işaret etmektedir. Düzenleme uyarınca bu bölgeler Birlik'in politikaları açısından özel tedbirler kabul edilmesi gereken bölgelerdir.

ve uygulanmasında, örneğin planın takip sürecinin bir parçası olarak eşitlik ve ayrımcılıkla mücadele kurumlarını dahil etmelidir[569].

7.2.2.Sosyal İklim Planlarının Uygun Olması Gereken Plan ve Programlar

Sosyal iklim planları, Tüzük'ün 6/3. maddesinde sayılan plan ve programlarda yer alan bilgilerle ve üye devletlerin bu plan ve programlar gereği üstlendikleri taahhütlerle uyumlu olmak durumundadır. Düzenlemenin lafzından bu plan ve programların sınırlı sayıda olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar sırasıyla Sosyal Haklar Avrupa Sütunu, Ortak Hükümler Tüzüğü[570] kapsamında yürütülen uyum politikası programları, Toparlanma ve Dayanıklılık Tüzüğü[571] kapsamında yürütülen toparlanma planları, Binalarda Enerji Performansı Direktifi[572] kapsamında yapı yenileme planları, Yönetişim Tüzüğü kapsamında ulusal enerji ve iklim planları ve Adil Geçiş Tüzüğü kapsamında bölgesel adil geçiş planlarıdır.

Fon'un bağlayıcı nitelik taşımayan hukuki dayanaklarından olan Sosyal Haklar Avrupa Sütunu yirmi ilkeden oluşmaktadır. Üye devletler tarafından hazırlanan sosyal iklim planları Sütun'un öngördüğü ilkelerle, özellikle de temel hizmetlere erişime ilişkin 20. ilkesi dahil olmak üzere tutarlı olmalıdır. Üye devletler sosyal iklim planlarında enerji ve ulaşım sorunlarını ele alırken, çocukların yoksulluktan korunmasına ilişkin 11. ilkeyi ve nitelikli sosyal konuta veya konut yardımına erişime ilişkin 19. ilkeyi de dikkate almalıdır[573].

Diğer bir uyum yükümlülüğü Ortak Hükümler Tüzüğü bakımından öngörülmektedir. Ortak Hükümler Tüzüğü kapsamında uyum politikası programları, her üye ülkede dört ayrı fon aracılığıyla uygulanmaktadır. Bunlar Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu Artı, Uyum Fonu ve Adil Geçiş Fonu'dur. Uyum politikası programları, Sosyal İklim Fonu ile ilgili alanlar da dahil olmak üzere, binaların enerji performansı ve karbonsuzlaştırma gibi birçok

[569] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 23-24.
[570] Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu Artı, Uyum Fonu, Adil Geçiş Fonu ve Avrupa Denizcilik, Balıkçılık ve Su Ürünleri Fonu ile bu fonlar ve Sığınma, Göç ve Entegrasyon Fonu, İç Güvenlik Fonu ve Sınır Yönetimi ve Vize Politikası için Mali Destek Aracı için mali kurallara ilişkin ortak hükümler içeren 24 Haziran 2021 tarihli ve (AB) 2021/1060 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, ABRG L 231/159, 30.06.2021. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02021R1060-20240630&qid=1754861337848.
[571] Toparlanma ve Dayanıklılık Aracı'nı kuran 12 Şubat 2021 tarihli ve (AB) 2021/241 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, ABRG L 57/17, 18.02.2021. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02021R0241-20240301&qid=1754861398949.
[572] Binalarda enerji performansı hakkında 24 Nisan 2024 tarihli ve (AB) 2024/1275 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi, ABRG L, 08.05.2024. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401275&qid=1754861442253.
[573] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 10.

alandaki yatırımı desteklemektedir. Bu nedenle sosyal iklim planlarında yer alan tedbir ve yatırımların, uyum politikası fonları kapsamında sağlanan yatırımları dikkate almalıdır. Sosyal iklim planları çifte finansmanı engelleyecek şekilde fonlar arası koordinasyon mekanizmalarına yer vermelidir[574].

Toparlanma ve Dayanıklılık Fonu AB'nin COVID-19 pandemisinin ekonomik etkilerinden kurtulmasını amaçlayan bir fondur[575]. Toparlanma ve Dayanıklılık Tüzüğü'nün 3. maddesinde, Toparlanma ve Dayanıklılık Fonu kapsamında hazırlanacak toparlanma araçlarının altı sütun üzerine inşa edildiğini açıklanmaktadır. Bunlar yeşil geçiş, dijital dönüşüm, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme, sosyal ve bölgesel uyum, krizlere yönelik ekonomik, sosyal ve kurumsal dayanıklılık, çocuklar ve gençler için politikalardır. Sosyal iklim planlarının, üye devletler tarafından bu politikalar üzerine inşa edilen toparlanma araçları ile uyumlu olması gerekmektedir.

Bir diğer uyum yükümlülüğü Binalarda Enerji Performansı Direktifi bakımından söz konusudur. Direktif üye devletlerin mevcut yapılarını sıfır emisyonlu hale getirmesini gerektirmektedir ve Direktif'in üçüncü maddesine göre üye devletler 2050 yılına kadar gerek kamu ve gerekse özel sektöre ait ulusal yapılarını, enerji etkin ve karbonsuz hale getirmek için ulusal bina yenileme planları hazırlayacaktır. Sosyal iklim planlarında yer alan tedbir ve yatırımlar, bu anlamda yapı yenileme planlarının içeriğiyle yakından ilgilidir[576]. Bu nedenle üye devletler, sosyal iklim planlarında yer alan tedbir ve yatırımların yapı yenileme planlarıyla uyumlu olmasını sağlamalıdır.

Yönetişim Tüzüğü'nün 4. maddesi uyarınca ulusal enerji ve iklim planları enerji güvenliği, enerji verimliliği, karbonsuzlaştırma, araştırma, inovasyon ve rekabet gücü iç enerji piyasası sütunlarından oluşan Enerji Birliği'nin uygulama araçlarıdır. Yönetişim Tüzüğü'nün 31/1. maddesine göre Komisyon, üye devletlerin ulusal enerji ve iklim planlarında öngördükleri tedbir ve yatırımları yetersiz bulursa, üye devletlere yeterli tedbir ve yatırımları sağlamak üzere tavsiyelerde bulunacaktır. Sosyal iklim planlarının ulusal enerji ve iklim planlarında belirlenen tedbir ve yatırımlarla uyumlu olması yalnızca bir yükümlülük olmayıp aynı zamanda ulusal

[574] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 10-11.
[575] Toparlanma ve Dayanıklılık Tüzüğü, P. 8.
[576] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 12.

enerji ve iklim planlarında yer alan tedbir ve yatırımların yeterliğini sağlamak bakımından bir fırsat niteliği taşımaktadır[577].

Son uyum yükümlülüğü Adil Geçiş Fonu kapsamında hazırlanan adil geçiş planları bakımından söz konusudur. Üye devletler Adil Geçiş Fonu kapsamında desteklenecek bölgesel adil geçiş planları hazırlamış ve bu planlarda geçişin ekonomik ve sosyal etkilerine dayanarak, iklim nötrlüğüne geçişten olumsuz etkilenecek bölgeleri belirlemiştir. Bu belirleme özellikle işgücünde beklenen değişiklikleri, fosil yakıt üretimi ve kullanımında işgücü kayıplarını ve sera gazı yoğunluğu yüksek sanayi tesislerinin üretim süreçlerinin dönüştürülmesini kapsamaktadır. Üye devletler, sosyal iklim planları ve bölgesel adil geçiş planlarında yer verilen tedbir ve yatırımların birbirini güçlendirmesini sağlamalı, gerektiği takdirde önceliklendirmeli ve çifte finansman riskini ortadan kaldırmalıdır[578].

7.3.Sosyal İklim Planlarının Sunulması

Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nün 6/7. maddesi, üye devletlerin sosyal iklim planlarını Tüzük'ün beşinci ekinde yer alan şablonu kullanarak hazırlayacağını öngörmektedir.

Her üye devlet, sosyal iklim planına dahil ettiği tedbir ve yatırımlara Fon'dan destek sağlanabilmesi için Komisyon'a 30 Haziran 2025 tarihine kadar sosyal iklim planı sunacaktır[579]. Üye devletlerin, planların resmi olarak sunulmasından önce Komisyon ile plan taslakları hakkında fikir alışverişinde bulunması ve planın çeşitli yönleri hakkında Komisyon'un görüşlerini alması mümkündür. Bu görüşmeler planın sunulmasından önce olası sorunların tespit edilip çözülmesine imkân tanımakta ve Komisyon'un planı hızla değerlendirip kabul etmesini kolaylaştıracaktır[580].

[577] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 12-13.
[578] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 13.
[579] 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 17; Oberthür, Kulovesi, s. 15. Bununla birlikte 27 üye devletten yalnızca İsveç 30 Haziran 2025 tarihine kadar sosyal iklim planı hazırlayarak Komisyon'a iletmiştir. Ancak Komisyon'a iletilen plan kamuya açık durumda değildir. Louise Guillot, "EU countries blow climate deadline, putting funds for vulnerable people at risk", **Politico**, 01.07.2025. Politico, Erişim Tarihi: 12.07.2025, https://www.politico.eu/article/eu-countries-blow-climate-deadline-putting-funds-vulnerable-people-risk/.
[580] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 56.

8.Avrupa Birliği Sosyal İklim Fonunun Finansal Yapısı

8.1.Fonun Finansal Yapısını Oluşturan Değerler

Fon'un kaynaklarına Tüzük'ün 10. maddesinde yer verilmektedir. Bu düzenleme Fon'un finansal yapısının emisyon ticaret sisteminden elde edilen gelirlerden ve diğer finansal programlardan aktarılabilecek miktarlardan oluştuğunu ifade etmektedir.

8.1.1.Emisyon Ticaret Sisteminden Elde Edilen Gelirler

Çalışmanın Giriş bölümünde, önceleri Avrupa genelinde karbon fiyatlandırması yöntemlerinden karbon vergisi temelli bir yaklaşım söz konusu olduğu ifade edilmiştir. Hatta Avrupa Komisyonu 1992 yılında, AB genelinde uygulanacak bir karbon vergisi önerisinde bulunmuştur[581]. Ancak Almanya'nın karbon vergisinin nükleer enerjiyi teşvik edeceği yönündeki endişeleri[582], bazı üye devletlerin vergilendirmeyi ulusal egemenliğin temel bir değeri olarak görmesi nedeniyle egemenliğin Komisyon'a devredilmesinden endişe duyması ve başta Avrupa İşverenler Konfederasyonu olmak üzere büyük sanayi lobilerinin ısrarlı baskıları Komisyon'un bu önerisinin ilerleme kaydedememesine neden olmuştur. Nihayetinde AB düzeyinde enerji ürünlerine uygulanacak vergi oranları ile özel tüketim vergisi oranları konusunda sınırlı bir uyumlaştırma sağlanmıştır. Ancak Direktif için sunulan öneri 1997 yılında Komisyon tarafından geri çekilmiştir[583].

Avrupa düzeyinde bir karbon fiyatlandırması yaklaşımı geliştirilmesine yönelik sonraki gelişme Kyoto Protokolü ile gündeme gelmiştir. AB, Kyoto Protokolü müzakereleri sırasında, emisyon ticaret sistemine ilişkin düzenlemenin Protokol metnine dahil edilmesini engelleyememiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Kyoto Protokolü'nü iç hukukunda onaylamayı reddedince üye devletler, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu tutumuna karşı ortak bir muhalefet göstermiş[584] ve AB, Protokol'ün uygulanması konusunda liderliği üstlenmek durumunda kalmıştır[585]. Yine Birleşik Krallık ve Danimarka'da yürürlükte olan emisyon ticaret sistemleri, Avrupa Tek Pazarı fikrine aykırı olarak, parçalı ve birbirine uyumsuz çok sayıda sistemin ortaya çıkma riskini doğurmuş ve bu durum Avrupa düzeyinde yaklaşımların uyumlaştırılmasına olan

[581] Avrupa Toplulukları Komisyonu, Karbondioksit emisyonları ve enerjinin vergilendirilmesi konusunda Konsey Direktifi Teklifi. Eur-Lex, Erişim Tarihi: 13.05.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51995PC0172.
[582] Neuhoff, s. 61.
[583] Ellerman, Convery, de Perthuis, s. 16.
[584] Neuhoff, s. 61.
[585] Ellerman, Convery, de Perthuis, s. 29.

ihtiyacı daha da acil hale getirmiştir[586]. Bunun üzerine Komisyon, AB'yi harekete geçiren süreci başlatmıştır[587].

1999 yılına gelindiğinde Komisyon, bir emisyon ticareti sistemi planlamaya başlamış ve 2000 yılında AB düzeyinde bir emisyon ticaret sistemi taslağı oluşturmak için Yeşil Kitap yayınlamıştır[588]. Amerika Birleşik Devletleri'nin deneyimlerinden çıkarılan derslerle şekillendirilen Yeşil Kitap, bir yandan ortak bir emisyon ticaret sisteminin gerekli olup olmadığı sorusunu gündeme getirirken diğer yandan emisyon ticaret sisteminin tasarlanmasına odaklanmış ve tasarladığı sistemin etkinliğini test etmek için 2005 yılında başlayacak bir pilot uygulama önermiştir[589]. Resmi geri bildirim sürecinin ardından taslak teklif 2001 yılında Komisyon tarafından Parlamento'ya sunulmuş, ancak Direktif taslağında yer alan bazı düzenlemelerin Parlamento ve Konsey tarafından müzakereleri sebebiyle Direktif'in yasalaşması 2003 yılında gerçekleşmiştir[590]. Böylece Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi, Emisyon Ticaret Sistemi Direktifi'nin 4. maddesinde öngörülen 1 Ocak 2005'ten itibaren yürürlüğe girmiştir.

Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi'nin güncel durumuna dört evreden geçerek ulaştığı ifade edilmektedir[591]. Yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla emisyon ticaret sistemi, emisyonların önemli ölçüde azaltılmasını değil, sistem yapısının ve kurumlarının kurulmasını sağlama amacı taşımaktadır[592]. Birinci evrede Direktif, her bir üye devlet bakımından ulusal tahsis planları hazırlanmasını gerektirmekte, emisyon sınırı oluşturma yetkisini planları çerçevesinde üye devletlere vermektedir. Bazı üye devletler daha katı sınırlar oluşturmakla beraber, bu evrede üye devletlerin belirlediği sınırlar genel olarak işletmelerin olağan işleyişine uygun sınırlardır[593]. Birinci evrede farklı emisyon ticaret sistemlerinden elde edilen sertifikaların kullanımına izin verilmiş, farklı sertifikaların kullanımı ve sınırların genel olarak

[586] Neuhoff, s. 62.
[587] Ellerman, Convery, de Perthuis, s. 21.
[588] Avrupa Toplulukları Komisyonu, Avrupa Birliği içerisinde sera gazı emisyonları ticareti için 08.03.2000 tarihli ve COM(2000)87 sayılı Yeşil Kitap. EUR-Lex, 13.05.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52000DC0087. Yeşil kitaplar Komisyon tarafından Birlik düzeyinde belirli konularda tartışmayı teşvik etmek amacıyla yayınlanan belgelerdir. İlgili tarafları görüşlerinin alınması sürecine katılmaya ve sundukları öneriler temelinde tartışmaya davet etmektedirler. Bkz. Avrupa Birliği, Green paper. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 13.05.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:green_paper.
[589] Ellerman, Convery, de Perthuis, s. 21-22.
[590] Ellerman, Convery, de Perthuis, s. 24-25.
[591] LIFE ETX, **EU ETS 101 – A beginner's guide to the EU's Emissions Trading System**, 2024, s. 11. Carbon Market Watch, Erişim Tarihi: 13.05.2025, https://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2024/02/CMW_EU_ETS_101_guide_2024_v04-1.pdf.
[592] Ellerman, Convery, de Perthuis, s. 36.
[593] Ellerman, Convery, de Perthuis, s. 36.

işletmelerin olağan işleyişine uygun olması nedeniyle neredeyse tüm tahsisatlar ücretsiz olarak dağıtılmıştır[594].

İkinci evre 2008-2012 yılları arasını kapsamaktadır. İlk evreden edinilen tecrübelerle birlikte, ikinci evre süresince öngörülen emisyon sınırları daha katı bir görünüm sergilemektedir[595]. Bu evrede üye devletler ulusal tahsis planları hazırlamaya devam etmektedir ancak bu planlar çerçevesinde öngörülecek sınırlar, ilk evredeki emisyon verilerine dayanılarak aşağı çekilmiştir[596]. Ancak gerek bu evrede de farklı emisyon sertifikaların kullanımına izin verilmesi[597] gerekse de 2008 yılında yaşanan ekonomik krizin ekonomik faaliyetlerin azaltmasına neden olması, tahsisatlar için bir arz fazlası oluşturmuş ve bu nedenle tahsisatların %90'ı ücretsiz olarak dağıtılmıştır[598].

Üçüncü evre ise 2013-2020 yılları arasını kapsamaktadır[599] ve bu evre ile emisyon ticaret sistemi köklü değişikliklere uğramıştır[600]. Bu evrede üye devletlerin ulusal tahsis planlarında emisyon sınırı öngörmesi yerine AB çapında tek bir emisyon sınırı belirlenmiş, emisyon ticaret sistemi kapsamına daha fazla sektör dahil edilmiş ve diğer emisyon sertifikalarının kullanım sınırı yarı yarıya azaltılmıştır[601].

Dördüncü evre, 2021 ve sonrasını kapsamaktadır. Bu evrede emisyon ticaret sistemi tahsisatlarıyla yaratılan kaynağın tamamının iklim eylemlerine özgülenmesi, deniz yolu taşımacılığının emisyon ticaret sistemine dahil edilmesi, sınırda karbon düzenleme mekanizmasının oluşturulması gibi yenilikler söz konusudur[602]. Yine inşaat ve karayolu taşımacılığının emisyon ticaret sistemine dahil edilmesi de bu yenilikler arasındadır[603].

---

[594] LIFE ETX, s. 11.
[595] Neuhoff, s. 1-2; Ellerman, Convery, de Perthuis, s. 48.
[596] LIFE ETX, s. 11.
[597] Ellerman, Convery, de Perthuis, s. 50.
[598] LIFE ETX, s. 11.
[599] LIFE ETX, s. 12.
[600] Ellerman, Convery, de Perthuis, s. 74.
[601] LIFE ETX, s. 12.
[602] LIFE ETX, s. 14.
[603] İnşaat ve karayolu taşımacılığının emisyon ticaret sistemine dahil edilmesi, Direktif'e dördüncü bölümünün eklenmesi ile gerçekleşmiştir. Bu bölüm uyarınca yapılacak açık artırmaların Direktif'in diğer bölümlerinde öngörülen açık artırmalardan ayrı olarak yapılmasının yanında, bu bölümde Direktif'in diğer bölümlerine göre birtakım teknik farklılıklara da yer verilmektedir. Bu nedenle inşaat ve karayolu taşımacılığı bakımından öngörülen emisyon ticaret sistemi, Emisyon Ticaret Sistemi-2 olarak da adlandırılmaktadır. Avrupa Komisyonu, ETS2: İnşaat, karayolu taşımacılığı ve ek sektörler. İklim Eylemi, Erişim Tarihi: 13.05.2025, https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/ets2-buildings-road-transport-and-additional-sectors_en.

Emisyon Ticaret Sistemi Direktifi'nin 10a/8b maddesi, Sosyal İklim Fonu için 2025 yılında 40 milyonu ücretsiz, 10 milyonu ise açık artırmaya çıkarılmak üzere toplamda 50 milyon tahsisat öngörmektedir. Takip eden yıllara ilişkin tahsisatlar ise Direktif'in 30d maddesi ile öngörülmektedir. Düzenlemenin üçüncü fıkrasına göre 2032 yılına kadar Fon için 150 milyon tahsisat sağlanacak ve bunların açık artırmalarından elde edilen gelirler Fon'a aktarılacaktır. Düzenlemenin ilk fıkrasına göre Sosyal İklim Fonu için öngörülen tahsisatlar, 2027 yılından itibaren yalnızca açık artırmaya çıkarılabilecektir. Bu nedenle 2025 yılından farklı olarak, 2027 yılı ve sonrasında tahsisatların ücretsiz bir şekilde dağıtılması söz konusu olmayacaktır.

Bu noktada inşaat ve karayolu taşımacılığı bakımından öngörülen tahsisatların tamamının Sosyal İklim Fonu'na aktarıldığı düşünülmemelidir. Sosyal İklim Fonu'na 40 milyonu ücretsiz olmak üzere toplamda 200 milyon tahsisat öngörülmektedir. Ancak inşaat ve karayolu taşımacılığı sektörleri bakımından yalnızca 2027 yılı için öngörülen toplam tahsisat sayısı bile bir milyarın üzerindedir[604]. Sosyal İklim Fonu'na ayrılan tahsisatlar, Direktif'in 30d maddesinin 5. fıkrası uyarınca üye devletler tarafından açık artırmaya çıkarılmaktadır. Üye devletler Direktif'in 30d maddesinin 6. fıkrası uyarınca, yapacakları açık artırmalar sonucunda elde edeceği gelirlerin nasıl kullanacağını, Fon'un hedeflerine uygun olmak koşuluyla belirlemekte serbesttir.

Direktif'in 30d/4. maddesi, 2025 yılında yapılacak açık artırma sonucu elde edilecek gelir de dahil olmak üzere, Fon için 1 Ocak 2026 tarihinden 31 Aralık 2032 tarihine kadar en fazla 65 milyar Avro tutarında kaynak sağlanacağını ifade etmektedir[605]. Ayrıca öngörülen bu 65 milyar Avroluk üst sınır yıllara dağıtılmış olup, yine dördüncü fıkra uyarınca 2026 yılı için 4 milyar Avro, 2027 yılı için 10.9 milyar Avro, 2028 yılı için 10.5 milyar Avro, 2029 yılı için 10.3 milyar Avro, 2030 yılı için 10.1 milyar Avro, 2031 yılı için 9.8 milyar Avro ve 2032 yılı için 9.4 milyar Avro tutarında üst sınırlar mevcuttur.

Direktif'in 30k maddesi, olağanüstü yüksek enerji fiyatları ihtimaline karşı inşaat ve karayolu taşımacılığı için emisyon ticaret sisteminin 2028 yılına kadar ertelenmesini ele almaktadır. 2026 yılının ilk yarısında, ortalama doğalgaz fiyatlarının 2022 yılı Şubat ve Mart

[604] 2027 yılında AB ETS kapsamında inşaat, karayolu taşımacılığı ve ek sektörler için Birlik çapında tahsis edilecek miktar hakkında 29 Kasım 2024 tarihli ve (AB) 2024/2951 sayılı Komisyon Kararı, ABRG L, 03.12.2024. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202402951&qid=1754862802379.
[605] Oberthür, Kulovesi, s. 15.

aylarına göre daha yüksek olması veya ortalama petrol fiyatlarının önceki beş yıl ortalamasının iki katı olması durumunda, Komisyon bir ABRG'de bir duyuru yayımlayacak; inşaat ve karayolu taşımacılığı için emisyon ticaret sistemi 2028 yılına kadar ertelenecektir. Bu ihtimal gündeme geldiği takdirde, Sosyal İklim Fonu için öngörülen en fazla tutar, 65 milyar Avro yerine 54.6 milyar Avro olarak belirlenecektir. Buna bağlı olarak yıllara göre öngörülen en fazla tutarlar 2028 yılı için 11.4 milyar Avro, 2029 yılı için 10.3 milyar Avro, 2030 yılı için 10.1 milyar Avro, 2031 yılı için 9.8 milyar Avro ve 2032 yılı için 9 milyar Avro olacaktır.

Mali Tüzük'ün 20. maddesi bütçenin genelliği ilkesine yer vermektedir. AB bütçesinin temel ilkelerinden olan bütçede genellik ilkesi[606], kamu gelirlerinin ve kamu giderlerinin tamamının bütçede gösterilmesi ve belirli gelirlerin belirli giderlere tahsis edilmemesi anlamına gelir[607]. Ancak Mali Tüzük'ün 20. maddesi, 21. maddesine atıfla, belirli harcama kalemlerini finanse etmek için kullanılan dış tahsisli gelirleri ve iç tahsisli gelirleri, bütçede genellik ilkesinin bir istisnası olarak öngörmektedir[608]. Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nün 10. maddesi, inşaat ve karayolu taşımacılığı sektörleri için yapılacak açık artırmalardan elde edilen gelirleri dış tahsisli gelir olarak ifade etmektedir. Elde edilen gelirler bu anlamda, bütçede genellik ilkesinin bir istisnasını oluşturmaktadır ve Sosyal İklim Fonu'na tahsis edilmiştir.

8.1.2.Diğer Finansal Programlardan Aktarılabilen Miktarlar

Tüzük'ün 11. maddesine göre üye devletlere diğer finansal programlar için tahsis edilen miktarların Fona aktarımı mümkündür[609].

Komisyon, aktarılacak kaynakları 18 Temmuz 2018 tarihli ve (AB, Euratom) 2018/1048 sayılı Tüzük'ün 62/1. maddesinin a bendinde öngörülen şekilde doğrudan yönetim ilkesi (*direct management*) çerçevesinde kullanmaktadır[610]. Mülga Tüzük'ün yerine geçen Mali Tüzük'ün, mülga Tüzük'e karşılık gelen düzenlemesi de 62/1. maddesinin a bendidir. Mali Tüzük'ün bu maddesi doğrudan yönetimi, bizzat AB kurumlarının departmanları tarafından ya da Tüzük'ün 69. maddesinde ele alınan yürütme kurumları aracılığıyla kullanılması olarak ifade

[606] Päivi Leino-Sandberg, Tapio Raunio, "From Bad to Worse: The Continuous Dilemma Facing Parliaments in European Economic and Fiscal Governance", **Government and Opposition**, C. 60, 2025, ss. 86-103, s. 95.
[607] Pehlivan, s. 31.
[608] Leino-Sandberg, Raunio, s. 95.
[609] Oberthür, Kulovesi, s. 15.
[610] Oberthür, Kulovesi, s. 16.

etmektedir[611]. Bu düzenleme Komisyon'un, aktarılan Fon kaynakları bakımından yürütme kurumları dışında bir AB kurumuna yetki devri yapamayacağı anlamına gelmektedir. Ayrıca Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nün 11/1. maddesine göre aktarılan kaynakların münhasıran ilgili üye devletin yararına kullanılması zorunludur, diğer üye devletlerin yararına kullanılması mümkün değildir.

Fon'a diğer finansal programlar için tahsis edilen kaynakların aktarımı bazı koşullara tabidir. İlk fıkraya göre bu aktarım için ilk koşul, ilgili üye devletin sosyal iklim planında aktarım konusunda talepte bulunmasıdır. İkinci koşul ise aktarımın Ortak Hükümler Tüzüğü'nün ilgili hükümlerinde belirtilen koşullara uygun olmasıdır. Ortak Hükümler Tüzüğü'nün 26. maddesi genel olarak fonların kaynak aktarımına ilişkindir. Bu düzenleme aktarım talep edilen fonlara ilişkin oransal bir sınırlama getirmekte, aktarım oranını aktarım talep edilen her bir fon için %5 olarak belirlemektedir. Ayrıca Komisyon ilgili üye devletin görüşleri aldıktan sonra, aktarıma kaynaklık edecek fonun hedeflerinin gerçekleştirilmesini tehlikeye atacak ya da aktarım için yeterli gerekçe sunulmayan talepleri reddetmek zorundadır.

Tüzük'ün 11/3. maddesi üye devletlere Fon'un uygulanması bakımından bir imkân tanımış ve Fon'un uygulanmasını, bu durumun Fon'un amaçları ile uyumsuz olmaması koşuluyla, Ortak Hükümler Tüzüğü kapsamındaki uyum politikası programlarının yönetim makamlarına devri yönünde bir imkân tanımıştır. Bu anlamda üye devletler, Fon'un uygulanması bakımından yeni bir yönetim makamı oluşturma zorunluluğu taşımamaktadır. Ancak Fon'un uygulanmasının uyum politikası programlarının yönetim makamlarına devredileceği beyanının sosyal iklim planında yer alması gerekmektedir.

Düzenlemenin son fıkrası ise 3. fıkrayla ilişkili bir miktar aktarımını ele almaktadır. Fon'un uygulanması bakımından yeni bir yönetim makamı oluşturmayacak üye devletlerin,

[611] AB bütçesinin uygulama modelleri doğrudan yönetim, doğrudan olmayan yönetim ve ortak yönetim olarak üçe ayrılmaktadır. Doğrudan yönetimde Avrupa Komisyonu, AB bütçesinin uygulanmasına ilişkin tüm görevlerden sorumludur. Bu görevler Komisyon'un kendi birimleri ya da yürütme kurumları tarafından doğrudan yerine getirilir. Doğrudan olmayan yönetimde (*indirect management*) ise Komisyon, bütçe uygulanmasına ilişkin görevlerini ortak ülkeler veya onlar tarafından belirlenen kuruluşlar, uluslararası kuruluşlar gibi diğer kuruluşlara devretmektedir. Ortak yönetim modelinde (*shared management*) ise Komisyon, bütçe uygulanmasına ilişkin görevlerini AB ülkelerine bırakmaktadır. Bkz. Neritan Totozani, "Challenges Of The Indirect Management Of Eu Funds In Albania", **European Scientific Journal**, C. 12, S. 7, 2016, ss. 170-180, s. 175. Yürütme kurumları 69'uncu maddenin ilk fıkrasında, pilot projeler ve hazırlık faaliyetleri ile idari harcamaların uygulanması da dahil olmak üzere, Birlik programlarının veya projelerinin tamamı ya da bir kısmı için yetki devri yapılabilecek, kendilerine yıllık bütçe tahsisi yapılacak tüzel kişiliğe sahip Birlik kurumları olarak tanımlamaktadır.

Teknik Destek Aracı Tüzüğü[612] kapsamında yeni bir yönetim makamı oluşturmak için kullanabilecekleri teknik destek ödemelerini, planlarına nakit katkı olarak dahil etmeleri mümkündür. Ancak dahil edilecek bu ödemeler, son fıkra uyarınca sosyal iklim planı için öngörülen tahsisatın %4'ü ile sınırlıdır.

8.2.Fonun Finansal Yapısının Nitelikleri

Sosyal İklim Fonu'nun finansal yapısının nitelikleri, Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nün 13'üncü maddesinde yer almaktadır. Bunlar katkısallık ve tamamlayıcılıktır.

8.2.1.Katkısallık

Avrupa Birliği bütçesi çerçevesinde katkısallık ilkesi, fonların öngördüğü tahsisatların üye devletlerin kamu harcamalarının yerine geçmemesi, bunları tamamlayıcı nitelikte olması ve dolayısıyla üye devletlerin fonlardan yararlanmak için katkı sağlaması gerektiği anlamına gelmektedir[613]. Bu ilke Avrupa Birliği'nde, üye devletlerin kamu harcamalarını eş finansman yoluyla destekleyerek büyümeyi teşvik etmeyi amaçlayan yapısal fonların temelini oluşturmaktadır[614].

Tüzük'ün 13/2. maddesi, geçici gelir desteği de dahil olmak üzere Fon kapsamında sağlanan desteklerin, üye devletlerin kamu harcamaları yerine geçmeyeceğini ifade etmektedir. Bu anlamda Fon kapsamında sağlanan destekler katkısal nitelik taşımaktadır. Aşağıda üye devletlerin, sosyal iklim planlarında yer verecekleri toplam tahmini maliyete katkıda bulunma zorunluluğu ele alınacaktır. Bu zorunluluk, Fon'un katkısal niteliğinin bir sonucudur.

8.2.2.Tamamlayıcılık

Tüzük'ün 13/1. maddesinde Fon kapsamında sağlanan desteklerin, diğer AB fonları, programları ve araçları kapsamında sağlanan desteğe ek olacağını, ancak bu desteğin aynı

[612] Teknik destek aracı oluşturan 10 Şubat 2021 tarihli ve (AB) 2021/240 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, ABRG L 57/1, 28.02.2021. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R0240&qid=1754933019421.
[613] Chiara del Bo, Massimo Florio, Emanuela Sirtori, Silvia Vignetti, "Additionality and Regional Development: Are EU Structural Funds Complements or Substitutes of National Public Finance?", **Centre for Industrial Studies Working Papers**, 01/2011, 2011, s. 7
[614] Chiara F. Del Bo, Emanuela Sirtori, "Additionality and regional public finance – Evidence from Italy", **Environment and Planning C: Government and Policy**, C. 36, S. 5, ss. 855-878, s. 855.

maliyeti kapsamaması gerektiği ifade edilmektedir. Bu anlamda tamamlayıcılık, aynı harcamanın birden fazla kaynaktan finanse edilmemesi gerekliliğini ifade etmektedir.

Tüzük'ün 6/1. maddesinin c bendi uyarınca sosyal iklim planlarında yer alması gereken zorunlu unsurlardan biri, sosyal iklim planlarında yer alan tedbir ve yatırımlara katkıda bulunan diğer AB kaynaklarının, uluslararası kaynakların, kamu veya özel kaynakların, sağladıkları veya sağlayacakları finansman hakkında açıklamalardır. Bu zorunluluk Fon'un tamamlayıcı niteliğinin bir sonucudur ve aşağıda ele alınacağı üzere Komisyon tarafından sosyal iklim planlarının değerlendirilmesi bakımından da önem arz etmektedir[615].

8.3.Üye Devletlerin Fona Katkısı

Tüzük'ün 15. maddesinde, üye devletlerin sosyal iklim planlarında yer verdikleri toplam tahmini maliyetlerin en az %25'ine katkıda bulunması gerektiği ifade edilmektedir.

Direktif'in 30d/4. maddesi Fon için 1 Ocak 2026 tarihinden 31 Aralık 2032 tarihine kadar en fazla 65 milyar Avro tutarında kaynak sağlanacağına, ancak inşaat ve karayolu taşımacılığı için emisyon ticaret sisteminin 2028 yılına kadar ertelenmesi halinde bu tutarın 65 milyar Avro yerine 54.6 milyar Avro olacağına yer vermektedir. Üye devletlerin ulusal katkıları da dikkate alındığında, Fon kapsamında kırılgan durumdaki hane halklarına, kırılgan durumdaki ulaşım kullanıcılarına ve kırılgan durumdaki mikro-işletmelere 86.7 milyar Avro tutarına ulaşabilecek bir destek sağlanması söz konusu olacaktır[616].

9.Avrupa Birliği Sosyal İklim Fonunun Uygulanması

9.1.Fonun Yönetimi İlkeleri

Tüzük'ün 7. maddesi, Fon'un yönetimine ilişkin bazı ilkeleri içermektedir. Düzenlemenin ilk fıkrasına göre üye devletlerin sosyal iklim planlarında yer verdiği tedbirler ve yatırımlara Fon kapsamında mali destek sağlanacaktır. 7/2. maddede ise mali desteğin ödenmesi, üye devletin sosyal iklim planlarında yer verdiği tedbirler ve yatırımlar için belirlenen kilometre taşlarını ve hedefleri gerçekleştirmesine bağlı tutulmuştur[617].

[615] Bkz. 9.2.Komisyon Değerlendirmesi.
[616] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 5.
[617] Oberthür, Kulovesi, s. 15.

Tüzük'ün 7/2. maddesinde, üye devletin sosyal iklim planlarında yer verdiği tedbirler ve yatırımlar için belirlenen kilometre taşları ve hedeflerin, AB'nin iklim hedefleri ve Avrupa İklim Yasası'nda belirtilen hedefler ile uyumlu olması zorunludur. Bu ifade, AB'nin emisyonlarının 2030 yılına kadar 1990 yılı emisyonlarına göre %55 oranında azaltımı hedefi ile 2050 yılına kadar karbon-nötr bir kıta olma hedeflerini yansıtmaktadır. Ayrıca 2040 yılına kadar yapılması hedeflenen ve henüz yasalaşma sürecini tamamlamamış emisyon azaltım oranının da bu uyumluluğun bir gereksinimi olacağı unutulmamalıdır. İkinci fıkra ayrıca, sosyal iklim planlarının özellikle enerji verimliliği, bina yenileme, sıfır ve düşük emisyonlu mobilite ve ulaşım, sera gazı emisyonlarının azaltılması ve enerji yoksulluğu içindeki haneler, kırılgan durumdaki mikro-işletmeler ve kırılgan durumdaki ulaştırma kullanıcılarının sayısında azalma hedeflerini kapsaması gerektiğini ifade etmektedir. Bu hedeflerin kapsanması, planların hazırlanmasına ilişkin Rehber'in de temel ilkesidir[618].

Tüzük'ün 7/3. maddesinde, sosyal iklim planlarında öngörülen tedbir ve yatırımların, Taksonomi Tüzüğü'nün 17. maddesinde öngörülen çevreye önemli zarar vermeme ilkesine uygun olmasını gerektirmektedir. Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nün altıncı maddesinin birinci fıkrasının l bendi ile, sosyal iklim planlarında yer alan tedbir ve yatırımların Taksonomi Tüzüğü anlamında çevresel hedeflere önemli zarar vermeyeceğini nasıl sağladığının açıklamasını zorunlu tutmaktadır. Yukarıda çevreye önemli zarar vermeme ilkesine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Ancak kısaca tekrar etmek gerekirse, Taksonomi Tüzüğü'nün 17. maddesi ekonomik faaliyetin hangi durumlarda çevreye önemli zarar verdiğini ortaya koymaktadır. İlk fıkraya göre önemli miktarda sera gazı emisyonuna yol açan, mevcut ve beklenen gelecekteki iklimin faaliyetin kendisi veya insanlar, doğa ya da doğal varlıklar üzerinde olumsuz etkisini artıran, su kütlelerinin durumuna zarar veren, kaynak kullanımında önemli verimsizliklere yol açan, hava, su veya toprağa kirletici madde emisyonlarında önemli bir artışa yol açan, ekosistemlerin durumuna ve direncine veya habitatların ve türlerin korunma durumuna zarar veren faaliyetler çevreye önemli zarar veren faaliyettir. Bu kapsamda ele alınabilecek faaliyetler, Fon kapsamında sağlanacak desteklerden faydalanamayacaktır.

Fon'un yönetimi ilkeleri bakımından Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nün 7. maddesinin son fıkrasına göre, Fon tarafından desteklenen tedbir ve yatırımların fosil yakıt bağımlılığının

[618] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 5.

azaltılmasına, Avrupa Sosyal Haklar Sütununun uygulanmasına ve sürdürülebilir ve nitelikli işgücüne katkıda bulunması gerekmektedir.

9.2.Komisyon Değerlendirmesi

Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nün 16. maddesi, Komisyon'un sosyal iklim planlarını değerlendirirken kullanacağı bazı ölçütleri içermektedir. Bu anlamda düzenleme plan bakımından varılacak sonucu değil, ancak sonuca varılırken kullanılacak ölçütleri ele almaktadır.

16. maddenin ilk fıkrası Komisyon'un değerlendirme yükümlülüğünü ortaya koymaktadır. Komisyon, bir üye devlet tarafından sunulan sosyal iklim planlarını ve bu planlarda yapılacak değişiklikleri Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'ne uygunluğu bakımından değerlendirmekle yükümlüdür. Ayrıca bu değerlendirme yapılırken, Komisyon'un ilgili üye devletle yakın işbirliği içinde hareket etmesi zorunlu tutulmuştur.

9.2.1.Değerlendirme Süresi

Tüzük'ün 17/1. maddesi sosyal iklim planının Komisyon'a sunulduğu tarihi takip eden beş ay içerisinde, Komisyon'un sosyal iklim planı hakkında karar vereceğini öngörmektedir. Bu anlamda planlar bakımından yapılacak değerlendirme süresinin en fazla beş ay olacağı sonucuna varılmalıdır.

Tüzük'ün 17/1. maddesine göre Komisyon, üye devletin planını sunduğu tarihi takip eden iki ay içerisinde plana ilişkin gözlemlerini üye devletle paylaşabilmekte veya üye devletten plana ilişkin ek bilgi talep edebilmektedir. Üye devlet, talep edilen ek bilgileri sağlamak durumundadır ve gerekirse planını revize edebilmektedir. Komisyon ve üye devletin, değerlendirme süresini makul bir süre uzatma konusunda anlaşmaya varması mümkündür.

9.2.2.Değerlendirme Ölçütleri

Tüzük'ün 16/3. maddesine göre Komisyon, üye devletlere özgü sorunları ve üye devlete sağlanacak kaynak tutarını da dikkate alarak, sosyal iklim planlarını ilgililiği, etkililiği, etkinliği ve tutarlılığı bakımından değerlendirecektir[619].

[619] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 62.

İlgililik değerlendirmesi kapsamında Komisyon, sosyal iklim planın kırılgan gruplar üzerindeki sosyal ve ekonomik etkiye kapsamlı ve dengeli bir yanıt verilip verilmediğini inceleyecektir. Üye devletin kırılgan gruplar üzerindeki sosyal ve ekonomik etki bakımından nasıl bir yöntem belirlediğini anlamak için, üye devletin ulusal enerji ve iklim planları bakımından yapılan Komisyon değerlendirmesi göz önünde bulundurulacaktır. Yine Komisyon'un üye devletler için, AB'nin 2030 yılı ve 2050 yılı emisyon hedeflerine ulaşılması amacıyla yayımladığı tavsiyeler de değerlendirme bakımından önem arz etmektedir. İlgililik değerlendirmesi, çevreye önemli zarar vermeme ilkesi bakımından yapılacak değerlendirmeyi de içermektedir. Komisyon sosyal iklim planında yer alan, doğrudan geçici gelir desteği dışındaki her bir tedbir ve yatırım için Taksonomi Tüzüğü'nün 17. maddesinde yer alan değerlendirme ölçütlerini uygulayacaktır. Son olarak ilgililik değerlendirmesi, yeşil dönüşüme ilişkin değerlendirmeyi de kapsamaktadır. AB'nin politik hedefleri doğrultusunda Fon, inşaat ve karayolu taşımacılığı sektörlerinin emisyon ticaret sistemine dahil edilmesinin sosyal etkilerini ele almak üzere tasarlanmıştır. Komisyon sosyal iklim planlarının yeşil dönüşüme katkı sağlayan, özellikle de bu dönüşümün sosyal ve ekonomik etkilerini ele alan tedbir ve yatırımları içerip içermediğini değerlendirecek, bu anlamda değerlendirmesini adil bir geçişin sağlanmasını gözeterek yapacaktır[620].

Etkililik değerlendirmesi ise 16/3. maddenin b bendinde yer almaktadır. Etkililiğin değerlendirilmesi bakımından Komisyon, planlarda öngörülen tedbir ve yatırımların kalıcı etkisini ele alacaktır. Komisyon planda yer alan tedbir ve yatırımların yapısal değişiklikler ile uzun vadeli etki sağlayıp sağlamayacağını değerlendirecek, bu değerlendirme özellikle kırılgan gruplar üzerindeki sosyal etkinin kalıcılığına odaklanacaktır[621].

Planın üye devletler tarafından etkili bir şekilde takibi ve uygulanması, Komisyon tarafından yapılacak etkililik değerlendirmesi kapsamındadır. Üye devletlerin planlarında öngördüğü zaman çizelgesi, kilometre taşları, hedefler ve planların genel çerçevesi göz önünde bulundurularak, bunların planın etkili bir şekilde uygulanmasını sağlayıp sağlamayacağı değerlendirilecektir. Her üye devlette planın uygulanmasını denetlemek, ilerlemeyi takip etmek ve planın uygulamasının durumuna ilişkin düzenli raporlar sunmak üzere bir yapı oluşturulmalıdır. Bölgesel ve yerel idarelerin ve planın uygulanmasından etkilenen paydaşların

[620] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 62-63.
[621] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 63.

bu yapılara katılımı teşvik edilmeli, ulusal ve bölgesel idareler arasında sorumlulukların açıkça tanımlanması gerekmektedir[622].

Etkililik değerlendirmesinde Komisyon, sosyal iklim planlarında öngörülen tedbir ve yatırımların enerji ve ulaştırma ile ilgili bazı AB düzenlemeleriyle uyumlu olup olmadığını da kontrol edecektir. Bu düzenlemeler Enerji Verimliliği Direktifi**,** Yenilenebilir Enerji Direktifi[623], Alternatif Yakıt Altyapısı Tüzüğü[624], Temiz Araçlar Direktifi[625] ve Binalarda Enerji Performansı Direktifi'dir. Komisyon ayrıca planlarda yer alan tedbir ve yatırımların, Ortak Yönetim Tüzüğü kapsamında sağlanan destekler bakımından tamamlayıcı olup olmadığı ile sağlayıp sağlamadığını da değerlendirecektir[626].

Tüzük'ün 16/3. maddesinin c bendinde öngörülen etkinlik değerlendirmesi, sosyal iklim planlarının mali görünümünü konu edinmektedir. Etkinlik değerlendirmesinde Komisyon, sosyal iklim planlarında öngörülen toplam maliyetin makul ve inandırıcı olup olmadığını, planların uygulanmasına ilişkin iç kontrol sistemlerinin yeterli olup olmadığını ve kilometre taşı ve hedeflerin ulaşılabilirliğini ele alacaktır[627].

Etkinlik değerlendirmesi kapsamında, sosyal iklim planının tahmini toplam maliyetine ilişkin olarak sunulan gerekçenin makul, inandırıcı, maliyet etkin ve beklenen çevresel ve sosyal etkiyle orantılı olup olmadığı değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme planın, planda belirtilen toplam maliyeti etkileyebilecek ulusal özelliklerin dikkate alınıp alınmadığını da içermektedir.

Etkinlik değerlendirmesi aynı zamanda üye devlet tarafından öngörülen tedbir ve yatırımların, Fon kapsamında sağlanan desteklerin kullanımı sırasında yolsuzluk, dolandırıcılık ve çıkar çatışmalarının önlenmesi, tespiti ve düzeltilmesine yönelik olup olmadığı ile çifte

---

[622] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 63.
[623] Yenilenebilir kaynaklardan enerji kullanımını teşvik eden 11 Aralık 2018 tarihli ve (AB) 2018/2001 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi, ABRG L 328/82, 21.12.2018. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02018L2001-20240716&qid=1754933544233.
[624] 2014/94/AB sayılı Direktifi yürürlükten kaldırılması ve alternatif yakıt altyapısının yaygınlaştırılması hakkında 13 Eylül 2023 tarihli ve (AB) 2023/1804 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, ABRG L 243/1, 22.09.2023. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:02023R1804-20250414.
[625] Temiz ve enerji etkin karayolu taşıtlarını teşvik eden 23 Nisan 2009 tarihli ve 2009/33/AT sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi, ABRG L 120/5, 15.05.2009. EUR-Lex, Erişim Tarihi: 09.07.2025, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02009L0033-20240520&qid=1754936377288.
[626] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 64.
[627] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 62.

finansmanı engellemeye yönelik tedbirleri içerip içermediği yönündeki değerlendirmeyi de kapsamaktadır. Ayrıca üye devletler tarafından önerilen kilometre taşları ve hedeflerin, Fon'un amaçları bağlamında kaynak etkinliğinin de etkinlik açısından değerlendirilmektedir.

Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nün 16/3. maddesinin d bendine göre Komisyon, üye devletler tarafından sunulan sosyal iklim planlarını değerlendirirken, söz konusu planların tutarlılığını da dikkate alacaktır. Bu kapsamda Komisyon, özellikle sosyal iklim planının Fon'un amacına uygun şekilde, kırılgan grupların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik, birbirini tamamlayan ve açık bir mantıksal çerçeve içinde düzenlenmiş tutarlı tedbir ve yatırımlar bütününü içerip içermediğini inceleyecektir. Planın içeriğinde yer alan eylemler arasında anlamlı bir bütünlük bulunması, Planın genel etkililiği ve uygulanabilirliği açısından temel bir değerlendirme ölçütüdür[628].

9.3.Komisyon Kararı

Tüzük'ün 17/1. maddesi uyarınca Komisyon, sosyal iklim planlarını değerlendirmesini takiben, planın sunulduğu tarihten itibaren en geç beş ay içerisinde bir karar verecektir. Maddenin 2. fıkrası sosyal iklim planlarının olumlu değerlendirilmesi sonucu verilecek kararı; 4. fıkrası ise olumsuz değerlendirmesi sonucu verilecek kararı konu edinmektedir. 17/3. maddede ise kararın sonucuna bağlanan destek miktarları yer almaktadır.

Komisyon'un sosyal iklim planını olumlu değerlendirmesi halinde, bu değerlendirme bir uygulama kararı ile sonuçlandırılmaktadır[629]. Bu karar ABİHA'nın 288. maddesi anlamında karar niteliği taşımaktadır ve üye devlet bakımından bağlayıcıdır.

Bu karar üye devlete yalnızca sosyal iklim planının olumlu değerlendirildiğini bildirmekle kalmamaktadır. Kararın içeriği aynı zamanda, üye devletin planı uygulaması bakımından bir yol haritası niteliğindedir. Nitekim Tüzük'ün 17/2. maddesinde, kararda sosyal iklim planı kapsamında hayata geçirilecek tedbir ve yatırımların, sosyal iklim planının tahmini toplam maliyetinin, her bir tedbir ve yatırım için öngörülen kilometre taşları ve hedeflerin, bu hedeflerin gerçekleşmesine bağlanacak ödeme planlarının ve sosyal iklim planının uygulanmasına ilişkin zaman çizelgesinin ve planın ilerleyişine ilişkin verilerin Komisyon'a nasıl iletileceği gibi hususlar da bulunmaktadır.

[628] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 7.
[629] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 65; Oberthür, Kulovesi, s. 16.

Tüzük'ün 17/3. maddesinde üye devletlere sağlanacak en yüksek destek miktarlarının nasıl belirleneceği yer almaktadır. En yüksek destek miktarı planda öngörülen tahmini toplam maliyetten ulusal katkının düşülmesi suretiyle hesaplanmakta ve bu hesaplama aşağıda açıklanacak ihtimallere göre şekillenmektedir. Ancak bu açıklamalardan önce, Tüzük'ün 14. maddesinde öngörülen en yüksek destek miktarının açıklanması gerekmektedir.

Sosyal İklim Fonu, inşaat ve karayolu taşımacılığı sektörlerinin emisyon ticaret sistemi kapsamına alınmasından daha fazla etkilenecek üye devletlere ilave destek sağlayacak şekilde tasarlanmış bir destek metodolojisini takip etmektedir[630]. 2019 yılı verilerine göre toplam nüfus, kırsalda yaşayan ve yoksulluk riski altındaki nüfus, fatura borcu olan yoksulluk riski altındaki hane halklarının yüzdesi gibi bileşenler kullanılarak oluşturulan bu metodolojiye Tüzük'ün birinci ekinde yer verilmektedir[631].

Tüzük'ün ikinci eki ise, üye devletlere bu metodoloji uygulanarak tespit edilen en yüksek destek miktarlarına bir liste halinde yer vermektedir. Diğer bir deyişle, 65 milyar Avro tutarına ulaşabilecek Sosyal İklim Fonu'ndan her bir üye devletin alabileceği en yüksek destek tutarları belirlidir. Örneğin Tüzük'ün metodolojisine göre Polonya için yaklaşık 11.4 milyar Avro, Malta için 45.5 milyon Avro, Fransa için yaklaşık 7.2 milyar Avro ve Hırvatistan için 1.2 milyar Avro en yüksek destek miktarı öngörülmektedir.

Üye devlet tarafından sunulan sosyal iklim planı Komisyon'un değerlendirme ölçütlerini tatmin edici şekilde karşılıyorsa, Fon kapsamında üye devlete sağlanacak destek, sunulan plandaki toplam tahmini maliyet ve en yüksek destek miktarı incelenerek belirlenmektedir. Planın tahmini toplam maliyetinden üye devletin ulusal katkısı düşüldüğünde ortaya çıkan net miktar, en yüksek destek miktarlarına eşit ya da daha fazlaysa, üye devlete en yüksek destek miktarlarının tamamını sağlamaktadır. Buna karşın ulusal katkı düşüldükten sonra kalan net miktar en yüksek destek miktarlarından daha az ise, bu durumda üye devlete sağlanacak destek net miktarla sınırlıdır[632].

Tüzük'ün 17/3. maddesinin c bendinde, Komisyon'un değerlendirme ölçütlerini genel olarak sağlayan ancak iç kontrol sistemlerinde yapısal zayıflıklar tespit edilen sosyal iklim planları bakımından bir düzenleme söz konusudur. Komisyon, ilk ödemenin yapılmasından

[630] 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 30.
[631] Oberthür, Kulovesi, s. 15.
[632] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 65.

önce söz konusu eksikliklerin giderilmesi için plana ek tedbirlerin dâhil edilmesini şart koşabilmektedir.

Tüzük'ün 19. maddesine göre olumlu Komisyon kararını, Komisyon ve üye devlet arasında imzalanacak bir anlaşma takip etmektedir. Anlaşma Mali Tüzük'ün 131'inci maddesinin birinci fıkrası uyarınca mali çerçeve ortaklık anlaşması niteliği taşımaktadır[633]. Bu anlaşma üye devlet bakımından bireysel bir yasal taahhüt[634], Komisyon bakımından bireysel bir bütçe taahhüdü oluşturmaktadır[635].

Tüzük'ün 21/2. maddesine göre, imzalanacak anlaşma üye devlete sağlanacak desteğin nasıl kullanılacağına ve denetleneceğine ilişkin detaylı düzenlemeler içerecektir. Bu kapsamda üye devletin, Fon kapsamında sağlanan desteğin yürürlükteki tüm kurallara uygun şekilde kullanıldığını ve plan kapsamında uygulanan tüm tedbir ve yatırımların hayata geçirildiğini düzenli olarak kontrol etme yükümlülüğü bulunmaktadır. Çıkar çatışmalarının önlenmesi, yolsuzluk ve dolandırıcılığın tespiti ve düzeltilmesi bakımından iç kontrol sistemlerinin tesis edilmesi şarttır. Buna ek olarak, ödeme talebine eşlik edecek şekilde bir yönetim beyanı ile uluslararası denetim standartlarına uygun denetim özetleri sunulmalıdır.

Tüzük'ün 21/3. maddesinde plan kapsamındaki tedbirlerin uygulanmasına ilişkin verilerin elektronik ortamda toplanması, kaydedilmesi ve saklanması zorunlu kılınmaktadır. Bu veriler arasında desteğin alıcılarının kimlik bilgileri, kamu ihalelerinde yüklenici ve alt yüklenicilerin bilgileri yer almaktadır ve Komisyon, Avrupa Dolandırıcılıkla Mücadele Bürosu, Avrupa Sayıştayı ve Avrupa Savcılığı bu veriler üzerinde denetim yetkisine sahiptir.

Tüzük'ün 17/3. maddesinin d bendine göre, üye devletlerin sosyal iklim planları Komisyon'un değerlendirmede kullandığı ilgililik, etkililik, etkinlik ve tutarlılık ölçütlerini tatmin edici bir şekilde karşılamıyorsa, Komisyon sosyal iklim planı hakkında olumsuz karar vermektedir. Bu durumda üye devlete Sosyal İklim Fonu'ndan herhangi bir destek sağlanmamaktadır. Olumsuz kararın gerekçeli olması gerekmektedir[636]. Üye devlet,

[633] Mali Tüzük'ün 131. maddesinde öngörülen mali çerçeve ortaklık anlaşmaları Komisyon ile fonların alıcıları arasında bir iş birliği çerçevesi oluşturmaktadır. Düzenlemeye göre bu çerçeve anlaşma, işbirliğinin genel şartlarının istikrara kavuşturulmasına hizmet etmektedir.
[634] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 65.
[635] Mali Tüzük'ün 112/1. maddesine göre bireysel bütçe taahhüdü, alıcısı ve tutarı bilinen bütçe harcamalarıdır.
[636] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 65.

Komisyon'un olumsuz kararında yer alan gerekçeleri göz önünde bulundurarak düzenleyecek ve Komisyon'a tekrar sunacaktır.

9.4.Sosyal İklim Planlarının Değiştirilmesi

Üye devletlerin sosyal iklim planlarını Fon'un uygulanması sürecinde değiştirmesi mümkündür. Tüzük'ün 18. maddesinde bu değişiklikler bakımından takip edilecek usuller öngörülmektedir.

Tüzük'ün 18/1. maddesi objektif koşullar nedeniyle değişiklikten bahsedilmektedir. Üye devletler objektif koşullar nedeniyle, sosyal iklim planının tamamen veya kısmen uygulanabilirliğini kaybetmesi ya da bu planların önemli ölçüde düzenlenmeye ihtiyaç duyulması halinde, değiştirilmiş sosyal iklim planlarını Komisyon'a iletilecektir[637].

Değişiklik talebi planlarda öngörülen tedbir ve yatırımların artık beklenen etkiyi sağlayamaması, maliyet etkinliğin bozulması ya da daha etkin bir alternatifin belirlenmesi gibi gerekçelere dayandırılabilecektir. Bu kapsamda üye devlet, değiştirmek istediği tedbirin neden işlevsiz hale geldiğini açıklamak ve belirlediği alternatifin daha uygun olduğunu gösteren veri veya analizlerle değişikliği gerekçelendirmek durumundadır. Bununla birlikte yapılacak değişikliğin, sosyal iklim planının beklenen etki düzeyini aşağıya çekmemesi ve Komisyon'un değerlendirme ölçütlerini karşılamaya devam etmesi gerekmektedir[638].

Üye devletlerin değişiklik taleplerini gerekçelendirmesi ve kural olarak bu gerekçeyi destekleyecek delil sunması gerekmektedir. Sunulacak delilleri, talebin konusunu oluşturan objektif koşullar belirleyecektir. Örneğin üye devletler, yaygın olarak bilinen koşulların meydana geldiğine ilişkin delil sunmak zorunda değildir. Ancak bu koşulların tedbir ve yatırımlar veya somut kilometre taşları ve hedefler üzerindeki etkisine ilişkin bilgi sunulmalıdır[639].

Tüzük'ün 18/2. maddesi uyarınca, objektif koşullar nedeniyle yapılacak değişiklik Komisyon'un bu konuda vereceği karara bağlıdır. Komisyon sunulan yeni sosyal iklim planını Tüzük'ün 16. maddesi anlamında değerlendirmeye almakta, planı olumlu değerlendirmesi

[637] Oberthür, Kulovesi, s. 16.
[638] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 59-60.
[639] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 60.

halinde değişiklik talebinde bulunulan tarihten itibaren üç ay içerisinde yeni bir karar alarak onaylamaktadır.

Tüzük'ün 18/6. maddesinde, sosyal iklim planlarda yapılacak küçük ölçekli değişiklikler için farklı bir süreç öngörülmektedir. Düzenlemeye göre planlarda öngörülen hedeflerde %5 oranına kadar artış veya azalış içeren ya da yazım hatalarının düzeltilmesi gibi değişiklikler küçük ölçekli düzenlemelerdir. Aynı hedefe ilişkin birden fazla küçük ölçekli değişiklik yapılması durumunda, bu değişikliklerin bir bütün olarak %5'lik eşiği aşmaması şarttır[640].

9.5.Üye Devletlere Yapılacak Ödemeler

Tüzük'ün 20. maddesi, üye devletlere yapılacak ödemeleri ele almaktadır. Düzenlemenin birinci fıkrasına göre, Komisyon kararı ile onaylanan sosyal iklim planında öngörülen kilometre taşları ve hedeflerin gerçekleştirilmesi halinde üye devletler[641], Komisyon'a gerekçeli bir ödeme talebinde bulunmaktadır. Üye devletlerin ödeme taleplerini Komisyon'a, 31 Temmuz veya 31 Aralık tarihlerine kadar yılda bir veya iki kez sunması mümkündür.

Komisyon bir üye devletten ödeme talebi aldığında, üye devlet bakımından verilen Komisyon kararında belirlenen kilometre taşlarının ve hedeflerin tatmin edici bir şekilde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini değerlendirmektedir. Komisyon ödeme talebini olumlu değerlendirdiği takdirde, ödeme talebinin sunulması gereken tarihten itibaren en erken iki ay ve en geç üç ay içerisinde talep konusu desteğin ödenmesine ilişkin karar almaktadır.

Tüzük'ün 20/9. maddesi, ödemenin gerçekleştirilmesi için Fon'da yeterli miktarın bulunmadığı durumu ele almaktadır. Bu düzenlemeye göre Fon'da bulunan miktar ödeme taleplerini karşılamaya yetmezse, Komisyon üye devletlere onaylanan ödemelere orantılı bir şekilde ödeme yapacaktır. Takip eden ödeme döneminde Komisyon, ödeme talepleri gecikmiş olan üye devletlere öncelik verecektir.

[640] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 60.
[641] Oberthür, Kulovesi, s. 15.

10.Avrupa Birliği Sosyal İklim Fonunun Takibi, Değerlendirilmesi ve Yaptırımları

10.1.Fonun Takibi

Sosyal İklim Fonu Tüzüğü'nün 24/1. maddesi uyarınca her üye devlet, sosyal iklim planının uygulanmasına ilişkin ilerlemeyi iki yılda bir Komisyon'a raporlamakla; Komisyon ise ikinci fıkra uyarınca Fon'un genel uygulama sürecini takip etmek ve Fon'un hedeflerine ulaşılıp ulaşılmadığını değerlendirmekle yükümlüdür.

Tüzük'ün 24/4. maddesi Komisyon'un, Fon'un takibinde kullanacağı göstergeler üzerinde durmaktadır. Düzenlemeye göre bu göstergeler Tüzük'ün dördüncü ekinde ayrıntılı biçimde listelenmiştir ve bu göstergeler aracılığıyla Fon'un hedeflerine ne ölçüde katkı sağladığı ölçülmektedir. Dördüncü ekte inşaat sektörü, karayolu ulaşımı sektörü, mikro-işletmeler ve geçici doğrudan gelir desteği başlıkları altında, her başlıkla ilgili bağlam, çıktı ve sonuç göstergelerine yer verilmektedir.

İnşaat sektörü bakımından bağlam göstergeleri kırılgan durumdaki hane halkı sayısı ve enerji yoksulluğu içerisindeki hane halkı sayısıdır. Çıktı göstergeleri ise emisyon azaltımı sağlayan en az bir yapısal tedbirden yararlanan kırılgan durumdaki hane halkı sayısı, kapsamlı yenilemeden geçen yapı sayısı, kapsamlı yenilemeden geçen yapıların metrekare cinsinden kullanılabilir alanı, kapsamlı yenileme oluşturmayan bir yenilemeden geçen yapı sayısı, kapsamlı yenileme oluşturmayan bir yenilemeden geçen yapıların metrekare cinsinden kullanılabilir alanı, yenilenebilir enerji kaynaklı veya yüksek verimli bir sistemle değiştirilen fosil yakıtlı ısıtma sistemlerinin sayısı ile ek kapasite sağlanan yenilenebilir enerji sistemlerinin sayısı ve sağlanan kapasitenin megavat cinsinden karşılığıdır. İnşaat sektörünün sonuç göstergeleri ise kırılgan durumdaki hane halkı ve enerji yoksulluğu içerisindeki hane halkı sayısındaki azalma, inşaat sektöründen kaynaklanan emisyonlardaki tahmini azalma, birincil ve nihai enerji tüketimindeki yıllık azalmadır[642].

Karayolu ulaşımı sektörü bakımından bağlam göstergeleri inşaat sektörünün bağlam göstergelerine paralel olarak kırılgan durumdaki hane halkı sayısı ve enerji yoksulluğu içerisindeki hane halkı sayısıdır. Çıktı göstergeleri ise emisyon azaltımı sağlayan en az bir

[642] Birincil enerji tüketimi enerji sektörünün kendi tüketimi, enerjinin dönüşümü ve dağıtımı sırasında meydana gelen kayıplar ve son kullanıcılar tarafından yapılan nihai tüketimi kapsayan bir ölçüdür. Bkz. Eurostat, Primary energy consumption. Eurostat, Erişim Tarihi: 17.05.2025, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained /index.php?title=Glossary:Primary_energy_consumption.

yapısal tedbirden yararlanan kırılgan durumdaki ulaşım kullanıcılarının sayısı, alınan sıfır emisyonlu ve düşük emisyonlu araç sayısı, alınan bisiklet ve mikro-mobilite araçlarının sayısı, ilave alternatif yakıt noktalarının sayısı, ücretsiz veya indirimli toplu taşıma biletlerinin sayısı, paylaşımlı ve talep üzerine mobilite çözümlerinin kullanıcı ve birim cinsinden sayısı ile kilometre cinsinden bisiklet altyapısıdır. Kırılgan durumdaki ulaşım kullanıcı sayısındaki azalma, ulaşım yoksulluğu içerisindeki hane halkı sayısındaki azalma ve karayolu ulaşım sektörü emisyonlarındaki azalma karayolu ulaşımı bakımından sonuç göstergeleridir.

Mikro-işletmelerde bağlam göstergesi kırılgan durumdaki mikro-işletmelerin sayısıdır. Mikro-işletmeler için öngörülen çıktı göstergesi ise inşaat sektörü ve karayolu taşımacılığı sektöründe emisyonlarını azaltan en az bir yapısal önlemden yararlanan kırılgan durumdaki mikro işletmelerin sayısıdır. Kırılgan durumdaki mikro-işletmelerin sayısındaki azalma ise mikro işletmeler bakımından sonuç göstergesidir.

Geçici doğrudan gelir desteğinin bağlam göstergesi, planlarda yer alan geçici doğrudan gelir desteğinin yüzde cinsinden payıdır. Geçici doğrudan gelir desteği alan kırılgan durumdaki hane halkı ve kırılgan durumdaki ulaşım kullanıcılarının sayısı ise geçici doğrudan gelir desteğinin çıktı göstergesidir. Geçici doğrudan gelir desteğinin sonuç göstergesi ise kırılgan durumdaki hane halkı ve kırılgan durumdaki ulaşım kullanıcıları başına sağlanan Avro cinsinden ortalama geçici doğrudan gelir desteğidir.

10.2.Fonun Değerlendirilmesi

Tüzük'ün 27. maddesine göre Komisyon, Fon'un ikinci yıl değerlendirmesi ile nihai değerlendirmesini yapacak, ayrıca inşaat ve karayolu taşımacılığı sektörleri bakımından üye devletlerce açık artırmaya çıkarılacak tahsisatların AB'nin özkaynaklarına dönüşmesi halinde Fon'un devamı için gerekli önerileri sunacaktır.

Tüzük'ün 27/1. maddesine göre Komisyon sosyal iklim planları uygulamaya başlandıktan iki yıl sonra, Fon'un uygulanmasına ilişkin kapsamlı bir değerlendirme raporu hazırlamak ve bu raporu Avrupa Parlamentosu, Konsey, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ile Bölgeler Komitesi'ne sunmakla yükümlüdür. Bu rapor üye devletlerin 24. maddeye uygun olarak sundukları ilerleme raporları dikkate alınarak hazırlanacaktır. Ayrıca sunulacak raporun, gerektiği takdirde Tüzük'ün değiştirilmesine ilişkin öneriler içermesi mümkündür.

Düzenlemenin 2. fıkrasında Komisyon'un hazırlayacağı değerlendirme raporunun özellikle içermesi gereken bazı noktalara yer vermektedir. Bunlar Fon'un hedeflerine ulaşma derecesi, kullanımında kaynak etkinliği ve AB düzeyinde sağladığı katma değer; her bir üye devletin öngördüğü tedbir ve yatırımların etkinliği ile doğrudan gelir desteğinin kullanımı; üye devletlerde enerji yoksulluğu ve ulaşım yoksulluğu tanımlarının nasıl uygulandığı ile bu tanımlarda değişiklik yapılmasının gerekli olup olmadığı; Tüzük'ün 8. maddesinde öngörülen tedbir ve yatırımların güncel olup olmadığıdır.

Tüzük'ün 27/3. maddesine göre Komisyon, 31 Aralık 2033 tarihine kadar Fon'un nihai değerlendirmesini yapmakla ve bu raporu Avrupa Parlamentosu, Konsey, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ile Bölgeler Komitesi'ne sunmakla yükümlüdür. Komisyon nihai değerlendirme raporunda Fon'un etkisini ortaya koyacaktır.

Tüzük'ün 27. maddesinin son fıkrası Sosyal İklim Fonu'nun kalıcı olmasına ilişkin bir ihtimali ele almaktadır. ABİHA'nın 311. maddesi AB'nin özkaynaklarına ilişkindir[643]. Düzenlemenin ilk fıkrasına göre AB, amaçlarına ulaşmak ve politikalarını yürütmek için kendisine gereken araçları edinecektir. 311/3. maddede ise bu araçların edinilmesine ilişkin iki aşamalı bir usul yer almaktadır[644]. Konsey Avrupa Parlamentosu'na danıştıktan sonra ve oybirliğiyle olmak üzere, yeni özkaynak kategorileri oluşturabilmekte veya mevcut bir kategoriyi kaldırabilmektedir. Ancak Konsey'in bu yöndeki kararı, üye devletlerin kendi anayasal kurallarına göre onaylanmadan yürürlüğe girmemektedir.

Yukarıda inşaat ve karayolu ulaşımı sektörleri için öngörülen emisyon tahsisatlarının tamamının Fon'a aktarılmadığı ve üye devletlerin, Fon'a aktarılmayan tahsisatlardan elde edilen gelirleri nasıl kullanacağını, Fon'un hedeflerine uygun olmak koşuluyla, belirlemekte serbest olduğu ifade edilmiştir[645]. Tüzük'ün 27/4. maddesi geliri üye devletlerce kullanılan tahsisatların, ABİHA'nın 311/3. maddesi uyarınca öz kaynağa dönüştürülmesi durumunda, Komisyon Fon'un devamlılığını sağlamak amacıyla gerekli önerileri sunacaktır.

10.3.Fonun Öngördüğü Yaptırımlar

[643] Birlik'in özkaynaklar sistemi ve Birlik bütçesinin korunması hakkında Bkz. Billur Yaltı Soydan, "Vergi Kaçakçılığı Suçunu Avrupa Topluluğu Bütçesi Aleyhine Kaçakçılık Suçu İle Okumak: Adil ve Orantılı Bir Ceza Sistemi Yaratmak Mümkün Müdür?", **Vergi Sorunları Dergisi**, S. 169, 2002, ss. 49-91, s. 52 vd.
[644] Daniel-Erasmus Khan, Rudolf Geiger, "Article 311 TFEU", Rudolf Geiger, Daniel-Erasmus Khan, Markus Kotzur (Eds.), **European Union Treaties: A Commentary**, Oxford: Beck/Hart, 2015, ss. 987-990, s. 990.
[645] Bkz. 8.1.1.Emisyon Ticaret Sisteminden Elde Edilen Gelirler.

Tüzük'ün 20. maddesi, üye devletlere yapılacak ödemelerin askıya alınmasını ve Komisyon ile üye devletler arasında imzalanan anlaşmanın feshini ele almaktadır.

10.3.1.Ödemenin Askıya Alınması

Tüzük'ün 20/4. maddesinde öngörüldüğü üzere, Komisyon üye devletlerin ödeme taleplerini değerlendirir ve kilometre taşları ile hedeflerin tatmin edici bir şekilde gerçekleştirilmediğini tespit ederse, gerçekleştirilemeyen kilometre taşı ve hedeflerle orantılı olarak ödemeyi askıya alacaktır. Düzenlemeye göre üye devletin ödemenin askıya alınmasından itibaren bir ay içinde görüşlerini sunması mümkündür. Ödemenin askıya alınması kararı ancak kilometre taşları ve hedefler tatmin edici bir şekilde gerçekleştirildiğinde kaldırılmaktadır.

Üye devlet ödemenin askıya alması tarihinden itibaren dokuz ay içinde kilometre taşları ve hedeflerini tatmin edici bir şekilde gerçekleştiremediği takdirde, Komisyon bu değerlendirmesine ilişkin sonuçları üye devlete bildirmekte ve üye devlete iki ay içinde görüşlerini sunma imkânı verdikten sonra, sağlanan destek tutarı gerçekleştirilemeyen kilometre taşı ve hedeflerle orantılı olarak azaltılmaktadır.

10.3.2.Anlaşmanın Feshedilmesi

Tüzük'ün 20/7. maddesi Komisyon ve üye devlet arasında imzalanan anlaşmanın feshini öngörmektedir. Üye devlet Komisyon ve üye devlet arasında anlaşmanın imzalandığı tarihten itibaren 15 ay içerisinde kilometre taşları ve hedefleri konusunda somut ilerleme kaydedemediği takdirde, Komisyon söz konusu anlaşmaları feshedecek ve üye devlete sağlanan destek tutarını iptal edecektir. Ancak bunun için Komisyon'un, üye devlete somut bir ilerleme kaydedilmediğine ilişkin değerlendirmesini iletmesi ve üye devlete iki ay içinde görüşlerini sunma imkânı vermesi gerekmektedir. Rehber'de üye devletin bir kilometre taşı veya hedefle ilgili ödeme talebinde bulunmamasının, somut bir ilerleme kaydedilmediği anlamına gelebileceği ifade edilmektedir[646].

[646] 5 Mart 2025 tarihli ve C(2025)881 sayılı Komisyon Duyurusu, s. 66.

BÖLÜM III: TÜRKİYE'DE SOSYAL İKLİM FONUNUN ANAYASAL AÇIDAN UYGULANABİLİRLİĞİ

11.Sosyal İklim Fonunun Anayasal İlkeler Açısından Değerlendirilmesi

11.1.Anayasa'nın Başlangıç Bölümü Açısından

Bir toplumu bir arada tutan, bireyleri bir araya getirip onları bir iktidara dönüştüren temel değerler ve ilkeler ifadelerini anayasalarda bulmaktadır. Özellikle bir anayasanın başlangıç bölümü anayasanın ilan edilmesine neden olan olayları, anayasa ile hedeflenen sosyal tasarımı, anayasanın ilan edildiği toplumu bir arada tutan bağların temel unsurlarını açıklamakta; Gönenç'in tabiriyle geçmişin gururu ve geleceğin umudu bu bölümlerde taşınmaktadır[647]. Bu anlamda anayasaların başlangıç bölümleri genellikle edebi bir dille kaleme alınmakta ve bu bölümlerde duygu yüklü ifadelere yer verilmektedir[648].

Anayasalara bir başlangıç kısmı koymak ya da bir önsözle başlamak artık neredeyse bir gelenek halini almıştır. Günümüzde oldukça fazla sayıda anayasada başlangıç kısmı bulunmaktadır[649]. Başlangıç bölümü içeren anayasaların, kendine özgü ayırt edici özellikleri ile birlikte başlangıç bölümlerinde genel olarak eşitlik, özgürlük, insan hakları, insan onuru, barış, adalet, hukuk devleti, demokrasi, kuvvetler ayrılığı gibi değer ve ilkelere; bunların yanında kimi anayasaların egemenliğin kaynağına, dinsel ögelere, geleneklere ve tarihsel sürece yer verdiği görülmektedir[650]. Ancak bir anayasada başlangıç kısmı bulunması zorunlu değildir, 1953 Danimarka Anayasası gibi bir başlangıç kısmı içermeksizin doğrudan metne yer veren anayasalar da mevcuttur[651].

---

[647] Levent Gönenç, "Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 56, S. 1, 2007, ss. 145-168, s. 150.

[648] Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C. 1, 2. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2020, s. 136. (**Genel Teori**)

[649] Ömer Anayurt, **Anayasa Hukuku Genel Kısım**, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, s. 60.

[650] Peri Uran, "Anayasaların Başlangıç Kısımları", **İstanbul Hukuk Mecmuası**, C. 73, S.1, 2015, ss. 223-248, s. 224-225.

[651] Anayurt, s. 60; Gözler, **Genel Teori**, s. 135.

1982 Anayasası oldukça uzun bir Başlangıç bölümü içermekte[652], bu bölümde Anayasa'nın dayandığı temel görüş ve ilkeler belirtilmektedir[653]. Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlılık, Atatürk milliyetçiliği, Atatürk medeniyetçiliği, çağdaş medeniyet düzeyine ulaşma azmi, milli egemenlik, anayasanın ve hukukun üstünlüğü, özgürlükçü demokrasi, kuvvetler ayrılığı, Türk varlığının devleti ve ülkesi ile bölünmezliği, laiklik, Türk vatandaşlarının Anayasa'da yer alan temel hak ve özgürlüklerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içerisinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu 1982 Anayasası'nın Başlangıç bölümünde yer alan ilkelerdir[654].

Bir anayasanın başlangıç bölümünün bağlayıcı olup olmadığı sorusuna anayasanın kendisi yanıt üretmektedir. Kimi anayasalarda başlangıç bölümleri hiçbir bağlayıcı güce sahip değildir. 1787 Amerika Birleşik Devletleri Anayasası gibi anayasalarda başlangıç bölümünün anayasanın metni ile bir bağlantısı yoktur ve başlangıç bölümü anayasal yorumda kullanılamamaktadır[655]. 1949 Federal Almanya Anayasası gibi bazı anayasalarda ise başlangıç bölümü anayasa metnine dahil edilmekte; bununla birlikte bunlara bağlayıcı nitelik atfedilmemekte ve başlangıç bölümü ancak anayasal yorumda kullanılabilmektedir[656]. Bazı anayasalar ise başlangıç bölümlerini anayasa metnine dahil etmektedirler. Bu anayasalarda başlangıç bölümü bağlayıcıdır ve anayasaya uygunluk denetiminde ölçü norm niteliği taşımaktadır[657].

Anayasa'nın 176/1. maddesi Başlangıç bölümünün Anayasa metnine dahil olduğu ifade etmektedir[658]. Bu nedenle Başlangıç bölümü bağlayıcıdır ve Anayasa Mahkemesi tarafından ölçü norm olarak kullanılabilmektedir[659]. Örnek vermek gerekirse Mahkeme yabancılara mülk

---

[652] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 252; Esasen 1982 Anayasası'nın Başlangıç bölümü içermesi bir yenilik değildir. 1961 Anayasası da bir Başlangıç bölümü içermektedir. Ancak 1961 Anayasası'nın Başlangıç bölümündeki vurgu bağımsızlık, özgürlükçülük ve demokratik hukuk devleti üzerineyken, 1982 Anayasası'nın vurgusu ulusal dayanışma ve devletin bölünmezliği üzerindedir. Bkz. Cem Eroğul, **Anatüzeye Giriş**, 8. Baskı, İstanbul: İmaj Yayınevi, 2005, s.317.

[653] Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 30.

[654] Özbudun, s. 73; Gözler, **Türk Anayasa**, s. 253.

[655] Anayurt, s. 61; Gözler, **Genel Teori**, C. 1, s. 136; Uran, s. 229. Anayasal yorum hakkında ayrıntılı açıklamalar için Bkz. Oya Boyar, **Anayasal Yoruma Giriş**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021.

[656] Anayurt, s. 61; Uran, s. 230.

[657] Anayurt, s. 61.

[658] Eroğul'a göre düzenlemenin Anayasa'nın metnine dahil edilmesinin nedeni, anayasa koyucunun dünya görüşlerini anayasal yorumda göz önünde tutulmasını sağlamaktır. Eroğul, s. 316.

[659] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 254. Gözler Başlangıç bölümünün genel ve soyut olmasının, bölümün pozitif değerden yoksun olduğu anlamına gelmeyeceğini ifade etmektedir. Gözler'e göre Başlangıç bölümünün anlamı anayasal yorumla tespit edilecektir. Bkz. Kemal Gözler, **Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu**, 2. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2016, s. 45.

satışına mütekabiliyet şartının aranmasından Bakanlar Kurulu kararı ile vazgeçilebileceğine ilişkin bir norm denetimi kararında, norm denetimine konu olan yasal düzenlemeyi Başlangıç bölümüne yer alan, Türk milletinin dünya milletlerinin eşit haklara sahip bir üyesi olmasına dayandırarak Anayasa'ya aykırı bulmuştur[660]. Ayrıca Başlangıç bölümünde yer alan ilkelerin önemli bir bölümü, Anayasa'nın ilerleyen maddelerinde somutlaştırıldığını ifade etmek gerekmektedir[661]. Özbudun'a göre Anayasa Mahkemesi'nin bu ilkeler bakımından ölçü norm olarak Anayasa'da somutlaştırılmış biçimlerini kullanması, Başlangıç bölümünde yer alan ifadelerden destek ölçü norm olarak faydalanması daha doğru olacaktır[662].

Anayasa'nın Başlangıç bölümünde temel hak ve özgürlüklerden sosyal adalet gereklerince yararlanma ifadesi, Sosyal İklim Fonu'nun Türkiye'de uygulanabilirliği bakımından önemlidir. Sosyal adalet, bir toplumda avantaj ve dezavantajların bireylere nasıl dağıtıldığıyla ilgilidir[663]. Bununla birlikte Anayasa'nın Başlangıç bölümündeki onurlu bir hayat sürdürme ifadesi de dikkate alınmalıdır. Öyle ki insan onurunun korunması, sosyal adaletin sağlanmasını ve insanın içinde bulunduğu güçlüklerden kurtarılmasını da gerektiren bir durumdur[664].

İnşaat ve karayolu taşımacılığı sektörlerinin Emisyon Ticaret Sistemi'ne dahil edilmesi sonucunda meydana gelecek maliyet artışı, gelirlerinin büyük bir bölümünü iklimlendirme ve ulaşıma harcayan, alternatif ve karşılanabilir mobilite çözümlerine erişimi bulunmayan, fosil yakıt tüketimini azaltmak için yatırım yapacak imkândan yoksun kırılgan durumdaki hane halklarını, mikro-işletmeleri ve ulaşım kullanıcılarını olumsuz etkileyebilecektir[665]. Sosyal İklim Fonu'nun amacı Tüzük'ün 1/3. maddesinde ifade edildiği şekilde, inşaat ve karayolu taşımacılığı sektörlerinin Emisyon Ticaret Sistemi'ne dahil edilmesi sonucunda artması beklenen maliyetlerinin kırılgan durumdaki hane halkları, mikro-işletmeler ve ulaşım kullanıcıları üzerinde oluşturacağı etkiyi dengelemektir.

Sosyal İklim Fonu beklenen maliyet artışlarının dengelenmesi için geçici gelir desteği imkânı kurgulamakta, fosil yakıtlara bağımlılığın azaltılmasını amaçlayan tedbirler ve

---

[660] Anayasa Mahkemesi, E. 1984/14, K. 1985/7, T. 13.06.1985, RG 24.08.1985-18852. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 19.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1985/7; Özbudun, s. 74.
[661] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 253.
[662] Özbudun, s. 73-74.
[663] David Miller, **Principles of Social Justice**, 3. Baskı, Massachusetts: Harvard University Press, 2003, s. 11.
[664] Nihat Bulut, **Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2009, s. 15.
[665] 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 11.

yatırımları desteklemektedir[666]. Tüzük'ün 3/2. maddesinde kırılgan durumdaki hane halklarının, mikro-işletmelerin ve ulaşım kullanıcılarının gerek geçici gelir desteği ile gerekse de binaların enerji verimliliğini artırma, ısıtma ve soğutma sistemlerinin karbonsuzlaştırma, yenilenebilir enerji üretimi ve depolamanın binalara entegrasyonunu sağlama gibi tedbirler ve yatırımlar yoluyla desteklenmesi Fon'un özel hedefleri olarak gösterilmektedir. Ayrıca Tüzük'ün 9/2. maddesi, Fon kapsamında sağlanan desteklerin tümünün kırılgan durumdaki hane halklarına, mikro-işletmelere ve ulaşım kullanıcılarına aktarılmasını sağlayacak güvenceleri zorunlu kılmaktadır.

Maliyet artışının kırılgan durumdaki hane halkları, mikro-işletmeler ve ulaşım kullanıcıları üzerinde oluşturacağı olumsuz etkiyi engelleme amacı taşıyan Sosyal İklim Fonu'nun, maliyetin toplum genelinde paylaşımının ve bu anlamda sosyal adaletin sağlanması bakımından bir fonksiyona sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Fon kapsamında ulaşımdan yeterli ölçüde faydalanamayan veya iklimlendirme sorunu yaşayan kırılgan gruplara destek sağlanmaktadır. Böylece kırılgan grupların temel ihtiyaçlarına erişimleri kolaylaştırılacak ve özellikle geçici gelir desteği aracı kullanılarak yeşil dönüşüm sırasında gelir eşitsizliğinin daha da derinleşmesi ihtimalinin önüne geçilmektedir. Fon kapsamında sağlanan desteklerin tümünün kırılgan gruplara aktarılmasını sağlayacak güvencelerin varlığı, Fon'un sosyal adaleti sağlama fonksiyonunu güçlendirmektedir.

Sonuç olarak Sosyal İklim Fonu'nun, Anayasa'nın Başlangıç bölümünde yer alan sosyal adalet ve onurlu bir hayat sürdürme ifadeleri bakımından uygulanabilir olduğu kabul edilmelidir.

11.2.Sosyal Devlet İlkesi Açısından

20. yüzyılda jandarma devlet anlayışının yerini sosyal devlete bırakması[667] dünyada anayasalara İkinci Dünya Savaşı sonrası yansımıştır[668]. savaş sonrasında oldukça fazla sayıda ülkede sosyal devletin altın çağı olarak adlandırılan bir dönem başlamıştır[669]. 1940'lı yıllarda

[666] 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 16.
[667] Bkz. 5.2.2.Verginin Yönlendirici Niteliği.
[668] İbrahim Ö. Kaboğlu, **Anayasa Hukuku Dersleri**, 17. Baskı, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2023, s. 105. (**Anayasa**)
[669] Christopher Pierson, **Beyond The Welfare State**, 3. Baskı, Cambrigde: Polity Press, 2006, s. 114; Tarık Gümüş, **Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2010, s. 148.

Fransa, İtalya ve Almanya'yı takiben[670], sosyal devlet ilkesi Türkiye'de ilk defa 1961 Anayasası'nda yer edinmiş[671] ve sosyal devlet ilkesiyle beraber ilkenin gereği olan sosyal haklar ilk defa 1961 Anayasası'nda tanınmıştır[672]. 1961 Anayasası'nın getirdiği sosyal devlet ilkesi ile tanıdığı sosyal haklar, sosyal haklar bakımından nüans farklılıklarıyla 1982 Anayasası'nda da sürmektedir[673].

1982 Anayasası'nın birinci kısmı Genel Esaslar başlığını taşımaktadır. 11 maddeden yer alan bu kısımda Türkiye'nin Anayasal düzenini oluşturan temel ilkelere yer verilmektedir[674]. Bu kısımda yer alan Cumhuriyetin nitelikleri başlıklı 2. maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.

Soysal'a göre sosyal devlet "*vatandaşların sosyal durumlarıyla, refahlarıyla ilgilenen, onlara asgari bir yaşama düzeyi sağlamayı ödev bilen*" devlettir[675]. Özbudun'a göre sosyal devlet, "*sosyal adalet ile sosyal güvenliği sağlamak ve herkes için insan haysiyetine yaraşır asgari bir hayat düzeyini gerçekleştirmekle yükümlü olan devlettir*"[676]. Gözler sosyal devleti, "*herkese insan onuruna yaraşır asgari bir hayat seviyesi sağlamayı amaçlayan devlet*" olarak[677]; Kaboğlu ise "*sosyal barış ile sosyal adaleti sağlamak amacıyla, sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahaleyi meşru gören devlet*" olarak tanımlamaktadır[678].

Anayasa Mahkemesi'nin gerek 1961 Anayasası döneminde gerekse 1982 Anayasası döneminde verdiği kararlarla sosyal devlete ilişkin tanımlar geliştirdiği görülmektedir[679]. Örnek vermek gerekirse Anayasa Mahkemesi bir kararında sosyal devleti, ferdin huzur ve refahını gerçekleştiren ve teminat altına alan, kişi ile toplum arasında denge kuran, emek ve sermaye

---

[670] Kaboğlu, **Anayasa**, s. 105. 1949 Federal Almanya Anayasası'nda ayrıntılı bir sosyal hak kataloğuna yer verilmemiştir. Ancak bu durumun nedeni sosyal haklara ilişkin açıklamaların federe devlet anayasalarına bırakılmasıdır. Federal Almanya'yı meydana getiren federe devlet anayasalarında, sosyal hakların herkesçe kullanılmasını sağlamak üzere devletlere geniş ödevler yüklenmiştir. Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, 8. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2023, s. 59-60.

[671] Bu anlamda 1924 Anayasası'nda sosyal devlet ilkesinin yer almaması, Anayasa'nın kaleme alındığı dönem itibariyle olağan karşılanmaktadır. Bkz. Gözler, **Türk Anayasa**, s. 213.

[672] Kaboğlu, **Anayasa**, s. 105-106; Gözler, **Türk Anayasa**, s. 213; Mehmet Akad, Bihterin Vural Dinçkol, Nihat Bulut, **Genel Kamu Hukuku**, 20. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 2024, s. 399-400.

[673] Akad, Vural Dinçkol, Bulut, s. 400.

[674] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 149.

[675] Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 11. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1997, s. 154.

[676] Özbudun, s. 141.

[677] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 213.

[678] Kaboğlu, **Anayasa**, s. 106.

[679] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 215.

ilişkilerini dengeli olarak düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadî ve malî tedbirler alarak çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve millî gelirin, adalete uygun biçimde dağılmasını sağlayıcı tedbirler alan, adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu, devam ettirmeğe kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı kararlılık içinde ve gerçekçi bir özgürlük rejimini uygulayan devlet olarak tanımlamaktadır[680]. Diğer bir kararında ise Mahkeme'ye göre sosyal devlet, insan hak ve özgürlüklerine saygı gösteren, kişinin huzur ve refahını gerçekleştiren ve bunları güvence altına alan, kişi ile toplum yararları arasında denge kuran, emek ve sermaye ilişkilerini dengeli biçimde düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşaması, çalışması ve kendisini geliştirmesi için sosyal, ekonomik ve malî önlemler alarak adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeyi amaç edinen devlettir[681].

1982 Anayasası'nın 5. maddesi, sosyal devlet ilkesine gönderme içeren diğer bir düzenlemedir[682]. Devletin temel amaç ve görevleri başlıklı bu düzenlemeye göre kişilerin temel hak ve hürriyetlerini sosyal devlet ilkesiyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak devletin temel amaç ve görevleri arasındadır.

Herkese insan onuruna yaraşan asgari bir yaşam düzeyi sağlamak, sosyal hakların tanınmasını ve gerçekleştirilmesini gerektirmektedir[683]. Sosyal haklar bu anlamda sosyal devletin amaç ve görevlerini yerine getirmenin araçlarıdır[684] ve sosyal devletin en önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır[685]. Bununla birlikte sosyal hakları tanımlamak ve diğer temel haklardan ayıran ölçütleri ortaya koymak kolay değildir. Örneğin klasik haklardan farklı olarak sosyal hakların devlete olumlu edim yükleyen haklar olduğunu ifade etmek mümkündür.

---

[680] Anayasa Mahkemesi, E. 1963/336, K. 1967/29, T. 26-27.09.1967, RG 19.10.1968-13031. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 18.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1967/29; Gözler, **Türk Anayasa**, s. 215-216.

[681] Anayasa Mahkemesi, E. 1995/15, K. 1995/55, T. 05.10.1995, RG 18.02.2000-23968. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 18.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1995/55; Ömer İzgi, Zafer Gören, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu**, C. 1, Ankara: TBMM Basımevi, 2002, s. 20.

[682] Zafer Gören, "Sosyal Devlet İlkesi ve Anayasa Hukuku Açısından Yaşam Kalitesi", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 14, 1997, ss. 90-153. s. 110; Akad, Vural Dinçkol, Bulut, s. 400.

[683] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 218.

[684] Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 201.

[685] Özbudun, s. 151.

Ancak sendika kurma, toplu sözleşme ve grev hakları gibi bazı sosyal haklar devlete olumsuz bir edim yüklemektedir[686].

Sosyal haklar, diğer temel haklardan ancak amaçlarına göre ayırt edilebilmektedir. Bu anlamda sosyal adaleti sağlamaya, sosyal eşitsizlikleri azaltmaya, toplum içinde ekonomik bakımdan zayıf olan sınıf ve grupları korumaya yönelik haklar sosyal haklardır[687]. Bunlara örnek olarak Anayasa'nın 42'nci maddesinde yer alan eğitim hakkı, 49'uncu maddesinde yer alan çalışma hakkı, 55'inci maddesinde yer alan adil ücret hakkı, 56'ncı maddesinde yer alan sağlık hakkı, 57'nci maddesinde yer alan konut hakkı ve 60'ıncı maddesinde yer alan sosyal güvenlik hakkını göstermek mümkündür[688]. Anayasa'da yer verilen sosyal hakların sayısı, diğer devletlerin anayasalarında yer alan sosyal hakların sayısından oldukça fazladır[689].

Bununla birlikte sosyal haklar ilk defa tanındığı 1961 Anayasası'ndan bu yana, diğer temel hak ve özgürlüklere göre olumsuz anlamda daha farklı bir kategoriye sokulmuştur[690]. Gerek sosyal yönü daha ağır bastığı kabul edilen 1961 Anayasası'nda[691] gerekse 1982 Anayasası'nın 65. maddesinde, sosyal hakların sınırı devletin mali kaynaklarının yeterliği ile çizilmektedir[692]. Anayasa'nın 104/17. maddesi uyarınca Cumhurbaşkanı kararnameleri ile düzenlenmeye açık olmaları ve 148/3. maddesi anlamında bireysel başvuruya konu edilememeleri, sosyal hakların olumsuz anlamda daha farklı bir kategoriye sokulmasının diğer göstergeleridir[693].

Sosyal devlet ilkesi, Sosyal İklim Fonu'nun Türkiye'de uygulanabilirliğini değerlendirmek bakımından üç açıdan önem taşımaktadır. Sosyal İklim Fonu, öncelikle sosyal devlet ilkesinin bir gerekliliği olan sosyal hakların içeriğinin sağlanmasına hizmet edebilecek

---

[686] Özbudun, s. 151-152.
[687] Özbudun, s. 152. Tanör ve Yüzbaşıoğlu, sosyal haklarının ayırt edici özelliği olarak sosyal eşitsizliklerin törpülenmesine hizmet etmelerini işaret etmektedir. Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 201.
[688] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 218-220; A. Ülkü Azrak, "Sosyal Devlet ve 1961 Türk Anayasasının Sistemi", **İstanbul Hukuk Mecmuası**, C. 27, S. 1-4, ss. 208-224, s. 213.
[689] Turgut Tan, "Anayasal Ekonomik Düzen", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 28, 1990, ss. 161-178, s. 162; Tolga Şirin, **Anayasa'dan Çıkış**, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2023, s. 167;
[690] Şirin, s. 173; Ali Güzel, "Sosyal Devlet ve Sosyal Haklar", İbrahim Ö. Kaboğlu (Ed.), **Anayasal Sosyal Haklar**, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2012, ss. 279-289, s. 283.
[691] Şirin, s. 173.
[692] Bu sınır şüphesiz olumlu edim gerektiren sosyal haklar bakımından söz konusudur. Olumlu edim gerektirmeyen sendika, toplu sözleşme ve grev haklarının gerçekleştirilmesini devletin mali kaynaklarının yeterliğine bağlamak mümkün değildir. İbrahim Ö. Kaboğlu, "Anayasa'da Sosyal Haklar: Alanı ve Sınırları", İbrahim Ö. Kaboğlu (Ed.), **Anayasal Sosyal Haklar**, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2012, ss. 15-34, s. 29; Özbudun, s. 153; Soysal, s. 161.
[693] Şirin, s. 215.

niteliktedir. Bu hizmet genel anlamda insan onuruna yaraşan asgari bir yaşam düzeyi sağlanması; özel anlamda ise çalışma hakkı ve ulaşım arasındaki ilişki gereği söz konusudur.

Enerji yoksulluğu, hane halklarının ısınma yoluyla yeterli sıcaklık sağlama, artan sıcaklıklar karşısında soğutma, aydınlatma ve cihazları çalıştırmak için gerekli enerji gibi onurlu bir yaşam standardı ve sağlığı destekleyen temel enerji hizmetlerine erişememesi durumudur. AB düzeyinde nüfusun yaklaşık %6,9'unun evlerini yeterince ısıtacak imkâna sahip olmaması, enerji yoksulluğunun AB için önemli bir sorun olarak nitelendirilmesine neden olmuştur[694]. Enerji yoksulluğu seviyesinin Avrupa ortalamasının yaklaşık üç katı olduğu dikkate alındığında[695], Türkiye'de enerji yoksulluğu ile mücadelenin büyük bir önem taşıdığını ifade etmek mümkündür. Enerji yoksulluğu içerisindeki kişilerin enerji tercihinin, yenilenebilir enerji yerine geleneksen enerji yakıtlarını tercih ettiği göz önünde bulundurulduğunda[696], enerji yoksulluğunun mevcut çevresel sorunları güçlendirme tehlikesi içerdiği kabul edilmelidir.

Fon'un evlerini yeterince ısıtacak imkâna sahip olmayan kişiler bakımından sağladığı geçici gelir desteği kısa vadede, özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarına erişim dâhil yapı yenilemeleri gibi yapısal önlemler ise uzun vadede, enerji yoksulluğu bakımından kalıcı çözümler sunabilecek niteliktedir[697]. Benzer bir şekilde Türkiye'de kırılgan grupların iklimlendirmeye erişimlerini kolaylaştırabileceği ifade edilebilecek Fon, bu anlamda kırılgan gruplara insan onuruna yaraşan asgari bir yaşam düzeyini sağlamak için bir araç olarak kullanılabilecektir.

İşgücü olanaklarına erişim bireylerin yalnızca becerileri ve eğitim düzeylerine bağlı bir imkân değildir. Birleşik Krallık'ta yapılan ampirik çalışmalar, toplu taşıma dahil olmak üzere ulaşım olanaklarına erişimin işgücü olanaklarına erişimi bakımından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır[698]. Bu anlamda ulaşım, karşımıza çalışma özgürlüğünün bir gerekliliği olarak çıkmaktadır.

---

694 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 13.

695 Seyhan Erdoğdu, "Türkiye'de Enerji Yoksulluğu", **Türkiye'nin Enerji Görünümü: Oda Raporu 2024**, Ankara: TMMOB Makine Mühendisleri Odası, 2024, ss. 39-52, s. 43.

696 Hamdi Emeç, Asuman Altay, Esin Aslanpay, M. Ozan Özdemir, "Türkiye'de Enerji Yoksulluğu ve Enerji Tercihi Profili", **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, C. 52, S. 608, 2015, ss. 9-21, s. 10.

697 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 13.

698 Jeroen Bastiaanssen, Daniel Johnson, Karen Lucas, "Does transport help people to gain employment? A systematic review and meta-analysis of the empirical evidence" **Transport Reviews**, C. 40, S. 5, ss. 607-628, s. 622.

Kırılgan durumdaki ulaşım kullanıcıları Fon'un kavradığı kırılgan gruplar arasında yer almaktadır. Fon kapsamında ulaşım kullanıcılarına yönelik destekler, örneğin toplu taşımada ücret desteği veya düşük ya da sıfır emisyonlu araçlara geçiş için hibe ile uygun koşullu krediler, ulaşım maliyetini düşürebilecek ve ulaşım hizmetlerine erişilebilirliği artırabilecektir. Böylelikle çalışma hakkının fiilen kullanılabilirliği ve istihdam olanaklarına erişim güçlenirken, sosyal devlet ilkesinin gerektirdiği fırsat eşitliği sağlanabilecektir.

İkinci açı sosyal hakların sınırını oluşturan, devletin mali kaynaklarının yeterliliği ile ilgilidir. Sosyal İklim Fonu, finansman kaynağı Emisyon Ticaret Sistemi'nde açık artırma yoluyla satılan tahsisatlar olan ve kırılgan grupların desteklenmesini amaçlayan bir finansman yöntemidir. Bu finansman yönteminin AB'de olduğu gibi, devlet üzerine herhangi bir finansal yük getirmeden kullanılabilmesi mümkündür. Böylece devlet herhangi bir finansal yük yüklenmeksizin sosyal hakların gerçekleştirilmesi konusunda bir araca sahip olacaktır.

Üçüncü açı gelir ve servet eşitsizliklerinde yaşanacak azalmayla ilgilidir. Piyasa ekonomisi kendi haline bırakıldığında adil olmayan bir gelir ve servet dağılımına neden olmakta ve bu durum toplumda bir huzursuzluk kaynağı olarak görülmektedir[699]. Sosyal devletin bireye karşı sorumluluğunun bir boyutu da bireyin toplum içerisindeki konumuna ilişkindir[700]. Bazı mal ve hizmetlerin düşük gelirli kişilere ücretsiz veya düşük maliyetle sunulması, devletin gelir ve servet eşitsizliğini azaltmak için elinde bulunan imkanlardan biridir[701]. İklimlendirme veya ulaşım hizmetleri gibi zorunlu harcamalar bakımından kırılgan grupların desteklenmesi, kırılgan grupların zorunlu harcamaları için ayırmaları gereken miktarın azaltmasını sağlayabilecek ve sosyal devlet ilkesine hizmet edebilecek niteliktedir.

11.3.Hukuk Devleti İlkesi Açısından

Anayasa'nın 2. maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti bir hukuk devletidir. Hukuk devleti faaliyetlerini bir hukuk rejimine bağlı olarak gerçekleştiren[702] ve vatandaşlarına hukuki güvenlik sağlayan devlet anlamına gelmektedir[703]. Bu bakımdan hukuk devleti ifadesi ile hukuk

---

[699] Şerafettin Aksoy, **Kamu Maliyesi**, 4. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2011, s. 67 (**Maliye**); Tuncer, s. 32.
[700] Billur Yaltı Soydan, "Vergi Adaleti Kavramında Soyuttan Somuta: Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarını Eşitlik, Özgürlük ve Sosyal Devlet Kavramları ile Okumak", **Vergi Sorunları Dergisi**, S.119, 1998, ss. 98-118, s. 109 ("Vergi Adaleti"). Verginin gelir dağılımına ilişkin etkileri için Bkz. Turhan, s. 257 vd.
[701] Aksoy, **Maliye**, s. 67-68.
[702] Kaboğlu, **Anayasa**, s. 17.
[703] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 230; Özbudun, s. 124; Soysal, s. 164; Ahmet G. Kumrulu, "Vergi Hukukunun Bir Kısım Anayasal Temelleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 36, S. 1, 1979, ss. 147-162, s. 153.

ve devlet birlikte ele alınmakta; bu sayede hukuk ve devlet arasında güçlü bir bağlantı kurulmaktadır[704].

Hukuk devleti terimi 1860'lı yıllarda Almanya'da ortaya çıkmış[705], daha sonra Fransa tarafından benimsenmiş ve kıta Avrupası ülkelerine yayılmıştır[706]. Anglo-Sakson ülkeleri başta olmak üzere, bazı diğer ülkelerde hukukun üstünlüğü terimi tercih edilmektedir. Ancak hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü terimleri arasında anlam ve işlev bakımından önemli bir fark bulunmamaktadır[707].

Hukuk devletinin ortaya çıkma nedenini, 17. ve 18. yüzyılların mutlak rejimlerini açıklamak için kullanılan polis devletinde[708] aramak gerekmektedir[709]. Polis devletinde uygulanan belli hukuk kuralları vardır, ancak bu hukuk kuralları polis devletini bağlamamaktadır[710]. Devlet hukukla bağlı olmadığına göre, devletin eylem ve işlemlerinin yargı tarafından denetlenmesi de söz konusu değildir[711]. Bu anlamda hukuk devleti, polis devletinin karşıtıdır[712].

İkinci Dünya Savaşı'nın yıkımları sonrasında dünyada yerleşen sınırlı iktidar anlayışı hukuk devletinin yaygınlaşması, anayasanın üstünlüğünün ve bağlayıcılığının benimsenmesi konusunda önemli bir rol oynamıştır. Dünyada hukuk devleti ilkesinin yaygınlıkla bu dönemde anayasalara girmesi ve anayasa mahkemelerinin bu dönemde kurulması, hukuk devleti ilkesi ve İkinci Dünya Savaşı ilişkisinin göstergesidir[713].

---

[704] İbrahim Ö. Kaboğlu, "Türkiye'de Hukuk Devletinin Gelişimi", Hayrettin Ökçesiz (Ed.), **Hukuk Devleti**, İstanbul: Afa Yayınları, 1998, ss. 89-116, s. 90. ("Hukuk Devleti")

[705] Kaboğlu, "Hukuk Devleti", s. 89; Hayrettin Ökçesiz, "Hukuk Devleti", Hayrettin Ökçesiz (Ed.), **Hukuk Devleti**, İstanbul: Afa Yayınları, 1998, ss. 17-34, s. 17.

[706] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 234.

[707] Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 115; Yavuz Sabuncu, **Anayasaya Giriş**, 13. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi, 2007, s. 83; Gözler, **Türk Anayasa**, s. 234; Yaşar Karayalçın, "Hukukun Üstünlüğü", Hayrettin Ökçesiz (Ed.), **Hukuk Devleti**, İstanbul: Afa Yayınları, 1998, ss. 117-146, s. 131; Akad, Vural Dinçkol, Bulut, s. 388. Hukuk devleti ilkesi ile hukukun üstünlüğü arasındaki felsefi farklılıklara ilişkin Bkz. Mustafa Yaylalı, "Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü Kavramları: Albert Venn Dicey ve Hans Kelsen", **Liberal Düşünce Dergisi**, C. 23, S. 91-92, 2018, ss. 93-109.

[708] Polis devleti kavramındaki polis ifadesi, ifadenin günümüzdeki kolluk anlamını taşımamaktadır. İfade toplumun refahını sağlamaya yönelik tüm devlet faaliyetleri anlamında kullanılmaktadır. Metin Günday, **İdare Hukuku**, 11. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi, 2017, s. 38

[709] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 233; Akad, Vural Dinçkol, Bulut, s. 388; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 116; Günday, s. 37; Özbudun, s. 125.

[710] Akad, Vural Dinçkol, Bulut, s. 388.

[711] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 233.

[712] Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, 11. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014, s. 113; Sabuncu, s. 83; Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 116; Akad, Vural Dinçkol, Bulut, s. 388.

[713] Kaboğlu, **Anayasa**, s. 19.

Hukuk devleti ilkesinin Türkiye'nin Anayasal düzleminde yer edinmesi, dünyadaki gelişmelere paralel bir şekilde İkinci Dünya Savaşı sonrasına rastlamaktadır. Türkiye'de bu anlamda 1961 Anayasası hukuk devleti ilkesine yer veren ilk anayasadır[714]. 1961 Anayasası'nın Başlangıç bölümünde ve 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin bir hukuk devleti olduğu ifadelerine yer verilmektedir. Ayrıca hukuk devleti ilkesinin gereği olarak 1961 Anayasası, 7. maddesinde yargı bağımsızlığına; 8. maddesinde normlar hiyerarşisine; 31. maddesinde adil yargılanma hakkına; 114. maddesinde idarenin eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğuna[715] ve 145. maddesinde Anayasa Mahkemesi'ne yer vermektedir.

1982 Anayasası ile ortaya konulan hukuk devleti anlayışı 1961 Anayasası dönemindekinden oldukça farklıdır. Örneğin 1961 Anayasası'nın Başlangıç bölümünde yer alan hukuk devleti 1982 Anayasası'nda hukuk düzenine dönüşmüştür[716]. Yine idarenin eylem ve işlemleri konusunda istisnaların belirlendiği ve yargı kısıntısı getirildiği ifade edilmektedir[717]. 1982 Anayasası'nın 125/2. maddesi ile Yüksek Askeri Şura'nın terfi ve kadrosuzluk nedeniyle emekliliğe ayırma işlemlerine; 159/10. maddesi ile Hakim ve Savcılar Kurulu'nun meslekten çıkarma kararları dışındaki kararlarına karşı yargı yolu kapalı tutulmaktadır. Buna karşın 1982 Anayasası'nın 9. maddesinde yargı bağımsızlığı, 11. maddesinde anayasanın üstünlüğü ve normlar hiyerarşisi ve 146. maddesinde Anayasa Mahkemesi yer almaya devam etmektedir.

Hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak kurulan Anayasa Mahkemesi'nin, her iki anayasa döneminde hukuk devleti ilkesi tanımları geliştirmiştir. Örnek vermek gerekirse Anayasa Mahkemesi bir kararında hukuk devletini insan haklarına saygılı ve bu hakları koruyucu, âdil bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmekle kendini yükümlü sanan, bütün davranışlarında hukuk kurallarına ve anayasaya uygun bütün işlem ve eylemleri yargı denetimine bağlı olan devlet olarak tanımlamıştır[718]. Diğer bir kararında ise Mahkeme temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmadığı, hukukun evrensel kurallarına saygı

[714] Kaboğlu, "Hukuk Devleti", s. 109; Sabuncu, s. 83.
[715] 1961 Anayasası ile öngörülen düzenleme "*İdarenin hiçbir eylem ve işlemi, hiçbir halde, yargı mercilerinin denetimi dışında bırakılamaz.*" şeklindedir. Ancak 1971 yılında yapılan anayasa değişikliği ile düzenleme yumuşatılmış ve "*İdarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolu açıktır.*" olarak değiştirilmiştir. Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 119.
[716] Kaboğlu, "Hukuk Devleti", s. 111.
[717] Akad, Vural Dinçkol, Bulut, s. 392.
[718] Anayasa Mahkemesi, E. 1976/1, K. 1976/28, T. 25.05.1976, RG 16.08.1976-15679. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 20.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1976/28; Özbudun, s. 124.

gösterilmediği ve adaletli bir düzenin gerçekleşmediği bir ortamda hukuk devletinden söz edilemeyeceğini ifade etmektedir[719].

Mahkeme'nin getirdiği ayrıntılı tanımlardan birinde hukuk devleti eylem ve işlemleri hukuka uygun, insan haklarına saygılı, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, anayasaya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, Anayasa ve hukukun üstün kurallarıyla kendini bağlı sayan, yargı denetimine açık, yasaların üstünde yasa koyucunun da uyması gereken temel hukuk ilkeleri ve anayasanın bulunduğu bilincinde olan devlet şeklinde ifade edilmektedir[720]. Ayrıca Mahkeme'nin güncel kararlarından birine göre hukuk devleti eylem ve işlemleri hukuka uygun, insan haklarına saygılı, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, Anayasa'ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukuki güvenliği sağlayan, hukuk kurallarıyla kendini bağlı sayan, yargı denetimine açık olan devlettir[721].

Anayasacılığın özünü bireyleri devlet karşısında koruma düşüncesi oluşturmakta, anayasalar devleti değil bireyleri korumak için yapılmaktadır. Bu nedenle anayasalar temel hak ve özgürlükleri değil iktidarı sınırlandırmaktadır[722]. Liberal demokrasilerde bu düşünce daha da belirginleşmekte ve bireyin temel hak ve özgürlükleri genişletilmektedir[723]. Bu anlamda liberal demokrasilerde anayasacılığın özü temel hak ve özgürlüklere daha güçlü güvenceler sağlamaktır[724].

Hukuk devleti ilkesi bakımından Sosyal İklim Fonu'nu iki açıdan ele almak mümkündür. İlk açı Fon'a ilişkin tanımların ve ölçütlerin yasal düzeyde belirlenmesidir. Bir hukuk devletinde bireylerin, kendilerine uygulanacak hukuk kurallarının neler olduğunu ve önceden bilme ve kendi davranışlarını ona göre ayarlayabilme imkanına sahip olması gerekmektedir. Aksi takdirde bireyler kendilerini hukuk güvenliği içerisinde

[719] Anayasa Mahkemesi, E. 1991/7, K. 1991/43, T. 12.11.1991, RG 23.07.1992-21293. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 20.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1991/43. Gözler, **Türk Anayasa**, s. 235-236.
[720] Anayasa Mahkemesi, E. 2008/70, K. 2010/21, T. 28.01.2010, RG 28.04.2010-27565. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 20.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2010/21.
[721] Anayasa Mahkemesi, E. 2024/70, K. 2025/36, T. 11.02.2025, RG 29.04.2025-32885. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 20.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2025/36.
[722] Gözler, **Genel Teori**, s. 145-146.
[723] Akad, Vural Dinçkol, Bulut, s. 188.
[724] Vahap Coşkun, **İnsan Hakları: Liberal Açıdan Bir Tahlil**, Ankara: Liberte, 2006, s. 18.

hissetmeyecektir[725]. Bu anlamda destek sağlanacak kırılgan grupların tanımlarının, kırılgan grupların belirlenmesine ilişkin ölçütlerin ve kırılgan gruplara sağlanacak desteklerin yasal düzenleme içerisinde açıkça yer alması gerekmektedir. Tüzük'ün 2. maddesinde kırılgan gruplara ilişkin tanımlara yer verilmektedir. Üye devletlerin birbirinden farklı koşullara sahip olması nedeniyle üye devletlere kırılgan grupların yerel düzeyde ele alınmasına imkân veren Tüzük[726], 6/1. maddesinin f bendinde kırılgan gruplara ilişkin tanımlama ölçütlerini planların zorunlu bir unsur olarak öngörmektedir.

Türk hukukunda yürütme organı kural olarak, yasama organı tarafından önceden yasayla düzenlenmemiş bir alanı doğrudan düzenleme yetkisine sahip değildir[727]. Bu nedenle yürütme organının işlemleri yasaya dayanmak zorundadır[728]. Buna karşın günümüzde idarenin faaliyetlerinin karmaşık, teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren yapısı, idarenin faaliyet alanının en ince ayrıntısına kadar yasa ile düzenlenmesini imkânsız hale getirmektedir[729]. Bu nedenle yasama organı, yasa ile öngörmek koşuluyla idareye düzenleme yetkisi tanıyabilmektedir[730]. Yasa koyucu bu anlamda Fon bakımından idareye düzenleme yetkisi öngörebilecektir. Ancak idarenin düzenleyici işlemleri teknik ayrıntılara ilişkin olmalıdır. Bu anlamda Fon kapsamında kırılgan grupların tanımlanmasının ya da kırılgan grupların belirlenmesine ilişkin ölçütlerin idarenin düzenleyici işlemlerine bırakılmaması gerekmektedir.

İkinci perspektif, idarenin işlemlerine karşı yargı yolunun açık olması gerekliliğidir. Yürütmenin her türlü işlem ve eylemlerinin yargı denetimine tabi olması hukuk devletinin gereklerindendir. Anayasa'nın 125/1. maddesi idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunu açık öngördüğünden, idarenin yargı yolu kapatılan işlemleri de ancak bir istisna olarak Anayasa'da öngörülebilecektir[731]. Fon'un uygulanmasına ilişkin yetkilendirilecek

[725] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 243.
[726] [726] 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 18.
[727] Özbudun, s. 213. Kuralın istisnasını oluşturan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile olağanüstü hâl kanun hükmünde Cumhurbaşkanlığı kararnameleri hakkında açıklamalar için Bkz. Gözler, **Türk Anayasa**, s. 985.
[728] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 985.
[729] Günday, s. 227.
[730] Kemal Gözler, **İdare Hukuku**, C. 1, 3. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2019, s. 1275. Anayasa Mahkemesi bir kararında yasama yetkisinin devredilemezliğine değinmekle birlikte temel esasların yasa ile belirlenmesi halinde uzmanlık ve yönetim tekniğine ilişkin konuların düzenlenmesinin yürütme organına bırakılabileceğini ifade etmektedir. Bkz. Anayasa Mahkemesi, E. 2003/70, K. 2005/14, T. 14.03.2005, RG 26.04.2005-25797. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 21.06.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2005/14. Yine de yasama organının dilediği takdirde bir konunun tüm yönlerini ele alması mümkündür. Özbudun, s. 213.
[731] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 240.

idarenin işlemlerine karşı dava yolunun kapatılmaması gerekmektedir. Aksi takdirde Anayasa'ya ve hukuk devleti ilkesine aykırılık gündeme gelecektir.

Hukuk devleti ilkesinin Fon ile ilişkisi bakımından son olarak, Fon'un hukuk devleti ilkesinin bir gereği olan temel hak ve özgürlüklerin güçlendirilmesine hizmet ettiği ifade edilmelidir. Yukarıda sosyal devlet ilkesi bakımından yapılan açıklamalara uygun bir şekilde, Fon'un amaçları ve sağlayabileceği destekler açısından kırılgan grupların sosyal hakları üzerinde güçlendirici bir etkiye sahip olduğunu ifade etmek mümkündür.

12.Sosyal İklim Fonunun Anayasal Vergilendirme İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi

Vergilendirme ile ilgili düzenlemelerin hukuksal çerçevesi anayasalar ile çizilmektedir[732]. Türk Anayasalarından 1876 Kanun-i Esasi'nin[733], 1924 Anayasası'nın, 1961 Anayasası'nın ve 1982 Anayasası'nın vergiye ilişkin düzenlemeler içerdiği görülmektedir. 1921 Anayasası ise bir geçiş dönemi anayasası olması itibariyle vergiye ilişkin bir düzenleme içermemektedir[734].

Kanun-i Esasi'nin 20., 25. ve 96. maddeleri vergiye ilişkindir[735]. 20. maddesinde yükümlülüklerin herkesin gücü-kudreti oranında hesaplanıp dağıtılacağı[736]; 25. ve 96. maddelerinde ise yükümlülüklerin yasaya dayanmadıkça konulamayacağını ve tahsil edilemeyeceğini ifade etmektedir[737]. 1924 Anayasası ise vergiye ilişkin 84. ve 85. maddelere yer vermektedir. 84. maddesinde verginin tanımı devletin genel giderlerine halkın katılımı olarak yapılmış, 85. maddesinde verginin ancak yasa ile tarh ve tahsil edileceği belirtilmiştir[738].

1961 Anayasası'nın 61. maddesi iki fıkradan oluşmaktadır. Maddenin ilk fıkrasında herkesin kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlü olduğu;

---

[732] Saban, s. 2.

[733] Kanun-i Esasi'nin Türkçeleştirilmiş versiyonu için Bkz. A. Şeref Gözübüyük, Suna Kili, **Türk Anayasa Metinleri**, 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982, s. 27 vd.

[734] Yusuf Karakoç, "Anayasal Vergilendirme İlkeleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 15, Özel Sayı, 2013, ss. 1259-1308, s. 1261-1263 ("Anayasal"); Öncel, Kumrulu, Çağan, Göker, s. 12; Gülsen Güneş, **Verginin Yasallığı İlkesi**, 4. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2014, s. 101 (**Yasallık**); Leyla Ateş, **Vergilendirmede Eşitlik**, İstanbul: Derin Yayınları, 2006, s. 73.

[735] Kumrulu, s. 149; Akif Erginay, "Yeni Anayasamızın Mali Hükümleri", **Prof. Dr. Fadıl H. Sur'un Anısına Armağan**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1983, ss. 57-67, s. 57; Güneş, **Yasallık**, s. 97.

[736] Karakoç, "Anayasal", s. 1261.

[737] Öncel, Kumrulu, Çağan, Göker, s. 11; Karakoç, "Anayasal", s. 1261.

[738] Öncel, Kumrulu, Çağan, Göker, s. 12; Karakoç, "Anayasal", s. 1261-1262.

2. fıkrasında ise vergi, resim, harçlar ile benzeri mali yükümlülüklerin ancak kanunla konulabileceği ifade edilmektedir. Ancak Anayasa'da 1971 yılında yapılan değişiklikle[739] birlikte Anayasa'nın 61. maddesine 3. fıkra eklenmiştir[740]. 3. fıkra ise kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde kalmak ve ölçü ile esaslara uygun olmak şartıyla vergi, resim ve harçların muafiyet ve istisnaları ile nispet ve hadlerine ilişkin hükümlerde değişiklik yapmaya Bakanlar Kurulu'nun yetkili kılınabileceği ifade edilmiştir. Böylece Bakanlar Kurulu, kanunun öngördüğü sınırlar içerisinde, mali yükümlülüklerin muaflık, indirim, istisna ve oranlarında değişiklik yapma yetkisine sahip olmuştur[741].

1982 Anayasa'nın 73. maddesi sosyal hukuk devleti ilkesi doğrultusunda vergi ödevine egemen olan temel anayasal kuralları kapsamakta[742] ve vergilendirme bakımından temel ölçü norm niteliği taşımaktadır[743]. Anayasa'nın 73. maddesi şöyledir:

"Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Cumhurbaşkanına verilebilir."

Vergilerin kapsamı ve yapılarının belirlenmesi bakımından uyulması gereken normlar genellikle vergilendirme ilkeleri olarak nitelendirilmektedir. Bu ilkeler bir ülkenin içinde bulunduğu kültürel, ekonomik ve teknik koşulları ile halkın dünya görüşü, zihniyeti ve hukuk bilinci ile sıkı bir şekilde ilişkilidir[744]. Anayasa'nın 73. maddesinin 1. fıkrasında verginin mali güç ile orantılı olması ilkesi ve 3. fırkasında verginin yasallığı ilkesi yer almaktadır.

[739] 20.09.1971 tarihli ve 1488 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Anayasa Değişikliği, RG 22.09.1971-13964.
[740] Kumrulu, s. 147; Güneş, **Yasallık**, s. 106.
[741] Öncel, Kumrulu, Çağan, Göker, s. 13.
[742] Kaneti, Ekmekci, Güneş, Kaşıkcı, s. 48.
[743] Yaltı Soydan, "Vergi Adaleti", s. 100.
[744] Turhan, s. 215.

Anayasa'nın 73. maddesinde yer alan bu vergilendirme ilkelerinin Anayasa'nın diğer maddeleri ile birlikte okunması ise anayasal vergilendirme ilkelerini ortaya koymaktadır[745].

Türk vergi hukukunun anayasal vergilendirme ilkelerinin neler oluştuğu konusunda öğretide bir görüş birliği bulunmamaktadır[746]. Öncel, Kumrulu, Çağan ve Göker anayasal vergilendirme ilkelerini vergilendirme yetkisinin sınırları olarak ele almaktadır. Yazarlar bu sınırları hukuk devleti ve sosyal devlet bakımından sınıflandırmaktadır. Yazarlara göre hukuk devleti bakımından sınırlar yasal idare ilkesi, genellik ve eşitlik ilkeleri, temel hak ve özgürlükler açısından sınırlandırmalar ve hukuki güvenlik ilkesidir. Sosyal devlet bakımından sınırlar ise mali güce göre vergilendirme ilkesi ile gelirin ve servetin vergilendirme yoluyla yeniden dağıtılmasıdır[747]. Kaneti, Ekmekci, Güneş ve Kaşıkcı ise Anayasal vergilendirme ilkelerini Türk vergi hukukunun Anayasal temelleri olarak ele almaktadır. Yazarlara göre bunlar verginin genelliği ilkesi, verginin mali güçle orantılı olması ilkesi, verginin kamu giderlerini karşılamaya özgülenmesi ilkesi, vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı ilkesi ve verginin yasallığı ilkesidir[748]. Yine öğretide Saban Anayasal vergilendirme ilkelerini verginin yasallığı ilkesi ile vergide eşitlik ilkesi olarak ele almaktadır[749]. Yaltı ve Özgenç'e göre ise Anayasal vergilendirme ilkeleri verginin yasallığı, vergide eşitlik ve ölçülülük ilkeleridir[750]. Karakoç Anayasal vergilendirme ilkeleri olarak kanunilik ilkesini, ölçülülük ilkesini, vergi adaleti ilkesini, hukuki güvenlik ilkesini ve vergi gelirlerinin kamu giderlerinin karşılığı olması ilkesini ifade etmektedir[751]. Şenyüz, Yüce ve Gerçek Anayasal vergilendirme ilkelerini Anayasal özel ilkeler ve Anayasal genel ilkeler olarak sınıflandırmaktadır. Bu bağlamda Anayasal özel ilkeler genellik ilkesi, genel karşılık ilkesi, mali güç ilkesi, adalet ilkesi, kanunilik ilkesidir. Anayasal genel ilkeler ise hukuki güvenlik, belirlilik ve öngörülebilirlik,

[745] Saban, s. 43. Anayasal vergilendirme ilkelerinin mevcut dayanağını Anayasa'nın 73'üncü maddesi oluşturmaktadır. Ancak vergilendirmeyi ilgilendiren ilkelerin tamamının bu maddeden kaynaklandığını ifade etmek mümkün değildir. Anayasa'nın bütünü dikkate alındığında başka ilkelere kaynaklık eden hükümlerin varlığı bilinmektedir. Karakoç, "Anayasal", s. 1263.

[746] Karakoç, "Anayasal", s. 1260; Gamze Gümüşkaya, "Türk Vergi Hukukunun Anayasal Temelleri Bakımından Çevresel Vergilendirme", Cenker Göker, Zeynep Müftüoğlu (Eds.), **Prof. Dr. Nami Çağan Anısına Vergilendirme Yetkisi Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Ankara: Atılım Üniversitesi, 2023, ss. 65-108, s. 69.

[747] Öncel, Kumrulu, Çağan, Göker, s. 45 vd.; Çağan, **Vergilendirme**, s. 144 vd. Ayrıca 1961 Anayasası bakımından değerlendirme için Bkz. Kumrulu, "Vergi Hukukunun Birkısım Anayasal Temelleri".

[748] Kaneti, Ekmekci, Güneş, Kaşıkcı, s. 47 vd.

[749] Saban, s. 43 vd.

[750] Yaltı, Özgenç, s. 5. Bununla birlikte yazarların kullandığı ifadenin vergilendirme ilkeleri olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

[751] Karakoç, "Anayasal", s. 1264 vd.

ölçülülük ve eşitlik ilkeleridir[752]. Çalışmada Anayasal vergilendirme ilkeleri Yaltı ve Özgenç'in yaklaşımı esas alınarak yasallık, eşitlik ve ölçülülük ilkeleri çerçevesinde ele alınacaktır.

Yukarıda fonların benzeri mali yükümlülük niteliği tespit edilmiştir[753]. Benzeri mali yükümlülükler bakımından uygulanacak anayasal vergilendirme ilkelerinin de tespit edilmesi gerekmektedir. Bir mali yükümlülük için kullanılan terim ne olursa olsun devlete vergi dışında ek kaynak yaratma ve kamu harcamalarına katkı sağlayacak yeni yükümlüler oluşturma amacı taşımaktadır. Mali yükümlülüklere farklı adlar verilerek anayasal ilkelere aykırı düzenlemelerin meşrulaştırılması hedeflenmektedir. Ancak bu yükümlülükler kamu hizmetlerinin finansmanında kullanılacak kaynaklardır ve verginin tabi olduğu anayasal vergilendirme ilkelerine tabi olmalıdırlar[754].

Türkiye'de Sosyal İklim Fonu'na benzer bir Fon yapısının oluşturulması bakımından, Fon'un finansman kaynaklarının kamu gücüne dayanarak oluşturulması ve zor unsurunu bünyesinde barındırması durumunda bu finansman kaynağının anayasal vergilendirme ilkelerine aykırılık taşımaması gerekmektedir.

12.1.Verginin Yasallığı İlkesi Açısından

Vergi hukuku bakımından yasallık ilkesi vergi koyma, değiştirme ve kaldırma yetkisine yasama organının sahip olması anlamına gelmektedir. Halk tarafından seçilen temsilcilerden oluşan parlamento, bu ilke uyarınca, vergilendirme yetkisini kanun adı verilen yasama tasarrufu aracılığı ile kullanabilmektedir[755]. İlkenin amacı verginin konulmasını keyfilikten çıkarıp, vergilendirme yetkisini halkın temsilcilerinin iradesiyle kullanmak ya da diğer bir söyleyişle temsilsiz vergi olmaz ilkesine sözde değil ama özde anlam kazandırmaktır[756]. Verginin konulmasını keyfilikten çıkartıp halkın temsilcilerinin kararı ile olmasına olanak veren bu ilke insanlığın özgürlük mücadelesinin bir parçasıdır[757].

Verginin yasallığı ilkesi biçimsel, maddi ve zamansal içeriğe sahiptir. İlkenin biçimsel içeriği, verginin biçimsel aracının yasa olmasını gerektirmektedir[758]. Anayasa'nın 7. maddesi yasama yetkisinin münhasıran Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ait olduğunu; 89. maddesi ise

[752] Şenyüz, Yüce, Gerçek, s. 26 vd.
[753] Bkz. 1.1.1.2.Fon Kavramı.
[754] Saban, s. 9-10.
[755] Karakoç, "Anayasal", s. 1264.
[756] Yaltı, Özgenç, s. 8.
[757] Saban, s. 55.
[758] Yaltı, Özgenç, s. 32.

yasaların konulmasının, değiştirilmesinin ve kaldırılmasının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görev ve yetkilerinden olduğunu ifade etmektedir. Bu anlamda ilkenin biçimsel içeriği, vergilendirmenin mutlak anlamda Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılmasını zorunlu kılmaktadır[759].

Verginin yasallığı ilkesinin maddi içeriği, yasanın maddi açıdan belirli, ulaşılabilir, öngörülebilir ve yeterli açıklıkta olmasını gerektirmektedir[760]. Aynı zamanda konulan verginin tarh, tahakkuk ve tahsil usullerinin, yaptırımlarının ve zamanaşımı gibi çeşitli yönlerinin de yasada yer alması esastır[761]. Anayasa Mahkemesi kararlarında verginin kurucu unsurlarının yasa ile belirlenmesi gerektiği ifade edilmektedir[762]:

"*Mali yükümlerin, matrah ve oranları, tarh ve tahakkuku, tahsil yöntemleri, yaptırımları, zaman aşımı gibi çeşitli yönleri vardır. Bütün bu yönleri ile bir malî yüküm yasada açık bir biçimde ve yeterince belirlenmemiş ise bu durum kişilerin toplumsal ve ekonomik güçlerini ve hatta temel haklarını olumsuz yönde etkileyecek keyfi uygulamalara yol açabilir. Bu nedenlerledir ki kişilere yüklenecek yükümlerin belli başlı öğelerinin, açık bir biçimde ve kesin çizgileriyle yasalarda gösterilmiş olması gerekir.*"

Verginin yasallığı ilkesinin zamansal içeriği vergi yasalarının geriye yürümemesine ilişkindir[763]. Genel olarak yasalar çıkartıldıkları tarihten itibaren yürürlüğe girmekte ve hukuksal etkilerini yürürlüğe girdikleri tarihten itibaren göstermeye başlamaktadırlar. Yasanın geriye yürümezliği ilkesinin anlamı, bunların yürürlüğe girdikleri tarihten önceki olaylara uygulanmamalarıdır[764]. Yasanın geriye yürümezliği ilkesi, vergi yasaları bakımından da uygulama alanı bulmaktadır[765].

---

[759] Saban, s. 59.
[760] Yaltı, Özgenç, s. 32.
[761] Kaneti, Ekmekci, Güneş, Kaşıkcı, s. 56.
[762] Anayasa Mahkemesi, E. 1976/54, K. 1977/8, T. 03.02.1977, RG 08.05.1977-15931. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 27.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1977/8. Ayrıca Bkz. Anayasa Mahkemesi, E. 2005/73, K. 2008/59, T. 21.02.2008, RG 07.11.2008-27047. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 27.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2008/59; Anayasa Mahkemesi, E. 1980/27, K. 1981/9, T. 27.01.1981, RG 02.04.1981-17298. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 27.05.2025, https://norm kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1981/9; Anayasa Mahkemesi, E. 1965/45, K. 1966/16, T. 29.03.1966, RG 12.05.1966-12297. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 27.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anaya sa.gov.tr/ND/1966/16.
[763] Yaltı, Özgenç, s. 52.
[764] Çağan, **Vergilendirme**, s. 179.
[765] Yıldırım Taylar, Özgecan Gök, Burcu Demirbaş Aksüt, Emine Sevcan Artun, **Mükellef Haklarının Korunması Bakımından Hukuki Güvenlik İlkesi**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 134; Güneş, **Yasallık**, s. 154.

Anayasa'da vergi yasalarının geriye yürümesi ile ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır[766]. Ancak söz konusu yasaların geriye yürümeyeceği verginin yasallığı ilkesi temelinde şüphesizdir. Çünkü yasallık ilkesi yasanın öngörülebilirliğini içermektedir. Bu aynı zamanda hukuk devleti ilkesi ile hukuk devletinin hukuki güvenlik ilkesinin bir sonucudur[767].

Federal Almanya ve İsviçre öğretisi ve içtihatlarında vergi yasalarının geriye yürümezliği ile ilgili olarak gerçek geriye yürüme-gerçek olmayan geriye yürüme ayrımı yapılmaktadır. Gerçek geriye yürüme bir vergi yasasının eski yasa döneminde tamamlanmış ve hukuksal sonuçlarını doğurmuş hukuksal durum, ilişki ve olaylara uygulanmasıdır. Gerçek olmayan geriye yürüme ise yeni yasanın eski yasa döneminde başlamış ancak henüz sonuçlanmamış hukuksal durum, ilişki ve olaylara uygulanması anlamına gelmektedir[768]. Bu ayrım çerçevesinde kural olarak gerçek geriye yürüme geçersiz; gerçek olmayan geriye yürüme ise geçerli kabul edilmektedir[769].

Türk hukukunda vergi yasaları çeşitli zamanlarda geriye yürütülmüştür[770]. Bu anlamda Türk hukukunda vergi yasalarının geriye yürümezliği konusunda geniş bir içtihat söz konusudur[771]. Anayasa Mahkemesi Alman hukuku ile uyumlu olarak, dönemselliğin kabul edildiği ve hukuki durum, ilişki ve olayların dönem başında başlayarak dönem boyunca sürdüğü ve ancak dönem sonunda tamamlandığı hâllerde, dönem içinde yapılan değişikliklerin, dönem başından itibaren yürürlüğe konulması durumunda geriye yürümenin söz konusu olmadığı görüşündedir[772].

Verginin yasallığı ilkesinin istisnasını ise Anayasa'nın 73/4. maddesi oluşturmaktadır. Düzenlemeye göre Cumhurbaşkanı vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık,

---

[766] Yaltı, Özgenç, s. 55; Öncel, Kumrulu, Çağan, Göker, s. 54; Güneş, **Yasallık**, s. 155.
[767] Yaltı, Özgenç, s. 55; Öncel, Kumrulu, Çağan, Göker, s. 52-53.
[768] Çağan, **Vergilendirme**, s. 182; Öncel, Kumrulu, Çağan, Göker, s. 54.
[769] Öncel, Kumrulu, Çağan, Göker, s. 54.
[770] Öncel, Kumrulu, Çağan, Göker, s. 55.
[771] A. Selçuk Özgenç, "Geriye Yürümezlik Esasında Test Standardı: 7440 Sayılı Kanuna İlişkin Çıkarımlar", **Vergi Sorunları Dergisi**, S. 415, 2023, ss. 46-55, s. 47-48 ("Geriye Yürümezlik"). Yazar Mahkeme'nin gerçek geriye yürüme-gerçek olmayan geriye yürüme ayrımını kullandığı kararları geniş bir biçimde örneklemektedir. Bkz. Özgenç, "Geriye Yürümezlik", s. 48. Tespit edilebildiği kadarıyla Mahkeme'nin vergi hukuku anlamında gerçek geriye yürüme-gerçek olmayan geriye yürüme ayrımının kullanıldığı son kararı ek kurumlar vergisine ilişkindir. Anayasa Mahkemesi, E. 2023/169, K. 2024/82, T. 14.03.2024, RG 19.04.2024-32522. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 27.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ ND/2024/82.
[772] Özgenç, "Geriye Yürümezlik", s. 48. Örneğin Mahkeme, motorlu taşıtlar vergisi bakımından tarh, tebliğ ve tahakkukun 01.01.2004 yılında gerçekleştiğini tespit etmesine rağmen ödeme sürelerinin geçmemesi nedeniyle vergi ilişkisinin henüz sonuçlarını doğurmadığı ve geriye yürüme olmadığı sonucuna varmıştır. Anayasa Mahkemesi, E. 2004/14, K. 2004/84, T. 23.06.2004, RG 22.10.2005-25974. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 27.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi. anayasa.gov.tr/ND/2004/84.

istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde yasanın belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapabilmektedir[773]. Ancak yürütme organına tanınan bu yetki iki yönden sınırlandırılmıştır. İlk sınırlama konu bakımındandır. Cumhurbaşkanı'na verilen değiştirme yetkisi mali yükümlülüklere ilişkin muaflık, istisna ve indirimler ile oranlar konusundadır. İkinci sınırlama ise kapsam bakımındandır. Cumhurbaşkanı kendisine verilen değişiklik yapma yetkisini, yasanın belirttiği alt ve üst sınırlar içerisinde yapabilmektedir. Bu yetkinin kullanılabilmesi için temel unsurları düzenleyen bir yasanın varlığı şarttır[774]. Temel kural verginin yasallığı ilkesi olduğundan, Cumhurbaşkanı'na tanınan değişiklik yapma yetkisinin dar yorumlanması gerekmektedir[775].

Verginin yasallığı ilkesi ilkesinin biçimsel içeriği, Fon'un finansman kaynağına ilişkin düzenlemelerin münhasıran Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yasayla yapılmasını; ilkenin maddi içeriği ise Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılacak yasal düzenlemenin belirli, ulaşılabilir, öngörülebilir ve yeterli açıklıkta olmasını zorunlu kılmaktadır. Bir mali yükümlülük söz konusu olacağından bu mali yükümlülüğün matrah ve oranları, tarh ve tahakkuku, tahsil yöntemleri, yaptırımları, zamanaşımı gibi kurucu unsurlarına idarenin keyfi uygulamalarına yol açmayacak şekilde yasada yer verilmelidir. Verginin yasallığı ilkesi ilkesinin zamansal içeriği ise, Fon'un finansman kaynağına ilişkin düzenlemelerin geçmişe yürütülmemesini gerektirmektedir. Bu anlamda yasa yürürlüğe girdikten sonra gerçekleşen vergiyi doğuran olaylar bakımından uygulanmalı[776], bir vergilendirme dönemi içerisinde yürürlüğe girerek geriye yürütülmemelidir.

Anayasa'nın 73/4. maddesinde öngörülen verginin yasallığı ilkesinin istisnası çerçevesinde, mali yükümlülüklere ilişkin muaflık, istisna ve indirimler ile oranlar konusunda Cumhurbaşkanı'na yasanın belirttiği alt ve üst sınırlar içerisinde değiştirme yetkisi tanınması mümkündür. Ancak Cumhurbaşkanı'na verilen bu yetki muaflık, istisna ve indirimler ile oranlar konusunda bir değişiklik yapma yetkisidir ve kullanılabilmesi için Cumhurbaşkanı'na değiştirme yetkisi tanıyan bir yasanın varlığı gerekmektedir. Bu nedenle Fon'a ilişkin gelir

[773] 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği öncesinde bu yetki Bakanlar Kurulu'na aittir. Bkz. Kaneti, Ekmekci, Güneş, Kaşıkcı, s. 57. Muafiyet ve istisnaların alt ve üst sınırlar bakımından ele alınabilecek sayısal kavramlar olmadığı gerekçesiyle yürütmeye yalnızca indirim ve oran bakımından yetki verilmesi gerektiği hakkında Bkz. Gülşen Gedik, "*"*Çağdaş Anayasa*"* Hazırlık Sürecinde Vergi Ödevinin Yeniden Tasarlanması", **Vergi Dünyası**, S. 334, 2009, ss. 142-150, s. 148.
[774] Karakoç, "Anayasal", s. 1268.
[775] Kaneti, Ekmekci, Güneş, Kaşıkcı, s. 57.
[776] Vergiyi doğuran olay kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Yıldırım Taylar, **Vergi Hukukunda Vergiyi Doğuran Olay**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021.

kaynağının temel unsurlarının yasa ile düzenlenmesi ile birlikte, Cumhurbaşkanı'na gelir kaynağının muaflık, istisna, indirim ve oran konusunda değişiklik yapma yetkisi verilmesi durumunda bu yetki de yasada yer almalı ve değişiklik yapabileceği alt ve üst sınırlar yasa ile belirlenmiş olmalıdır.

12.2.Vergilendirmede Eşitlik İlkesi Açısından

Diğer bir anayasal vergilendirme ilkesi olan vergilendirmede eşitlik ilkesi, doğrudan Anayasa'nın 73. maddesinden elde edilebilecek bir vergilendirme ilkesi değildir. Anayasa'nın 73/1. maddesi mali güce göre vergilendirmeye ilişkindir. Ancak mali güç bir ölçüttür ve ancak farklı bir kavramla birlikte okunabilir[777].

Anayasa'nın 10. maddesi eşitlik ilkesini ele almaktadır. Bu düzenlemeye göre herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin yasa önünde eşittir. Düzenleme birbirinden farklı olan ancak birbirini tamamlayan yasa önünde eşitlik ilkesi ile ayrımcılık yasağına birlikte yer vermektedir[778]. Eşitlik ilkesinin, ayrım yasağına ilişkin ölçüler bir kenara bırakıldığı takdirde herkes kanun önünde eşittir şeklinde ifade edilmesi mümkündür[779].

Eşitliğin ölçüsü aynı zamanda farklılığın da ölçüsü olduğundan, eşitlik kavramını bunun anti-tezi olan farklılık kavramı takip etmektedir. Bu anlamda eşitlik ilkesi aynı olmayanların farklı, farklı olmayanların da aynı muameleye tabi tutulmasını gerektirmektedir. Ancak bu gereksinim bir karşılaştırma ölçütüne ihtiyaç duymaktadır[780]. Anayasa Mahkemesi'ne göre bu karşılaştırma ölçütü hukuksal durumdur[781]:

"*Anayasa'nın 10. maddesinde belirtilen kanun önünde eşitlik ilkesi hukuksal durumları aynı olanlar için söz konusudur. Bu ilke ile eylemli değil hukuksal eşitlik öngörülmüştür. İlkenin amacı aynı durumda bulunan kişilerin kanunlar karşısında aynı işleme bağlı tutulmalarını sağlamak, kişilere ayrım yapılmasını ve ayrıcalık tanınmasını önlemektir. İlkeyle, aynı durumda bulunan kimi kişi ve topluluklara ayrı kurallar uygulanarak kanun karşısında eşitliğin*

[777] Yaltı, Özgenç, s. 64; Saban, s. 46-47. Anayasa'da mali güce göre vergilendirmeden bahsedilmekte ancak mali gücün tanımı yapılmamaktadır. Ancak kamu maliyesinde mali gücün göstergelerinin gelir, servet ve harcama olduğu kabul edilmektedir. Öncel, Kumrulu, Çağan, Göker, s. 62; Karakoç, "Anayasal", s. 1286; Tamer Budak, **Türk Vergi Hukukunda Anayasal Ölçüt: Mali Güç**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2010, s. 6.
[778] Ateş, s. 101.
[779] Yaltı Soydan, "Vergi Adaleti", s. 101.
[780] Yaltı Soydan, "Vergi Adaleti", s. 102.
[781] Saban, s. 45; Yaltı Soydan, "Vergi Adaleti", s. 102.

ihlali yasaklanmıştır. Kanun önünde eşitlik, herkesin her yönden aynı kurallara bağlı tutulacağı anlamına gelmez. Durumlarındaki özellikler, kimi kişiler ya da topluluklar için farklı kuralları ve uygulamaları gerektirebilir. Aynı hukuksal durumlar aynı, ayrı hukuksal durumlar farklı kurallara bağlı tutulursa Anayasa'da öngörülen eşitlik ilkesi zedelenmez."[782]

Vergilendirme alanına geçildiğinde hukuksal durumun aynılığını belirleyen ölçü mali güçtür[783]. Hukuksal durumun farklılığı ise mali güçteki farklılıkla ölçülecektir[784]. Bu durumda aynı mali güce sahip olanlar aynı, farklı mali güce sahip olanlar ise farklı vergi ödemek durumundadır[785]. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi aynı durumdakilere farklı, farklı durumdakilere aynı işlem yapılmasını haklı nedenin varlığı durumunda meşru kabul etmektedir[786]:

"*Bu mutlak yasak, birbirinin aynı durumda olanlara ayrı kuralların uygulanmasını ve ayrıcalıklı kişi ve toplumların yaratılmasını engellemektedir. Kimi yurttaşların haklı bir nedene dayanarak değişik kurallara bağlı tutulmaları eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmaz. Durum ve konumlarındaki özellikler, kimi kişiler ya da topluluklar için değişik kuralları ve değişik uygulamaları gerekli kılabilir. Özelliklere, ayrılıklara dayandığı için haklı olan nedenler, ayrı düzenlemeyi aykırı değil, geçerli kılar. Aynı durumda olanlar için ayrı düzenleme aykırılık oluşturur. Anayasa'nın amaçladığı eşitlik, eylemli değil hukuksal eşitliktir. Aynı hukuksal durumlar aynı, ayrı hukuksal durumlar ayrı kurallara bağlı tutulursa Anayasa'nın öngördüğü eşitlik çiğnenmiş olmaz. Başka bir anlatımla, kişisel nitelikleri ve durumları özdeş olanlar arasında, yasalara konulan kurallarla değişik uygulamalar yapılamaz. Durumlardaki değişikliğin doğurduğu zorunluluklar, kamu yararı ya da başka haklı nedenlere dayanılarak yasalarla farklı uygulamalar getirilmesi, Anayasa'nın eşitlik ilkesinin çiğnendiğini göstermez.*"[787]

---

[782] Anayasa Mahkemesi, E. 2023/104, K. 2023/177, T. 11.10.2023, RG 30.01.2024-32445. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 27.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2023/177.
[783] Yaltı, Özgenç, s. 65.
[784] Yaltı Soydan, "Vergi Adaleti", s. 104.
[785] Yaltı, Özgenç, s. 64; Saban, s. 47. Vergide eşitlik ilkesi mali gücü aynı olanlardan aynı, farklı olanlardan ise farklı oranda vergi alınması esasına dayanır. Anayasa Mahkemesi, E. 2003/73, K. 2003/86, T. 07.10.2003, RG 20.12.2005-26029. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 27.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2003/86.
[786] Saban, s. 45; Ateş, s. 122. Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın haklı neden öğretisi ve vergilendirmeye ilişkin uygulamaları için Bkz. Nuray Aşçı Akıncı, "Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararlarında Haklı Neden Öğretisi", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 17, S. 3-4, 2011, ss. 59-81.
[787] Anayasa Mahkemesi, E. 1994/85, K. 1995/32, T. 13.07.1995, RG 28.09.1996-22771. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 27.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1995/32.

Anayasa Mahkemesi eşitlik ilkesi bakımından yaptığı değerlendirmelerde, aynı hukuksal durumdakilerin farklı muameleye tabi tutulmasının haklı nedeni için makul ve adil, amaçla ilgili ve anlaşılabilir olma ölçütleri aramaktadır[788]. Bu anlamda vergilendirmede eşitlik ilkesi bakımından aynı mali güce sahip olanların farklı, farklı mali güce sahip olanların ise aynı vergiyi ödemesi için öngörülen haklı nedenin de makul ve adil, amaçla ilgili ve anlaşılabilir olması gerekmektedir[789].

Vergilendirmede eşitlik ilkesi, aynı mali güce sahip olanlar aynı, farklı mali güce sahip olanların ise farklı vergi ödemek durumunda olduğu anlamına gelmektedir. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi'ne göre aynı durumdakilerin farklı, farklı durumdakilerin aynı vergilendirilmesi için haklı bir nedenin varlığı söz konusu olmalıdır. Bununla birlikte Mahkeme'ye göre haklı nedenin makul ve adil, amaçla ilgili ve anlaşılabilir olması gerekmektedir. Sosyal İklim Fonu bakımından belirlenecek mali yükümlülüğün bu anlamda mali gücü kavraması gerekmektedir. Mali gücü aynı olanlar bakımından farklı, mali gücü farklı olanlar bakımından aynı uygulama tercih edilecekse de bu uygulamanın bir haklı nedene dayandırılması gereklidir. Bu anlamda iklim değişikliği ile mücadele haklı bir neden olabilecek niteliktedir. Ancak mali gücü aynı olanlar bakımından farklı, mali gücü farklı olanlar bakımından aynı uygulamanın, amaçla ilgili olması gerektiğine dikkat edilmemelidir.

12.3.Ölçülülük İlkesi Açısından

Diğer bir anayasal vergilendirme ilkesi olan ölçülülük ilkesi Anayasa'nın 13. maddesinde yer almaktadır[790]. Anayasa'nın 13. maddesi temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamaların ölçülülük ilkesine aykırı olamayacağını ifade etmektedir. Elverişlilik, gereklilik ve orantılılık alt ilkelerinden oluşan ölçülülük ilkesi, bu anlamda bir üst kavramdır[791].

Ölçülülük ilkesi yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla Anayasa'nın metninde yer alan bir kavram değildir. Anayasa'ya 2001 yılında yapılan anayasa değişikliği ile eklenmiştir[792]. Ölçülülük ilkesi Anayasa'ya eklenene kadar temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması soyut bir düzeyde ele alınmıştır; bu ilkeye kadar sınırlamanın somutlaşması sırasında yasa koyucunun

[788] Yaltı, Özgenç, s. 65. Saban, s. 48. Anayasa Mahkemesi, E. 2012/104, K. 2013/87, T. 10.07.2013, RG 10.12.2013-28847. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 27.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2013/87.
[789] Saban, s. 48; Yaltı, Özgenç, s. 64.
[790] Yaltı, Özgenç, s. 82.
[791] Fazıl Sağlam, **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2012, s. 113.
[792] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 356.

uyması gereken ilkeler sorusuna bir cevap getirilmemiştir. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında uzun bir süre boyunca, anayasaya aykırılığın ölçütü olarak hakkın özü kavramını kullanmış[793] veya ölçülülük ilkesinin alt ilkelerine uyan ölçütler kullanarak denetim yapmıştır[794].

Ölçülülüğün alt ilkelerinden elverişlilik, başvurulan sınırlama aracının sınırlama amacını gerçekleştirmeye elverişli olmasını ifade etmektedir[795]. Öngörülen sınırlama aracının sınırlama amacını sağlamak bakımından bir katkıda bulunmayacağı henüz başlangıçta görüldüğü takdirde, düzenleme elverişlilik ve dolayısıyla ölçülülük ilkesine aykırı olacaktır[796]. Gereklilik alt ilkesi, sınırlamanın dayandığı amacı gerçekleştirmek için ilgili temel hak ve özgürlük açısından en yumuşak aracın seçilmesi gereğine işaret etmektedir[797]. Buna göre temel hak ve özgürlüğün sınırlanması ile ulaşılmak istenen amacı gerçekleştirmeye elverişli aynı derecede etkili araçların bulunması halinde, bu araçlardan temel hak ve özgürlüğü en az sınırlayanı tercih edilecektir[798]. Orantılılık alt ilkesi ise iki değişkenin karşılıklı etkileşimini içermektedir[799]. Sınırlamada başvurulan aracın, sınırlama ile gerçekleştirilmek istenen amaç bakımından aşırıya kaçmaması gerekmektedir[800]

Vergi hukuku bakımından ölçülülük ilkesinin özel bir önemi bulunmaktadır[801]. Vergi yükümlüsünün mülkiyet hakkına vergi yoluyla getirilecek sınırlamanın ağırlık ölçüsü mali güç olarak belirlenmiştir. Mali güç ölçüsü vergi yoluyla mülkiyet hakkına müdahalenin sınırlama alanı vermektedir ve bu anlamda vergilendirmede ölçülülük ilkesinin uygulama aracıdır. Vergi yükümlünün mali gücü ile orantılı olmalıdır, mali gücü aşan oranda vergilendirme ölçülülük ilkesine aykırı olacaktır[802]. Ayrıca vergilendirme ile sınırlanan tek temel hak ve özgürlük mülkiyet hakkı değildir. Vergilendirme ile özel hayatın gizliliği, seyahat özgürlüğü, ailenin korunması, mülkiyet ve miras hakkı, çalışma ve sözleşme özgürlüğü arasında doğrudan ilişki bulunduğuna göre verginin özgürlükleri ölçüsüz bir biçimde sınırlandırmaması gerekir[803]. Mali

[793] Sağlam, **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü**, s. 111.
[794] Tanör, Yüzbaşıoğlu, s. 165; Özbudun, s. 114; Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 103.
[795] Sağlam, **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü**, s. 114.
[796] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 358.
[797] Sağlam, **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü**, s. 114.
[798] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 359.
[799] Sağlam, **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü**, s. 116.
[800] Gözler, **Türk Anayasa**, s. 360.
[801] Karakoç, "Anayasal", s. 1282.
[802] Yaltı, Özgenç, s. 82.
[803] Yaltı Soydan, "Vergi Adaleti", s. 115.

güç ölçütünün ve ölçülülük ilkesinin Anayasa Mahkemesi kararlarına yansıdığı görülmektedir. Örnek vermek gerekirse:

"*Kuralda 2023 yılı için tahakkuk ettirilen motorlu taşıtlar vergisi tutarı kadar ek motorlu taşıtlar vergisi ödenmesi öngörülmüştür. Dolayısıyla aracın yaşı, motor silindir hacmi, oturma yeri veya ağırlığı gibi unsurlar dikkate alınarak ödenecek ek motorlu taşıtlar vergisi belirlenmektedir. Bu itibarla mükelleflerin taşıtın değeriyle orantısız bir vergi yükü ile karşı karşıya kaldığı söylenemez. Ayrıca 197 sayılı Kanun'daki istisnalar ek motorlu taşıtlar vergisi için geçerli olduğu gibi bu vergi açısından 7456 sayılı Kanun'un 1. maddesinin (4) numaralı fıkrasında depremden zarar görenlere yönelik bir kısım istisnalara da yer verilmiştir. Tüm bu hususlar gözetildiğinde ve motorlu taşıtlar vergisinin toplumun tüm kesimlerini kapsayan yaygın bir vergi olduğu da dikkate alındığında kuralın mali güce göre vergilendirme, vergi yükünün adaletli dağılımı ve eşitlik ilkeleriyle çelişmediği sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak Anayasa Mahkemesinin deprem gibi olağanüstü olayların yaşandığı dönemlerde oluşan ekonomik kayıpların telafisi amacıyla -ölçülü olmak kaydıyla- ek vergilerin öngörülebileceği yolundaki içtihadından, dava konusu kural bakımından da ayrılmayı gerektiren bir durum bulunmamaktadır.*"[804]

Fon'a ilişkin gelir kaynağının ölçülülük ilkesine uygun olması gerekmektedir. Fon'un, mülkiyet hakkı üzerinde bir sınırlama oluşturacak gelir kaynağı bakımından ölçülülük ilkesinin alt ilkeleri olan elverişlilik, gereklilik ve orantılılık ilkeleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu anlamda Fon'un gelir kaynağı yeşil dönüşümün oluşturacağı maliyeti dengeleme bakımından katkı sağlamalı, bu amaca ulaşılabilecek araçlar arasında daha az müdahale eden seçenek olmalı ve yeşil dönüşümün oluşturacağı maliyet ile mali yükümlülüğün yükümlülerinin mülkiyet hakları arasında makul bir denge kurulacak şekilde ele alınmalıdır.

13.Sosyal İklim Fonunun Anayasal Haklar Açısından Değerlendirilmesi

13.1.Çevre Hakkı Açısından

Anayasa'nın 56/1. maddesine göre herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Maddenin 2. fıkrasında ise çevreyi geliştirmenin, çevre sağlığını korumanın

[804] Anayasa Mahkemesi, E. 2023/131, K. 2023/160, T. 28.09.2023, RG 06.10.2023-32331. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 27.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2023/160.

ve çevrenin kirlenmesinin önlenmesinin devletin ve vatandaşların ödevi olduğu ifadelerine yer verilmektedir.

Çevre kavramının tanımlanması, çevrenin çeşitli bilim dallarının konusunu oluşturması sebebiyle farklılıklar içermektedir[805]. Örneğin şehir planlaması anlamında çevre, insanın yeryüzündeki faaliyetlerine tepki gösteren yeryüzü unsurlarıdır. Buna karşın ekoloji bakımından çevre, dünyanın canlı varlıkları ile bunların yaşadıkları ortamdaki doğal kaynaklardan oluşmaktadır[806]. Çevrenin tanımı bakımından aynı bilim dalı içerisinde de farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Benimsenen bakış açısının insan-merkezli veya doğa-merkezli olması, çevre tanımını etkilemektedir[807]. Bu nedenle çevrenin üzerinde anlaşma sağlanmış belirgin bir tanımı bulunmamaktadır[808]. Bu olgu çevresel düzenlemelerde çevre hakkında bir tanım vermekten kaçınılması şeklinde bir anlayışa neden olmuş; bunun yerine çevrenin çeşitli unsurlarının, düzenlemenin amaç veya alanına uygun bir şekilde sayılması tercih edilmiştir[809].

1982 Anayasası çevreye ilişkin bir tanıma yer vermemektedir. Buna karşın Çevre Kanunu'nun 2. maddesinde çevreye ilişkin bir tanım yer almaktadır ve buna göre çevre, canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı ifade etmektedir.

Yukarıda çevresel sorunlar ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkisinin uluslararası düzlemde ilk defa Stockholm Bildirgesi ile ele alındığı ve Bildirge'nin uluslararası çevre hukukunun başlangıcı olarak kabul edildiği ifade edilmiştir[810]. Bildirge ayrıca çevre hakkına ilişkin ilk uluslararası belgedir[811] ve Bildirge'nin ilk ilkesinde insanların onurlu ve esenlik içinde bir yaşam sürmesine olanak verecek nitelikte bir çevrede özgürlük, eşitlik ve yeterli yaşam koşullarına sahip olma temel hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. İnsanlar gerek şimdiki ve gerekse gelecek kuşaklar için çevreyi koruma konusunda ciddi bir sorumluluk taşımakta, bu bağlamda ırk ayrımcılığını, ayrımcılığı, sömürgeci ve diğer baskı biçimlerini ve

[805] Akıncı, s. 26; Özdek, s. 58; Ahmet Taşkın, "Çevrenin Hukuksal Yönden Korunması", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, S. 1, 2010, ss. 241-294, s. 241; Ahmet Akbaba, **İnsan Hakları Hukukunda Üçüncü Kuşak Haklar**, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2016, s. 121.
[806] Özdek, s. 58.
[807] Özdek, s. 58.
[808] Nükhet Turgut, **Çevre Hukuku**, Ankara: Savaş Yayınevi, 1998, s. 69.
[809] Turgut, s. 69.
[810] Bkz. Giriş.
[811] Özdek, s. 72; Turgut, s. 133; Ahmet M. Güneş, **Çevre Hukuku**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2015, s. 147. (**Çevre**)

yabancı egemenliğini teşvik eden veya sürdüren politikalar kınanmalı ve ortadan kaldırılmalıdır[812].

Bildirge her ne kadar bağlayıcı nitelik taşımasa da çok sayıda devlet tarafından imzalanması bakımından önemlidir ve çevre hakkının anayasallaşması süreci üzerinde hızlandırıcı bir etkiye sahip olmuştur[813]. Anayasalarda ekolojik çağ olarak anılan 20. yüzyılın son çeyreğinde, yeni bir anayasa hazırlayan veya anayasasını değiştiren hemen hemen tüm devletler, anayasalarında çevreyle ilgili bir düzenlemeye yer vermiştir[814]. Örneğin 1974 Yugoslavya Anayasası, 1975 Yunanistan Anayasası, 1976 Portekiz Anayasası, 1976 Polonya Anayasası, 1978 İspanya Anayasası ve 1979 Peru Anayasası'nda çevre hakkına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır[815].

Stockholm Bildirgesi ile başlayan ekolojik çağ Türkiye'yi de etkilemiş[816] ve çevre hakkı Türkiye anayasal düzleminde ilk defa 1982 Anayasası ile yer almıştır[817]. Çevre hakkına ilişkin 56. maddenin gerekçesinde etkisi hissedilmeye başlanan çevre kirliliği ile devletin kirlenmeyi önleme görevi üzerinde durulmakta ve çevre hakkının sosyal hak niteliğinden bahsedilmektedir[818]:

"*Sanayileşen toplumların son yıllarda karşılaştıkları önemli sorunlardan biri çevre kirlenmesidir. Sanayileşme ve bununla gelişen kırsal kesimden şehirlere göç, tabiatı kaldıramayacağı bir yükle karşılaştırmış, sonuçta tabiattaki insan - tabiî bitki örtüsü ve su ilişkilerindeki dengeler bozulmuştur. Plora değişmeye başlamış, tabiat, sular, topraklar ve hava o derece kirlenmiştir ki, artık bu üç ortamdan hayat çekilmeye veya insanlar için büyük tehlikeler oluşturmaya başlamıştır. Ülkemizde de, çevrenin kirlenmesi denizlerimizin diplerini bozmaya, havası kirli şehirleri yaşanmaz hale getirmeye, bütün bu sorunlarla insanlarımıza karşı tehlikeler hâsıl etmiştir. Eskiden hissedilmeyen fakat son yıllarda hissedilen çevre kirlenmesi şimdi dengeli ve sağlıklı çevre bilincini yaratmıştır… Çevre korunmasının bu önemi ve son yıllarda kazandığı boyutlar, ferde Devlete karşı dengeli ve sağlıklı çevrede yaşama yolunda bir sosyal hak tanınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple Devlet hem kirlenmeyi*

[812] United Nations, **Stockholm**, s. 4.
[813] Kaboğlu, **Anayasa**, s. 312; Turgut, s. 54; Güneş, **Çevre**, s. 147-148; Şirin, s. 310.
[814] İbrahim Ö. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, 4. Baskı, İstanbul: Afa Yayınları, 1998, s. 301; Şirin, s. 310.
[815] İbrahim Ö. Kaboğlu, **Çevre Hakkı**, 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 1996, s. 35-36 (**Çevre**); Güneş, **Çevre**, s. 148; Özdek, s. 82.
[816] Şirin, s. 310.
[817] Kaboğlu, **Çevre**, s. 42.
[818] Anayasa Mahkemesi, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)**, 2. Baskı, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2019, s. 330.

önlemeli hem de tabiî çevrenin korunması ve geliştirilmesi, bu arada ağaçlandırılması için gereken tedbirleri almalıdır."

Yukarıda sosyal hakların sınırının devletin mali kaynaklarının yeterliği ile çizildiği ve bu hakların bireysel başvuruya konu edilemediği ifade edilmiştir. Bu anlamda çevre hakkı bakımından devletin mali kaynaklarının yeterliği sınırı, üzerinde durulması gereken bir konudur[819]. Kaboğlu'na göre çevre koruması var olan çevrenin korunmasını, bozucu ve tahrip edici unsurlara karşı önlemler alınmasını, iyileştirilmesini ve geliştirilmesini, onarılmasını ve eski hale getirilmesini içermektedir. Bu nedenle devletin 56. maddede sayılan geliştirme, koruma ve önleme ödevleri yönünden mali kaynakların yeterliği sınırını ileri sürmek güçtür. Mali kaynaklarının yeterliği sınırı ancak eski hale getirme amacına yönelik programları, büyük ölçekli harcamaları gerekli kıldığı takdirde gündeme gelebilecektir[820]. Anayasa Mahkemesi'nin çevre hakkını ele aldığı bazı kararlarda devletin gözetim ve denetim görevini etkin bir şekilde yerine getirmesi gerektiği ifade edilmektedir[821]. Çevre hakkı bir sosyal hak olmakla birlikte, devlet mali kaynaklarının yeterliği sınırını ileri sürerek gözetim ve denetim görevlerini yerine getirmekten kaçınamayacaktır.

Çevre hakkının bireysel başvuruya konu edilmesi ise Anayasa Mahkemesi'nin çevre hakkını özel yaşamın korunması hakkı kapsamında ele almasıyla mümkün hale gelmektedir. Mahkeme'ye göre kişiliğin serbestçe geliştirilmesiyle uyumlu birçok hukuksal çıkar özel yaşamın korunması hakkının kapsamına dâhildir. Bu bağlamda, kişinin fiziksel ve ruhsal bütünlüğüne ilişkin hukuksal çıkarı da özel hayata saygı hakkı kapsamında güvence altına alınmaktadır. Fiziksel ve ruhsal bütünlük hakkı kapsamında güvence altına alınan hukuksal çıkarlardan biri de sağlıklı bir çevrede yaşama hakkıdır[822]. Mahkeme bu anlamda, bireysel

[819] Özdek, s. 128.
[820] Kaboğlu, **Çevre**, s. 42.
[821] Anayasa Mahkemesi, E. 1985/11, K. 1986/29, T. 11.12.1986, RG 18.04.1987-19435. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 22.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1986/29; Anayasa Mahkemesi, E. 2006/129, K. 2009/121, T. 01.10.2009, RG 08.01.2010-27456. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 22.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2009/121; Anayasa Mahkemesi, E. 2021/5, K. 2023/109, T. 01.06.2023, RG 18.10.2023-32343. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 22.05.2025, https://normkararlarbilgi bankasi.anayasa.gov.tr/ND/2023/109; Anayasa Mahkemesi, E. 2011/110, K. 2012/79, T. 24.05.2012, RG 21.07.2012-28360. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 22.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi. anayasa.gov.tr/ND/2012/79.
[822] Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu, Mehmet Kurt Başvurusu, Başvuru No: 2013/2552, 25.02.2016, §45, RG 20.05.2016-29717. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 22.05.2025, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ BB/2013/2552.

başvuruya konu olay bakımından özel yaşamın korunması hakkının ihlal edilip edilmediğini incelemektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin çevre hakkı bakımından yaptığı değerlendirmelerde herhangi bir çevre tanımı tespit edilememiştir. Bununla birlikte Mahkeme önüne gelen uyuşmazlıklarda çevrenin unsurlarına ilişkin bazı belirlemelerde bulunmaktadır. Örneğin Mahkeme'ye göre imara ilişkin konular[823] ile madencilik faaliyetleri[824] çevrenin unsurlarındandır. Yine Mahkeme'ye göre üzerinde uzlaşılmış bir tanımı bulunmamakla birlikte, çevre genel olarak hava, su, toprak, flora, fauna gibi doğal kaynakları ve bunların karşılıklı etkileşimini kapsamakta[825]; çevrenin unsurları arasında varlıkları itibariyle hayvanlar da yer almaktadır[826].

Çevreyi geliştirmenin, çevre sağlığını korumanın ve çevre kirlenmesini önlemenin Anayasa'nın 56. maddesi anlamında devletin görevleri arasında sayılması, devletin pozitif ve negatif yükümlülükleri olduğu anlamına gelmektedir[827]. Yeşil dönüşüm bu anlamda devletin görevlerinden biri olarak ele alınabilecektir. Kaldı ki bu dönüşüm, Türkiye bakımından halihazırda gerekli görmektedir[828].

Sosyal İklim Fonu 2050 yılında karbon-nötr bir kıta olma hedefi taşıyan ve bu hedef doğrultusunda 2030 yılı için emisyon azaltım oranını %55 olarak gerçekleştirmeyi hedefleyen AB'nin, 2030 yılı hedeflerinin bir parçası olarak oluşturulmuştur[829]. Tüzük'ün 3/2. maddesinde yer verilen Sosyal İklim Fonu'nun özel hedefleri kırılgan durumdaki hane halklarını, mikro-işletmeleri ve ulaşım kullanıcılarını, yapıların enerji verimliliğinin artırılması ile yapılarda iklimlendirmenin karbonsuzlaştırılması amacına yönelik yatırımlarla desteklemek ve sıfır veya düşük emisyonlu ulaşıma erişimin iyileştirilmesini sağlamaktır. Ayrıca Fon kapsamında desteklenecek tedbir ve yatırımların Taksonomi Tüzüğü'nün 17. maddesi anlamında çevreye

[823] Anayasa Mahkemesi, E. 1985/11, K. 1986/29, T. 11.12.1986. Kararın ayrıntılı değerlendirmesi için Bkz. Akıncı, s. 273-274; Anayasa Mahkemesi, E. 2006/129, K. 2009/121, T. 01.10.2009; Anayasa Mahkemesi, E. 2021/5, K. 2023/109, T. 01.06.2023.
[824] Anayasa Mahkemesi, E. 2011/110, K. 2012/79, T. 24.05.2012.
[825] Anayasa Mahkemesi İkinci Bölümü, Hüseyin Tunç Karlık ve Zahide Şadan Karluk Başvurusu, Başvuru No: 2013/6587, 24.03.2016, §50, RG 06.05.2016-29704. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 22.05.2025, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/6587; Anayasa Mahkemesi İkinci Bölümü, Ahmet İsmail Onat Başvurusu, Başvuru No: 2013/6714, 21.04.2016, §66. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 22.05.2025, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/6714.
[826] Anayasa Mahkemesi, E. 2021/97, K. 2022/36, T. 24.03.2022, RG 08.06.2022-31860. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 22.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2022/36.
[827] Kaboğlu, **Çevre**, s. 44.
[828] Ticaret Bakanlığı, **Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2021**, s. 7. Ticaret Bakanlığı, Erişim Tarihi: 22.05.2025, https://ticaret.gov.tr/data/60f1200013b876eb28421b23/MUTABAKAT%20YE%C5%9E%C4%B0L.pdf.
[829] 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 2-3.

önemli zarar vermemesi[830]; bu anlamda önemli miktarda sera gazı emisyonuna yol açmaması, mevcut ve beklenen gelecekteki iklimin doğa ya da doğal varlıklar üzerinde olumsuz etkisini artırmaması, su kütlelerinin durumuna zarar vermemesi, kaynak kullanımında önemli verimsizliklere ya da hava, su veya toprağa kirletici madde emisyonlarında önemli bir artışa yol açmaması, ekosistemlerin durumuna ve direncine veya habitatların ve türlerin korunma durumuna zarar vermemesi gerekmektedir. İklim değişikliği ile mücadelede yeşil dönüşümden etkilenecek kırılgan grupların desteklenmesinin yanında, ulaşım ve iklimlendirme gibi alanlarda yenilenebilir enerji kaynaklarına erişimin kolaylaştırılabilecek ve bu sayede fosil yakıt kullanımı azaltılabilecek Fon'un, çevre hakkı bakımından hakkını güçlendirici bir nitelik taşıyabileceği sonucuna varılmalıdır.

13.2.Bütçe Hakkı Açısından

İnsanların belirli bir zaman diliminde elde ettiği gelirler ve ihtiyaçları için yapacakları giderler arasında bir bağ bulunması gerekmekte; gelir ve giderlerini karşılaştırarak giderlerini ihtiyaçlarına göre düzenlemeleri bu sayede mümkün hale gelmektedir[831]. Devlet de varlığının gereği olan kamu hizmetlerini görmek üzere, elde edeceği gelirler ile yapacağı giderleri bir belgede göstermek zorundadır ve bunlar bütçe adı verilen belgelerde yer almaktadır[832]. Ancak söz konusu devletler olduğunda, gelirlerin elde edilmesi ve giderlerin yapılması hukuksal bir düzlemde gerçekleşmektedir. Böylece geliri toplayacak ve gideri yapacak makamlar, bu konularda yetkili kılınmaktadır[833].

Öğretide bütçeye ilişkin tanımlar yer almaktadır. Gürsoy'a göre "*kaynak dağılımını iktisadi, mali ve sosyal dengeleri sağlamaya elverişli biçimde düzenleyen, bu amaçlara uygun olarak devletin varlığından doğan mali yükün ne hadlerde olması gerektiğini tahminlere dayalı olarak belirleyen, mali nitelikteki yasa ve ona ekli dokümanlara, bütçe denir"*[834]. Feyzioğlu'nun tanımına göre ise bütçe "*devletin (veya diğer kamu tüzel kişilerinin) gelecek muayyen bir devre içindeki gelir ve giderlerini tahmin eden ve bunların yürütülüp*

[830] 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 23.
[831] Bedi Necmettin Feyzioğlu, **Nazari, Tatbiki, Mukayeseli Bütçe**, 7. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1984, s. 3 (**Bütçe**); Aksoy, **Bütçe**, s. 6; Erginay, **Maliye**, s. 163.
[832] Feyzioğlu, **Bütçe**, s. 3-4, Aksoy, **Bütçe**, s. 6; Erginay, **Maliye**, s. 163; Nami Çağan, "Anayasa Çerçevesinde Kamu Maliyesinin Parlamenter Kontrolü", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 2, 1986, ss. 199-224, s. 199. Bütçelerde giderlere ilişkin bilgiler genellikle gelirlere ilişkin bilgilerden daha kapsamlıdır. Kısa bir bölümde gelirler ele alınır ve belgenin geri kalanı giderlere ayrılmaktadır. Robert D. Lee, Jr., Robert W. Johnson, **Public Budgeting Systems**, 6. Baskı, Maryland: Aspen Publication, 1998, s. 14-15.
[833] Erginay, **Maliye**, s. 164.
[834] Bedri Gürsoy, **Kamusal Maliye**, C. 2, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1980, s. 4.

uygulanmasına izin veren bir hukuki tasarruftur"[835]. Sayar ise bütçeyi "*kamu tüzel kişileriyle yarı resmi veya özel teşekkül ve toplulukların, belli bir dönem içindeki gelir ve giderlerini tahmin eden ve bunların tahsil ve tediyesine önceden mezuniyet veren kanun, tüzük, kararname gibi hukuki tasarruf*" olarak tanımlamaktadır[836]. Erginay ise bütçeyi "*devlet veya diğer bir kamu kuruluşunun yıllık gider ve gelirlerini gösteren ve bunların uygulanmasına izin ve yetki veren kanun*" olarak tanımlamaktadır[837]. Karakoç'a göre bütçe, "*kamu mal ve hizmetleri ile ilgili tercih ve kararlar ile kamu gelirlerinin nereden ve nasıl sağlanacağını gösteren bir hukuki belgedir*"[838].

Anayasa Mahkemesi'nin de bütçeye ilişkin bir tanım getirdiği görülmektedir. Mahkeme'ye göre bütçenin genel olarak anlamı, belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belgelerdir. Bununla birlikte Mahkeme, daha teknik anlamıyla bütçelerin, yasama organı tarafından yürütme organına yıllık olarak kamu gelirlerinin toplanması ve giderlerin yapılması için izin ve yetki verilmesini düzenleyen yasalar olduğunu ifade etmektedir[839].

Bütçenin tarihsel gelişiminin başladığı ve parlamento ile birlikte geliştiği yer İngiltere'dir[840]. 13. yüzyılın başında kral olan Yurtsuz John, Fransa ile yaptığı savaşın giderlerini karşılamak üzere baronlardan ve halktan sıklıkla vergi istemiştir. Ancak savaştan yenik çıktığında baronlar ve din adamları yararına bazı ödünler vermek zorunda kalmış ve bu nedenle 1215 yılında Magna Carta Libertatum'u imzalamıştır[841]. Magna Carta Libertatum'un 12'nci maddesi ile birlikte kralın vergilendirme yetkisi sınırlandırılmış[842]; verginin toplanması feodal beylerden, asilzadelerden ve din adamlarından oluşan Magnum Concilium'un rızasına bağlanmıştır[843]:

"*Kendimiz için kurtuluş akçesi, büyük oğlumuzun şövalye olması ve 'yalnızca bir kere' büyük kızımızın evlenmesi sebepleriyle toplananlar dışında krallığımızda genel onaylama*

[835] Feyzioğlu, **Bütçe**, s. 14.
[836] Sayar, **Kamu Maliyesi**, C. 2, s. 7.
[837] Erginay, **Maliye**, s. 164.
[838] Yusuf Karakoç, **Kamu Maliyesi**, 4. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2024, s. 320.
[839] Anayasa Mahkemesi, E. 2024/42, K. 2024/95, T. 04.04.2024, RG 22.10.2024-32700. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 23.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2024/95.
[840] Feyzioğlu, **Bütçe**, s. 15.
[841] Çağan, **Vergilendirme**, s. 15.
[842] Çağan, **Vergilendirme**, s. 16.
[843] Gözler, **Genel Teori**, s. 826. Rıza, temsil ve yasa ilişkisi için Bkz. Hasan Basri Çifci, **Temsilsiz Vergi Olmaz: Modern Demokrasinin Temel İlkesine Yeni Bir Ziyaret**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2024.

olmadan hiçbir vergi veya yardım toplanamayacaktır. Bu sebeplerle de ancak makul bir yardım toplanabilir. Londra şehrinden istenecek yardımlarda da benzer şekilde hareket edilecektir."[844]

İngiltere'de halk temsilcilerinin rızası olmadan vergi alınamayacağı ilkesi erken dönemlerde yerleşmiş olmasına rağmen, bu vergilerin nasıl harcanacağına karar verme yetkisi uzun süre krala ait sayılmıştır. Ancak 1688 Devrimi ile birlikte parlamento askerî harcamaların azaltılmasına ve ordu mevcudunun düşürülmesine karar vererek, barış zamanında ordu bulundurulmasını parlamentonun rızasına tâbi kılmış; bu da parlamento lehine askerî harcamalar üzerinde bir tasdik hakkı doğurmuştur. Bu süreçte askerî ve sivil harcamalar ayrılmıştır. Ancak zamanla kralın diğer harcamaları bütçeye dahil edilmiş; Kraliçe Victoria'nın tahta çıkışıyla birlikte tüm harcamalar bütçeye aktarılarak parlamentonun giderleri onaylama hakkı tamamlanmıştır[845].

Parlamentonun kamu gelirleri ile kamu harcamaları üzerinde yetkilerinin tamamlanması ile bütçe hakkı ortaya çıkmıştır[846]. Bütçe hakkı bu anlamda yasama organının yürütme organına halk adına kamu gelirlerinin toplanması ve kamu giderlerinin yapılması konusunda bütçe yasası ile yetki vermesi ve sonra da uygulama sonuçlarını denetlemesidir[847]. Bir halkın egemenlik yetkisi, en açık ve kesin ifadesini bütçe hakkında bulmaktadır[848].

Anayasa Mahkemesi de bütçe hakkına ilişkin bir tanım öngörmektedir. Mahkeme'ye göre bütçe hakkı vergi ve benzeri gelirlerle kamu harcamalarının çeşit ve miktarını belirleme, onaylama ve bütçe harcamalarının sonuçlarını denetleme hakkıdır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere bu hak, demokratik ülkelerde halk tarafından seçilen temsilcilerden oluşan yasama organına ait bulunmaktadır[849].

---

[844] Ersan İlal, "Magna Carta", **İstanbul Hukuk Mecmuası**, C. 34, S. 1-4, 1968, ss. 210-242, s. 216-217; Magna Carta Libertatum'un modern İngilizce metni için Bkz. British Library, Magna Carta 1215. The National Archives, Erişim Tarihi: 22.05.2025, https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/magna-carta/british-library-magna-carta-1215-runnymede.

[845] Feyzioğlu, **Bütçe**, s. 17-18.

[846] Feyzioğlu, **Bütçe**, s. 15; Nihat Edizdoğan, Özhan Çetinkaya, **Kamu Bütçesi**, 11. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2022, s. 26.

[847] Mahfi Eğilmez, **Kamu Maliyesi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016, s. 80. Bütçe hakkı öğretideki bir diğer tanıma vergi hakkı ve harcama yapma hakkı ile bunların her yıl tasdikinden oluşmaktadır. Bkz. Ümit Süleyman Üstün, **Türkiye'de Vergi ve Bütçe Hakkı**, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019, s. 192.

[848] Bedi N. Feyzioğlu, "Modern Anayasalarda Bütçe Hakkı", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, S. 29, 1983, ss. 3-29, s. 3.

[849] Anayasa Mahkemesi, E. 2020/33, K. 2023/161, T. 28.09.2023, RG 03.11.2023-32358. Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 23.05.2025, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2023/161.

Türkiye bütçe hakkı bakımından en geç kalmış ülkelerden biridir[850] ve bu anlamda ilk modern bütçe 1909 yılı bütçesi olmuştur. Kanun-i Esasi'de bütçeye ilişkin düzenlemeler öngörülmekle birlikte siyasi nedenlerle bu düzenlemeler uygulama alanı bulamamıştır[851]. 1924 Anayasası, bütçe ve devlet giderleri konusunda açık ve kesin hükümler öngörmektedir[852]. 1924 Anayasası'nın 26. maddesine göre bütçe ve kesin hesap kanunlarını incelemek ve onamak Meclis'in görevlerindendir. 96. maddede bütçe dışı harcama yapılamayacağı ve 97. maddede bütçenin yıllık olduğu ifade edilmektedir. Yine 98. maddede kesin hesap kanunu ile 100. ve 101. maddelerde Sayıştay denetimine yer verilmektedir. Ayrıca 35. maddede, bütçe kanunu bakımından Cumhurbaşkanı'nın veto yetkisini sınırlandırılmaktadır[853].

1961 Anayasası'nın 94., 126., 127. ve 128. maddeleri bütçe hakkına ilişkindir[854]. 94. madde bütçe kanununun görüşülmesine ilişkin usulleri içermektedir. Düzenlemeye göre genel ve katma bütçe[855] tasarıları ile millî bütçe tahminlerini[856] gösteren rapor, mali yılbaşından en az üç ay önce Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ye sunulacaktır. Tasarılar ve rapor otuz beş milletvekiliyle on beş Cumhuriyet Senatosu üyesinden kurulu bir karma komisyona verilmektedir. Bu komisyonun kuruluşunda iktidar grubuna veya gruplarına en az otuz üye verilmek şartıyla, siyasi parti gruplarının ve bağımsızların oranlarına göre temsili göz önünde tutulmaktadır. 126. madde ise devletin ve kamu iktisadî teşebbüsleri dışındaki kamu tüzel kişilerinin harcamalarının yıllık bütçelerle yapılacağını ve bütçe kanununa bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamayacağını[857] ifade etmektedir. Ayrıca düzenleme, kanunla kalkınma planlarıyla ilgili yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için özel süre ve usuller öngörülebileceğini ifade etmektedir[858]. 127. maddede Sayıştay denetimi ele

---

[850] Feyzioğlu, **Bütçe**, s. 23.
[851] Feyzioğlu, **Bütçe**, s. 30; Aksoy, **Bütçe**, s. 33. Kanun-i Esasi 97. maddesiyle bütçe kanununu, 98. maddesiyle bütçe kanununun mecliste madde madde görüşülerek kabul edileceğini ve gelir ile giderlerin ayrı ele alınacağını, 102. maddesiyle bütçenin yıllık olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca 104. maddede kesin hesap kanunu ve 105'inci maddede Sayıştay denetimi ve öngörülmektedir.
[852] Feyzioğlu, **Bütçe**, s. 31.
[853] Feyzioğlu, **Bütçe**, s. 32.
[854] Aksoy, **Bütçe**, s. 36.
[855] Genel bütçe merkezi yönetimi oluşturan idarelerin bütçesini, katma bütçe ise merkezi yönetimden ayrı bir şekilde yönetilen veya kendine özgü geliri olan kamu kuruluşlarının bütçesini ifade etmektedir. Gürsoy, s. 150.
[856] Milli bütçe tahmini 1961 Anayasası'nın yeniliklerdendir. Devlet faaliyetlerinin bütüncül bir şekilde izlenmesi, bu faaliyetlerin birbiri ile olan ilişkisi ile bu faaliyetlerin toplumsal etkilerini analitik bir yöntemle ele alınması anlamına gelmektedir. Gürsoy, s. 158.
[857] Bütçe kanunları normal kanunların kabul edilmesi sürecinde öngörülen birtakım güvencelerden mahrumdurlar. Örneğin Cumhurbaşkanı'nın bu kanunular üzerinde veto yetkisi bulunmamaktadır. Bu anlamda bütçe kanunlarına bütçe dışı düzenlemeler konulmasının önüne geçilmek istenmekte ve bu yasağa bütçe kavalyesi yasağı adı verilmektedir. Gözler, **Genel Teori**, s. 968.
[858] Bu düzenleme ile TBMM'den her yıl yeniden ödenek istemek zorunluğu dolayısıyla plana bağlanmış kalkınma hizmetlerinin veya bir yıldan fazla sureli mukavelelere bağlı işlerin aksamasına neden olunması önlenmektedir. Feyzioğlu, **Bütçe**, s. 33.

alınmakta, Sayıştay genel ve katma bütçeli dairelerin bütün gelir ve giderleri ile mallarını TBMM adına denetlemekle görevli tutulmaktadır. Kesin hesap kanunu ise 1961 Anayasası'nın 128. maddesinde ele alınmaktadır.

Yürürlüğe girdiği tarih itibariyle 1982 Anayasası, genel olarak 1961 Anayasası'nın bütçe hükümlerine sadık kalmıştır[859]. Anayasa'nın 87. maddesinde bütçe ve kesin hesap kanununun kabul edilmesi TBMM'nin görevleri arasında sayılmakta ve 89. maddede Cumhurbaşkanı'nın veto yetkisi bütçe kanunları bakımından sınırlandırılmaktadır. 160. maddede ise Sayıştay denetimine ilişkin düzenlemeler yer almakta ve Sayıştay genel ve katma bütçeli dairelerin bütün gelir ve giderleri ile mallarını TBMM adına denetlemekle görevli tutulmaktadır. Buna karşın Anayasa'nın önceki metninde yer alan bütçeye ilişkin 161. madde, bütçenin görüşülmesine ilişkin 162. madde, bütçede değişikliğe ilişkin 163. madde ve kesin hesap kanununa ilişkin 164. madde düzenlemeleri, 2017 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle birlikte, 161. madde altında tek bir düzenleme olarak ele alınmaktadır[860].

Yürütmenin harcamalarını yasama organı tarafından verilecek yetkiyle yapması, bütçenin temel ilkelerindendir[861]. Sosyal İklim Fonu bir bütçe içi fon niteliğinde yapılandırılmıştır ve bu bağlamda Fon'un kaynakları doğrudan AB bütçesinden karşılanmaktadır. Fon'a aktarılacak kaynağın en fazla tutarı 2026-2032 yılları arasında her yıl belirlenmiş durumdadır[862]. Tüzük'ün 20/2. ve 20/3. maddeleri uyarınca üye devletlerin sosyal iklim planlarında yer verdiği kilometre taşları ve hedefleri gerçekleştirmesi halinde, talep konusu destek Komisyon'un değerlendirmesi sonrasında üye devlete aktarılmaktadır. Komisyon, Avrupa Dolandırıcılıkla Mücadele Bürosu, Avrupa Sayıştayı ve Avrupa Savcılığı, üye devletlerin plan kapsamındaki tedbirlerin uygulanmasına ilişkin standartlaştırılmış verileri üzerinde denetim yetkisine sahiptir[863]. Bu anlamda Fon, Anayasa'nın 87. maddesinde öngörülen bütçenin yasama organı tarafından kabul edilmesi, bütçe dışı bir fon olarak yapılandırılmaması ve 160. maddesinde öngörülen Sayıştay denetimi bakımından bütçe hakkı ile uyumlu bir görünüm sergilemektedir.

[859] Feyzioğlu, **Bütçe**, s. 34.
[860] Hasan Basri Çifci, "2017 Anayasa Değişikliğinin Bütçe ve Kesinhesap Kanunları Bakımından Getirdikleri", İbrahim Şahbaz, Gonca Kuru, Melike Ezgi Yetimoğlu (Eds.), **Anayasa Hukukundaki Gelişmelerin Işığında Kamu Hukuku Sempozyumu**, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları, 2022, ss. 74-92, s. 75.
[861] Edizdoğan, Çetinkaya, s. 125.
[862] 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 30.
[863] 10 Mayıs 2023 tarih ve 2023/955 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü, P. 42, 44.

SONUÇ

Dünyanın ortalama sıcaklığında meydana gelen artış, çevresel sorunları 20. yüzyılın ikinci yarısında göz ardı edilemeyecek duruma getirmiştir. Bu süreçte belirginleşen çevresel sorunlar, çevresel koruma endişelerinin toplumsal tartışmalarda gündeme gelmesini sağlamış ve devletleri geniş ölçekli bir uluslararası iş birliğine yönlendirmiştir. 1972 Stockholm Konferansı ile ekonomik kalkınma-çevresel koruma ikilemi ele alınmış; devletlerin doğal kaynakları üzerinde çevresel sorunlar pahasına sahip olduğu egemenlik anlayışında önemli bir kırılma yaşanmıştır. İlerleyen yıllarda yayımlanan Ortak Geleceğimiz Raporu ile birlikte, geleceğin ekonomik kalkınma-çevresel koruma ikilemine indirgenemeyeceği anlaşılmış ve sürdürülebilir bir kalkınmanın sosyal kalkınma sağlanmaksızın gerçekleşemeyeceği anlayışı dünyada yaygın bir şekilde kabul edilmeye başlanmıştır.

AB'nin uluslararası anlaşmalarla somutlaşan emisyon azaltım hedefleri çerçevesinde Emisyon Ticaret Sistemi yürürlüğe girmiş ve AB'de yıllar içerisinde kapsamlı düzenlemeler geliştirilmiştir. 2050 yılına kadar ilk karbon-nötr kıta olma ve 2030 yılına kadar en az %55 oranında emisyon azaltım hedefi belirleyen AB, emisyon azaltım hedeflerine paralel bir biçimde Emisyon Ticaret Sistemi kapsamına giren sektörleri genişletmiştir. 2023 yılında yayımlanan Sosyal İklim Fonu Tüzüğü ile birlikte, inşaat ve karayolu taşımacılığı sektörleri Emisyon Ticaret Sistemi'ne dahil edilmiştir.

İnşaat ve karayolu taşımacılığı sektörlerinin Emisyon Ticaret Sistemi'ne dahil edilmesi sonucunda artması beklenen maliyetler kullanıcılara yansıtıldıkça, kırılgan grupların iklimlendirme ve ulaşım gibi temel hizmetlere erişiminin güçleşeceği düşünülmektedir. Buna karşın sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşebilmesi, sosyal kalkınmanın gerçekleşmesine ve yeşil dönüşümde kimsenin geride bırakılmamasına bağlıdır. Emisyon Ticaret Sistemi kapsamına inşaat ve karayolu taşımacılığı sektörlerinin dahil edilmesinden elde edilen tahsisat gelirlerin bir kısmını bu dahil edilmeden kaynaklanan sosyal etkilerin ele alınması amacıyla kullanan AB, Sosyal İklim Fonu'nu oluşturmuştur. Çalışmada AB Sosyal İklim Fonu'nu incelemekte ve Türkiye'de uygulanabilirliği tartışılmıştır.

Çalışmanın konusunu oluşturan Fon bir sürdürülebilirlik fonudur. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınmanın sütunlarından kısaca bahsedilerek kavramın içeriği açıklanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramına yer veren anayasaların sayıca arttığı gözlemlerine yer verilmiş; dünyanın farklı bölgelerindeki devletlerden örnekler sunularak sürdürülebilir kalkınmanın dünyada yaygın bir biçimde benimsediği sonucuna varılmıştır. Ardından Türk hukuku bakımından fon kavramı ele alınmış ve öğretideki görüşler ile yargı kararlarından faydalanılarak fonların Anayasa'nın 73. maddesi anlamında mali yükümlülük olduğu tespit edilmiştir. Sosyal İklim Fonu sürdürülebilir kalkınma kapsamında ele alınabilecek farklı fonlardan ayırt edilmiş; yapılan değerlendirmede Yeşil İklim Fonu'nun emisyon azaltım projelerine yönlendirildiği ve Adil Geçiş Fonu'nun yeşil işlere geçişinin sağlanması amacına hizmet ettiği kabul edilmiştir.

Çalışmada sürdürülebilir kalkınmanın tarihsel ve hukuksal arka planı ortaya konulmuştur. Tarihsel arka planın oluşturulması bakımından sürdürülebilir kalkınmanın ele alındığı başlıca belgelerde sürdürülebilir kalkınmanın kapsamı incelenmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın hukuksal arka plan bakımından, farklı hukuk sistemlerinde sürdürülebilir kalkınmanın yeri ile sürdürülebilir kalkınma ve vergi hukuku ilişkisi üzerinde durulmuştur. Sürdürülebilir kalkınmanın yumuşak hukuk belgeleri ile şekillendiği, buna karşın günümüzde ulusal hukuk ve uluslararası hukuk düzlemlerinde sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin pozitif hukuk kurallarının bulunduğu sonucuna varılmıştır. Vergilerin SKH'lerin gerçekleşmesi bakımından finansman kaynağı niteliği ile alkol ve tütün gibi bağımlılık yapan maddelerin tüketiminin azaltılmasında olduğu gibi verginin yönlendirici niteliğinin bazı SKH'lere ulaşılmasını desteklemek üzere kullanılabileceğine yer verilmiştir.

Çalışmada AB Sosyal İklim Fonu açıklanmıştır. Fon'un hukuksal dayanakları incelenmiş ve hukuksal dayanaklar ile Fon arasında bir bağlantı kurulmuştur. Sosyal İklim Fonu'nun uygulama araçları olan sosyal iklim planları ele alınmıştır. Sosyal iklim planlarının hukuksal niteliğinin Mali Tüzük anlamında başvuru belgesi niteliği taşıdığı ve Komisyon'un planı uygun bulması üzerine üye devlet bakımından bağlayıcı nitelik kazandığı sonucuna varılmıştır. Ardından sosyal iklim planlarının unsurlarına, planların uygun olması gereken düzenlemelere, planların Komisyon'a sunulmasına yer verilmiştir. Fon'un finansal yapısını oluşturan değerlere ilişkin açıklamalarda bulunulmuş, Fon'un finansal yapısının nitelikleri tespit edilmiştir. Fon'un uygulanması Fon'un yönetim ilkeleri, Komisyon değerlendirmesi, Komisyon kararı, planların değiştirilmesi ve üye devletlere yapılacak ödemeler bakımından ele

alınmıştır. Değerlendirme süresi ve değerlendirmenin ölçütleri olan ilgililik, etkililik, etkinlik ve tutarlılık üzerinde durulmuş; bunların planlarda öngörülen tedbirler ve yatırımlar bakımından nasıl bir görünüm sergileyebileceği tespit edilmiştir. Komisyon kararın olumlu veya olumsuz olması durumlarında üye devletlerin izleyeceği yollara yer verilmiştir. Komisyon kararının olumlu olması durumunda Komisyon ile üye devlet arasında bir Anlaşma imzalanacağından bahsedilmiş; bu Anlaşma'nın Mali Tüzük anlamında mali çerçeve ortaklık anlaşması niteliği taşıyacağı ve Komisyon açısından bütçe taahhüdü anlamına geleceği sonuçlarına varılmıştır. Fon'un üye devletlerce takibi ve Komisyon'a rapor sunma yükümlülüğü ile planlarında öngördükleri tedbir ve yatırımları yerine getiremeyen üye devletler bakımından Fon'un yaptırımları açıklanmıştır.

Çalışmada AB Sosyal İklim Fonu'nun Türkiye'de uygulanabilirliği Anayasa'nın Başlangıç bölümü, sosyal devlet ilkesi, hukuk devleti ilkesi, çevre hakkı, anayasal vergilendirme ilkeleri ve bütçe hakkı bağlamında değerlendirilmiştir.

Anayasa'nın Başlangıç bölümünde temel hak ve özgürlüklerden sosyal adalet gereklerince yararlanma ifadesi, Fon'un uygulanabilirliği bakımından önemli kabul edilmiştir. Maliyet artışının kırılgan gruplar üzerinde oluşturacağı olumsuz etkiyi engelleme amacı taşıyan Fon'un, maliyetin toplum genelinde paylaşımını sağlayabileceği, özellikle geçici gelir desteği kullanılarak gelir eşitsizliğinin derinleşmesi ihtimalinin önüne geçebileceği ve bu anlamda sosyal adaletin sağlanması bakımından önemli bir fonksiyon üstlenebileceği tespit edilmiştir. Fon'un Anayasa'nın Başlangıç bölümü bakımından uygulanabilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Sosyal devlet ilkesi bakımından yapılan değerlendirmede Fon'un uygulanabilirliği üç açıdan ele alınmıştır. Birinci açıdan Fon'un sosyal hakların içeriğinin sağlanmasına hizmet edebilecek nitelikte olduğu ifade edilmiştir. Bu hizmet öncelikle genel anlamda insan onuruna yaraşan asgari bir yaşam düzeyi sağlanması bakımından önemli bulunmuştur. Fon enerji yoksulluğu bakımından çözümler sunabilecek niteliktedir. Avrupa ortalamasının yaklaşık üç katı seviyesinde enerji yoksulu bulunan Türkiye'de, Fon'un sosyal hakların gerçekleşmesi bakımından büyük bir önem taşıdığı sonucuna varılmıştır. Fon'un sosyal hakların içeriğinin sağlanmasına yönelik hizmetin özel anlamı ise ulaşıma erişim ve çalışma özgürlüğü arasındaki bağlantıyla ilgilidir. Yapılan çalışmalar ulaşım olanaklarına erişimin işgücü olanaklarına erişimi etkilediğini ortaya koymuş; ulaşım olanaklarına erişim, çalışma özgürlüğünün bir gerekliliği olarak değerlendirilmiştir. İkinci açının, sosyal hakların da sınırını oluşturan, devletin mali kaynaklarının yeterliliği ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Fon'un finansman

yönteminin AB üzerine bir yük getirmediği gibi, Türkiye'de de devlet üzerine herhangi bir yük getirmeyen bir finansman yönteminin tercih edilebileceği ifade edilmiştir. Üçüncü açının ise gelir ve servet eşitsizliklerinde yaşanacak azalmayla ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bazı mal ve hizmetlerin düşük gelirli kişilere ücretsiz veya düşük maliyetle sunulması, gelir ve servet eşitsizliğini azaltmasının yollarından biridir. İklimlendirme veya ulaşım hizmetleri gibi zorunlu harcamalar bakımından kırılgan grupların desteklenmesi, kırılgan grupların zorunlu harcamaları için ayırmaları gereken miktarın azaltmasını sağlayabilecek ve sosyal devlet ilkesine hizmet edebilecek nitelikte olduğu ifade edilmiştir. Bu açılardan Fon'un sosyal devlet ilkesine uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Hukuk devleti ilkesi bakımından yapılan değerlendirmede bireylerin kendilerine uygulanacak hukuk kurallarının neler olduğunu ve önceden bilme ve kendi davranışlarını ona göre ayarlayabilme imkanına sahip olması gerektiği, aksi takdirde bireylerin kendilerini hukuk güvenliği içerisinde hissetmeyecekleri ifade edilmiştir. Bu anlamda hukuk devleti ilkesine aykırılık taşımaması adına, Tüzük'te kırılgan gruplara ilişkin tanımlara yer verildiği gözlemlenerek, Fon'a ilişkin tanımların ve ölçütlerin yasal düzeyde belirlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Yine hukuk devleti ilkesinin bir güvencesi olarak idarenin işlemlerine karşı yargı yolunun açık olması gerektiği ele alınmıştır.

Anayasal vergilendirme ilkeleri konusunda yapılan değerlendirmede Fon'un, finansman kaynaklarının kamu gücüne dayanarak oluşturulduğu ve zor unsurunu bünyesinde barındırdığı ölçüde anayasal vergilendirme ilkelerine aykırılık taşımaması gerektiği ifade edilmiştir. Verginin yasallığı ilkesinin biçimsel içeriğinin Fon'un finansman kaynağına ilişkin düzenlemelerin yasayla yapılmasını; ilkenin maddi içeriği ise yasal düzenlemelerin belirli, ulaşılabilir, öngörülebilir ve yeterli açıklıkta olmasını zorunlu kıldığı tespit edilmiştir. Finansman kaynağına ilişkin matrah, oran, tarh, tahakkuk ve tahsil yöntemleri, yaptırımlar, zamanaşımı gibi kurucu unsurlara yasada yer verilmesi gerektiği; verginin yasallığı ilkesinin zamansal içeriği bakımından Fon'un finansman kaynağına ilişkin düzenlemelerin geçmişe yürütülmemesi gerektiği değerlendirilmiştir. Fon bakımından belirlenecek gelir kaynağının, vergilendirmede eşitlik ilkesine uygun olarak mali gücü kavraması gerektiği ifade edilmiştir. Mali gücü aynı olanlar bakımından farklı, mali gücü farklı olanlar bakımından aynı uygulama tercih edileceği bir durumda, iklim değişikliği ile mücadelenin haklı neden olabilecek ele alınabileceği sonucuna varılmıştır. Ancak bu ihtimalde mali gücü aynı olanlar bakımından farklı, mali gücü farklı olanlar bakımından tercih edilecek aynı uygulamanın, amaçla ilgili

olması gerektiği değerlendirilmiştir. Anayasal vergilendirme ilkeleri bakımından son olarak Fon'a ilişkin gelir kaynağının ölçülülük ilkesine uygun olması gerektiği açıklanmıştır. Fon'un, mülkiyet hakkı üzerinde bir sınırlama oluşturacak gelir kaynağı bakımından, ölçülülük ilkesinin alt ilkeleri olan elverişlilik, gereklilik ve orantılılık ilkelerinin göz önünde bulundurulması gerektiği; bu anlamda Fon'un gelir kaynağının yeşil dönüşümün oluşturacağı maliyeti dengeleme bakımından katkı sağlaması, bu amaca ulaşılabilecek araçlar arasında daha az müdahale eden seçenek olması ve yeşil dönüşümün oluşturacağı maliyet ile mali yükümlülüğün yükümlülerinin mülkiyet hakları arasında makul bir denge kurulacak şekilde ele alınması gerektiği sonuçlarına varılmıştır.

Çevre hakkı bakımından çevreyi geliştirmenin, çevre sağlığını korumanın ve çevre kirlenmesini önlemenin devletin görevleri arasında bulunduğu, devletin çevre hakkının korunması konusunda pozitif ve negatif yükümlülüklerinin söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Yeşil dönüşümün Türkiye bakımından halihazırda gerekli görüldüğü dikkate alınarak, bu dönüşümün devletin görevlerinden biri olarak ele alınabileceği sonucuna varılmıştır. AB'de Fon'un emisyon azaltım hedeflerinin bir parçası olarak ele alındığı üzerinde durulmuş; yapılarda ve ulaşımda emisyonlar bakımından kalıcı bir iyileştirilme sağlamanın Fon'un özel hedefleri arasında olduğu ifade edilmiştir. Fon kapsamında desteklenecek tedbir ve yatırımların çevreye önemli zarar vermemesi ilkesine uygun olması gerektiği göz önünde bulundurularak, ulaşım ve iklimlendirme gibi konularda yenilenebilir enerjiye erişimi kolaylaştırılabilecek ve bu sayede fosil yakıt kullanımı azaltılabilecek Fon'un, çevre hakkının güçlendirilmesi noktasında uygulanabilir bir araç olduğu sonucuna varılmıştır.

24-26 Haziran 2025 tarihlerinde Türkiye'nin birçok bölgesinde meydana gelen orman yangınları, on yedi kişinin hayatını kaybetmesi, on binlerce kişinin tahliye edilmesi ve seksen bin hektarın üzerinde orman arazisinin küle dönmesi ile sonuçlanmıştır. Meydana gelen orman yangınları, Türkiye'nin dünya genelinde yaşanan iklim krizinin etkilerinden bağışık olmadığını, aksine Türkiye'de iklim krizinin derinliğini gözler önüne sermiştir. Karbon yakalama kapasitesine sahip yutak alanlar azaldıkça çevresel sorunların birbiriyle olan geri-etkileşimli bağlantısı, Türkiye'de iklim krizinin etkileri daha da derinleştirecektir. Gelinen noktada yeşil dönüşüm Türkiye için bir zorunluluk haline gelmiştir.

7552 sayılı İklim Kanunu ile birlikte yeşil dönüşüm yasal bir zemine kavuşturulmuş, net sıfır emisyon hedefiyle Emisyon Ticaret Sistemi oluşturulmuştur. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yayımlanan taslak yönetmelikle, 2026-2027 yıllarını Emisyon

Ticaret Sistemi için bir geçiş dönemi olarak belirlenmiş ve bu dönemde Emisyon Ticaret Sistemi'nin sektör kapsamı demir, çelik, çimento ve gübre gibi sektörlerle sınırlı tutulmuştur. Buna karşın Emisyon Ticaret Sistemi'nin sektör kapsamı yıllar içerisinde genişleyecektir.

Emisyon Ticaret Sistemi'nin sektör kapsamı genişledikçe kırılgan grupların temel ihtiyaçlara erişiminin güçleşmesi oldukça olasıdır. Bu nedenle yeşil dönüşüm adımlarının, yeşil dönüşümden etkilenecek kırılgan grupların ihtiyaçlarını göz ardı etmeksizin atılması gerekmektedir. Çalışmada ele alınan AB Sosyal İklim Fonu, kırılgan grupların temel ihtiyaçlarına hizmet etmekte ve Türk hukuku bakımından anayasal ilkeler ve haklarla uyumlu bir görünüm sergilemektedir. Bu anlamda kırılgan grupların temel ihtiyaçlara erişimi destekleyen benzer bir Fon yapısının kurulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar, Süreli Yayınlar ve Raporlar

Akad, M., Vural Dinçkol, B., Bulut, N., **Genel Kamu Hukuku**, 20. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 2024.

Akbaba, A., **İnsan Hakları Hukukunda Üçüncü Kuşak Haklar**, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2016.

Akıncı, M., **Oluşum ve Yapılanma Sürecinde Türk Çevre Hukuku**, Kocaeli: Kocaeli Kitap Kulübü, 1996.

Aksar, Y., **Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023.

Aksoy, Ş., **Kamu Bütçesi**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1993. (**Bütçe**)

Aksoy, Ş., **Kamu Maliyesi**, 4. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2011. (**Maliye**)

Aktan, C. C., "Bütçe Dışı Fonlar", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, C. 23, S. 10, 1986, ss. 51-56.

Aleksandrova, M., Kuhl, L., Malerba, D., "Unlocking climate finance for social protection: an analysis of the Green Climate Fund", **Climate Policy**, C. 24, S. 7., ss. 878-893.

Anayasa Mahkemesi, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)**, 2. Baskı, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2019.

Anayurt, Ö., **Anayasa Hukuku Genel Kısım**, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.

Anderson, K. M., **Social Policy in the European Union**, Londra: Palgrave Macmillan, 2015.

Aşçı Akıncı, N., **Türk ve Avrupa Birliği Hukukunda Dolaysız Vergilerde Ayrımcılık Yasağı**, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2013.

Aşçı Akıncı, N., "Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararlarında Haklı Neden Öğretisi", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 17, S. 3-4, 2011, ss. 59-81.

Atapattu, S., "Global South Approaches", Rajamani, L., Peel, J. (Eds.), **The Oxford Handbook of International Environmental Law**, 2. Baskı, New York: Oxford University Press, 2021, ss. 183-199.

Ateş, L., **Vergilendirmede Eşitlik**, İstanbul: Derin Yayınları, 2006.

Aust, A., **Modern Treaty Law and Practice**, 2. Baskı, New York: Cambridge University Press, 2007.

Aybay, R., Aybay, A., **Hukuka Giriş**, 4. Baskı, İstanbul: Aybay Yayıncılık, 1997.

Azrak, A. Ü., "Sosyal Devlet ve 1961 Türk Anayasasının Sistemi", **İstanbul Hukuk Mecmuası**, C. 27, S. 1-4, 1961, ss. 208-224.

Baker, S., **Sustainable Development**, New York: Routledge, 2006.

Barnard, C., "Competitive Federalism in the EU", Shaw, J. (Ed.), **Social Law and Policy in an Evolving European Union**, Portland: Hart Publishing, 2000, ss. 49-69.

Bastiaanssen, J., Johnson, D., Lucas, K., "Does transport help people to gain employment? A systematic review and meta-analysis of the empirical evidence" **Transport Reviews**, C. 40, S. 5, ss. 607-628.

Batırel, Ö. F., **Kamu Bütçesi**, 4. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, 1994.

Bazilian, M. D., "The mineral foundation of the energy transition", **The Extractive Industries and Society**, C. 5, S. 1, 2018, ss. 93-97.

Bilici, N., **Avrupa Birliği ve Türkiye**, C. 1, 6. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.

Bilici, N., **Avrupa Birliği ve Türkiye**, C. 2, 8. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi, 2020.

Bilici, N., **Vergi Hukuku**, 31. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.

Birnie, P., Boyle, A., Redgwell, C., **International Law and the Environment**, 3. Baskı, New York: Oxford University Press, 2009.

del Bo, C. F., Sirtori, E., "Additionality and regional public finance – Evidence from Italy", **Environment and Planning C: Government and Policy**, C. 36, S. 5, 2016, ss. 855-878.

del Bo, C., Florio, M., Sirtori, E., Vignetti, S., "Additionality and Regional Development: Are EU Structural Funds Complements or Substitutes of National Public Finance?", **Centre for Industrial Studies Working Papers**, 01/2011, 2011.

Boisson de Chazournes, L., "Financial Assistance", Lavanya Rajamani, Jacqueline Peel (Eds.), **The Oxford Handbook of International Environmental Law**, 2. Baskı, New York: Oxford University Press, 2021.

Borowy, I., **Defining Sustainable Development for Our Common Future**, New York: Routledge, 2014.

Boyar, O., **Anayasal Yoruma Giriş**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021.

Boyar, O., "Anayasa ve Sürdürülebilir Kalkınma", **İstanbul Hukuk Mecmuası**, C. 78, S. 4, 2020, ss. 1921-1957.

Bozlağan, R., "Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 2010, S. 50, ss. 1011-1028.

Brennan, G., Buchanan, J. M., **Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Constitution**, Indianapolis: Liberty Fund, 2000.

Brunnée, J., "Harm Prevention", Rajamani, L, Peel, J. (Eds.), **The Oxford Handbook of International Environmental Law**, 2. Baskı, New York: Oxford University Press, 2021, ss. 269-284.

Brus, M. M. T. A., "Soft Law in Public International Law: A Pragmatic or a Principled Choice? Comparing the Sustainable Development Goals and the Paris Agreement", Westerman, P., Hage, J., Kirste, S., Mackor, A. R. (Eds.), **Legal Validity and Soft Law**, Cham: Springer, 2018, ss. 243-266.

Budak, T., **Türk Vergi Hukukunda Anayasal Ölçüt: Mali Güç**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2010.

Bulut, N., **Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2009.

Bulutoğlu, K., Kurtuluş, E., **Bütçe ve Kamu Harcamaları**, 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1988.

Campbell, S., "Green Cities, Growing Cities, Just Cities? Urban Planning and the Contradictions of Sustainable Development", **Journal of the American Planning Association**, C. 62, S. 3, 1996, ss. 296-312.

Candoğan, G., "İklim Kanunu Tartışmalarında Yeni Bir Dönemeç: Bilgi, Ortak Akıl ve Kamusal Sorumluluk". **Üstad Dergi**, Erişim Tarihi: 28.05.2025, https://ustaddergi.com.tr/iklim-kanunu-bilgi-ortak-akil-kamusal-sorumluluk.

Cechin-Crista, P., Mihut, A., Dobrin, G. I, Blaj, S., "The Social Policy of the European Union", **International Journal of Business and Social Science**, C. 4, S. 10, 2013, ss. 16-25.

Chalmers, D., Davies, G., Monti, G., Heyvaert, V., **European Union Law**, 5. Baskı, New York: Cambridge University Press, 2024.

Chikh M'hamed, S., Sprinz, D. F., "The keys to the EU's climate neutrality goal: Forest carbon and LULUCF", Dyrhauge, H., Kurze, K. (Eds.), **Making The European Green Deal Work**, Londra: Routledge, 2024, ss. 60-75.

Coşkun, G., **Devlet Bütçesi**, 4. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1994.

Coşkun, V., **İnsan Hakları: Liberal Açıdan Bir Tahlil**, Ankara: Liberte, 2006.

Crutzen, P., Foley, J. A., "A safe operating space for humanity", **Nature**, C. 461, S. 7263, 2009, ss. 472-475.

Çağan, N., **Avrupa Topluluğu Vergi Politikasının Hukuki Çerçevesi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi, 1988.

Çağan, N., "Anayasa Çerçevesinde Kamu Maliyesinin Parlamenter Kontrolü", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 2, 1986, ss. 199-224.

Çağan, N., "Demokratik Sosyal Hukuk Devletinde Vergilendirme", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 37, S. 1, 1980, ss. 129-151.

Çağan, N., **Vergilendirme Yetkisi**, İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları, 1982. (**Vergilendirme**)

Çağan, N., "Anayasa Yönünden Fonlar", **Anayasa Yargısı Dergisi**, 1986, C. 3, ss. 107-124. ("Fonlar")

Çevik, B. N., **Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararlarında Sürdürülebilir Kalkınma**, Ankara: Adalet Yayınevi, 2025.

Çifci, H. B., "2017 Anayasa Değişikliğinin Bütçe ve Kesinhesap Kanunları Bakımından Getirdikleri", Şahbaz, İ., Kuru, G., Yetimoğlu, M. E. (Eds.), **Anayasa Hukukundaki Gelişmelerin Işığında Kamu Hukuku Sempozyumu**, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları, 2022, ss. 74-92.

Çifci, H. B., **Temsilsiz Vergi Olmaz: Modern Demokrasinin Temel İlkesine Yeni Bir Ziyaret**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2024.

Daly, H. E., **Beyond Growth**, Boston: Beacon Press, 1996.

Dedman, M. J., **The Origins and Development of the European Union 1945–95**, New York: Routledge, 1996.

Dempsey, N., Bramley, G., Power, S., Brown, C., "The Social Dimension of Sustainable Development: Defining Urban Social Sustainability", **Sustainable Development**, C. 19, S. 5, 2009, ss. 289-300.

Dodds, F., Laguna-Celis, J., Thompson, L., **From Rio+20 to a New Development Agenda**, New York: Routledge, 2014.

Dupont, C., Oberthür, S., "Decarbonization in the EU: Setting the Scene", Dupont, C., Oberthür, S. (Eds.), **Decarbonization in the European Union**, Londra: Palgrave Macmillan, 2015, ss. 1-24.

Durdu, M., **Türkiye'de Bütçe Dışı Fon Uygulamaları ve Varlık Fonu**, Ankara: Adalet, 2018.

Dyrhauge, H., Kurze, K., "Introduction – Making the European Green Deal work", Dyrhauge, H., Kurze, K. (Eds.), **Making The European Green Deal Work**, Londra: Routledge, 2024, ss. 1-12.

Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö., **Kamu Bütçesi**, 11. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2022.

Eğilmez, M., **Kamu Maliyesi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016, s. 80.

Ekinci, E. B., **Hukukun Serüveni**, 1. Baskı, İstanbul: Arı Sanat, 2011.

Ekins, P., **Economic Growth and Environmental Sustainability**, Londra: Routledge, 2000.

Ekmekçi, E., **Küreselleşme ve Vergilendirmede Yeni Eğilimler**, İstanbul: Kazancı Matbaacılık, 2003.

Ellerman, A. D., Convery, F. J., de Perthuis, C., **Pricing Carbon**, New York: Cambridge University Press, 2010.

Elliott, J., **An Introduction to Sustainable Development: The Developing World**, Londra: Routledge, 2000.

Emeç, H., Altay, A., Aslanpay, E., Özdemir, M. O., "Türkiye'de Enerji Yoksulluğu ve Enerji Tercihi Profili", **Finans, Politik & Ekonomik Yorumlar**, C. 52, S. 608, 2015, ss. 9-21.

Erdoğan, M., **Anayasal Demokrasi**, 11. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014.

Erdoğdu, S., "Türkiye'de Enerji Yoksulluğu", **Türkiye'nin Enerji Görünümü: Oda Raporu 2024**, Ankara: TMMOB Makine Mühendisleri Odası, 2024, ss. 39-52.

Erginay, A., **Kamu Maliyesi**, 12. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1987. (**Maliye**)

Erginay, A., "Yeni Anayasamızın Mali Hükümleri", **Prof. Dr. Fadıl H. Sur'un Anısına Armağan**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1983, ss. 57-67.

Eroğul, C., **Anatüzeye Giriş**, 8. Baskı, İstanbul: İmaj Yayınevi, 2005.

Evran Topuzkanamış, Ş., "1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlükler", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 21, Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan Özel Sayısı, 2019, ss. 1767-1793.

Famà, R., "Beyond 'Fit for 55': The emergence of the 'Do No Significant Harm' principle in EU law and EU funding mechanisms", **Review of European, Comparative & International Environmental Law**, C. 34, S. 1, 2025, ss. 62-75.

Feyzioğlu, B. N., **Nazari, Tatbiki, Mukayeseli Bütçe**, 7. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1984. (**Bütçe**)

Feyzioğlu, B. N., "Modern Anayasalarda Bütçe Hakkı", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, S. 29, 1983, ss. 3-29.

Fikir, H., Avrupa Birliği Bütçesinde Yapısal Fonların Gelişimi, Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2003.

Fitzmaurice, M., "The Practical Working of the Law of Treaties", Evans, M. D. (Ed.), **International Law**, New York: Oxford University Press, 2003, ss. 173-201.

Fredericks, S. E., "Agenda 21", Jenkins, W. (Ed.), **Berkshire Encyclopedia of Sustainability: Spirit of Sustainability**, Massachusetts: Berkshire Publishing, 2010, ss. 7-8.

French, D., "Trail Smelter (United States of America/Canada) (1938 and 1941)", Bjorge, E., Miles, C. (Eds.), **Landmark Cases in Public International Law**, Oregon: Hart Publishing, 2017, ss. 159-188.

French, D., Kotzé, L. J., "Introduction", French, D., Kotzé, L. J. (Eds.), **Sustainable Development Goals: Law, Theory and Implementation**, Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2018, ss. 1-12.

Garben, S., "The European Pillar of Social Rights: Effectively Addressing Displacement?", **European Constitutional Law Review**, C. 14, S. 1, 2018, ss. 210-230.

Gedik, G., "*"*Çağdaş Anayasa*"* Hazırlık Sürecinde Vergi Ödevinin Yeniden Tasarlanması", **Vergi Dünyası**, S. 334, 2009, ss. 142-150.

Geiger, R., "Preamble", Geiger, R., Khan, D. E., Kotzur, M. (Eds.), **European Union Treaties: A Commentary**, Oxford: Beck/Hart, 2015, ss. 1-9.

Geiger, R., "Article 1 TEU", Geiger, R., Khan, D. E., Kotzur, M. (Eds.), **European Union Treaties: A Commentary**, Oxford: Beck/Hart, 2015, ss. 9-14.

Gerasimova, K., **An Analysis of Brundtland Commission's Our Common Future**, Londra: Macat, 2017.

Gheuens, J., "The European Green Deal: Shifting the EU's gaze towards the future?", Dyrhauge, H., Kurze, K. (Eds.), **Making The European Green Deal Work**, Londra: Routledge, 2024, ss. 15-28.

Goebel, R. J., "Employee Rights in the European Community: A Panorama from the 1974 Social Action Program to the Social Charter of 1989", **Hastings International and Comparative Law Review**, C. 17, S. 1, 1989, ss. 1-95.

Göker, C., **Yönlendirici Vergilendirme**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2011.

Göksel, A. H., **İdare Hukuku Çerçevesinde Emisyon Ticaret Sistemi**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2024.

Gönenç, L., "Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 56, S. 1, 2007, ss. 145-168.

Gören, Z., "Sosyal Devlet İlkesi ve Anayasa Hukuku Açısından Yaşam Kalitesi", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 14, 1997, ss. 90-153.

Göze, A., **Sosyal Devlet Sistemi**, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1977.

Gözler, K., **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C. 1, 2. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2020. (**Genel Teori**)

Gözler, K., **Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu**, 2. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2016.

Gözler, K., **Hukuka Giriş**, 18. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2021.

Gözler, K., **İdare Hukuku**, C. 1, 3. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2019.

Gözler, K., **Türk Anayasa Hukuku**, 4. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2021. (**Türk Anayasa**)

Gözübüyük, A. Ş., **Hukuka Giriş**, 25. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2006.

Gözübüyük, A. Ş., Kili, S., **Türk Anayasa Metinleri**, 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.

Gribnau, H., "Sustainable Tax Governance: A Shared Responsibility", 2025. Kluver International Tax Blog, Erişim Tarihi: 11.06.2025, https://kluwertaxblog.com/2025/01/06/sustainable-tax-governance-a-shared-responsibility/.

de Gruchy, S., "Development, Sustainable", Jenkins, W. (Ed.), **Berkshire Encyclopedia of Sustainability: Spirit of Sustainability**, Massachusetts: Berkshire Publishing, 2010, ss. 106-109.

Guillot, L., "EU countries blow climate deadline, putting funds for vulnerable people at risk", **Politico**, 01.07.2025. Politico, Erişim Tarihi: 12.07.2025, https://www.politico.eu/article/eu-countries-blow-climate-deadline-putting-funds-vulnerable-people-risk/.

Gupta, J., Schmeier, S., "Future proofng the principle of no signifcant harm", **International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics**, C. 20, S. 1, 2020, ss. 731-747.

Gül, K., **Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Vergileri**, Ankara: Gazi, 2023.

Gümüş, T., **Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2010.

Gümüşkaya, G., "Türk Vergi Hukukunun Anayasal Temelleri Bakımından Çevresel Vergilendirme", Göker, C., Müftüoğlu, Z. (Eds.), **Prof. Dr. Nami Çağan Anısına**

Vergilendirme Yetkisi Sempozyumu Bildiri Kitabı, Ankara: Atılım Üniversitesi, 2023, ss. 65-108.

Günday, M., **İdare Hukuku**, 11. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi, 2017.

Güneş, A. M., **Avrupa Birliği Hukukuna Giriş**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2013. (**AB Hukuku**)

Güneş, A. M., **Çevre Hukuku**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2015. (**Çevre**)

Güneş, G., **Verginin Yasallığı İlkesi**, 4. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2014. (**Yasallık**)

Gürsoy, B., **Kamusal Maliye**, C. 2, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1980.

Güzel, A., "Sosyal Devlet ve Sosyal Haklar", Kaboğlu, İ. Ö. (Ed.), **Anayasal Sosyal Haklar**, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2012, ss. 279-289.

Handl, G., "Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration), 1972 and the Rio Declaration on Environment and Development, 1992", 2012, ss. 1-11, s. 1. Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Görsel-İşitsel Kütüphanesi, Erişim Tarihi: 03.01.2025, https://legal.un.org/avl/pdf/ha/dunche/dunche_e.pdf.

Harrington, A. R., **Just Transitions and the Future of Law and Regulation**, Cham: Palgrave Macmillan, 2022, s. 19.

Harris, J. M., "Basic Principles of Sustainable Development", **Global Development and Environment Institute Working Papers**, S. 00-04, 2000, s. 5-6. Boston University Global Development Policy Center, Erişim Tarihi: 09.05.2025, https://www.bu.edu/eci/files/2019/06/Sustainable-Development.pdf.

Hatipoğlu Aydın, D., "Sosyal Dışlanma, Sosyal İçerme ve Vatandaşlığın Dönüşümü", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 156, 2021, ss. 341-374.

Heffron, R. J., **Achieving a Just Transition to a Low-Carbon Economy**, Cham: Palgrave Macmillan, 2021.

Hens, L., Nath, B., "The Johannesburg Conference", Hens, L., Nath, B. (Eds.), **The World Summit on Sustainable Development**, Dodcrecht: Springer, 2005.

Hodson, D., **Circle of Stars: A History of the EU – and the People Who Made It**, Londra: Yale University Press, 2023.

Holmes, S., Sunstein, C. R., **The Cost of Rights: Why Liberty Depends on Taxes**, New York: W. W. Norton, 1999.

von Homeyer, I., Oberthür, S., Dupont, C., "Implementing the European Green Deal during the Evolving Energy Crisis", **Journal of Common Market Studies**, C. 60, S. 1, 2022, ss. 125-136.

International Labour Organization, **Guidelines for a just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all**, 2015. Uluslararası Çalışma Örgütü, Erişim Tarihi: 02.02.2025, https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_emp/@emp_ent/documents/publication/wcms_432859.pdf.

İktisadi Kalkınma Vakfı, **AB Yeşil Mutabakatı: Temel Unsurları ve Yol Haritası**, İstanbul: Dünyaeko, 2021, s. 9. İktisadi Kalkınma Vakfı, Erişim Tarihi: 12.04.2025, https://www.ikv.org.tr/images/files/AB_Yesil_ Mutabakati_Temel_Unsurlari_ve_Yol.pdf.

İlal, E., "Magna Carta", **İstanbul Hukuk Mecmuası**, C. 34, S. 1-4, 1968, ss. 210-242.

İzgi, Ö., Gören, Z., **Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu**, C. 1, Ankara: TBMM Basımevi, 2002.

Jamali, T., **Ekolojik Vergiler**, Ankara: Yaklaşım Yayıncılık, 2007.

Jesinghaus, J. "Agenda 21", Michalos, A. C. (Ed.), **Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research**, Dordrecht: Springer, 2014, ss. 99-100.

Julien, P. Y., **Erosion and Sedimentation**, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Kaboğlu, İ. Ö., **Özgürlükler Hukuku**, 4. Baskı, İstanbul: Afa Yayınları, 1998.

Kaboğlu, İ. Ö., **Anayasa Hukuku Dersleri**, 17. Baskı, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2023. (**Anayasa**)

Kaboğlu, İ. Ö., "Anayasa'da Sosyal Haklar: Alanı ve Sınırları", Kaboğlu, İ. Ö. (Ed.), **Anayasal Sosyal Haklar**, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2012, ss. 15-34.

Kaboğlu, İ. Ö., **Çevre Hakkı**, 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 1996. (**Çevre**)

Kaboğlu, İ. Ö., "Türkiye'de Hukuk Devletinin Gelişimi", Ökçesiz, H. (Ed.), **Hukuk Devleti**, İstanbul: Afa Yayınları, 1998, ss. 89-116. ("Hukuk Devleti")

Kaltenborn, M., Krajewski, M., Kuhn, H., "Introduction", Kaltenborn, M., Krajewski, M., Kuhn, H. (Eds.), **Sustainable Development Goals and Human Rights**, Cham: Springer Open, 2020, ss. 1-9.

Kaneti, S., "Türk Kamu Maliyesi'nin Anayasal Temelleri-I", **Makaleler**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2011, ss. 157-176.

Kaneti, S., **Vergi Hukuku**, 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989.

Kaneti, S., Ekmekci, E., Güneş, G., Kaşıkcı, M., **Vergi Hukuku**, 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2022.

Kapani, M., **Kamu Hürriyetleri**, 8. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2023.

Karakoç, Y., "Anayasal Vergilendirme İlkeleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 15, Özel Sayı, 2013, ss. 1259-1308. ("Anayasal")

Karakoç, Y., **Genel Vergi Hukuku**, 3. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2024.

Karakoç, Y., **Kamu Maliyesi**, 4. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2024.

Karakoç, Y., **Sosyal Maliye**, 1. Baskı, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, 1995. (**Sosyal**)

Karakoç, Y., **Sosyal Maliye**, 4. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2024.

Karayalçın, Y., "Hukukun Üstünlüğü", Ökçesiz, H. (Ed.), **Hukuk Devleti**, İstanbul: Afa Yayınları, 1998, ss. 117-146.

Kaya, İ., "The Stockholm Commitments: Progressive Development of International Environmental Law", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 8, S. 1-2, 2000, ss. 301-311.

Khan, D. E., Geiger, R., "Article 311 TFEU", Geiger, R., Khan, D. E., Kotzur, M. (Eds.), **European Union Treaties: A Commentary**, Oxford: Beck/Hart, 2015, ss. 987-990.

Kırbaş, S., **Vergi Hukuku**, 20. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2015.

Killeen, D., Khan, S. R., "Poverty and Environment", Bigg, T. (Ed.), **Survival for a Small Planet: The Sustainable Development Agenda**, Londra: Earthscan, 2004.

Klok, J., Larsen, A., Dahl, A., Hansen, K., "Ecological Tax Reform in Denmark: history and social acceptability", **Energy Policy**, C. 34, S. 8, 2006, ss. 905-916.

Kostka, J., **Financing Roma Inclusion With European Structural Funds**, Londra: Routledge, 2019, s. 19.

Kotzur, M., "Article 11 TFEU", Geiger, R., Khan, D. E., Kotzur, M. (Eds.), **European Union Treaties: A Commentary**, Oxford: Beck/Hart, 2015, s. 221-223, s. 221.

Kotzur, M., "Article 288 TFEU", Geiger, R., Khan, D. E., Kotzur, M. (Eds.), **European Union Treaties: A Commentary**, Oxford: Beck/Hart, 2015, ss. 937-944. ("Article 288")

Köybaşı, S., **İklim Değişikliğine Karşı Yeşil Anayasacılık**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2023.

Kumrulu, A. G., "Vergi Hukukunun Bir Kısım Anayasal Temelleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 36, S. 1, 1979, ss. 147-162.

Lafferty, W. M., Langhelle, O., "Sustainable Development as Concept and Norm", Lafferty, W. M., Langhelle, O. (Eds.), **Towards Sustainable Development**, Londra: Macmillan, 1999, ss. 1-29.

Lal, R., "Soil Erosion Impact on Agronomic Productivity and Environment Quality", Critical Reviews in Plant Sciences, C. 17, S. 4, 2008, ss. 319-464.

Larrea, G., **Climate Funds and Sustainable Development**, Cham: Palgrave Macmillan, 2024.

Lee, Jr. R. D., Johnson, R. W., **Public Budgeting System**, 6. Baskı, Maryland: Aspen Publication, 1998.

Leino-Sandberg, P., Raunio, T., "From Bad to Worse: The Continuous Dilemma Facing Parliaments in European Economic and Fiscal Governance", **Government and Opposition**, C. 60, 2025, ss. 86-103.

Lemons, J., "Sustainable Development and Environmental Protection: A Perspective on Current Trends and Future Options for Universities", **Environmental Management**, C. 19, S. 2, 1995, ss. 157-165.

LIFE ETX, **EU ETS 101 – A beginner's guide to the EU's Emissions Trading System**, 2024. Carbon Market Watch, Erişim Tarihi: 13.05.2025, https://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2024/02/CMW_EU_ETS_101_guide_2024_v04-1.pdf.

Lovejoy, T. E., "Climate Change and Prospects for Sustainability", Rockwood, L. L., Stewart, R. E., Dietz, T. (Eds.), **Foundations of Environmental Sustainability**, New York: Oxford University Press, 2008, ss. 423-427.

Lowenfeld, A. F., **International Economic Law**, 2. Baskı, Oxford: Oxford University Press, 2008.

Mangiameli, S., "Article 4 [Shared Competence]", Blanke, H. J., Mangiameli, S. (Eds.), **Treaty on the Functioning of the European Union – A Commentary**, C. 1, Cham: Springer, 2021, ss. 197-234.

Mangiameli, S., "Article 5 [Coordination of the Economic Policy]", Blanke, H. J., Mangiameli, S. (Eds.), **Treaty on the Functioning of the European Union – A Commentary**, C. 1, Cham: Springer, 2021, ss. 235-242, s. 235.

Mangiameli, S., "Article 6 [Support, Coordination or Supplement by the Union]", Blanke, H. J., Mangiameli, S. (Eds.), **Treaty on the Functioning of the European Union – A Commentary**, C. 1, Cham: Springer, 2021, ss. 243-251.

Mangiameli, S., "Preamble", Blanke, H. J., Mangiameli, S. (Eds.), **The Treaty on European Union (TEU) – A Commentary**, Berlin: Springer, 2013, ss. 1-41.

Max-Neef, M., "Development and human needs", Ekins, P., Max-Neef, M. (Eds.), **Real Life Economics: Understanding Wealth Creation**, Londra: Routledge, 1992.

May, J. R., Daly, E., **Dünyada Çevresel Anayasacılık**, çev. Tolga Şirin, N. Umut Orcan, Ankara: Ekoloji Kolektifi, 2018.

Mayeda, G., "Where Should Johannesburg Take Us? Ethical and Legal Approaches to Sustainable Development in the Context of International Environmental Law", **Colorado Journal of International Environmental Law and Policy**, C. 15, S. 1, 2004, ss. 29-69.

Mazzeschi, R. P., Viviani, A., "General Principles of International Law: From Rules to Values?", Riccardo Pisillo Mazzeschi, Pasquale De Sena (Eds.), **Global Justice, Human Rights and the Modernization of International Law**, Cham: Springer, 2018, ss. 113-161.

McCormick, J., **Avrupa Birliği Siyaseti**, çev. Özsel, D., Ankara: Adres Yayınları, 2015.

Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., Behrens III, W. W., **The Limits to Growth**, 4. Baskı, New York: Universe Books, 1972.

Metin, Y., "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 57, S. 4, 2002, ss. 35-63.

Miller, D., **Principles of Social Justice**, 3. Baskı, Massachusetts: Harvard University Press, 2003.

Moran, E. F., **Environmental Social Science**, Oxford: Wiley-Blackwell, 2010.

Morrison, J., **The Just Transition**, Cham: Palgrave Macmillan, 2024.

Munier, N., **Introduction to Sustainability: Road to a Better Future**, Dodrecht: Springer, 2005.

Mutluer, M. K., Öner, E., "Bütçe Genellik ve Birlik İlkesi ve 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu", Koçak, M., Teker, S. (Eds.), **Prof. Dr. Sadık Kırbaş'a Armağan Kitap**, İstanbul: Okan Üniversitesi, 2011, ss. 158-164.

Neuhoff, K., **Climate Policy After Copenhagen**, New York: Cambridge University Press, 2011.

Newell, P., Mulvaney, D., "The political economy of the 'just transition", **The Geographical Journal**, C. 179, S. 2, 2013, ss. 132-140.

Oberthür, S., Kulovesi, K., "Accelerating the EU's climate transformation: The European Green Deal's Fit for 55 Package unpacked", **Review of European, Comparative & International Environmental Law**, C. 34, S. 1, 2025, ss. 7-22.

OECD, "Best Practice Guidelines: Off-Budget and Tax Expenditures", GOV/PGC/SBO(2004)6, 2004, s. 5. OECD, Erişim Tarihi: 18.05.2025, https://one.oecd.org/document/GOV/PGC/SBO%282004%296/en/pdf.

OECD, **Environmentally Related Taxes in OECD Countries: Issues and Strategies**, Paris: OECD, 2001. OECD, Erişim Tarihi: 12.02.2025, https://www.oecd.org/en/publications/environmentally-related-taxes-in-oecd-countries_9789264193659-en.

OECD, **The Political Economy of Environmentally Related Taxes**, Paris: OECD, 2006. OECD, Erişim Tarihi: 12.02.2025, https://www.oecd.org/en/publications/the-political-economy-of-environmentally-related-taxes_9789264025530-en.

OECD, "Recommendation of the Council on Budgetary Governance", OECD/LEGAL/0410, 2025. OECD Legal Instruments, Erişim Tarihi: 12.02.2025, https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0410.

OECD, "The Use of Revenues From Carbon Pricing", OECD Taxation Working Papers No. 43, 2019. OECD, Erişim Tarihi: 11.06.2023, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2019/06/the-use-of-revenues-from-carbon-pricing_f0fcd296/3cb265e4-en.pdf.

Orhan, O. Z., **Türkiye'de Bütçe ve Maliye Politikaları**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 1994.

Ovalıoğlu, S., Türkiye Varlık Fonu Anonim Şirketinin Hukuki Niteliği ve Denetimi, Yüksek Lisans Tezi, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Kocaeli, 2019.

Oyan, O., "Türkiye'de 1980'ler Sonrasında İstihdam Vergileri/Fonları Uygulamaları ve Mali-Ekonomik Etkileri", İzzettin Önder, Süleyman Ulutürk, Fatma Pınar Arslan (Eds.), **2000'li Yıllarda Devlet ve Maliye**, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2023, ss. 65-97.

Öncel, M., Kumrulu, A., Çağan, N., Göker, C., **Vergi Hukuku**, 31. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2022.

Özbudun, E., **Türk Anayasa Hukuku**, 23. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, 2023.

Özdek, E. Y., **Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı**, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1993.

Özgen, N., "Sürdürülebilirlik Kavramı ve Kullanım Alanları", Özgen, N., Kahyaoğlu, M. (Eds.), **Sürdürülebilir Kalkınma**, Ankara: Pegem Akademi, 2019, ss. 1-36.

Özgenç, A. S., "Geriye Yürümezlik Esasında Test Standardı: 7440 Sayılı Kanuna İlişkin Çıkarımlar", **Vergi Sorunları Dergisi**, S. 415, 2023, ss. 46-55. ("Geriye Yürümezlik")

Özgenç, A. S., "İklim değişikliğinde finansman aracı: Sosyal İklim Fonu", **Dünya Gazetesi**, 12.05.2023. Dünya Gazetesi, Erişim Tarihi: 08.01.2025, https://www.dunya.com/kose-yazisi/iklim-degisikliginde-finansman-araci-sosyal-iklim-fonu/693584.

Özgenç, A. S., **Uzay ve Vergilendirme**, 2. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2025.

Öztaban Yağcı, P., **Sürdürülebilirlik Perspektifinde Şirketlerin Sosyal Sorumluluğu ve Fransız Danıştayı'nın Yetkisi**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2023.

Öztürk, M., Öztürk, A., "BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na: Birleşmiş Milletler'in İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabaları", **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 12, S. 4, 2019, ss. 527-541.

Paehlke, R., "Environmental Politics, Sustainability and Social Science", **Environmental Politics**, C. 10, S. 4, 2001, ss. 1–22.

Partridge, E., "Social Sustainability", Alex C. Michalos (Ed.), **Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research**, Dordrecht: Springer, 2014, ss. 6178-6186.

Pazarcı, H., Denk, E., **Uluslararası Hukuk**, 23. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2024.

Pehlivan, O., **Devlet Bütçesi**, Trabzon: Celepler Matbaacılık, 2022.

Pierson, C., **Beyond The Welfare State**, 3. Baskı, Cambrigde: Polity Press, 2006.

Pirlot, A., "A Legal Analysis of the Mutual Interactions between the UN Sustainable Development Goals (SDGs) and Taxation", Brokelind, C., van Thiel, S. (Eds.), **Tax Sustainability in an EU and International Context**, Amsterdam: IBFD, 2020, ss. 87-114.

Platform for Collaboration on Tax, "Taxation and the Sustainable Development Goals Conference Report", 2018. Platform for Collaboration on Tax, Erişim Tarihi: 11.06.2025, https://www.tax-platform.org/sites/default/files/publications/130559-WP-ReportFinalMar.pdf.

Rajamani, L., Werksman, J. D., "Climate Change", Lavanya Rajamani, Jacqueline Peel (Eds.), **The Oxford Handbook of International Environmental Law**, 2. Baskı, New York: Oxford University Press, 2021.

Roche Kelly, C., Oberthür, S., Pallemaerts, M., "Introduction", Oberthur, S., Pallemaerts, M. (Eds.), **The New Climate Policies of the European Union: Internal Legislation and Climate Diplomacy**, Brüksel: VUB Press, 2010, ss. 11-25.

Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, Å., Chapin III, F. S., Lambin, E. F., Lenton, T. M., Scheffer, M., Folke, C., Schellnhuber, H. J., Nykvist, B., de Wit, C. A., Hughes, T., van der Leeuw, S., Rodhe, H., Sörlin, S., Snyder, P. K., Costanza, R., Svedin, U., Falkenmark, M.,

Karlberg, L., Corell, R. W., Fabry, V. J., Hansen, J., Walker, B., Liverman, D., Richardson, K., Crutzen, P., Foley, J. A., "A safe operating space for humanity", **Nature**, C. 461, S. 7263, 2009, ss. 472-475.

Roseland, M., "Sustainable community development: integrating environmental, economic, and social objectives", **Progress in Planning**, C. 54, S. 2, 2000, ss. 73-132.

Saadatian, O., Haw, L. C., Mat, B., Daneshmand, S., Sopian, D. K., "The Birth of Sustainable Development", **International Journal of Energy and Environment**, C. 6, S. 3, 2012, ss. 310-317.

Saban, N., **Vergi Hukuku**, 13. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2024.

Sabuncu, Y., **Anayasaya Giriş**, 13. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi, 2007.

Sağlam, F., **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2012.

Sand, P. H., "Origin and History", Rajamani, L., Peel, J. (Eds.), **The Oxford Handbook of International Environmental Law**, 2. Baskı, New York: Oxford University Press, 2021.

Sands, P., Peel, J., Fabra, A., MacKenzie, R., **Principles of International Environmental Law**, 4. Baskı, New York: Cambridge University Press, 2018.

Sarıbeyoğlu Skalar, M., **Uluslararası Hukuk ve Sürdürülebilir Kalkınma**, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2015.

Sarıcaoğlu, E., Arıkan, A., "Gerçek Olmayan Geçmişe Yürüme v.s. Haklı Beklentilerin Korunması İlkesi: 7194 Sayılı Kanun Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 29, S. 2, 2021, ss. 1501-1540.

Sayar, N., **Kamu Maliyesi**, C. 1-2, 5. Baskı, İstanbul: Sermet Matbaası, 1975.

Schnaiberg, A., **The Environment: From Surplus to Scarcity**, New York: Oxford University Press, 1980.

Schoenefeld, J. J., Stein, B., Renz, I., "Renovating Europe: How to start and steer a wave?", Dyrhauge, H., Kurze, K. (Eds.), **Making The European Green Deal Work**, Londra: Routledge, 2024, ss. 76-93.

Sergi, B. S., Popkova, E. G., Borzenko, K. V., Przhedetskayas, N. V., "Public–Private Partnerships as a Mechanism of Financing Sustainable Development", Ziolo, M., Sergi, B. S. (Eds.), **Financing Sustainable Development**, Cham: Palgrave Macmillan, 2019.

Seven, B., "Anayasa Mahkemesi'nin Fon Uygulamasına İlişkin Kararlarının Bütçe İlkeleri ve Sayıştay Denetimi Karşısındaki Durumu", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 14, S. 1, 1996, ss. 123-147.

Shaw, J., **Law of the European Union**, 2. Baskı, Londra: Macmillan Press, 1996.

Shaw, M. N., **International Law**, 5. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Shelton, D., "International Law and 'Relative Normativity'", Evans, M. D. (Ed.), **International Law**, New York: Oxford University Press, 2003, ss. 145-172.

Shi, L., Han, L., Yang, F., Gao, L., "The Evolution of Sustainable Development Theory: Types, Goals, and Research Prospects", **Sustainability**, C. 11, S. 24, 2019, ss. 1-16.

Solow, R. M., "The Economics of Resource sor the Resources of Economics", **The American Economic Review**, C. 64, S. 2, 1974, ss. 1-14.

Soysal, M., **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 11. Baskı, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1997.

Stangl, F., Mauger, R., "EU Climate Policy", Woerdman, E., Roggenkamp, M., Holwerda, M. (Eds.), **Essential EU Climate Law**, 2. Baskı, Cheltenham: Edward Elgar, 2021, ss. 10-43.

Steffen, W., Oldfield, F., Sanderson, A., Richardson, K., Tyson, P., Schellnhuber, H. J., Jäger, J., Turner, B. L. II, Matson, P., Wasson, R. J., Moore III, Berrien, **Global Change and the Earth System: A Planet Under Pressure**, 2. Baskı, Berlin: Springer Berlin Heidelberg, 2005.

Steiner, J., Woods, L., **EU Law**, 10. Baskı, New York: Oxford University Press, 2009.

Sur, M., **Uluslararası Hukukun Esasları**, 17. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2024.

Süt Göker, Ç., **Sürdürülebilir Çevre Hedefinde Enerjinin Vergilendirilmesi**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019. (**Enerji**)

Süt Göker, Ç., "Paris Anlaşmasının Onaylanması Sonrasında Yeşil İklim Fonu'nun Türkiye'ye Mali Katkıları", **Vergi Sorunları Dergisi**, S. 401, 2022, ss. 122-128.

Şenyüz, D., Yüce, M., Gerçek, A., **Vergi Hukuku Genel Hükümler**, 15. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2024.

Şirin, T., **Anayasadan Çıkış**, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2023.

Tan, T., "Anayasal Ekonomik Düzen", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 28, 1990, ss. 161-178.

Tanilli, S., **Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş**, 6. Baskı, İstanbul: Say Yayınları, 1990.

Tanör, B., **Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar**, 2. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2022.

Tanör, B., Yüzbaşıoğlu, N., **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 22. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2024.

Taşkın, A., "Çevrenin Hukuksal Yönden Korunması", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, S. 1, 2010, ss. 241-294.

Taylar, Y., **Vergi Hukukunda Vergiyi Doğuran Olay**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021.

Taylar, Y., Gök, Ö., Demirbaş Aksüt, B., Artun, E. S., **Mükellef Haklarının Korunması Bakımından Hukuki Güvenlik İlkesi**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020.

Tekinalp, G., Tekinalp, Ü., Atamer, Y. M., Emrah Oder, B., Oder, B., Okutan, G., **Avrupa Birliği Hukuku**, 2. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2002.

Tekinay, S. S., **Medeni Hukukun Genel Esasları ve Gerçek Kişiler Hukuku**, 6. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992.

Telsaç, C., "Yoksulluk ve Sürdürülebilir Kalkınma", İzci, F., Göksoy Sevinçli, B., Demirci, K. (Eds.), **Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Yoksulluk Gerçeği**, Bursa: Ekin Yayınevi, 2022, ss. 152-188.

Teziç, E., "Batı Demokrasilerinde 'Yürütme'nin Üstünlüğü ve Yeni Kurumlar Dengesi", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 1, S. 2, 1980, ss. 91-106.

Tokatlıoğlu, M., Selen, U., **Maliye Politikası**, Bursa: Ekin Yayınevi, 2017.

Totozani, N., "Challenges Of The Indirect Management Of Eu Funds In Albania", **European Scientific Journal**, C. 12, S. 7, 2016, ss. 170-180.

Tuncer, S., **Kamu Maliyesi**, 4. Baskı, İstanbul: Yakın Ofset Matbaası, 1975.

Turgut, N., **Çevre Hukuku**, Ankara: Savaş Yayınevi, 1998.

Turhan, S., **Vergi Teorisi ve Politikası**, 7. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2020.

Türk, A., "The Concept of the "Legislative" Act in the Constitutional Treaty", **German Law Journal**, C. 6, S. 11, 2005, ss. 1555-1570.

United Nations, **Johannesburg Summit: Regional Follow-Up to the World Summit on Sustainable Development in Asia and the Pacific**, New York: United Nations, 2003.

United Nations, **Report of the United Nations Conference on the Human Environment**, New York: United Nations, 1973. (**Stockholm**)

United Nations, **Report of the World Summit on Sustainable Development**, New York: United Nations, 2002. (**Johannesburg**)

United Nations, **Report of International Arbitral Awards**, C. 3, 1965, ss. 1905-1982, s. 1965. Birleşmiş Milletler Hukuki İlişkiler Komitesi, Erişim Tarihi: 13.05.2025, https://legal.un.org/riaa/cases/vol_iii/1905-1982.pdf.

United Nations, **The Future We Want**, New York: United Nations, 2012. (**Future**)

United Nations, **The Millennium Development Goals Report 2015**, New York: United Nations, 2015.

United Nations Economic Commission for Africa, **MDG Report 2015: Lessons Learned in Implementing The MDGs**, Addis Ababa: United Nations, 2015.

United Nations Sustainable Development Group, **Operationalizing Leaving No One Behind**, 2022, s. 5. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Grubu, Erişim Tarihi: 29.06.2025, https://unsdg.un.org/sites/default/files/2022-04/Operationalizing%20LNOB%20-%20final%20with%20Annexes%20090422.pdf.

Uran, P., "Anayasaların Başlangıç Kısımları", **İstanbul Hukuk Mecmuası**, C. 73, S. 1, 2015, ss. 223-248.

Üstün, Ü. S., **Türkiye'de Vergi ve Bütçe Hakkı**, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019.

Viñuales, J. E., "Sustainable Development", Rajamani, L., Peel, J. (Eds.), **The Oxford Handbook of International Environmental Law**, 2. Baskı, New York: Oxford University Press, 2021.

White, H., Black, R., "Millennium Development Goals: a drop in the ocean?", Black, R., White H. (Eds.), **Targeting Development**, Londra: Routledge, 2004, ss. 1-24.

Wilf, P., Carvalho, M. R., Stiles, E., "The end-Cretaceous plant extinction: Heterogeneity, ecosystem transformation, and insights for the future", **Cambridge Prisms: Extinction**, C. 1, e14, 2023, ss. 1-14.

Witt, A. C., "Commission Communication", Healey, D., Kovacic, W., Trevisán, P., Whish, R. (Eds.), **Global Dictionary of Competition Law**. Concurrences, Erişim Tarihi: 09.05.2025, https://www.concurrences.com/en/dictionary/commission-communication.

The World Commission on Environment and Development, **Our Common Future**, New York: Oxford University Press, 1987.

Yaltı, B., Özgenç, A. S., **Vergi Hukuku Pratik Çalışma El Kitabı**, 2. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2007.

Yaltı Soydan, B., "2000'li Yılların Vergisel Mozaiği: Günümüz Vergilerinden Geleceğin Olasılıklarına-I", **Yaklaşım**, S. 92, 2000, ss. 45-54.

Yaltı Soydan, B., **Avrupa Birliğinde Dolaysız Vergiler**, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2002. (**Dolaysız**)

Yaltı Soydan, B., "Vergi Adaleti Kavramında Soyuttan Somuta: Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarını Eşitlik, Özgürlük ve Sosyal Devlet Kavramları ile Okumak", **Vergi Sorunları Dergisi**, S.119, 1998, ss. 98-118. ("Vergi Adaleti")

Yaltı Soydan, B., "Vergi Kaçakçılığı Suçunu Avrupa Topluluğu Bütçesi Aleyhine Kaçakçılık Suçu İle Okumak: Adil ve Orantılı Bir Ceza Sistemi Yaratmak Mümkün Müdür?", **Vergi Sorunları Dergisi**, S. 169, 2002, ss. 49-91.

Yaylalı, M., "Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü Kavramları: Albert Venn Dicey ve Hans Kelsen", **Liberal Düşünce Dergisi**, C. 23, S. 91-92, 2018, ss. 93-109.

Yerlikaya, G. K., "Karbon Vergisi", **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 1-2, 2003, ss. 685-700.

Yılmaz, E., Alagöz, Z., "Toprak Bozulması", **Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, C. 22, S. 45, 2008, ss. 58-65.

Elektronik Kaynaklar

https://www.anayasa.gov.tr/

https://www.bu.edu/

https://www.cambridge.org/

https://www.carbonmarketwatch.org/

https://www.concurrences.com/

https://www.constituteproject.org/

https://www.cvce.eu/

https://www.dunya.com/

https://ec.europa.eu/

https://www.eur-lex.europa.eu/

https://european-union.europa.eu/

https://hudoc.echr.coe.int/

https://www.ibfd.org/

https://iklim.gov.tr/

https://legal.un.org/

https://www.nationalarchives.gov.uk/

https://www.oecd.org/

https://www.politico.eu/

https://www.resmigazete.gov.tr/

https://ticaret.gov.tr/

https://unfccc.int/